ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

224

Egyed Emese

Levevék fejemről Múzsák sisakomat

Barcsay Ábrahám költészete

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása
Kolozsvár, 1998

Megjelent
a Magyar Művelődési és Közoktatási Minisztérium
támogatásával

A sorozatot szerkeszti:
Dávid Gyula

ISBN 973-98092-9-4

TARTALOM

Bevezető

I. Elméleti kérdések

1. A jel az irodalmi kultúrában
2. A kutatási minta megtervezése
3. Módszerek

II. Hatás- és kultusztörténeti mozzanat: Barcsay utóélete

1. A rokonszenv ideje
2. Elidegenedés

III. A versek filológiai számbavétele

1. A rendszerjellegű életmű
2. Kísérlet a szöveghagyaték rendezésére
3. Verskronológia-rekonstrukció

IV. Barcsay poétikája

1. A vers megértés és tanítás
2. A vers dialógus
3. A vers társalgás
4. Fordítások
5. Filológiai talányok
6. Poétikai elvek
7. Árkádizmus?
8. Szövegtípusok
9. Stílustörténeti megközelítés
10. Verstörténeti megközelítés
11. Kép és nyelv a versben
12. Szerep és jelhasználat

V. Konklúziók

Függelék

Kiadatlan versek
Életrajzi emlékeztető
Rövidítések
Irodalom

Bevezető

Nem élek köztetek, de minden részeim
E világban lésznek.

(Barcsay)

A felvilágosodás korszakának gazdag magyar költészetéből Barcsay Ábrahám verseit ma már kevesen ismerik. Pedig eredeti hang az övé; nem látványosan új, de vállalt hagyományosságában is érezhető a (szövegekben megnyilvánuló) személyiségnek valamiféle hiteles önállósága.

E költemények kötetbe rendezve Orczy Lőrinc verseivel együtt jelentek meg Révai Miklós szerkesztésében 1789-ben (*Két nagyságos elmének Költeményes Szüleményei*), illetőleg 1933-ban a Vajthó László szerkesztette Magyar Irodalmi Ritkaságok sorozatban, Szira Béla jegyzeteivel. Az előbbi a szövegfilológiai pontosság és a szerzőség kérdéseit veti fel (Révai szerzőpárost jelölt meg, nem pontosította, mely versek tulajdoníthatók Barcsaynak, melyek az Orczyéi), a XX. századi kiadvány pedig tovább aktualizálja a szövegek helyesírását és nem is jelzi a versek verslevél-válaszvers voltát.

A fenti könyvek ma már ritkaságnak számítanak. Az antológiák általában tartalmazzák Barcsaynak *A kávéra* írott versét, illetve azokat, amelyek *A télnek közelgetése; Bacchus s a tokaji bornak eredete* vagy *Lakodalom módja az oláhoknál* címmel váltak ismertté. Ennél többet aligha olvasott Barcsaytól a mai magyar kíváncsi.

Az értelmezést megelőzően tehát a kutatónak valamiképpen rendszereznie kell Barcsay Ábrahám hatalmasnak nem nevezhető szöveghagyatékát; végre együtt kell látnunk verseit, sőt köréjük kell rendeznünk a valaha egyetlen poétai társalkodásként működött baráti episztolákat (Bessenyei, Orczy, Ányos versleveleit, illetőleg válaszait). A versek értelmezését meg is könnyíti az olvasó és verselő kör ízlésének, értékrendjének ismerete. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a valaha e versek keretéül szolgáló *prózai bevezetéseket és folytatásokat* (valóságos *keretszövegeket*) sem. Ezek nemcsak a jelentést tették egyértelműbbé valaha, hanem könnyed áthajlást is képeztek a kétféle (poétikusnak szánt és köznapi) közlésmód között. Leginkább a – szándéka szerint – nem tudós alkotásmódnak volt sajátja ez a kétféle (egymást kiegészítő) közlésmód az elmúlt háromszáz esztendőben, de nem idegen a mai, a művészet fogalmát a köznapi *élményvilág* felé elmozdító elméletektől sem.

Fontos az értékek strukturálódása a kor értelmiségi mentalitásán belül, és ezzel összefüggésben a Barcsay által képviselt poéta-magatartás értéktartalma is. A versek ma hozzáférhető gyűjteményét ugyan mintaként kezeljük, de nem tartjuk egynemű és keletkezésük alkalmától elidegenedett sorozatnak. A ma versnek tekintett szövegeket időnként a köznapi gyakorlatban érvényesülő (jelentéssel telítődő) tárgyak-alkalmak ihlették; a vers (általában az irodalmi közlésmód) eszköz volta a szépség elvontságát és az egyéni vagy csoportérdek célelvét egybekapcsolhatta a vizsgált időben is.

Barcsay Ábrahám verses életművét a *szerepteória* alapján építhetjük fel legkönnyebben: rendre formálhatjuk meg – nyilván a fantáziát sem nélkülöző, bár szándékunk szerint nem túlzó feltételezések alapján – a költő, a testőr, a katona, a politikus, a barát, a férj, a szerelmes, a birtokos nemes alakját. De megközelíthetjük ezt a lírát a levélgyűjtemények (a címzettek) alapján is: akkor a legnagyobb baráti levélüzenetsor az Orczy-versek címkét, a kisebbek az Ányos-, Bessenyei-, (Radvánszky) Éva-, (Radvánszky) János-, Báróczy-versek címkét kaphatják. Nyilván olyan versre is akadunk, amelynek címzettje rejtett: a Rozália-vers tartozhatik ide; a nyilvánosság számára szerzett költemények nem férnének ebbe a modellbe...

Mintát nevezünk meg, amely nem más, mint a kísérletek gondolati műveletei által behatárolt terület, felelevenített vagy névvel tételezett *locus*ok gyűjteménye, amelynek topográfiája közelebb visz a világról való – nemzeti nyelvű – gondolkodás programszerű és spontán eseteihez. Mintánk forrásértékű kéziratokból és nyomtatványokból áll, nagyobbrészt a XVIII. század második felének szövegeiből.

*Módszerek*et keresünk, amelyek a szöveggel együtt a szöveg használatát is érthetőbbé teszik. Módszereinket nem határozzuk meg minden esetben még a kísérlet elvégzése előtt, bízva abban, hogy időnként maga a művelet vagy az anyag (például szöveg, jelenség, helyzet) természete fogja sugallni a legígéretesebb filológiai eljárást. Így a szerző gyakran hangoztatott természetesség-elvét is tiszteletben tarthatjuk. A módszerek elsődleges célja a szövegek révén a történetiségében vizsgált szépség jobb ismerete. Eljárásaink szerencsés esetben a konkrét szövegek értelmezésen túl is hatékonynak bizonyulhatnak; ellenőrzés után vagy ugyanazon korszak hasonló jellegű szövegeire, vagy általában a rokon természetű szövegek kutatására alkalmasak lehetnek.

Mindezeket a megértés köztes fázisainak tekintjük, mert legkíváncsibbak mégiscsak azokra a dolgokra, módokra, formákra, alkalmakra vagyunk, amelyek az ént a nem énnel alkalmilag vagy folyamatosan *összekapcsolják*; de a szövegeket is a szövegen kívüli világgal, a poézist is az életvitel konkrétumaival. Kategóriát és viszonyt egyaránt kívánunk e tanulmányban felmutatni, a Barcsay-szövegeknek jelentést, az irodalmi alaknak embert megillető személyiségértéket adni.

Dolgozatunknak lesz tehát *rekonstruktív-rendszerező* (az *Enciklopédia* korától ilyenképpen jellegében nem idegen) része, és lesz *hipotetikus-integratív, értelmező* része: és ezek reményeink szerint lényegileg összefüggenek majd.

I. Elméleti kérdések

Azért lúd tollához eresztem kezemet.

(Barcsay)

Amikor egyszerre kívánunk szólni az emberről és írásairól, a globalitást érzékeljük mint a létezés egységben felfogott természetét. E globalitás elemeit csak a megértési mechanizmus kényszerű konvenciója jegyében különítjük el egymástól. A tagolás többszöri és szükségképpen többféle; a tagolást megvalósító nyelv maga is képlékeny, és sem jelként (terminus, nomen)[1], sem megállapításként (reláció, evidencia) nem végleges.

Az életmű (ezzel a szóval jelöljük együtt a *vita* és a *textus* jelentéseket) kissé kopott, de még így is gazdag jelentéstartalmú kifejezés; szívesen élünk vele, mert összetett nyelvi formája, a szóelemek életképessége alkalmasnak ígérkezik tárgyunk szervességének érzékeltetésére; annak jelölésére, hogy a figyelmetlenül végzett részekre bontás viviszekció, és az értelmezési kísérlethez minden esetben a figyelem erőterébe került tárgy együttműködésére is szükség van.

Előre kell bocsátanunk, hogy az életpályát is olyan szerkesztménynek tekintjük, amelynek az eleven ember maga is alakítója, a *beállítás*ban neki magának is része van, éppúgy, mint ahogy (szövegszerű) alkotásai is legalább részben tudatosak (részben pedig nyilván a nem-én közvetett megvalósulásai). A beállítás alig észrevehető, de feltétlenül tudatos döntések révén érvényesülő irányításával a költő a nyilvánosságnak az intimszférát (és közvetve a személyiség szabadságát) veszélyeztető hatását érezte meg; ennek leírásában nem nélkülözhetjük az individuálpszichológia módszereit és terminusait, különösen a szerepteória kínálta kísérleti eljárásokat és jelöléseket.

Gondolatmenetünk alaptétele, hogy a társadalomban élő ember a *kultúra* egyszeri együttesének eleven hordozója és használója, így mind a lélektani, mind a kommunikációs szabályszerűségek (amelyek nyelvi és nem nyelvi viselkedésében formát öltenek) egyszerre önmagukat is jelentik, meg valami mást is az *utalás* és *szimbolizáció* civilizációs konvenciói révén. Az általános jelelmélet és a kapcsolatkutatás szempontjait érdemben érvényesíthetjük egy, a humán tudományok határterületén elhelyezkedő (mert úgy meghatározott) tudományos tárgy szemlélésekor. Ha a szövegekre (irodalmi értékű, irodalomként létrehozott vagy akként ható művekre) gondolunk csupán, egyrészt történetietlen lesz közelítésünk a lényegileg *polihisztor eszményű* korszak íráshagyatékához, másrészt szinte semmi sem állja ki majd a művészíség próbáját, tekintve, hogy az eltelt kétszáz évben a művészi jelentés az alkotási szituációtól egyre függetlenebb tartalmakat jelenti, és ebben a vonatkozásban az elvileg egymás ellenében létrejött strukturalista és strukturalizmus utáni értelmező szempontok igen hasonlóak egymáshoz.

Nemcsak a mitológiát fogjuk fel úgy, mint a kultúra nyelvi kifejeződését, hanem az irodalmat is. Nem kerülhetjük meg az irodalom mibenlétének kérdését sem: ezt a dolgozat során több alkalommal próbáljuk majd meg körülhatárolni, sőt újrafogalmazni, tudva, hogy az irodalmiság (a jeltudomány nyelvén szólva) nem alaktani, még csak nem is jelentéstani, hanem pragmatikai kérdés. Az esztétikai hatásfunkciók megvilágítását és a történeti irodalom-

---

[1] Hadd utaljunk itt a *Kratülosz* név-dialógusának záró részére: „Azt hiszem, ha valaki akarná, sok ilyent találhatna, amelyekből arra lehetne következtetni, hogy a névadó a dolgokat nem mint mozgásban, hanem éppen ellenkezőleg, mint nyugalmi állapotban levőket akarta kifejezésre juttatni.” (Platón I. 845.)

értelmezést együtt teszi majd lehetővé az előzetes ismeretek által nyilván irányított, de jobb kifejezéssel élve mégis: a kulturált *fantázia*. A kutató kíváncsiságán túl tehát a gondolkodónak (az olvasónak, bárkinek, aki a kultúra folyamattermészetét vallja, sőt saját szerepét is hiszi az időben megvalósuló kultúrában) a rendező tudatát, jelentéstulajdonító kényszerét (vagy késztetését) is mozgósítja, ha a múlt műveltségbeli összefüggéseit (akár csak a maga számára is) meg kívánja fogalmazni.

Verseket fogunk értelmezni, és ebben mind a retorikai, mind a mágikus, mind a pragmatikus (szociokulturális) szempontot érvényesíteni szeretnők, tekintve, hogy a nem túl nagy, bár változatos Barcsay-versöröksége *jelentősége,* de *jelentése* is csak mindhárom szempont alkalmazásával mutatkozik meg.

Ha kísérletünk premisszái személyességük ellenére is legalább részben hitelesnek bizonyulnak (és ehhez nyilván ellenőrző módszert is be kell iktatnunk), remélhetjük, hogy tartalmas szellemi szerkesztmény kereteit határozzuk meg, amely a maga módján *rendszer*ként működik. Ennek egységét a teremtő figyelem középpontjába került *figura*[2] adja, maga a testőríró Barcsay Ábrahám mint sajátos szellemiség valamikor eleven hordozója és mint a csoportviszonyok történeti változásainak megbízható jelzője, sőt jelölője. A csoport megnevezése, jellegének, működésének, történetének megközelítése abba a kutatási típusba tartozik, amelyhez a XVIII. század irodalmi jelenségeivel foglalkozók többsége általában előbb-utóbb eljut, ha egy mű egyszeri (nem csak egykori) jelentésére, egy írástudó tevékenységének történeti értelmére kíváncsi.

Ami a rendszerben érvényesülő *elveket* illeti, elsőrendű fontosságúnak tekintjük a *szöveghűség* elvét, amely az irodalmi szövegek esetében filológiai pontosságot, a feldolgozó szövegek esetében pedig a szövegösszefüggés tiszteletben tartását jelenti. Kiemelnők továbbá az értékek *relativitás*ának elvét, amely segít megérteni a kulturális jelenségek iránti változó társadalmi és esztétikai fogékonyságot is.

Munkánk a kultúrakutatás körébe illik, és mint ilyen, a megfigyelés, a modellálás és a komparáció egyaránt lényegi módszerének kínálkozik.

A *megfigyelés* számunkra a múltképzetek részleteinek értelmezését jelenti majd, ez alapjában véve mentalitástörténeti és nyelvi természetű kérdés.

A *modellteremtés* az időben kibontakozó összefüggések fölvázolásából áll, a fantázia itt a művészi alkotásból ismerős jelentőséggel bír.

A *komparáció* belső és külső, ha a kultúrát egyneműségek és kapcsolatok sajátos képződményének tekintjük; az összehasonlítás egyetlen feltétele az azonos minőségekkel való művelet: sort kerítünk mind filológiai, mind magatartáslélektani vagy kritikatörténeti egybevetésekre. Az egybevetés külön értéke lehet a tárgy és a tárgykritika egyidejűsége, a kulturális jelenségek közötti fesztelen fantáziamozgás.

A tudományos eredményt nem tekintjük abszolútumnak.

---

[2] A figura szóval a szövegek és a kollektív tudatformák által absztrahálódott, esetleg sematizálódott alakmást jelöljük, remélve, hogy sikerül a kifejezés köznyelvi, lekicsinylő jelentésárnyalatát kizárnunk a szándékunk szerint mítoszkritikát szövegfilológiával ötvöző új (aktuális) jelentés-szerkezetből.

1. A jel az irodalmi kultúrában

Számunkra a jel a másik világ legkisebb egysége. A másik világnak csak az énhez való viszonyában van jelentése. Ezek szerint jel lehet minden, ami az én számára jelentést képes hordozni. A jel a jelhasználók beavatottságától is függő eszmei összefüggéseket fejez ki. Normák és érdekek hatnak benne; esetünkben a folyamatosan létrejövő szöveg (és a szöveg szerzőjének tekintett személy) éppen a normákhoz való viszonyulása, illetve a csoportérdekekhez való alkalmazkodása révén értékelődik fel vagy le; a jel pragmatikai aspektusa az irodalmi szöveg hatását (fogadtatását), a mentális környezet képlékenységét is minősíti. „Ahhoz, hogy legyenek ideáink, melyekre reflektálni tudunk, jeleket szükséges elképzelnünk”[3] – előzte meg kijelentésével Condillac a kommunikáció jeltermészetére vonatkozó modern elméleteket; munkásságának ebben a korai szakaszában még a nyelv társadalmiságában is hitt.[4]

A jel tagoltsága (alkalmi műfaj esetén) lehet mellékes: a jel *természete* nem. Minden jel a helyzet (a kontextus) függvénye: minden jelentés érték, és mint ilyen, konkrét *helyzeti értéke* a legfontosabb jelentésteremtő erő. A baráti kapcsolatban a levél éppúgy jel, mint a levél elmaradása; a verses levél *jel a jelben*, akárcsak az intertextualitás elvét megvalósító vendégszövegek alkalmazása a folyó beszédből szerkesztett episztolában.

Retorikai szempontból jelzések és nyomok töltik be a jel szerepét egy szövegben: ezt mi főképpen az eszmék, érzelmek és stíluskategóriák történetiségének érzékeltetésére használjuk fel (a szövegek viszonyítása a stílus történeti jelenségeihez, a kép toposszá válásának, mint jel használatának tanulmányozásakor vagy éppen a jel jelentésvesztésének folyamatában). Számunkra a fenti kategóriapár felbomlik a szövegek kapcsolatának időbeliségét is sugalló hármas modellre: a *jelzés–jel–nyom* együttesre, amely összhangban áll a preromantika magyar költőinek organikus nyelv- és történelemszemléletével.

A jelek zárt világában a szövegek cseréje és egymást értelmező jelenléte újabb jelentéseket (irodalmi vonatkozásban olvasatokat) eredményez; hogy mi viselkedik jelként (valójában, hogy minek van a beszélők számára jelentése), azt *a címzett kultúrája* határozza meg, és bármennyire is szűkíti ez a megértők körét egy-egy mű vagy irodalmi jelenség esetében, el kell fogadnunk, hogy az irodalom iránt érdeklődők szférája kisebb-nagyobb értő (beavatott) csoportokra bomlik (és bomlott vizsgált korszakunkban is).

Jel a hallgatás és a megszólalás (magatartásválasz); tünet akár, ha a jelhasználó motívumai felől vizsgáljuk a gesztust; rámutatás; vagy esetleg valami elvont közlendő megfogalmazása. Jel a jelrendszer kiválasztása, elhagyása vagy folyamatos használata, jel az összefüggések keresése, az összefüggések lehetőségének elutasítása.

Az irodalmi szöveg és az irodalmi élet *konvenciók* sorozata; a jelhasználat során a kulturális csoportok társadalmi és esztétikai konvenciók érvényesítésével határozzák meg a jelszerű jelenségek – például az irodalmi művek – tényleges (aktuális) jelentését. A konkrétumaiban vizsgált kultúra mindig tartalmaz részeket valami korábbi vagy máshol kiteljesedő egészből: a versszerűség és irodalmiság, a rendi, nemzeti vagy európai kulturális értékek jelenléte Barcsay szöveges hagyatékában a jelenlét, a nyomszerűség és a hiány kategóriájával nevezhető meg.

---

[3] Étienne Bonnot de Condillac: *Essai sur l'origine des connoissances humaines*. Oeuvres Philosophiques de Condillac I. Éd. Le Roy, PUF Paris 1948. 43.

[4] Kelemen János a XVIII. századi nyelvfilozófiai értekezéseket vizsgálva különösen a *nyelv–gondolkodás, nyelv–társadalmi viselkedés* összefüggések érzékeny elemzésével szünteti meg a nyelvtudomány és az általános bölcselet közötti, erőszakolt diszciplináris határokat. (Kelemen 1990)

2. A kutatási minta megtervezése

Mintának nevezzük a modellként működő adategyüttest, amely többféleképpen is kapcsolatban áll azzal az adott világgal, amelyre vonatkozóan érvényes következtetéseket kívánunk megfogalmazni. Mintánk így mind a kortársi, mind a ma jelennek tekintett idő előtti világgal kapcsolatban áll, és ez a kapcsolat lényegileg ontologikus, bár (mint esetünkben is) megismerő szerepeket is elláthat. Az, hogy mit tekintünk adatnak a gondolkodási folyamatban, tudományelméleti hagyományoknak és a létrehozandó szövegre vonatkozó társadalmi elvárásoknak is függvénye. Mintánk elsősorban szövegek sokasága, ahol a klasszikus primer/szekunder (vagy irodalom/metairodalom) felosztást fenntartásokkal kezeltük vagy el is vetettük; hiszen a szaktekintélyként elismert filológus tanulmányában a szépirodalmi szövegekre jellemző eljárások éppúgy fellelhetők (kultusz, ideologizált értékvilág, külső formai szempontok), mint amennyire egy-egy szándékai szerint is szerfölött alanyi (szépirodalmi) írás a fantázia tudományosan értékelhető munkáját serkentheti.

Mintánkba azonos szemantikai térbe sorolható szövegek tartoznak, ezt a teret a metonimikus kohézió révén akár erőtérnek is tekinthetjük. A minimális szövegmennyiség itt, ama nélkülözhetetlen *hívóminta* az egyértelműen Barcsaytól származónak tekintett szövegcsoport, aztán pedig az, ami a vele mintegy azonos periódusban és az övéhez hasonló életformát élők műve: magyar testőröké, középnemesi származású katonáké, erdélyi születésű kancelláriai vagy guberniumi tisztségviselőké.

Ezért olvassuk figyelemmel Barcsay művein kívül nemcsak Bessenyei György verseit, leveleit, hanem azokat is, amelyeket egy Baranyi László vagy Báróczy Sándor írt; érdemleges adat lehet mintánkban Czirjék Mihály levele Kazinczy Ferencnek vagy a Gvadányi, Fekete János, Kisfaludy Sándor-szerű művelt katonatisztek verses vagy prózai öröksége. Ha a Barcsay-versek, sőt a versbe hajló Barcsay-levelek *szövegtörténet*ét komolyan vesszük, nem is elegendő csak magyar nyelvű korabeli irodalmat olvasnunk, a jelenség párhuzamait (esetleg éppen tudatosan követett mintáit) Európa más régióiban is feltételeznünk kell: ilyen módon bukkantunk a francia katonák verselő csoportjára (mint *A Bessenyei Társasága* francia változatára) és az érzékenyek német nyelvterületi, az Árkádiába vágyók német és olasz társaságára. Barcsay Ábrahám szabadkőműves elkötelezettségében baráti kapcsolatok és irodalmi formakultúra lehetőségét sejtettük, így jutottunk el a Blumauer-vershagyományig, mint ami nemcsak a férfibarátság kultuszának tanúbizonysága, hanem közvetlen európai irodalmi kapcsolatok igazolása is. Barcsaynak az elvárásokhoz való viszonyulását tette egyértelműbbé a katonáskodásnak mint *életvezetési iránynak* a tanulmányozása. A romantikus élmény és mentalitás keresését indokolta – a kutatás elején nem is remélt intenzitással – az a felismerés, hogy van összefüggés Ligne hercegnek a császári hadsereg átalakítására tett javaslatai, a katona érzelmi motiváltságát illető szigora, irodalmi alkotásainak jellege, illetőleg Barcsay Ábrahám magatartás- és írásmódja között.

Kutatástörténeti adaléknál több, szinte a pozitív adatgyűjtés fetisizálása az, ahogyan tiszteletre méltó elődünk a Barcsay-kutatásban, Ferenczy Sándor saját élete fontos éveit kívánta a tárgy végleges megértésének, tudományos feldolgozásának szentelni: a korszak tudományelméleti felfogása szerint bízott a megismerő szándék határtalanságában: „az én szándékom nem valami szalmatűz akar lenni, s úgy számítottam, hogy egyelőre legalább 5–6 évig, ha pedig ez nem elég, kétszer annyi ideig kutatom a levéltárakat Sepsiszentgyörgytől el tova Wienig, vagy amerre a kutatás közben észlelt jelenségek elvezetnek”.[5] „Azt hiszem, jó lenne, ha a Barcsay-

[5] KÁL, *Kristóf György gyűjtemény* 133. 1. Ferenczy Sándor levele Márki Sándornak (1912. IX. 20.).

kutatók egymással szövetségre lépve, rendszeresen kutathatnák át a levéltárakat, böngésznék át a poros kéziratokat, tudósítanák egymást a nyert eredményekről. Azt hiszem, hogy így sokkal könnyebben boldogulnánk!”[6] Ebből az ábrándból nem lett kutatócsoport, de a forrásfeltárás és a közlés nyújtotta érzelmi elégtételt, a múlt és a jelen emberi világának ismételt egybevetéséből származó létészlelés személyiségépítő energiáit jól sejtette meg a lelkesült tudós!

3. Módszerek

a. A szöveg feltárása

A szerzőtlen szövegnek szerzőhöz rendelését nevezzük így, a rámutatás: a kiválasztás gesztusát. Georges Duby kultúrakutató ötletét felhasználva alakítottuk ki alább részletezett kereső módszereinket.

Biográfia. Ha nem hiszünk valamilyen adatsorrá alakítható, előhívható, más emberek életvezetésébe kapcsolódó életrajzban, kockáztatjuk, hogy nem egy szöveg nem is kerül a szemünk elé. Kevéssé valószínű (tekintve az utóbbi kétszáz évben végbement politikai és társadalmi változások egész sorát), hogy a költő íráshagyatéka abban a helységben legyen, ahol élt a szerző. Mire az autográf kézirat kultusza elkezdődött (évekkel Kazinczy magánszenvedélye után), Barcsay kéziratai már elkallódtak (a Döbrenteihez kerülteket és a másoknál maradt levélgyűjteményeket kivéve). Kristóf György azért a csórai Barcsayaknál még a század elején is talált iratokat, a Károlyi nemzetség levéltárából felbukkant levelek is az életrajzból ismert kapcsolat ellenőrzése rendjén kerültek elő. A biográfia filológiai távlatú rekonstrukciója tehát nem elavult módszer; a genetikus kritika kéziratkiadási eredményei igazán meggyőzőek (például francia nyelvterületen Diderot, Stendhal – Magyarországon Batsányi, Bessenyei, Csokonai szövegegyüttesének rendszerezése az életrajzi kronológia szerint).[7]

Pszichológiai ötlet. Nemcsak a jeleknek, fogalmaknak, értékeknek: az érzelmeknek, indulatoknak is megvan a történetük. Az alkotás indítékait az anakronizmus kockázatával fogalmazhatjuk meg. Éppen ezért óvatosan állítjuk, hogy lelki társasága számára Barcsay mindig megtette a szükséges versbéli gesztusokat; így nemcsak versválaszai születtek, hanem kezdők, ötletadók, a beszélgetés fonalát fölvevők is: Ányos szerzetessé szentelésére (nem örömódát írt ekkor, hanem a gyászdal felé hajló elégiát), Bessenyei filozófusi fordulatára, barátai névnapjára (Éva, János, Lőrinc, Rozália napra), Cserey Farkas nyugdíjba vonulására, az egyetem Budára költöztetésére. Magától kínálkozik a feltételezés, hogy több versnek kellett születnie. Vajon nem is készültek el vagy lappanganak?

Mentalitástörténet. A csoporttudat eszméje mind az egyéni viselkedésmódokat, mind a csoport szimbólumait a társadalom időbeli állapotához viszonyítja. A csoport számára fontos eseményeknek itt verssel illik adózni; el is készül az ősi (nemesi) szabadságról szóló óda, a honfoglalás meséje, az egyetem Budára költöztetésének dicsérete, a nagyhatalmak békekötésének üdvözlése; Mária Teréziát magasztaló panegyricus helyett van egy Barcsay-sor, II. József-köszöntő, vagy gyászdal helyett van egy latin nyelvű szatirikus epitáfium; nem tudunk a Korona vagy a Szent Jobb hazahozatalát ünneplő versei létezéséről. (Levélben ugyan reflektál mindkét eseményre.) Ha nem törődnénk a közgondolkodás változásával a vizsgált

---

[6] Uo. 133. 4–5. (1912. IX. 24.).

[7] A kérdésről bővebben lásd például Duby 1967. 937–968.

periódusban (a jozefinizmus változatai, a felekezeti oktatás megzavarása, az elemi oktatás kiszélesítése, a felvilágosodás európai eszméinek terjedése, sőt átalakulása), nehéz volna megértenünk, miért változik meg a kritika és a közönség viszonya ugyanazon költőegyéniséghez igen rövid idő alatt.

Szociálpszichológiai irány. A viselkedés ilyen aspektusát az én és a társadalmi környezet interakciója alakítja. Barcsay alkalmazkodásai és elhajlásai a társadalmi elvárástól ide tartoznak. A farsang, a háború, a vásár, mint jellegzetes emberi környezet és benne az érző szubjektum: több vers is szól erről. A szertartásokban és rítusokban való részvétel vagy annak elutasítása: inkább ez utóbbi volt jellemző Barcsayra, bár az önként megalkotott rítusok, az ismerős csoportok általában pozitív hatással voltak alkotó kedvére. „Bécsi palotákról", „Örs mellyékéről", „szentpétervári szugolyokról" ír, amikor a közvélemény mellőzhetetlen jelentésére kíván utalni, a „mondják, mesélik"-féle hírekre. Személyiségének alakulását nagymértékben befolyásolta az otthoninál sokkal változatosabb emberi környezet.

Csoportvizsgálat. Barcsay több csoporthoz tartozott, és ezek jó része őrzi szövegszerű nyomait a kapcsolatnak. Ilyen volt a testőrök csoportja (Károlyi Antal, a Bessenyeiek, Báróczy, Harsányi, Danczkay); a katonáké (Bessenyei Sándor, Fekete János, Gvadányi József, Boér Sándor, Orczy Lőrinc); a hazafias érzelmű magyar főrangúak és titkáraik csoportja (Forgách Miklós és Batsányi János, Széchényi Ferenc és Hajnóczy József, Orczy László és Szentjóbi Szabó László, Fekete János és Koppi Károly[8]). Koppit maga ajánlotta Orczy Lőrinc pártfogásába; Koppi aztán Dessewfy József nevelője lett; nem lehetetlen, hogy ebben a csoportban még lappang Barcsay-nyom. De van más típusú csoport is, bécsi, pesti, vidéki, erdélyi; a Radvánszky-, illetve az Orczy-hagyaték ilyen regionális természetű kapcsolódás terméke. Az erdélyi ismerősök köre sem reménytelen szövegkutatási terület; az életrajzra vonatkozó megdöbbentő peres akták a Malomvizi és Gyerőmonostori Kemény család irattárában találhatók, nem a Barcsayakéban.

Ritmus. Braudel háromféle ritmus alkalmazását javasolja a durée (a tartam) vizsgálatára, e három: a rövid idő (az egyén, az eset, a dráma ideje); a közepes hosszúságú idő (az egyén és a csoport viszonyideje, az eseménynek és hatásának együttes ideje) és végül a hosszú idő, a folyamatoké. Ha Barcsay verseire gondolunk, azok beleilleszthetők különböző folyamatokba (a műfaj átalakulásának, megjelenésének vagy eltűnésének történetébe, a magyar irodalmi szövegek vagy a magyar nyelvű toposzok stb. történetébe). A közepes hosszúságú idő talán a témakörök szerinti verscsoportosításnak feleltethető meg: Barcsay Ábrahám verstermésében nem érdemes az Orczy-barátság versidejét kijelölnünk, mert a többi már csak maradéknak tűnik; érdemesebb a nagyhatalmi politikára, az olvasmányokra, a csoportproblémákra reagáló versek tematikus vagy nyelvhasználati ritmusára figyelnünk. És persze a rövid idő verseire, a verssé lett ötletekre: a lírai költeményeknek erre a korai sorozatára.

Mentális tár. A nyelv kérdése a megismeréssel kapcsolódik össze, a gondolkodás a tapasztalati világgal és a művészi észlelés aspektusaival. A mentális tár felől közelítve a szövegek feltárásához, Barcsay szóhasználati-képhasználati, versmondattani szokásait kell valamilyen eljárással megállapítanunk, hogy felismerhessük például egy hasonló jellegű szövegekből álló együttesben Barcsay írásait, hogy megkülönböztethessük a hasonló jellegű Orczy- vagy Fekete János-szövegektől. Bármennyire is meglepő, a mentális tár a gazdasági helyzetnek is függvénye, félő, hogy Barcsay titokzatos elhallgatása a csórai években ingerszegény életmódjának, rendszeresebb, polgárosultabb életvitelének következménye, ahol már valóban hívságnak, fölösleges időtöltésnek tetszhetett a

---

[8] Koppi köréről szólva Poór János nem említi Barcsayt.

verslevél-fogalmazás és tisztázás. Nagy veszteség, hogy visszavonultsága éveinek olvasmányairól nem tudunk, sőt ebből az időből olyan folyamatos levelezésről sem, mint amilyen az Orczy-hagyatékban a korábbi évtizedekből fennmaradt. A költő mentális tárának vizsgálata elválaszthatatlan az életforma (életrajz) kutatásától.

Információ. A hírközlés tanulmányozása is segítheti a szövegfeltárást, amennyiben a gyors vagy lassú levélcserék, a késleltetett hírek különös fantáziajáték jeleinek tűnhettek, további szövegbújócskára ösztönözhettek. Intézményt is pótoltak – adott esetben a hírlapot és a szépirodalmi folyóiratot –, ami a versszöveg kialakítására (személyes jellegének csökkentése irányában) hatott. Itt a korban kialakuló új információfogyasztási szokásokra is gondolnunk kell, mint amilyen az újságolvasás, a könyvtár (olvasókabinét) használata – és az ott való eszme- és hírcsere. A testőrök Bécsben tanulták meg értékelni a jólértesültséget; Barcsay az udvarnál tervezett vagy végbement, a magyarság érdekeire nézve hírértékű eseményeket – például a hivatali előléptetéseket, cseréket – mint felbecsülhetetlen ajándékot közvetítette, és általában igen hamar, a nyugdíjas katona, a Tarnaörsön gazdálkodó Orczy vagy Széchényi Ferenc felé.

Az információk átadása szempontjából **a nevelés**nek kiemelt szerepe van; elvárhatnók, hogy a nevelő intézményekben Barcsay irodalmi hajlamainak nyomuk legyen; a Nagyenyedi Református Kollégiumban azonban, ahova (feltehetőleg externistaként) járt, nem sikerült kéziratára lelnünk, a testőrség tanulmányi adattára csupán egy hivatkozással szolgál: francia nyelvtanulását igazolja. A testőrök nevelődése az udvar tapasztalható világában zárult le, ez számukra nem egy esetben nemcsak váratlan helyzeteket jelentett, hanem nehéz utazásokat, valóságos tanulnivalókat is.

Annál eredményesebbnek látszik hírek és irodalmi szövegek cseréjének (és így a szövegek tulajdonképpeni felbukkanásának érdekében) a **találkozások** kutatása, amelyre több ízben sort is kerítünk majd e tanulmány folyamán. Éppen e találkozások léte vagy hiánya, sűrűbb vagy ritkább alkalmai látszanak közvetlenül alakítani a költő versíró késztetését. Ányos számára ő volt a nagy találkozás, Batsányi és mások szerint is a kötelező elismerő-beavató rítus megtestesítője; az ő számára ezt a szerepet töltötte be Bessenyei Sándor, Orczy és talán Prónay Éva. A szövegekkel (könyvekkel) való találkozásnak is van ilyen *gerjesztő* szerepe, csakhogy mint forrásfeltáró helyet aligha tételezhetjük a könyvet (hacsak a kolligátumot nem). A találkozások vizsgálata kiterjedhet a szöveggel való szembesülés eseteire vagy maguknak a szövegeknek együtthatására: arra, amit intertextualitásnak, (a tudatban) együtt jelentkező, jelentéssel együtt bíró szövegek párbeszédének is nevezhetünk.

Mítoszok, hiedelmek. Ha Barcsayt a lovagi erények és a humanista értelemben vett erudíció alapján azonosította eszményeivel az 1770-es 1780-as évek magyarul olvasó, nem is túl népes közönsége, szabad nekünk a korabeli óda- és a panegyricus-költészet vagy egyéb versek ilyen jellegű szövegrészei között kutatnunk Barcsay-mondás vagy vendégszöveg reményében. Ugyanide tartozik, hogy a kor szöveghagyatékában feltehetőleg az anekdotakincs is jelzi a személyt pozitív vagy ironikus jelentésárnyalatú parabolában. A szöveghagyatékra vonatkozó utalásokat, rögzült szólamokat nem közhelynek, hanem jelzésnek tekintjük, ami éppúgy bizonyulhat szöveghely-jelnek, mint hiedelemnek. Az életrajzok általában (Döbrentei Erdélyi Muzéum-beli közleményétől Szinnyei József magyar írólexikonáig és Császár Elemér Barcsay-bibliográfiájáig[9]) Barcsaynét jelölik meg, mint a kiadatlan versek féltékeny őrzőjét, a Haller családot pedig, mint a francia

[9] Császár Elemér írja: „Több hátramaradt verse özvegyénél maradt, ugyanott egypár tréfás francia verse: mindezek jelenleg lappanganak. Haller Gáborhoz írt levelei állítólag a Haller családnál maradtak; ma ismeretlenek” (Császár 1916. 150.).

nyelvű vershagyaték és értékes levelezés letéteményesét. Van olyan utalás is, amely Barcsay Ábrahámot a francia királyi udvar bizalmasaként emlegeti, ezt a hírt is nyomnak tekintjük a franciaországi diplomáciai vagy magánjellegű irattárak irányában.

b. A szövegkritika műveletei

A szövegkritika klasszikus problémáit vonatkoztatva a Barcsay-hagyományra, mivel ez a munka nem a szövegökökség szándék- vagy betűhű újrakiadására tett kísérlet, módszereink a *helyreállítás, a nyilvánossá tétel, a textus-kontextus* körébe tartoznak. Nem a hibák keresése fogja munkánkat jellemezni, hanem a gondolkodás olyan formáinak meglelése és alkalmazása, amelyeknek segítségével *hiteles* szövegeket rendezünk egy sorba, amely előre megnevezett szempontok szerint jött létre (időrend, tipológia, stiláris összefüggés); hiteles szövegeket, amelyek tehát azonos szerzőre, esetünkben Barcsay Ábrahámra vezethetők vissza.[10]

Az, hogy a szerző életében nyomtatták ki valamely művét (Barcsay esetében a Kassai Magyar Múzeum és a *Két Nagyságos Elmének Költeményes Szüleményei* című könyv lehet a példa), még nem jelenti, garantálja a szöveg szerzői hitelességét; Barcsay Ábrahám például életformája és alkata szerint sem kísérte figyelemmel közelről azokat a nyomdai termékeket, amelyekben szöveggel volt jelen. A *Költeményes Szülemények* különösen magán viseli a szerkesztő keze nyomát.

Figyelembe vesszük szövegforrásaink természetét: a véletlenszerű szöveghordozók, a (feltételezett) másolatok vizsgálatakor több tényező együttes jelenlétével tulajdonítjuk csak a művet a sejtett szerzőnek. A szerzőség kérdése az utóbbi tíz évben különösen izgalmas kérdése lett az irodalomtudománynak, hiszen a szövegközpontú irodalomolvasás magát a szöveg létrehozóját mint egzisztenciális véletlent érdeklődési körének határára utalta; a szövegkritika azonban a minimális minták (corpusok) létrehozásában minden későbbi vizsgálódás előfeltételének tekinti a szövegalkotó és a szöveg kapcsolatának egyértelmű megnevezését.

A közvetett szöveghagyomány sem lebecsülendő a szövegek korabeli állapotának és hatásának újraalkotásakor: Barcsaytól származó vendégsorokat nemcsak Orczy- és Ányos-, hanem Batsányi-, illetőleg Kis János-szövegekben is felfedezhetünk.

A XX. század közepén érvényes szövegkritikai gyakorlat szerint az invariáns, az eredeti szöveg meglelése volna a filológiai feladat; esetünkben ez azért probléma, mert a kéziratban (gyakran levélbe illesztett irodalmi szövegben) megvalósuló, nyilvánosságra kerülő, sőt terjedő mű részleteit nem vette körül az a már-már kultikus szerzői jogtisztelet, amely a szótagnyi változásokat is az esztétikai érték megszűnésének tekintette.

Itt említjük meg, milyen tetszetős hamisítványt eredményezhet a szöveg kritikátlan kezelése. 1993-ban látott napvilágot az az episztolagyűjtemény, amely végre (Arany sugallatát kívánva megvalósítani) „helyreteszi" Barcsay és Orczy episztoláit.[11] Kazinczy a szisztematikus rendet, Arany a jó elrendezést hiányolta a *Költeményes Szülemények* verseiben; „ezt a rendezést végeztük el" – írja Simor András bevezetőjében. Azonban az *Árkádia leíratása* címmel elhíresült költemény kivételével (amelyet Arany nyomán Barcsayénak tekint) pusztán a *Költeményes Szülemények* és a *Barcsay Ábrahám költeményei* alapján magabiztosan rakosgatja – mint a dominó köveit – egymás után a költeményeket, bízva a szövegek

---

[10] „A szövegkritikus feladata az, hogy – a szerzők szándékával összhangban – a szöveg invariáns jellegét megőrizze, illetőleg az eredeti szöveget helyreállítsa". Stoll 1987. 6.

[11] Kovács–Marton–Simor 1993. Az *Előszó* Simor András munkája (uo. 5–6.).

referenciális jegyeiben. Mellőznie kell azonban a formulákat, és zavarba jön a hasonló attitűdöt, hasonló vershelyzetet kifejező költeményektől. Így aztán mintegy a második tucat vers esetében le kell mondania az egy Orczy-vers – egy Barcsay-vers elvről, és csak a kommunikációs jelleg alapján csoportosít három-négy Barcsay után két Orczyt vagy fordítva. Szövegtani kísérletnek nem is rossz ez az eljárás (lám, könyv lett belőle és nem is utal a tendenciózusság veszélyére). Filológiai megbízhatósága azonban ugyancsak kérdéses.

II. Hatás- és kultusztörténeti mozzanat: Barcsay utóélete

A múltnak, szűkebben véve irodalmunk múltjának kritikus vizsgálata hozzátartozik a kultúra egyéni átéléséhez és ezen belül kulturális identitásunk időélményéhez.

Barcsay kora (1742–1806) már sokszor értelmezett és átértelmezett irodalomtörténeti periódus; mentális formák sokfélesége jellemzi barokk és romantika határán. Az utókor viszonyulása a Barcsay-jelenséghez tanulságos változatosságot mutat, ez az ízléskategória és az emberi (költői) magatartási szokások változó jellegéből következik.

Mű és személyiség fogadtatását, az irántuk való fogékonyság alakulását kívánjuk elemezni. Ez ugyan az immanens irodalmiság szűkebb tárgykörébe nem tartozik (lévén szó például az író személyiségképéről), de az eljárás jelen esetben kétféleképpen is indokolt. Egyrészt Barcsay (vers)szövegei lassan ismeretlenekké s így a kapitány mítosszá szublimálódó alakjánál érdektelenebbekké váltak (tulajdonképpeni hipotézisünk éppen ez); másrészt nem újdonság, hogy irodalomfogalmunk a mainál differenciálatlanabb volt (hadd utaljunk itt egyedül a Barcsay-kutatásban megkerülhetetlen tudós, Révai szójavaslatára: *deákság*).

A költőbarátok támogató jelenlétének megszűntével elfogyott Barcsay költői elevenségének minden vonzóereje (csökkent, majd elenyésző lett ismertsége); a szövegeknek maguknak kellett volna valamiféle olvasóközönséget megtartaniuk vagy kialakítaniuk, mintegy önerőből, csupán az irodalmiság által közvetített módon. A szövegek élete nem jött létre; jelentésük, létmódjuk szerint erősen kapcsolódtak a szerző szubjektumához.

Ennek ellenére figyelnünk kell máris a szövegek jelentésvilágára, mint ami részleteiben azért felismerhető, mégpedig más szerzők alkotásaiban, a költői attitűdök vagy hangulatok bonyolultságában.

Olyan költészet hatásával foglalkozunk, amelyben a paradigmatikus viszonyok az uralkodók. Ezek a versek a legtöbbször egy, az olvasói tudatban már meglevő szövegre, szövegrészre utalnak vissza. Feltételezzük, hogy a romantika kezdetén ezek a referenciák már ismeretlenek vagy semleges érzelmi töltetűek voltak; az egyénnek önmaga felé irányuló kíváncsisága fölöslegessé tette a szövegszerűen megidézett (a konstrukció jelentésegészének viszont szerves részét képező) toposzok egész jelentéskörét. Pragmatikus szempontok is befolyásolták az előző kor szövegeihez való viszonyulást: elfogadva a konvenciót, hogy amit irodalomnak mondtak, megőrizte azonosságát – vagy pedig előítélettel, amely eleve meghiúsította a (régi) szöveg irodalmi alkotásként való „viselkedését”, működését.

A XX. század kutatója már felfedezte Barcsayt, az olvasó még nem. Ez a fejezet a miértek megfogalmazása.

1. A rokonszenv ideje

a. Az ideális poéta

Nézd Vitéz Bartsait, kit hadi dandárok
Közt is fényesítnek Pindusi Sugárok.

(Kreskay)

A szerző kortársi megítélésével minden korban összefügg a szövegek sorsa. A Barcsay Ábrahám nevű *poéta* megszületése bizonyára korábbi, de első nyilvános szereplésének régebbi adat híján mégiscsak azt a költeményt kell tartanunk, amelyet barátja és erdélyi honfitársa, a prózafordító Báróczy Sándor illesztett kötete elé (Marmontel *Erkölcsi meséi*, Bécs 1775), igaz, hogy a szerző feltüntetése nélkül. A vers zárlata egyértelműen utal a szerző értékrendjére, amely aztán elvárásként bele is épül a kor magyar irodalmi tudatába; ebben első helyen áll a nemzet, illetőleg a magyarság, a másodikon a tudás: a humanista értékrend átrendeződésének lehetünk tanúi; a költőnek ki kell tudnia fejezni és alkotásaival elő kell mozdítania a csoport (etnikai, társadalmi, kulturális alakulat) fejlődését." Örömnek könnyei folyják el szememet, / Midőn virágozni látom nemzetemet", „Ti pedig, Barátim, kik a magyarságnak / Szeretői vagytok s a szép tanulságnak" – Barcsay köszöntő költeményének kiemelt helyzetben való megjelentetése (könyv elején) a tekintély elismerését jelenti.

Rövid idő múlva prózai előszóban is népszerűsíti Báróczy valamikori testőrtársát; költői érdemeit a magas fokú retorizáltságban, a könnyed, kifinomult nyelvhasználatban jelöli meg, és mint erényt leplezi le a szerzői önrejtést, a túlzott szerénységet: „az ékesen szollásnak nem kevésbé bírod erejét, mint kellemetességgel írod Verseidet. Bár magad is ugy érezvén Irásaidnak édességét, mint a' kik már némelly részét olvasták, ne rejtenéd el azokat leveles táskádban!"[12]. Ugyanez a nyilvánosság vállalását sürgető szándék nyilvánul meg később Barcsay viselkedésében, amikor Orczyt régóta elkészült szabadság-poémájának közreadására kéri több ízben is. Mintha a szerzői szemérmesség nagyobb érdem volna ebben a korban, mint a nyilvánossá lett *szerzeménnyel* létrehozandó közerkölcsi haszon.[13]

Barcsayhoz szóló levél szolgál bevezető ajánlásául Bessenyei *Lukánus első könyve* című társadalombölcseleti magyarításának (a fordítás Marmontel 1766-ban megjelent művéből készült); „Mikor Lukánusnak fordítását nekem annyira javaslottad, nem kételkedsz vala már akkor benne, hogy Magyar nyelvünk egyedül pompájával és méltóságával emelkedhetik fel"; elsősorban Barcsay kritikai észrevételeire kíváncsi – ezektől teszi függővé a munka folytatását –; a misszilis záró formulájában pedig „emberséges igaz Hazafinak 's nemes Polgárnak" nevezi Barcsayt, barátját[14]. A humanista ízű üdvözlés kifejezéseire azonban egyenként érdemes odafigyelnünk, mivel a nyelv jelentésárnyalataival is számoló, művelt ember él

---

[12] Báróczy 1786. IX.

[13] „Mond meg Te Nékem miért akarod késleltetni a Szabadságrol irt verseidet? Nem értem. György Ur tsak négy verset talált bennek mellyek az ő értelme szerint igen érdeklik a Papokat – ezen könnyű segilteni ha akarod – Egyéb aránt arra a szent barácságra mellyre kénszeritesz esküszöm titkodat meg tartom – Siess ird meg nekem mitsoda munkát akarsz előre botsátani" (OGY 2. 119 verso). György úr Richwaldszky György lehet.

[14] *Barátom!* Barcsay Ábrahámnak. Lukánus első könyve. Bessenyei György: *Társadalombölcseleti írások* 1771–1778. Sajtó alá rendezte Kulcsár Péter. Argumentum K. – Akadémiai K. Bp. 1992. 337–338.

velük: a tekintély feltétlen elismerése mellett Bessenyei társadalmilag-érzelmileg-erkölcsileg azonosítja barátját; motívumaira is utal a *Hazafi* és a *Polgár* megnevezésekkel; valamennyi név pedig, amelyekkel Barcsayt megszólítja, pozitív értéktartalmú.

A magyar nyelv használata program és érdem abban a körben, amelynek Barcsay is tagja, és amely valójában a testőrírókéhoz hasonló más érdekcsoportokat is jelent, olvasóköröket, baráti társaságokat, amelyek legtöbbször nem is egy közös tag révén könnyen kommunikáltak egymással. Így a hír és a megítélés, mint ízlés- és ítéletalakító tényező az intézmények kialakulása előtt is könnyen terjedt. *A Bessenyei György Társasága* című kiadvány 1777-ben antológia formában teszi közzé a baráti társaság közelmúltbeli, irodalomnak tekintett, gyakran ugyancsak személyes, sőt alkalmi vonatkozású szövegtermését. *Cselekvési forma* a magyar társalgás, az állampolgári hasznosság jegyében szorgalmazzák Bessenyeiék; fontos az is, hogy a nyilvánosság előtt zajlik: a nyelvi-érzelmi-poétikai viselkedést *kifejezve*, mintegy a lelkiismereti intimitásról lemondva.

A kultusz kialakulását a görögös apoteózis gyakorlatának meghonosítására tett kísérletek segítik elő: ehhez nyilván emfatikus kifejezések egész tárára szükség volt. Lásd Báróczy magasztalását Batsányitól[15], Orczyét Bessenyeitől, majd Barcsaytól, Révaitól (KSZ), Gyöngyösi Istvánét pedig valamennyiüktől.

Barcsay mozgékony életformájához a művelődés nagyobb lehetőségeit társítják barátai, és nem is alaptalanul, hiszen több levelében hivatkozik külföldön beszerzett új könyveire, sőt azokra is, amelyeket ismerősei számára ajánlott vagy vásárolt. Olvasottságáról szűkebb környezete tudott, az pedig valóságos nimbuszt vont köréje, hogy híres külföldi írókkal állt valamilyen kapcsolatban (nyilván nemcsak életvitele, diplomáciai megbízatásai, hanem amiatt is, hogy idegen nyelveken jól beszélt és írt).

A Bessenyei György Társasága két olyan verset is tartalmaz Bessenyei tollából, amelyek kifejezetten Barcsayhoz szólnak, és amelyek a költészet indítékait és célját, lényegét és határait tárgyalják. Közben mintegy párhuzamot teremtenek a divatos külföldi poéta-magatartás- és a két magyar testőr saját poétaszerep-formálása között. Egymásról a hiperbola és az eufemizmus használatával azonosítható, válogatott szólamokkal nyilatkoznak: „az ég és föld között elméd repíttetik", „engemet Lorenzó, tégedet Jung üldöz" – ilyen magasztos helyzetbe és metaforikus társaságba illeszti barátját és önmagát Bessenyei ebben az episztolai sorsanalízisben. Egyebütt „harcról, szerelemről sokat énekelvén" látja a fantázia képei révén sikeres költőjövendőjüket[16]. 1772-ben keletkeztek ezek a versek, még Báróczy ódai jellegű ajánlása előtt; szűkebb körben bizonyára ismertek is voltak. Igen későre váltak könyvvé. (Pálóczi Horváth Ádám a költőséghez a nyilvánosság vállalását társítja, a barátság intimitásába zárt versíró szokást szinte az ellenségességig menő bosszús kíváncsisággal – a körön kívül rekedtek sértettségével – követi. Ez annál meglepőbb, mivelhogy sok közös barátjuk volt és költői gyakorlatukban is sok rokon vonás fedezhető fel:

> Ír, de tsak egy társsal s ha talám kettővel akarja
> Bartsai, verseinek közleni néha sorát.[17]

---

[15] Batsányi *Barátságos levél* című prózai episztolájának versbetétje (BÖM II. 89.) magasztalja Báróczyt:

> Felfedezvén nyelvünk fényes méltóságát
> Elűzted sok Magyar előbbi vakságát.

[16] BGYT 15–28.

[17] *Révai Miklósnak, a Hazáját szerető Horvát Ádám Füredről. II.* (*Révai Miklós elegyes versei.* Pozsonybann, Loewe Antal betűivel 1787. 265.).

Az a XIX. század eleji angol munka, amely a nyelv fejlesztésében és általában a szépírói versengésben jeles magyar szerzőkről ad hírt, a testőrírók és a legjelentősebb poéták közé sorolja Barcsay Ábrahámot; meglepő, hogy olyan korszakban teszi ezt, amikor Barcsay emléke, értéke a magyar irodalomtörténeti tudatban már elenyésző. „E nyelv ereje először Mária Terézia áldásos uralma alatt tétetett próbára. Midőn az uralkodónő megalakította Magyar Testőrségét, sok nemzeti származású ifjút szólítottak Magyarországból és Erdélyből Bécsbe. Elégséges szabad idejük volt itt, és találtak bőséges alkalmat a művelődésre, valamint ösztönzést a versengésre. Közülük emelkedtek ki a magyar nyelv legünnepeltebb költői és szépírói. Az idősebb költők közül legkiválóbbak talán az 1778 táján meghalt Bessenyei, az a Barcsay, aki velük körülbelül egy időben élt."[18]

Kreskay Imre, a Révai–Ányos–Bessenyei kör művelt tagja úgy vélte, hogy a vitézi élettel hagyományosan összeegyeztethető a poétaság, mintegy fel is mentve minden lehetséges vád alól a humanista értékvédő világkép szempontjából barbár életvitelre kényszerült embert. Ugyanakkor könnyedén alkalmazta a formulaköltészetnek a poétát illető sablonjait: Barcsay kapitányt, „kit hadi dandárok / Közt is feltalálnak Pindusi sugárok", a Lantos Istennek Kedvesse névvel illeti 1778-ban.[19] Erre a kettősségre, a két szerep egyeztetésének lélekölő nehézségeire utal id. Cserey Farkas barátságos hangú levelében, amely szerint Barcsay *a fegyverek zörgése közt is törődik hazája nyelvével*[20]. A magyarnyelvűség és a költészet gyakorlása ezekben az értékelésekben általában egybemosódik.

Barcsaytól a leggazdagabb versgyűjtemény életében éppen *mint egy poétabarátság szövegmása* jelent meg, a nyelvész könyvszerkesztő, piarista Révai Miklós (és az anyagi támogatást nyújtó Károlyi család) jóvoltából 1789-ben.

A *Két nagyságos elmének Költeményes Szüleményei* Pozsonyban látott napvilágot Loewe Antal betűivel. A kiadvány különben egy tiszteletre méltó könyvkiadási program részét képezte, amelynek anyagi fedezetéhez Révai folyamatosan gyűjtötte a támogatókat (a sorozat Faludi Ferenc verseivel indult, után következtek volna a magyar nyelvű költői hagyomány régebbi szerzői, köztük Balassi Bálint és Rimay János; ezt követte volna a legértékesebb hagyománynak tekintett Zrínyi-Gyöngyösi páros – kiadásukra sor is került –, aztán a jelen két költőnagysága, Orczy és Barcsay). „Mert érdemesek is arra, azutánn ezen tisztelet megadás ösztönül is lészen, mind nékiek, mind másoknak a jelesebb irogatásra" – indokolja Révai elképzelését.[21]

Ez a kiadási koncepció arra utal, hogy Révai számára (mintegy a kéturalkodós ősmagyar hagyomány költészetbeli megvalósulásaként) a nemzeti szövegkincs szerzőpárosok szerint csoportosítva foglalható meggyőző rendszerbe. A könyvsorozat itt felvillantott terve narratív hátterével alapvetően különbözik az enciklopédikus rendszerező elvtől; inkább Kazinczy és Toldy irodalomfelfogásának előzményeként vizsgálható. Hogy a kortársak közül éppen

---

[18] Bright, Richard: *Travels from Vienna to Lower Hungary*. Edinburgh, 1818. Ismerteti Czigány Lóránt 1976. 213–214.

[19] Hattyuffy 1906. 37–38. Lásd még Révai Miklós *Elegyes verseit* (Pozsony, Loewe Antal kiad. 1787), amelyben nemcsak Révaitól származó, hanem hozzá intézett költemények is vannak, itt a következő változata jelenik meg a sablonnak:

Nézd vitéz Bartsayt, kit hadi dandárok
Közt is fényesítnek Pindusi Sugárok.

[20] Erdélyi Muzéum III–IV. 1815. 170.

[21] Révai: *A magyar Költeményes Gyűjtemény kinyomatására való újonabb segedelemkérés*. Győrött, 1796. 1–4.

Orczyra és Barcsayra esett Révai Miklós választása, annak nemcsak az az oka, hogy valamennyien (Orczy, Révai, Barcsay) a Károlyi-ház familiárisai voltak, hanem bizonyára már létező literátusi hírnevük is. Mellesleg mint költészeti értékre hívja fel az olvasók figyelmét a külföldiekben általánosan csodált, de a magyar szerzőkben (Barcsayékban is) fellelhető „finom ízt, gyenge érzést, szép lelket és a Magyar Nyelvnek is nagy erejét”.[22] A szentimentalizmus ízléskövetését – az irodalmi nyelvújításnak nyelvi kifejezőerőre vonatkozó elképzelését – ismerhetjük fel Révai könyvajánlásában.

Az időszaki sajtóban való jelenlét a poétaság elismerésének számított. Barcsaytól már 1790-ben közölt verset a Kassai Magyar Museum (Ányosnak címzett episztolát, az *Elhagytam már régen Elbe forrásait* kezdetűt 1778. dec. elsejei keltezéssel; illetve *A magyarországi tudományoknak fő gyülekezetihez* címűt 1780-ból). Ez utóbbi egyéb szövegekkel mint felforgató tartalmú írás került két feljelentésnek is illusztrációs anyagába, és siettette a Museum megszűnését.[23] A költő monográfusai Barcsayra, a katonatisztre és testőrezredesre (később irgalmas szívű erdélyi földbirtokosra) vonatkozó kishíreket is gyűjtöttek az 1776–1804 közötti idő újságjaiból, de Barcsay Ábrahámnak, a költőnek értékelése Batsányiék lapja (a Kassai Magyar Múzeum) után tudomásunk szerint 1818-ig, az Erdélyi Muzéum reprezentatív kezdőszámáig késett.

A kortársak tehát mint a *Bessenyei György Társasága* egyik tagját ismerték Barcsayt. Révai Miklós kétszerzős kiadványa pedig ehhez hozzátette a másik, csoporttudatbeli képletet is, amely a nemzedékek összefogását, a státusbeli különbségek áthidalhatóságát hivatott jelképezni; hiszen egyrészt Barcsay huszonhat évvel volt fiatalabb Orczynál; másrészt pedig egyikük mint a vitézlő rend, a másikuk mint a birtokos nemesség magyar poézist művelő tagja rögzült a közvéleményben. (Noha Barcsayról nem rendelkezünk megbízható ábrázolással, érdemes a Batsányi első művét díszítő tézislapra odafigyelnünk: gazdálkodó nemes köszönt a háza előtt a seregéből rövid látogatásra kivált magyar katonatisztet; az allegorikus jelentés mellett a korszak nyelvi sztereotípiáira gondolva – meg arra, hogy maga Batsányi a plebejus sorból emelkedett a magántitkárságig, a hivatalviselésig; nem volt sem birtokos, sem vitézlő rendből való nemes – nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget sem, hogy Barcsayt és Orczyt ábrázolja a metszet.[24])

A verselő kortársak többsége együtt emlegette őket minden lehető alkalommal, erről majd szólunk *A vers dialógus* című alfejezetben. Sokkal inkább összeforrott a kettejük poézise a korabeli irodalmi köztudatban, mint azoké, akiket *A Bessenyei György Társasága* című kiadvány – vagy a testőrírók megnevezés – általában jelöl. Hadd próbáljuk itt elkülöníteni a Barcsayra vonatkozó pozitív *megítélés* jelentéselemeit.

Batsányi, a felvilágosodás esztétikai tudatának Kazinczy mellett meghatározó személyisége, a jelentős olvasótábort érdeklő Kassai Magyar Museum szerkesztője, a magyar társadalom polgári fejlődésének elképzelt fokozatai között a *szelídítés, az előkészítés* szerepét szánta a gyönyörködtető múzsának. Erre a szerepre a Barcsay képviselte *érzékeny poézis*t kiválóan alkalmasnak vélte (ugyanezt a helyet jelölte ki a prózai szövegtípusban Báróczynak); a nyelv „pallérozására, szépítésére” ezáltal az olvasásra szoktatásra, majd az erkölcsök javítására (ez a Csokonai-esztétika lényege is) egyelőre a gyönyörködtető jellegű írások megfelelnek, később sort lehet keríteni a hasznosakra is – fejti ki Batsányi programját a Magyar Museum III. negyedéhez fűzött *Toldalék*ban, mégpedig Barcsay versével, amelyet a szerző megjelölésével idéz is; „addig tsak ama szelíd Szűzek által kell őtet »a népet« ketsegtetnünk:

---

[22] Révai *i. m.* 4.

[23] Mályuszné 1985. 111–121.

[24] BÖM II. 65.

Kik rég Pindarusnak mennyei lantyával
A szót eggyeztetvén Halandók szavával,
Új útat leltenek szívek rablására,
A vad indúlatok meghódítására.

BARCSAY[25]

Ezt a Batsányi által idézett szakaszt a Budára költöztetett egyetemet köszöntő Barcsay-óda elején olvashatjuk, olyan szövegben, amelyet bátran tekinthetünk a modern idők erőközpontját jelentő nemzeti felsőoktatás apológiájának. Maga a budai egyetem felavatása baráti költői versengés alkalma lehetett, hiszen Barcsay neheztelő hangon jegyzi meg Nagymartonból keltezett levelében (mintha tanítványokat marasztalna el alig öt nappal az ünnepélyes tanévnyitó után): „Ti azomban nagy pompával bészállíttátok a Musákot Budára – Ezen napra irt versekből még egy sem jutott kezemhez.”[26] A megjegyzés hangvétele, szűkszavúsága azt sejteti, hogy ebben az időben már Barcsay elvárhatta a költői kör rendszeres híradásait, számított a művek elkészültére, de arra is, hogy a legrövidebb időn belül tanulmányozhatja, egybevetheti – mint egy fókuszba, összegyűjtheti őket.

Az, hogy Révai Miklós nem pusztán a laikust, hanem általában az *erény poétáját* látta benne, bizonyos; Barcsaynak ilyen maximái erősíthették meg értékítéletét:

„Így van, mert gazdagság van tsak betsületbenn.”[27]

Révai több versében emlegette magasztalólag, szorgalmazta és meg is valósította az Orczy–Barcsay kiadványt. Ezek előtt azonban *programvers*ként használta Barcsay egyik, *A Bessenyei György Társaságá*ban megjelent költeménye részletét akkor, amikor Rát Mátyástól átvette a Magyar Hírmondó szerkesztését; a hajviseletben is Bécset majmoló magyar ifjúságot ostorozva, de valójában a nemzeti öntudat felkeltéséért érvel a poéta – a másik, a népszerűbb poéta soraival: „meg nem állhatom – utánok kiáltom, talám használ még, egy hazáját szerető, s hadidandárok között is a tudományoknak anyanyelvén áldozó igaz magyarnak gyönyörű és érdeklő verseit – talám használ még: Ó, szegény úrfiak! kik azt gondoljátok, / Hogy boldogtalan volt üstökös atyátok: / És imádván cifra poros fejeteket / Hivságra költitek minden pénzeteket / Hova visz vakságtok? ó ti szabad majmok! – Édes B. bizony, csak nem hallják igaz magyar szívből fakadott intésedet a maszlagosak –”.[28]

1792-ben megjelent irodalmi lexikonában, a *Nova Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum quam excitat*... első részében Horányi Elek *már külön szócikk*et szentel Barcsaynak, itt írja: „Modo Bartsaius noster in turma Preatotiam Locumtenentis primarii dignitate cum charactere tribuni emicat.”[29] Horányi az előkelő magyar család, a Károlyiak pártfogása által magát kitüntetett, illetőleg a testőrség tagjai között becsülettel helytállt személyiségként méltatja Barcsayt, költeményeinek érdembeli értelmezésére nem vállalkozik.

Ugyanebben az évben Barcsayra mint a magyar nyelven való tanulmányok *klasszikusára* hivatkozott Nyitraszerdahelyi József szintaxista, mégpedig a Besztercebányára érkezett kinevezett magyar tanár előtt másfél évi tanulmányaikról bizonyságot tevő diákok nevében. A

---

[25] BÖM II. 187.

[26] OGY 2. 156.

[27] KSZ 108.

[28] BGYT 22.

[29] Horányi 1792. 311–313

tudósítás a Bétsi Magyar Hírmondó című időszaki kiadványban olvasható, és a testőr tényleges költői hírnevének bizonyítéka: „A Magyar Nyelvben tett előmenetelünknek Megítélői, Nagyságos Tekintetes Nagy Jó Uraim! Ez előtt is vóltak ugyan már olly jó Magyar Hazafiak, a kik, Hazájokhoz és Nemzetekhez viseltető hiv szeretetekböl a' Magyar Nyelvnek jó lábra való állításán szívesen igyekeztek, s a nyomtatásban kiadott sok szép munkáik által, mintegy támogató válakat vetettek alája, dűlő félben volt Magyarságnak. Esmeretesek a Magyar Világ előtt *Bárótzi Sándornak, Bartsai Ábrahámnak, Bessenyei Györgynek,* és, hogy egyébeket el ne hallgassak, ama' minden eröltetés nélkül együgyü versezetben nyájaskodó, és ártatlanul enyelgő Faludi Ferentznek munkájik."[30]

Barcsay Ábrahámot tehát a Kassai Magyar Museum, a Magyar Hírmondó költőként említi, ezt a megnevezést erősíti meg Révai Miklós szöveggyűjteménye, esküvői ajándéka, a *Költeményes Szüleméneyk.* Legtöbbször Orczyval összefüggésben emlegetik személyét és költészetét is, bár az alkotmányos jogra vonatkozó szöveghelyek, a morális jellegű idézetek műveikből inkább csak rá vonatkoznak. A harcos és békeszerető (katona és poéta) kettősséget is szívesebben vonatkoztatják egyedül az erdélyi származású versszerzőre.

(Hírneve Erdélyben)

A kitekintés, a kulturális elmaradottságból való kitörés lehetőségét valósítja meg Barcsay Ábrahám a másik honfitárs költő, az erdélyi hazában maradt Aranka György szemében. Barcsay személyisége *az egy szerepkörből, egy tartományból való látványos kifejlés példája*, az is lehet, hogy a francia kultúrához való vonzódása közelíti Arankát hozzá (a Barcsay típusú frankofil poéta hadfi, Fekete János gróf ténylegesen is barátja lesz élete utolsó éveiben Arankának, művelődésbeli és poétai eszménye haláláig). Nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét sem, hogy szabadkőműves kapcsolatok révén váltak népszerűvé a magyar írók a XVIII–XIX. század fordulóján. (Barcsay sem lehetett próféta saját hazájában.) Aranka György Csereyt Kazinczy erdélyi megfelelőjének tartja, mestereinek nevezi a valaha azonos bécsi szabadkőműves páholyba tartozókat; azért kedveli a nagyság, szépség, jóság fent említett bajnokait, mert „Barcsayt és Báróczyt az én nagy / Mesterimet Báró Orczyval ők szeretik".[31]

A kultuszteremtésben nálunk különösen nagy szerepe volt az *érzékenység* jegyében létrejött, de értelmiségi felelősséggel is telítődő férfibarátságoknak; az, amire Barcsay úgy hivatkozik gyakran hogy „majd Pesty homokon szólhatunk ezekről", a nemzeti kibontakozás, politikai függetlenedés perspektívája, amelyben az írástudóknak is szerep jut s így a költészet is színhelyeket keresett magának, alkalmat (időt); bár persze a sorozatban elmaradó diétákat is pótolni próbálta egy-egy baráti körben elköltött vacsora a Pesten fenntartott Orczy-házban vagy valamelyik fogadóban. *A baráti körök tagjai egymás irodalmi teljesítményének, antik minták szerint tételezett erényeinek népszerűsítésével járultak hozzá a csoportok nézeteinek elfogadtatásához, az általuk képviselt szépírói értékek kanonizálásához.* (Ligne hercegnek a

---

[30] 1792. 614.

[31] Cserey Farkas 1811. január 22-én közli Krasznáról Kazinczyval Aranka lelkendező disztichonjait (KazLev VIII 285–286):

Én szeretek nagyot, és szépet, s jó nemzeti szívet:
A Nagy, s a Szép, Jó mind az a mit szeretek.
Kit szeretek? Csereyt, s a párját a Nagyba Kazinczyt,
A Haza lelke kötet a kiket egybe velem.
Mért szeretem? Mert Barcsayt és Báróczyt az én Nagy
Mestereimet Báró Orczyval ők szeretik...

testőrírók szellemi környezetében jelen levő, irodalmi jellegű elmeszüleményei is tartalmazták politikai vagy kulturális nagyságok társalgását; ez nem a pásztori ekloga hadfiakra való alkalmazása volt, hanem az antikvitás nagyságélményének újraélesztése. *Mes conversations avec Mr. de Voltaire; Mes conversations avec Jean-Jacques* címmel közli is irodalmiasított párbeszédeit a XVIII. század tudós különceivel).[32]

Sombory László közelebbről a költő erdélyi tekintélyét ismerhette, akárcsak Aranka. Hunyad megye követe, a Marosvásárhelyen, Déván bírói hivatalt viselt köznemes a *regionális értékek lehetséges szimbólumá*t látta Barcsayban; ő sem a poézis rejtettebb értékeit kutatja a versekben, hanem magát a magyar nyelven való literátorkodást értékeli rajongással teli (már-már tréfás) hangvételű ódájában:

Az árva Musák gyámola Bartsai!
Magyar Poeták Angyala Bartsai! [...]
Hát áldani már mégse lehessen egy
Házi kis Istent? nem szabadittya fel
Szemérmetességed? Fedezzék
Fellegek a Nap arany világát?[33]

---

[32] Ligne 1795. 10. 257–267., ill. 268–277. Barcsayék is Jean-Jacques-nak nevezték Rousseau-t maguk között, de ennél sokkal beszédesebb az a tény, hogy Fekete János gróf (Barcsay közeli ismerőse, időnként társa a császári katonai alakulatban) Ligne rajongója volt, és irodalmi próbálkozásaiban buzgó követője, például Bécs leírásában; Ligne: *Mémoire sur Vienne* (uo. 23–235.); Fekete: *Tableau mouvant de Vienne. Par un Cosmopolite.*

[33] Valójában két teljes költeményben magasztalja Barcsayt Sombori László. OSZKK Quart. Hung. 222. *Sombori László verseinek Gyűjteménye*:

1. „Nagy méltóságu N. Bartsai, Bartsai Ábrahám Gárda Obester Ur eo Ngához, mint a Musakat apolgato

Kegyes Atyához
Válto Versek

Tiszteletedre tüzem lobogob, mint versbe ne fűzzem
Bartsai drága neved! rosz neven azt te ne vedd!
Partyai Sojmosnak! mit szótalan öblei mosnak
Viznek mej facsaros andalodásu Maros.
Hitre kegyességed teszen által Bartsai téged;
Áldani fog menedék két felöl állo vidék.

2. *Dall*

Az árva Musák gyámola Bartsai!
Magyar Poéták Angyala Bartsai!
Szentelte méltan Ábrahámi
Nagy neved is maga szent keresztség.
Mert mint örülnek mennyei szent karok
Istennek áldott szive szerint valo
Egy emberének, boldogultak
A' kinek a' kebelibe mennek -
Ugy éltetödnek drága szined körül
Örvendezőleg vig amaz észbeli
Földi csudák, kik szent Malasztal
Telve, vizit Helikonnak izlik.

Az a költemény, amelyben a filozófus Sipos Pál valamikori támogatója emlékét idézi (feltehetőleg az özvegy Barcsayné kérésére) a költő udvari karrierjét is értékeli, de az írásművészetét tartja igazán maradandónak, amelyben az idegen nyelvek ismerete, a francia nyelv szellemének (mint modernizációnak) a magyarban való megvalósítása, a prózai és versbeszéd poétikus duktusa jelentkezik:

A szép munka segélője volt
idegen Nyelvek ismeretében,
gazdag lévén hazáját gazdagítani
minden írásiban
főkép a francia Nyelv Szépsége
s bájai
általszivárga.
A' Múzsák hunyorogva mosolygák
mind folyó, mind versre füzött
beszédét.[34]

A vers 1806-ban *latinul* készült el: a magyar változat emelkedett hangulatú, de némileg nehézkes szófűzésű óda. Az epitáfium latin nyelve mégis a veszteség nagyságát, az elhunyt közéleti jelentőségét kívánta jelezni. Ennél visszafogottsága miatt hitelesebb elégikumú Siposnak az a verse, amely nem kívánja eltúlozni a költő érdemeit, de klasszikus voltát, eredeti hangját hangsúlyozza egy (Vajda János csillagverseit méltó módon megelőző) képben:

Tisztelve látjuk, Barcsay, képedet
Fennen ragyogni nem lobogó, de szép,
De tiszta fénnyel, mint nagy álló
Csillagot egy gyönyörű csoportban.[35]

Aranka György foglalkozott először (*Elme játékjai*ban) a költő verselési módjával, ő nem a később elterjedt *franciás költő* besorolást szorgalmazza, hanem – a versek egyik részének

---

Hát áldani már mégse lehessen egy
Házi kis Istent? nem szabadittya fel
Szemérmetességed? Fedezzék
Fellegek a Nap arany világát?
Igaz: ditséret poltza felett valo
Vagy érdemeddel: és ez az egy ok a'
Mej tilthat: a' Nap vig futása
Hasznairol ki fejezhetetlen.
Egész temérdek nem de kelésének
Szokkal, szinekkel áldozik? és ez az
Örvendező leg' főbb ditséret
Ég nevetö szeme fénnye langján.
Enged'meg aszt bár, o mi Napunk, mi is
Hogy vigadozzunk mert ha valoba kék
Magasztalást merni fejedre
Szent vize majd kimerülne Pindnek.

Le iratott Néhai B. E. Tekintetes Zsombori Lászlo Ur Manuscriptumábol. Januáriusnak 31ikén 1815dik Esztendőben. "

[34] OSZKK Analecta Litteraria.

[35] A verset Kristóf György idézi (1911. 268.); sajnos, a forrás megjelölése nélkül.

strófaképletéből és a többször hangoztatott költőeszményekből kiindulva – a négysorú strófa érdemdús művelőjeként említi Barcsayt (Zrínyivel, Gyöngyösivel, Orczyval egy csoportban). Hadd tegyük hozzá, hogy nála ez dicséret, hiszen szerinte ezekben a tizenkét szótagú sorokban, négysorú strófákban lehet „a magas gondolatokat leg-pompásabban kifesteni”[36].

Kortársai még általános műveltségénél és verssorainál is többet tudtak Barcsaynak Orczyval folytatott, folyamatosságában rítusszerű *levelezésé*ről. Költői megítélését mindenképpen befolyásolta a tudatokban mindig vele együtt felbukkanó, költőként hamarabb hírnevesült, de politikai és kulturális egyéniségként is jelentős Orczy Lőrinc alakja. Bessenyei Györgyöt irritálta is ez a számára érthetetlenül szoros barátság, amely a jelek szerint Barcsay szerzői viselkedését több ízben meghatározta: „Meddig kell még, barátom, Generális Báró Orczy után loposkodnunk, hogy el-rejtett munkájit kezébül ki-lophassuk, s’ nyomtatás alá adhassuk?”[37] – írja Barcsaynak barátságuk elején. Visszatér még ez a poéta-bosszúság tíz esztendő múlva: Horváth Ádám panaszolja be Révainál a szinte kizárólag csak Orczyval verslevelező Barcsayt![38]

Bizonyára népszerű költő volt Barcsay Ábrahám (nem túlozunk, ha kis körében abszolút tekintélynek számítjuk); összeszámlálhatjuk néhány, a kor értékes versterméséhez érdemben hozzájáruló szerző neki szóló vagy őt idéző költeményeit: Bessenyei György 2, Orczy Lőrinc 30, Ányos Pál 19, Batsányi János 2, Sipos Pál 2, Sombory László 2, Trintsényi Sala Mihály 1 és Vitkovics Mihály szintén 1 verset intézett hozzá; és ezek a költemények a költő vállalt ízléssugalló szerepén túl arra is utalnak, hogy (a dicséretek emfatikus szólamainak konkrét tartalmától most eltekintve) az írásra-olvasásra, elmélkedésre, tényleges tettre való *buzdításban* volt utolérhetetlen mester.

(1806 után)

Barcsayt mint a Gyöngyösi után „csaknem kihalt” magyar költészet egyik feltámasztóját értékeli Pápay Sámuel is *A magyar literatura esméreté*ben; a sor, amelybe illeszti, Teleky Ádámtól Bessenyeiig tart, Barcsay Ábrahám helyét Orczy, Ráday, Faludi, Molnár között jelöli ki, mintegy sugallva műfaji és hangvételbeli preferenciáit.[39]

A prozódiai vitákból szándékosan kimaradó Barcsayt mindenütt mégis mint a nyelv elkötelezett hívét és alakítóját emlegetik, valami olyan érdemekre hivatkozva, amelyek A *Bessenyei György Társaságá*ban és a *Költeményes Szülemények*ben nyilvánossá lett néhány tucat költeménnyel aligha azonosíthatók. Tekintélyt ébresztethett *francia* poézise is (ezt mint kipattant titkot magyarázza Orczynak még levelezésük elején, és küldi is engesztelésül a *Du Centre de Chaos* kezdetű költeményt).

Erre a francianyelvűségre utalhat Haller Gábor gyászbeszéde is, amely ugyan mai szemmel nézve retorikus sablonok gyűjteménye, de amelyben mégiscsak elhangzik az, hogy Barcsay jó költő volt; az már Kazinczy írói ambícióira vall, hogy a nekrológ lefordítását ígérte, de teljesen átírta a szöveget, hogy abban végtére szinte minden konkrét műre vagy a valamikor eleven emberre való hivatkozás elsikkadt.

---

[36] Aranka 1804. XII.

[37] BGYT 17.

[38] Révai 1787. 265.

[39] *A magyar literatura esmérete.* 1808. 402.

Barcsaynak ez a – Kazinczy klasszicista műgondja által „átigazított” – személyiség- és pályarajza lett közismertté, nem a Haller által franciául előadott eredeti búcsúbeszéd. Ez és Döbrentei szerény laudációja képezte azt a keretet, amelyben az Erdélyi Muzéum első számának közönsége mint rég várt irodalmi csemegét olvashatta a hagyatékból előkerült, addig publikálatlan Barcsay-költeményeket, a következőket (kezdősor szerint): *Rab szerecsen véres veríték-gyümölcse, Mosolyogva szalad zúgó habok között; Mely nagy kár a bornak! Itt fekszik Csúz János; Papiroson ugró rendek kohológi; Áldott pásztor! jól hallottam*.

A költemények közül az egyiket (*A jámbor evező* címűt, a 30. oldalról) Döbrentei Voltaire-magyarításnak tekinti; az *Henriade* költemény *Loin du faste humain* című darabjára vezeti vissza (ezzel csökkenti is értékét, hiszen az egész Erdélyi Muzéum az eredetiség apológiája). Különben a verselésben szokványosnak, újításra képtelennek tekintette, a poézisben megnyilatkozó fantáziáját azonban a kortársakénál hangsúlyosabbnak ítélte, és őszinte elismeréssel nyilatkozott róla (a nyelvezet klasszicista és barokk vonásait, a tisztaságot és a képes beszédbeli könnyedséget, mint e képzelőerő hordozóit szintén értékelve): „Mint poéta, a jelesebbekhez tartozik. A virágos, tiszta nyelv, mellyel ragyogó képzelődésének életet ád, nagyon kitetsző az ő idejében. Verseit az akkori szokás szerint, a’ Zrínyi nemben írta, majd négyes, majd kettős rímekben. A négyesnek monotóniáját úgy látszik maga is érzette.”[40]

Barcsay írásmódjának *prozódiai* értékelésére az erdélyi honfitárson kívül szinte csak Batsányi János gondol: ő saját ízléseszményéhez közel állónak tünteti fel a testőrírót, nem a Gyöngyösi-hagyomány folytatóját keresi benne, hanem annak megújítóját, mai szóval élve: a modern verselőt. *Érdemeit három tényezőre bontja: egyik az elsőség a kétsorú franciás periódus meghonosításában; a másik a kétsorú modern forma tényleges használata; a harmadik pedig a támogató-közvetítő szerep felvállalása Ányos Pál poétai indulásában.* „(Ezen munkájit Bessenyei a Frantziák’ példájára mind két-sorú versben készítette.) Barcsay Ábrahám talán még előbb kezdett ollyanokkal élni, de az ő kellemetes Verseit még akkor tsak egynéhány jó barátttyai esmérhették. Ő volt Ányosnak is kalauzza a’ M. Helikonnak kellős tetejére.”[41]

Az utókor viszonyulása a szöveghagyományhoz és a felidézhető életmozzanatokhoz nagyobb szabadságot jelent az alakteremtésben, illetőleg az életmű kialakításában, mint a kortársi tudat, hiszen a modell már csak más modellekkel vethető egybe (ellenőrizhető), és nem az eleven versíró képviselte viselkedéssel, szövegértelmezéssel. Az utókor hol hatalmasra növelte Barcsay alakját (jelentőségét), hol teljesen megfeledkezett róla.

Imitáció és eredetiség egymáshoz viszonyított arányát vizsgálja a XIX. század irodalomtörténésze Barcsay poézisében. Kazinczy maga meg sem kísérelte megérteni, magyarázni Barcsay költészetét. Ahogyan Berzsenyiről, Csokonairól Kölcseyvel íratott kritikát, úgy fedezte fel Barcsayt, rögtön annak halála után, mint valami piaci sikert ígérő irodalmi-kulturális tárgyat. Az, hogy Barcsay-monográfia megírására biztatta sorban Haller Gábort (bővítse ki a nekrológot), Sipos Pált (hiszen Barcsayék familiárisa és erdélyi filozófus: rá várna a megtisztelő feladat!), Döbrentei Gábort, majd Cserey Farkast, azt sejteti, hogy a század első évtizedében és kicsit azon túl is lehetett még számítani annak a közönségnek a kedvező viselkedésére, amely Barcsay emlékét, a szövegeire vonatkozó pozitív élményeket őrizte. Ilyesmiben Kazinczy kivételes érzékkel bírt, érdekes, hogy nem a pesti irodalmi élet divatjaiban tájékozódott könnyedén, hanem a vidék meghatározó értelmiségének ízlésében, abban a korszellemben, korízlésben, amelyet irodalomföldrajzilag egy Kis János, egy Kisfaludy Sándor, Aranka György vagy Dessewffy József nevével jelölhetünk.

---

[40] 1814. 25.

[41] Batsányi 1953–1967. II. 137, 149.

Úgy tűnik, *a reformkor hagyománykincséből már hiányoznak Barcsay költeményei, és szerzőjük költő mivoltát sem emlegetik*, kivéve az egy Kis János superintendenst, Kazinczy barátját, Berzsenyi felfedezőjét; emlékirataiban Barcsay kapcsán legszívesebben a versekben kifejeződő rousseau-i magatartásra, az ezt megjelenítő eredeti képekre emlékszik, mintegy felidézve a katonaköltőt a tanulóifjúság részéről körülvevő egyértelmű, már-már a rajongásig fokozott szimpátiát („Akkor szívem érzéseivel egészen összehangzottak *Barcsay* ezen versei: Magamban nevetek nagyoknak pompáin / Kiket hívság hordoz bolond taligáin"). Azok közé sorolja Barcsayt, akik „már magyar nyelven beszéllettek a múzsákkal", és akik „sokakkal megkedveltették francia ízlésű írásaikat": soproni tanulóéveinek meghatározó olvasmányai között emlegeti Faludi, Orczy és Barcsay verseit (a tanuló társaság igényességére vall, hogy a divatos francia és német szerzők mellett eredetiben olvastak és elemeztek olasz és angol irodalmat is). Ugyanennek a Kis Jánosnak a másolatában (állítása szerint az Ányos-hagyatékból) több Barcsay-költemény is fennmaradt, a gyűjtemény címe: *Poétai kalászok Ányos Pálnak, Barcsay Ábrahámnak és Bessenyei Györgynek verseiből,* bizonyítva a költő és köre iránti rokonszenvet.[42]

Selmecbánya és Sopron, Pozsony és Közép-Erdély: néhány pontját említettük a költő korabeli kultuszának vagy legalábbis ismertségének.

Nem is a költőt, hanem a levélszerzőt veszi fel Kazinczy a magyar nyelv védelmére és életképességének bizonyítására írott historia litterariájába, az úgynevezett *Tübingai pályairat*ba (elkészítésének ideje: 1808–1809). Az erdélyi testőrnek Orczyval való barátságát ő is érdemleges irodalomtörténeti jelenségnek tekinti, és versei közül is éppen egy episztolát sorol a pályairatba „Itt adjuk Barcsay egy levelét Orczy barátához, midőn ez a mádi szüretre ment" (ennek külön érdekessége, hogy a kéziratból maga a Barcsay-szöveg hiányzik („két lapi hézag!" jelzi riadtan a kései szerkesztő, Heinrich 1916. 174.), a német pályázatvariánsban megvan a prózai fordítása (eddigi ismereteink szerint Koppi műve): „Hier eine Epistel von Barcsay an seinen Orczy da er auf seiner Reise nach Mád, bei Tokaj, zog" (uo.120.). Orczyval vagy nélküle, de mégis jelentős magyar szerzőnek tartotta őt Kazinczy, ha már a reprezentatívnak szánt pályamunkába felveendőnek ítélte. *Orthológus és Neológus nálunk és más nemzeteknél* című értekezésében mint a honi kultúrára üdvöt hozó felvilágosult íróközösség jelentős tagját említi (bár a jelenséghez való viszonyulás közönségmegosztó jellegére is utal): „Így senyvedénk a még így is örök áldást érdemlő Haller után a világ és a setét derengési között, midőn végre (1772–75) Báróczy, Barcsay, Bessenyei előállának, s majd osztán Baróti Szabó Dávid (1777), Révai Miklós (1778), Rájnis József (1781), ezek a Deákok, azok a Francziák és Németek tanítványai, s olvasóink ítéleteik erántok megvalának osztva."[43]

A már idézett Erdélyi Muzéum-beli méltatásban a Kazinczy-tanítvány Döbrentei is igyekszik megfogalmazni a verses levelezés érték voltát: igaz, itt már a prozódiai elmarasztalásra emlékeztető elnéző hangnemet használja ismét, a romantikus különösség kategóriájára

---

[42] A gyűjteményben meglevő Barcsay-episztolák mind Ányoshoz szólnak; kezdősorok szerint a következők: *Honnyod kiességét festő verseidből*; *Havas Dáciának egyik falujában; Él még az, kinek te szép verset küldöttél; Ha jól megvizsgálod ember boldogságát; Jól van ültess jázmint s borókát rózsával; Elhagytad hát immár Minerva szállását; Szünnyetek már ércből ordító menny-kövek*. Kis János jegyzete a kézirat végén: „Ezen egynéhány darabokat, mellyek tudtommal még eddig nyomtatásban nem jelentek meg, magának Ányosnak keze írásából szedtem ki, mellyet egy már hasonlóképpen megholt jó barátjától kinyerni szerencsém volt." Lelőhelye: MTAK M. Ir. 4rét 31.

[43] Tudományos Gyűjtemény 1819. XI. 8.

szomjas ízlését zavarja a köznyelvi jelleg túlzott érvényre juttatása (a tudatosan választékos nyelvhasználat helyett): „A' magyar episztola vele, Orczyval és Ányóssal kezdődik. De ők úgy látszik nem tették volt fel magokban, hogy úgy írják az episztolát, mint annak regulája megkívánja, hanem *versekben leveleztek.* Innen vagyon sok helytt a' csak egy barátságos társaság prózai tónusa, 's ollyasmi, a'mit csak egymásnak kellett volna együtt-lételkor megmondani."[44] Az irodalmiság szabályainak az akadémizmus felé mutató rögzítése ilyen kritikai ízű kommentárokkal kezdődött.

A Hasznos Mulatságok egyik 1821-beli számának ismeretlen jegyzetírója a magyar poétaság nemzeti értéktartalmait hangoztatja, és azt, hogy a társadalom részéről nem veszi körül elismerés (I.18.141.), ugyanakkor a legnagyobbakat is elősorolja Zrínyitől Csokonaiig. Ebben a sorban még ott olvashatjuk a már fél évtizede halott Barcsay nevét is: „A magyar poétákról: Zrínyi, Gyöngyösi, Fehér Ant[al], Faludi, Molnár Ján[os], Rájnis, Révai, Szabó, Orczy, Barcsay, Bessenyeik, Cziriék, Szilágyi [Sámuel], Pétzeli, [Vályi] Nagy Fer[enc], Csokonai, kik meghaltak, mondhatjuk ugyan, hogy sánták nem voltak, de azt nem mondhatjuk, hogy tiszteletökre emlékjelek állíttattak volna. Talán 100 esztendő múlva gondolkozik valaki ezekről is, mint most Angliában Shakespeare-ről."[45] A kultusz igénye – a tényleges irodalmi kultuszélmények hiánya – érezhető a szövegben.

Toldy Ferenc a közelmúlt költészettörténetét és irodalomtörténetét megkonstruálva fokozatosan kedvelte meg Kazinczy versbeszédét és magát az eredeti jelenségnek érzékelt alakot. Ha figyelembe vesszük, hogy *A magyar nemzeti irodalom történeté*ben (1851) még nem is említi Barcsayt, a *Kazinczy Ferenc és korá*ban pedig (igaz, már Kazinczy Gábor friss közleményének ismeretében, 1869-ben) az ízlés döntőbírájának tekinti a testőrgárda írói között, érzékelhető a véleményében beállt változás. 1867-es költészettörténetében aztán többször említi; mint a francia iskola íróját, mint a jelentős irodalmi hatású testőrsereg tagját és mint Bessenyeivel és Orczyval egynemű eszmei-költői magatartás képviselőjét. „Sűrűbben az agg Orczyval folytatta kedélyes költői levelezését, melyben változatos élete külön helyzeteiben felvett benyomásait kellemes csevegéssel adja vissza. Benne nem bélyegzi ki magát az a határozott körvonalú egyéniség, mely a filozófus Orczy verseiben; de viszont élénkebb képzelemmel bír, mihez képest érzékibb, képesebb nyelven játszik: s kényesebb ízléssel, minélfogva előadása nem oly terjedékeny, s verseit szabályosabb, könnyebb folyamat, tisztább nyelv tüntetik ki."[46] Ez a munkája (jelezve, hogy megjelenés előtt álló *Magyar Irodalmi Berke* kiadatlan első kötetébe Toldy hat Ányoshoz írt kiadatlan Barcsay-episztolát vett fel) hét költeményt tartalmaz Barcsaytól és egy rövid, főleg Döbrentei Erdélyi Muzéumbeli megállapításain alapuló költői kisportrét. A megfogalmazása szerint „francia könnyűségű és kellemű" versek a következők (az általa használt cím után zárójelben emlékeztetünk a kezdősorra): *Bessenyei Györgyhez* (Nem tudom, mit gondolsz, Gyuri levelemről), *A télnek közelgetése* (Éjszaki szeleknek süvöltő zúgása), *Báróczy Sándor és Bessenyei György barátimhoz* (Barátim! tí, kiket bölcs Minerva szível), *Egy nagys. asszonynak intésére* (Vettem, drága néném! kedves leveledet), *Újolag való ébresztés a versírásra* (Músám! kitől immár Mars biztatására), *Bacchus, s a tokaji bor eredete* (Ott hagyád hát Örsön görbe csoroszlyádat), *Elválása után társától vigasztaltatni akar* (Mit mívelsz, boldog agg! Örsi kertecskédben?). A válogatás arra az elképzelésre utal, amely szerint Barcsay költészetének lényege a

---

[44] Döbrentei 1814. 29.

[45] A cikk címe: *Sánta poéták.* A Hasznos Mulatságok a Hazai Tudósítások melléklapja.

[46] Toldy 1867. 261.

levélszerűség; hogy a különböző címzettek és változatos levélíró alkalmak határozzák meg a költemény hangvételét.

Mindenesetre Toldyé az érdem, hogy miközben az irodalom alkotóit, tényeit és intézményeit egy egyre összefüggőbbé váló rendszerré, ugyanakkor lineáris folyamatossággá szerkesztette, helyet adott Barcsay alakjának, költészetének is a nemzeti igények visszavetítéséből is adódó történeti képletben.

A következő évtizedben kezdődik a *pozitív adatfeltárás* kora a Barcsay-kutatásban, egy rekonstruálható múlt optimista tudományelméleti meggyőződésével. Amennyivel több adat (akár versszöveg is) nyilvánossá lesz, annyival tűnik korában és az egész magyar irodalomkincsben fontosabbnak Barcsay élete és szöveghagyatéka, a század eleje mítoszát az ismeretek sokaságával kívánják lebontani és tudományos feldolgozás eredményeként létrehozott életrajz- és irodalmi mű-szerkesztménnyel helyettesíteni.

Egyszerre végzett Barcsay költészetére vonatkozó kutatásokat Dézsi Lajos, Széchy Károly, Császár Elemér, Ferenczy Sándor, Gálos Rezső és Kristóf György.

Az „olvasmányos" vagy tudományos időszaki sajtóban közöletlen verstöredékek, levelek jelennek meg a Barcsay életműből, portrékísérletek születnek a katonaköltőről. A Kisfaludy Társaság és a Magyar Tudományos Akadémia egy-egy elismert kutatója valósággal irányítja a költőre vonatkozó forrásfeltáró és elemző munkát. Gyulai Pál javaslatára Zombory Izidor János életrajzot és költészeti értékelést ad ki Barcsayról, bevallása szerint gyűjteményes verskötetet is összeállított (megjelenéséről azonban nincs tudomásunk).[47] Az Erdélyi Múzeum kéziratállományába iktatják a Barcsay család levéltárának el nem kallódott részét; mind adatgazdagabbá lesz a Barcsay-életrajz is.

A költő ekkor nem kap új címkéket, ellenben az erdélyi származású testőr, a politikai áldozat, a magánember szerepköre bővül és lesz tárgya történészi vitáknak is. A monográfiák egész sora készül róla; egyik a versek addig legtartalmasabb gyűjteményét ígéri mellékletként, de eltűnik a rendszerváltás, a háborús romokból nehezen felépülő magyar ügyintézés – tulajdonképpen a Magyar Tudományos Akadémia – labirintusában. Amikor 1907-ben Kristóf György felajánlotta Dézsi Lajosnak, a *Történeti Életrajzok* szerkesztőjének monográfiáját, a válasz ugyan elutasító volt, de a magyarázatba a testőríró alakjáról való sommás értékelés is bekerült: „újabb irodalomtörténetünk kedvelt alakja Barcsay".[48]

(Tegyük hozzá, nemcsak az irodalomtörténet fedezte fel Barcsayt mint a régi századvég európai nagypolitikájának egyik értő tanúját, hanem a történetírás is. Márki Sándor 1914-ben valósággal felrója a francia forradalom magyar történetírójának, hogy felületes volt a magyar vonatkozások bemutatásában, hiszen „használnia kellett volna azt a levelet, melyet a költő Barcsay a nyakláncz-botrány első híreinek hatása alatt írt"; a történész érdemként fogalmazza meg a sorsfordító jelentőségűnek ígérkező esetre való reagálásnak, a hír továbbításának gyorsaságát.[49])

---

[47] „Barcsay összes költői és prózai leveleit összegyűjtöttem, melyek a mostani helyesírás szerint leírva, Gyulai Pál dr. szívessége folytán az *Olcsó könyvtárban* a költő életrajzával és jegyzetekkel ellátva meg fognak jelenni." Zombory 1895. 6.

[48] K L, Kristóf György-gyűjtemény. Levelek. 112. (Dézsi Lajos levele Kristófnak. Kolozsvár, 1907. III. 10.)

[49] Márki Sándor könyvismertetőjét Farkas Pálnak *A francia forradalom* címmel (Singer és Wolfner, Budapest 1913-ban) megjelent könyvéről lásd: Századok XLVIII. évf. 1914. 2. 128–131.

Végül, ha nem is a legszorgalmasabb Barcsay-kutatók, Gálos Rezső vagy Kristóf György tollából, de világot látott az első önálló és jegyzetelt Barcsay-verseskönyv: a Vajthó László szerkesztette *Magyar irodalmi ritkaságok* sorozat XXVII. darabjaként, a Berzsenyi Dániel Gimnázium végzős osztálya, különösen a szerkesztési munka dandárját végző Szira Béla jóvoltából é. n. (1933) Budapesten, a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda betűivel: *Barcsay Ábrahám költeményei*.

A versek töredékessége, a két hazához kapcsolódás, az idegen kultúrákban való jártasság és a magyar verselő program, illetve a versekben megsejtett, titokzatosnak vélt ember: mindez joggal kelthette föl a századelő és a két világháború közötti irodalomkutatók érdeklődését, bár nyilván a hagyományban nem rögzített helyű, politikus alkatú poétában is láttak a modern korban aktualizálható vonást.

(Az utolsó fél évszázad)

A II. világháború óta eltelt időben a Barcsay-versekre nem járt jó világ. Az iskolák szerint való költészetrendszerzés nem kedvezett nekik: a prózai levelekből kiszaggatott, versként gyakran befejezetlen vagy utalásos strófák sem Ányos szentimentális elégiáival, sem a kerek és ezáltal is meggyőző republikánus Batsányi-ódákkal, sem a tételes filozófiákkal egybevethető Bessenyei-poémákkal nem vehették fel a versenyt önálló és önelvű esztétikum tekintetében. Azok, akik Barcsayra hivatkoztak, még leginkább mint a Bessenyei György testőrtársaságához tartozó, a gyarmatosítást ellenző, józan erkölcsi érzékű, régi vágású költőre gondoltak.

A monográfia- és életműkiadásról máig ismeretlen okból önként lemondó Kristóf György Barcsay Ábrahám költészetének *politikai tartalmai*t próbálta több ízben megfejteni, és felfigyelt a költő témái között a román vonatkozásokra: a néprajzi kuriózumként máig élő geinai leányvásár szokását megörökítő költeményre (*Lakodalom módja az oláhoknál),* illetve az *Árkádia leíratásá*ra. Kristóf helyzetéből és tudománypolitikai stratégiájából is következhetett ez a tudományos téma. Barcsay verseivel a mikrofilológia szintjén is foglalkozott, s ezt az is bizonyítja, hogy hagyatékában hosszú Barcsay-versmásolatok vannak ismeretlen kéz írásával, illetve, hogy hagyatéka vaskos levelezést tartalmaz ebben a tárgykörben Dézsi Lajossal, Császár Elemérrel, Gálos Rezsővel, Vajthó Lászlóval, tulajdonképpen a testőrírókat kutató kortárs kutatókkal.

A továbbiakban meg kell különböztetnünk a *forrásközlő* és az *interpretatív jellegű recepció*t. Az első azt jelzi, hogy a versszerző beleszámít valamilyen irodalmi kánonba, szövegszerű öröksége egy csoport (esetünkben nyelvi-kulturális csoport) kollektív írásos értékének számít.

A forrásközlemények a század harmincas évei óta megcsappantak (ekkor közölte Gálos Rezső Barcsaynak Danczkay Józsefhez írott és a bűnvádi eljárás részévé lett tizenhét levelét). Szilágyi Márton egy (Luxemburgból Born Ignácnak[50]), Egyed Emese több (a Bánffy, illetve a Károlyi család tagjainak) címzett levelet publikált a kilencvenes években: verset ugyanő tett közzé.[51]

Barcsaynak a *költői teljesítménye* azonban az utóbbi fél évszázadban kissé felértékelődött. Ez a pozitív átminősítés – valójában a közöny megszűnése – egy eszme- és művelődéstörténeti szempontú, meggyőzően alapos tanulmánnyal kezdődött, Szőke Györgynek az *Irodalom és*

---

[50] ItK 1993.

[51] ItK 1995. 5–6. 760–762.

felvilágosodás című tanulmánykötetben olvasható verselemzésével (1974-ből): *A kávéra. Egy költemény eszmetörténeti háttere.* Az értelmező a kortársi eszmerendszerben keresi a mű rokon darabjait, magyar vonatkozásban a felelősség protestáló verseihez kapcsolja: Berzsenyi *Napoleonra* írt ódájához, Batsányinak *A franciaországi változásokra* című jóslatához, a jólét világához való ellentmondásos viszonyulás révén pedig Herder, Goethe, Ragyiscsev műveihez. Szőke György értékeli a költemény „megszólító" jellegét is, valamint a versstruktúra tömörségét, tudatos bonyolultságát.

Ugyanebben a kötetben Horváth János Orczy-tanulmánya a verslevelet az *essay* magyar változataként mutatja fel, és Barcsay reflexív hajlamait is értékeli, bár nem tartja titokban véleményét, mely szerint az ifjabb (testőr) költői érdemeit minden esetben le lehet vezetni Orczy hatásából.

A korszak egészének magyar irodalmát vizsgáló XX. századi szerzők már nemcsak mint a testőrség verselő tagját, Orczy neveltjét és Ányos biztatóját emlegetik, hanem egy irodalmi ízlésváltozat *autonóm* képviselőjét, jól megírt verssorok, sőt versszakok szerzőjét is.

Bíró Ferenc külön fejezetben foglalkozott Barcsay lírájával mind az 1967-ben, mind az 1994-ben megjelent felvilágosodás-monográfiájában, és értékelte költészetének korszerű eszmevilágát, választékos nyelvezetét, az élőbeszéd ritmusához közelítő, könnyed versmondatait. Szerinte, mint verslevelek címzettje valóságos alkotói ihletet adott a kis körnek, amelyet érzékenység és politikum együttesével jellemezhetünk. De ennél tovább is megy Bíró a következtetésben: egyrészt Barcsay Ábrahám költészetének komolyságát, másrészt derűt sugárzó lényének korabeli lenyomatát hangsúlyozza.[52] Tarnai Andor is több ízben utalt arra a hatásra, amelyet Barcsay költészete, értelmiségi szemléletmódja képviselt a fiatal Batsányi gondolkodásmódjának, poétikájának alakulásában.[53]

Ami Barcsay verselési kultúrájának értékelését illeti, Orosz László *A magyar verstani eszmélkedés kezdetei* című 1980-as verselmélet-történeti traktátusában idézi a költő posztumusz epigrammáját (*Papiroson ugró versek koholói).* Éppen az olvasói elvárások és a természetes nyelvérzék (sőt „versérzék!") jelentőségének felismerését tekinti Barcsay érdemének a prozódiai vita elvek fölötti indulatkitöréseinek korában. Kecskés András (1991) a hagyományteremtők (Orczy, Bessenyei) között említi, mint a négyes rím ellenében a páros rím tényleges meghonosítóját, bár ennél nagyobb fontosságot nem tulajdonít verselő tevékenységének.

Több fantáziát lát a költő személyiségében és verselési módjában Mezei Márta. *Felvilágosodás kori líránk Csokonai előtt* című líratörténetében a franciás iskola versmodorát elemezve az egész magyar testőríró csoport közös vonásaként nevezi meg a „féldilettáns költőattitűdöt", amely a verselést nem egyetlen megnyilatkozási lehetőségnek tekinti. Mezei Márta Barcsay esetében különösen a hangvételbeli eredetiségre figyel fel, találó és újszerű képalkotására, a levélversek műfaji sajátosságaira. A Barcsay-episztolákat is a tanköltemény kategóriába sorolja, szabad formának tekinti a költői levelet, olyannak, amely akár a legszemélyesebb hangvételt is megtűri. Barcsay költészetében az egyszerűség és természetesség poétikájának sokoldalú kifejtését értékeli, de a hasonlat gyakoriságára és a metafora hiányára is rámutat, mint ami a klasszicizmus szövegkezeléséből szükségképpen következik. „Alkotásmódjának

---

[52] „A levelekből úgy tetszik, hogy Barcsay barátai számára az élet valamely örömteli oldalának a képviselője és hírnöke volt. A különös azonban az, hogy költészete – ennek ellenére – nem az életöröm szolgálatában állt" – írja Bíró 1994. 91.

[53] Lásd például BÖM II. 47.

»könnyelműségéről« a versek szerkezetlensége árulkodik: gondolatai, képei a képzettársítás bősége szerint sorakoznak egymás után: eszmék szentenciás rögzítéssel, bizonyító példatár a történelemből és a mitológiából, leíró részletek élményszerű elevenséggel, személyes mondanivaló és erkölcsi summázatok tarka egyvelegben követik egymást, csak nagy vonalakban alkalmazkodva az előírt poétikai szabályokhoz."[54] Közben pedig úgy lesz a modern lírai költészet előfutára, Csokonai közvetlen elődje Barcsay (Mezei Márta szerint), hogy leíró objektiválás, személytelenség, laza szerkezet jellemzi. Ezt a komparációt nem a költői pályaképek vagy az írói személyiségképek felületes egybevetése sugallta, hanem a versek jelentésvilágának és értékrendjének, a szerzők irodalomban megnyilvánuló ízlésének ihletett vizsgálata.

Az utóbbi évtizedekben készült, a versíró Barcsayra vonatkozó tudományos közlemények és megállapítások sorában történeti-poétikai gondolatmenete miatt külön értéket képvisel Szegedy-Maszák Mihály észrevétele Barcsay *képhasználatáról* egy, a korszak költői termését szellemtörténetet a műfajtörténettel, stilisztikai képtant az ikonológiával ötvöző tanulmányban (*A magyar költészet főbb típusai a kései XVIII. és a korai XIX. században)*. A periódus más költői által is kifejezett történetfelfogásban Szegedy-Maszák éppen Barcsay Ábrahámtól számítja azt a lírikusi hagyományt, amely a nemzet és a haladás kérdéseinek kifejezésekor (a történetfilozófiai megalapozású, egységes) *nemzetkarakterológia* valamilyen modelljéből indul ki.[55] Továbbá a külvilág és a szubjektum közötti összhang keresésében a Sturm und Drang utáni Goethével rokon; Szegedy-Maszák szerint első egy költői toposz alkalmazásában is: „a magyar költészetben hihetőleg ő nyitja meg azoknak a sorát, akik az emberi ént a nemén tengerén hajózó sajkásnak ábrázolják"[56].

A költő tehát 1775 és 1790, 1806 és 1814, 1867 és 1937 között volt igazán népszerű a magyar kritika számára. Mai fogalmaink szerinti irodalmi értékeit csak a huszadik századi értelmezők kísérelték meg elemezni. Arról, hogy az olvasóközönség mennyire tartotta számon kedvencei között, kevés tudomásunk van; az említett két iskolai tanulókör önként olvasta, mégpedig ékes magyar nyelve, illetőleg a versekben tapasztalt kulturált és hitelesen ábrázolt érzelmei, folyamatos világértelmező szándéka miatt. A korból kevés adatunk van az olvasási szokásokra, de a néhány 1775 és 1794, illetve 1800 és 1830 között működő olvasókabinét gyűjteményében megvolt Barcsaynak Orczyval közös kötete, és a *Költeményes Szülemények*et a korszak hozzáférhető magánkönyvtár-katalógusai is jelzik állományukban.

A jelenkor irodalomolvasói értékrendjének bizonyára éppúgy megfelelnének a XVIII. századi szerelmes katonaversek, mint a korabeli, egyházi műveltségű szerzők költészete (Ányos, Dayka, Kalmár, Szentjóbi Szabó, Verseghy) vagy éppen a széplelkű nemesasszonyok emlékírása. Ehhez azonban szükség van az ismeretlenségbe süllyedt versek felmutatására, hiszen a jelek szerint az emberélet (Barcsay Ábrahámnak a Balassiéhoz, a Kisfaludy Sándoréhoz vagy a Berzsenyi Dánieléhez egyaránt hasonlító élettörténete) csak annyira érdekli majd az olvasót, amennyire a versek felkeltették a kíváncsiságát a szerző iránt is, különben nem túl magas társadalmi pozíciója, nem igazán látványos bukása, nem eléggé különc életvitele nem ígér az erőteljes hatásokra vágyó, meglepetés-esztétikán nevelődött mai embernek figyelemre érdemes tárgyat.[57]

---

[54] Mezei 1974. 119.

[55] Szegedy-Maszák Mihály 1980. 54–55.

[56] Uo. 42.

[57] Függelékben közöljük Barcsay életének eddig ismert jelentősebb mozzanatait.

b. Az érzékeny magyar értelmiségi

Igen nehéz elválasztani egymástól a versek és a hadi-, illetve politikai tettek alapján a nyilvánosságban hírértékű Barcsay-kép vonásait. *Legtöbb esetben ugyanannak az erény jellegű patrióta érzésnek és meggyőződésnek a kifejeződéseként értékelik hírlapok és írótársak Barcsay verseit és cselekedeteit.* Pozitív megítélés kíséri életében; az ellenszenv közvetlen környezetében vagy jelentéktelen, vagy nem nyer írásos formát.

Eleven eszményként viszonyul hozzá köszöntő szövegében Báróczy;[58] úgy tekinthetjük ezt a az ajánlást, mint igen hatásos hangütést Barcsay megítélésében, mint valamiféle mítosz kezdetét. Szerénynek, noha fejedelmek utódjának, műveltnek, jó barátnak és (Báróczyval együtt) a nemzet hasznát kereső császári seregbeli katonatisztnek ismerjük meg őt a köszöntőből.

Mitől lehetett alakja annyira népszerű, hamar sematizálódó, de a kollektív emlékezetbe is hamar szervesülő?

A *vitéz* szerepkörét töltötte be mindenekelőtt, ezt a középkor óta egyre ismertebb, egyre sokoldalúbb figurát telíthette egyéni élettartalmakkal. Patrióta érzései a közönség számára egyértelműbben válhattak (volna) cselekedetté; nem rajta múlott, hogy végül egyetlen napig sem lehetett a magyar nemzetőrsereg tisztje. Különben maga a katonai életforma egyre kevésbé vonzotta és politikai öntudatosodásával egyre nehezebben fogadta el saját helyzetét. A császár katonájaként letett esküjével kétszeresen került lelkiismereti konfliktusba: a *Mars katonája* állapot a meditatív és a személyes szabadság iránt vonzódó alkatú ember számára ifjú fejjel vállalt és személyiségromboló megalkuvásnak tűnt immár. Az pedig, hogy ez a katonai kötelék egy csoporttudatával is ellenkező táborba kényszeríti, szinte törvényszerűen vezette Barcsayt a rebellis irányba. Magyarsága a nagyközönség számára egyszerre jelentette a programszerűen magyar nyelvű megnyilatkozásokat (írásban, de szóban is), a magyar történelmi és szépirodalmi íráshagyomány értékelését, sőt *imitációját*, a magyar törvények, sőt a magyar államiság érvényre juttatásának kiszivárogtatott igényét. A legtöbb Barcsayra vonatkozó híradás (már ami nem a nemzeti mitológia alakulásának a fikciót is pontosan ábrázoló mozzanata) jelzésszerű, utalásszerű. A teljességgel magyar érzelmű, a teljesen hazája fiaként gondolkodó emberről való, gyakran az elhallgatás retorikai fogásával élő szövegek idézik és szublimálják alakját.

Amikor Révai előszavazta a *Költeményes Szülemények*et, Barcsayról nem mint egyéni hangú vagy más módon értékes verselőről beszélt, hanem mint mellékesen a poézisban is kiváló vitézről, magyar érzelmű, ragyogó születése ellenére sem csak egyéni karrierjét építő *katonáról* (kiemelések – E. E.):

> ‘S a vitéz Bartsai, társa e’ Bölts Aggnak,
> Kit <u>jeles tettei</u> Fejedelmi Magnak,
> Bár mint rejtse magát, olyly nyilván mutatnak,
> Hogy <u>tsodálására</u> a’ szivek vonatnak.[59]

A korszak elismert poétái közül először Batsányi nyilatkozott a hazájáról politikai felelősséggel gondolkodó Barcsayról, a poéta-értelmiségiről.

---

[58] *Erkölcsi Levelek* 1775, ill. 1786. Ez utóbbi kiadásban a Kapitány Barcsaynak ajánlott *Barátam!* című ajánlás előzéklapokon olvasható: *3–*5.

[59] KSZ, számozatlan előzéklapok.

Batsányi lapja közölte azt az 1780-as Barcsay-verset is (egy lapszámban[60] Batsányinak *A franciaországi változásokra* írott 1789-es epigrammájával), amelyre hivatkozva Sáros vármegye, majd a cenzor följelentette a Kassai Magyar Museumot, mint amiben „több felháborító írás van", és amelyek között „nem is lehet mentegetni" a X. költeményt; ez nem más, mint a *Mely szózat hallatik Dunának partjain?* kezdetű (a korábbi helyeken *A magyarországi tudományoknak fő gyülekezetihez* című) vers.[61] A feljelentés ugyan Barcsayra nem, csak a versre hivatkozik, de az elmarasztalt vers szerzője a korban feltehetőleg ismert személy volt. A királyság lehet szerződésnek és lehet önkényes hatalmi gesztusnak is következménye e vers szerint (rousseau-i gondolatmenettel: az önkény nem kötelezi feltétlen tekintélytiszteletre a jogfosztott társadalmi csoportokat; ő persze mindenekelőtt a nemességre gondolt az alkotmány problematikájában). Nem véletlen, hogy Riethaller Mátyás éppen a társadalmi szerződés gondolatára építő, a királyi felség sérthetetlenségét kétségbe vonó versszakot ragadta ki a vers egészéből a reális politikai veszély illusztrálására:

„Vesszen el a karddal erőszak munkája,
Mellynek ember nyakát nyomja vas igája;
Kegyetlen törvénynek büszkeség láncai
Mellyeket forrasztnak világ *bálványnyai*,
Ollyanok, mint viasz gyermeknek kezében,
Ha nincs az Igazság szabad erejében:
Ha nincs a Hatalom és a nemzet között
Oly szövetség, mellyet mind a kettő kötött."

A népfelség rousseau-i elve Barcsay körében másnál is előfordul; Koppi Károlynál például (akinek a számára a magyar nemesi ellenzékiek táborában egzisztenciát is jelentő pártfogókat keresett Barcsay az 1780-as években), annak az anonim röpiratnak a szerzőjénél, amely valóságos alkotmánytervezet *Ad inclitos et amplissimos status et ordines regni Hungarici libera civis patriae suae devoti paraenesis* címmel, és amely Hajnóczy lefoglalt iratai között maradt fenn.[62] Magának a *Contrat Social*nak a magyar fordítása is csaknem kész volt már, amikor Szentmarjay Ferencet, a *Szerződés* magyarítóját elfogták; de a francia szöveget jól ismerte az 1790-es évek politikailag aktivizálódó magyar értelmisége. Barcsay verse tehát mintegy a korabeli magyar társadalomtudományi gondolkodás jelensége, és a röpirat-irodalom költészetbeli (képes beszédre épülő) változatát képviseli.

A *magyarság* szó jelentése lassan alakult ki a XVIII. század második felében, és gyakran a hungárusság, a jó alattvalóság, hű polgárság fogalmak ellenében. Bessenyei György korai röpiratában, a *Magyarság*ban (1778) nyelv-tanulás-polgári nemzet problémakörben gondolkozik, és művét bizonyára nemcsak magányos meditáció, hanem barátaival, köztük a testőrseregtől elkerült Barcsayval folytatott társalgás is megelőzte.

A tudományos és politikai kapcsolatkeresés rendjén nem mellékes adat, hogy Barcsay neve mint tiszteletbeli tagé szerepel Révai Miklós első tudományos társaság-tervezetén. Révai Győrben 1791-ben teszi közzé tervezetét egy tudós társaság létrehozására (*Candidati erigendi eruditae Societatis Hungaricae et ratio facti in ea promovenda progressus*), ebben külön csoportba sorolja a tiszteletbeli tagságot vállaló világi, és külön az egyházi tagokat. Itt is jelen van (nyilván a világiak

---

[60] II. kötet, I. negyedévi füzet, 50.

[61] Mályuszné 1985. 114.

[62] Koppi röpiratában a nemzet és az uralkodó közti hatalom különválasztásának elveiről a szöveg II. 2. része szól. Benda 1952. I. 90.

között) Barcsay neve, és a tényleges jelöltek névsorában is; Orczy volt a választott elnök, Barcsayt Báróczyval, Bessenyei Györggyel, Hatvani Istvánnal, Mészáros Ignáccal és másokkal a *belső tagok* közé sorolták (sajnos a Társaság nem kapott működési engedélyt). Ez a Révai-féle kísérlet folytatása volt a pesti pálos könyvtárban szerveződött tudományos csoportnak, a *Hazafiúi Magyar Társaság*nak, amelyben a tervek szerint „legfőbb és legelső érdem lesz a Magyarság"; itt Barcsaynak is – akit pedig a vitézlő rendből elsőként jelöltek – meg kellett felelnie a fölvétel feltételének, hiszen tag csak az lehetett, „akiben Istenéhez, Királyához, Nemzetéhez, Anyanyelvéhez mint magyar, buzgóság találtatik"[63], és okkal feltételezhető: Barcsaynak is része volt abban, hogy ez a társaság nem zárkózott el az együttműködéstől a homburgi *Société Patriotique de Hesse Homburg* nevű akadémiai típusú egyesülettel.[64]

Az 1770-es, 1780-as években országos hírű név volt a Barcsay kapitányé; az időszaki sajtó első eredményei közé számíthatjuk az általános szimpátiának örvendő személyiség gyakori szerepeltetését a „hónapos írások", az „újságlevelek" harctéri híreiben. Az eseménykrónikák gyakori szereplője volt, poétasága toposzként olvadt egybe katona mivoltával. Magyar Kurír: „az eddig Leopold Toskana dragonyos regementjében major Bartsai Ábrahám úr, magától Feldmarsal Lascitól a maga karabinos regementjébe oberstlajdinántnak választatott"[65]; Hadi és Más Nevezetes Történetek: „Finta Ő Nagysága, ki a ns. magyar testőrzőknél obersteri ranggal szolgált volt: generális titulussal s 1500 for. esztendei fizetéssel kívánsága szerint nyugodalomra tétetett; helyébe lépett a Leopold Tosk. Dragonyosai között oberstlieut.-ságot viselt Bartsai Ő Nagysága – ez a nemcsak Mársnak; hanem a Magyar Pallásnak egy nevezetes vitéze".[66] Újsághír az is, hogy a budai koronázásra indulóban magyar beszédet tartott a vezénylete alatt útra kelő testőrseregnek: „Az el indúlás előtt való nap az az tegnap öszve hivatta *Bartsai* oberster Ur a Nemes Sereget, s egy szép Magyar Beszédben rajzolta le elötte, mihez kellyen magát *Budán* tartani."[67]

Barcsay népszerűségének egyik jele, hogy Hajnóczy (akinek a 80-as években tréfás üzenetet küldött a testőríró Széchényi Ferencnek címzett levelében) *Valedictioné*jába Barcsayt elsőnek írja fel a B-vel kezdődő ismerősök sorába.[68]

Meggondolkodtató, hogy a pesti írók többsége által legendás szimpátiának örvendő Vitkovics Mihály is gyászdalban siratta el Barcsayt: korábbi kapcsolatukról nincsen tudomásunk, és mégis a költemény hangvétele, utalásmódja az emelkedettségen, ódai feszességen túl figyelemreméltó emberi értékeket sejtet; ismét csak a vitézi és költői (sőt emberbaráti) szerep összebékítésének jegyében:

díszét nemzetünknek,
Dicsőségét, fényét látod Erdélyünknek.
E fátyolok között a bús árvaságnak
Gyámolát és atyját a magyar múzsáknak;

---

[63] Csaplár, ItK 1899. 1–14, 168–203. Lásd még a kérdés összefüggéseiről Szelestei N. László kandidátusi értekezését: *Irodalom- és tudományszervezési törekvések a XVIII. századi Magyarországon 1690–1790.* Bp. 1989.

[64] Silagi 1961. 204–224.

[65] 1778–1779. okt. 3. 648.

[66] 1779. III. évf. dec. 411.

[67] Bétsi Magyar Hírmondó 1792. máj. 4.

[68] Benda 1952. II. 779–780.

Egy vitézt, ki védte haza boldogságát
Erős fegyverével, s nemes szabadságát...[69]

A hazafisággal az anyanyelven való alkotást vagy az idegen nyelven létező ismeretek, érzékenység anyanyelvre való átültetését tartotta Barcsay leginkább összeegyeztethetőnek; németül is olvasott, de a németül írást szemére veti legjobb barátjának is; Báróczynak felrótta az „Abélar és Eloise németre által tett verseit”[70]. Az is igaz viszont, hogy az érzékenység, a bölcsesség elmélyítésére s az újdonságok ismeretére törekedve ő maga szívesen olvasott idegen nyelveken, ezt közölte is közeli barátaival: „Sovány ábrázatú és száraz testű Voltair pajtásunk munkájit olvasgatom [...] nem régen költ ki pennája alól egy rendes gondolat illy név alatt, *Jean qui rit Jean qui pleure*.”[71]

A nemcsak nyelvápolásra, hanem nemzeti okmányok kiadására is szerveződő erdélyi Kéziratkiadó Társaság egyik névsorában is ott találjuk a nevét, Bánffy György, Bruckenthal Mihály, Zeyk Dániel, Szegedi József főrangú tisztségviselők után, a Haller Gáboréval, id. Wesselényi Miklóséval együtt („a magyar meglett dolgokról még csak kézírásban heverő munkáknak világ eleibe való terjesztésére nézve egybeállott nagyérdemű Társaság tagjainak neveik”); rendelt is a Társaság megjelenendő munkáiból, mint a magyar kultúra tényleges pártfogójához illik.[72] (Máig sem tudjuk, miért éppen a Kővár vidéki prenumeránsok között.)

Nem zárhatjuk ki a lehetőséget, hogy Barcsay csaknem bekerült a (nemzeti kánon értékű) klasszikus irodalmi Pantheonba. Hírneve *a magyar kultúráért való feltétlen lelkesedésének köszönhető*, hiszen nemzetének hasznos valóságos tetteiről azok titkossága vagy a költő szerénysége miatt valóban nem szerezhetett tudomást a nagyközönség. Arról, hogy az ő közbenjárására jelenhetett meg Báróczynak mind regénymagyarítása, a *Cassándra*, mind *A védelmeztetett magyar nyelv* című alkotmányjogi-nyelvvédő röpirata; s hogy ez utóbbinak erdélyi terjesztéséről személyesen gondoskodott, éppúgy nem sokan tudtak, mint csöppet sem jelentéktelen szerepéről a nemesi ellenállás szereplőinek állandó *tájékoztatásában* az udvar politikai terveit és módszereit illetően.

Kazinczy Ferenc mégis ott jelölte ki Barcsay helyét a megálmodott magyar nemzeti héroszok sorozatában, akiknek az arcképével műveinek tervezett gyűjteményes kiadását díszíteni akarta. A Hazai és Külföldi Tudósítások (tulajdonképpen Helmeczi) számára írott jegyzetei szerint ilyen szavak illetik meg a választott nagyságokat: „nyelvünknek és literaturánknak egy bajnok vagy barátja”. A híradás az életmű sorozat 8. kötete előzéklapjára szánt „vignettet”

---

[69] Lásd *Vitkovics Mihály válogatott művei*. Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1980. 101–102. A teljes tisztelet hangja annál is meggyőzőbb, hogy ugyanaz a Vitkovics egyebütt a feltétel nélküli tekintélytisztelet, a cím- és nagyságmánia ellen félreérthetetlen iróniájú epigrammában kel ki *A biographusok* című epigrammájában (uo. 180.):

„Hol volt, hol nem volt, volt egykoron egy Geczy bajnok,
Itt született, s ekkor, drága szüléi ezek --
Káplár lett, azután több, több, míg végre vezér lőn;
Meghala, eltemeték. Jó vala, érte be kár!
Hajdan időbe szokás volt illyen módra regézni;
Igy sok biographus már ma mesezni szokott.”

[70] OGY 2. 15.

[71] OGY 2. 25.

[72] A Kéziratkiadó Társaság tagjainak névsora *Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság iratai* között található. Jancsó 1955. 15.

Barcsayról; vagyis Orczy után és Bessenyei elé szándékozta őt a nagyságok sorába illeszteni;[73] vajon Kazinczy költői értékrendjét fejezné ki ez a sorrend? Kazinczy maga is ír erről a tervéről Döbrenteinek 1814. november 6-án.[74]

Ez az Erdélyi Muzéum indulásának éve, szinte egyszerre „kerül piacra" a Királyhágón innen és túl Barcsay szövegszerű vagy kollektív memóriabeli hagyatéka: *a mítosz kellékei kéznél vannak.* A pozitív értékítélet (franciabarátsággal, bonapartizmussal színezett) emberbaráti gesztusban nyilvánul meg egy Barcsay-anekdotában, amely a kapitányt a fogoly francia tisztek önzetlen jótevőjeként foglalja történetbe; hiúságánál, nemesi gőgjénél erősebb volt a szorult helyzetben levő idegen katonák iránti szimpátiája – ezt sugallja a történet.[75]

A kiegyezés éve Barcsay recepciójában kiemelkedően fontos esztendő. Nemcsak a már komoly tanári tekintéllyel rendelkező és egyre több évjárat ízlését befolyásoló Toldy egyetemi előadásai jelzik ezt, hanem a pozitív Barcsay-olvasatok egy újabb, eredetinek számító változata is: Erdélyi Jánosnak a Budapesti Szemlében megjelent állásfoglalására gondolunk (*Pályák és pálmák)*.

Erdélyi filozófiájának mind a népszellem, mind az életközeliség és tett szavakban megfogalmazható elve felismerhető az itt kialakított Barcsay-portrében. Nem érzi ugyan Barcsay eszmevilágát idegennek (mint a Horatiusszá alakult Berzsenyiét), de nem is rajong érte, mint Berzsenyiért a nyelvhasználat okán. *Kultúrhérosz*nak tartja; az udvarhoz közel, de nem annak érdekében vagy annak ízlése jegyében kiművelődött magyar testőrök egyikének; akik mellesleg európai szellemben gondolkodtak. Erdélyi valójában a magyarul írás programját értékeli bennük, az irodalmi cselekvésben a tettet: „politikusok és humanisták voltak inkább, mint költők" – állítja, nem prozódiai állásfoglalásukat firtatva, hanem magát a politikailag is értékelhető tettet mint életteljesítményt.

Barcsayt egyenesen *néptribun*nak nevezi látomásáért a tudomány szerepéről az igazságos társadalom létrehozásában. De megkísérli néhány szóban minősíteni költészetét is. Felismer benne némi – politikai felvilágosításra törekvő – didaxist; értékeli a tanultság nyelvének

---

[73] „Minden kötet előtt nyelvünknek s literaturánknak egy bajnoka vagy barátja, egy a legügyesb művész által készülendő rezen fog megjelenni, és ugyan a Szép literatura kötetei mellett; 1. Pászthory fiumei Gubernátor. 2. Báróczy Sándor. 3. Prof. Révai Miklós. 4. Ráth Mátyás. 5. Gróf Haller László a Telemach fordítója. 6. Gróf Rádai Gedeon. 7. Generális Orczy. **8. Obester Barcsay**. 9. Bessenyei. 10 és 11. A két Teleki grófok, József és Ádám. 12. Wesselényi. 13. Spisics. 14. Gróf Török a Referendár. 15. Referendár Cserei." *Jelentés Kazinczy Ferenc munkáinak nyomtatások iránt.* Hazai és Külföldi Tudósítások 1814. márc. 26. 25. sz. Melléklet. (Kiemelés – E. E.)

[74] KazLev XII. 152.

[75] „A sok szokatlanság között az vala egyik cselekedete, hogy előtalálván egy csoport francia hadifoglyokat, s látván, hogy egyike ezeknek ing nélkül megyen, leveté a magáét, s ennek adá, maga ing nélkül vette magára posztóruháját. Más visszafordult volna útjából, s hazulról küldött volna a meztelennek egy-két inget. De a szép lélek olykor szeret siket lenni a hideg ész tanácsára s tetszik magának különösségeiben, mint az áldozatokban" – írja róla Kazinczy nem minden él nélkül. 16. *Erdélyi levelé*ben (Kazinczy 1979. 672–673.), bár maga az anekdota másoknál is előfordul. Itt jegyezzük meg, hogy a francia hadifoglyokkal való találkozás nem is számított lehetetlenségnek; egy kancelláriai leirathoz csatolt kimutatás szerint 21 francia hadifogolytábor volt (a határőrvidéket és Erdélyt is beleszámítva) Magyarországon: Pozsony, Óbuda-Máriacell, Pest (Újépület), Kassa, Győr, Temesvár, Csákóvár, Pétervárad, Eszék, Szeged, Arad, Munkács, Nagyvárad, Ratsche, Bród, Gradisce, Fogaras, Gyulafehérvár, Brassó, Kolozsvár. (Benda 1952. III. 137.)

összekapcsolását olyan gondolatokkal, amelyek „nem esnek messze a néptől”, a köznapi tudat megnyilvánulásaival. Összességében véve (megteremtve a költő apoteózisát) Erdélyi saját népnemzeti eszményéhez talált történeti előképet Barcsayban.

c. A meghurcolt hazafi

Igen kevesen utalnak Barcsay száműzetésére, sőt vizsgálati fogságára. Azok, akik megkísérelték összefüggő életrajzát elkészíteni, századunkig nem is ismerték tragikus sorsfordulatát.

Még a költő első monográfusa, Zombory Izidor János is kétkedéssel olvassa Kazinczy pletykaízű és sommás utalását valamiféle kegyvesztettségére. „Miben állott e szerencsétlenség, nem is sejthetjük. Meglehet, hogy csak az uralkodó kegyét vesztette el, de azt sem olyan mértékben, hogy tovább ne szolgálhatott volna, mert csak két évvel Lipót halála után saját kérelmére ment nyugalomba”[76] – vonja le kissé fanyalogva a tények nem ismeréséből adódó következtetéseit Zombory.

Barcsay meghurcoltatása, részleteiben, úgy tűnik, valóban nem szivárgott ki. Barátai már a vérmezei megtorlások ismeretében valamennyien tudták, hogy veszélyben az életük, és Barcsay visszavonulása a jelek szerint a magánélet abszolút primátusán kívül a számonkérésről, a jogi elégtételről való teljes lemondást is jelentette. Kazinczy tudhatott volna többet is, bár az ő letartóztatása korábbi (1794. december 14.); ismeretes azonban, hogy szabadulása fejében esküt kellett tennie a titoktartásról fogsága körülményeit illetően; és bizonyára a hasonló helyzetek értelmezésében is ajánlatosabbnak tekintette a hallgatást; másképpen magát a *Fogságom naplóját* is közreadta volna életében. Hogy Kazinczy mégis tudhatott valamit Barcsay meghurcoltatásáról, arra elejtett szavai, a kimondatlan események helyett érezhető feltétlen tisztelet, sőt együttérzés hangja utal; mind Csereynek írott levélrészletei, mind az *Erdélyi levelek*nek a csórai Barcsay-portai látogatásra vonatkozó passzusai a mártírnak kijáró főhajtás gesztusát tartalmazzák.[77] „Előttem lebege a nagyvilág emberének képe, ki valaha királyi szobákban járt, s megöregedvén e csendes szögbe találá fel amott hiába keresett nyugodalmát. [...] Ő bizonyosan nemeslelkű ember volt. Bántásiban legalább ész szikrázott és érzés. Versei ezt kiáltják, s ismert *és nem ismert tettei* még inkább”[78] (kiemelés – E. E.).

A korábban Batsányi iránt is némi részvétet tanúsító reformkori irodalmi köztudat a bécsi udvar közelében öntudatra ébredt, de nemzeti érzelmeit politikai cselekedetre nem váltó értelmiségi magyarságot nem érezte rokonszenvesnek.[79]

---

[76] Zombory 1895. 32–33.

[77] Dávidházi Péter hívja fel a figyelmet a *Mindenes Gyűjtemény* szerepére az irodalmi kultuszok, például a Shakespeare-kultusz magyarországi meghonosodásában. Ugyanő győz meg arról is, hogy a tekintélynek elismert Anglia mintaként szerepelt a pallérozás változatait propagáló Magyarországon; az erkölcsök pallérozására szolgáló irodalmias rajongás ötlete például bizonyítottan angliai eredetű; „eggy Nemzet is a Hazának hasznára született bőlts Férjfiakat úgy meg nem tiszteli mint Ánglia” (Dávidházi 1989. 96.; *Mindenes Gyűjtemény* 1790. IV. negyed. VIII. Levél 114–119.).

[78] Kazinczy 1979. 16. levél.

[79] Abaffy Ferenc (meghalt 1817-ben) sorsa hasonlít némiképp a Barcsayéra; Abaffy, Árva megyei alispán és országgyűlési követ fél évig volt vizsgálati fogságban, aztán végleg szabadlábra került, de a közügyek gyakorlásától teljesen vissza is vonult. Hajnóczy a *Valedictione* tanúsága szerint tőle is búcsúzni kívánt a halál előtt.

2. Elidegenedés

a. A versek érvénytelenedése

Átkozott rossz versek, de a szemét között gyöngy van elrejtve. (Kazinczy)

Költészete csak nagyon relatív értékű. (Császár Elemér)

A versek fő értékét sokáig magyar nyelvükben (a választékosságban, árnyaltságban: „eleganciában", illetőleg a bennük kifejeződő egyértelmű magyarságtudatban) vélték felismerni Barcsay olvasói. A szerzőt egyszerre kedvelték egyénként, a sajtó révén is ismert személyes életviteléért és azért, mert köztudottan több csoportnak is tagja volt. Ezek a tudáselemek nyilván befolyásolták a költő megítélését is, de az biztos, hogy általában dicsérő jelzőkkel illették költészetét.

Az értékelésen és a (szövegek és szerzőjük ismeretének hiányából származó) közömbösségen kívül a Barcsay-recepció tartalmazza a negatív értékítéletet is, mind a versekre, mind a szerzőjükre mint értelmiségi emberre vonatkozóan.

Döbrentei, Kazinczy, Arany János, Horváth János, Németh László. Ez a Barcsay Ábrahám költői színvonalával valamilyen okból elégedetlenek névsora.

Döbrentei hosszas készülődés és szervező munka után adta közre a Bethlen Zsuzsannától nehezen „kinyert" verseket és Kazinczy nekrológfordítását. Az ő Barcsay-képe a már kialakult kánon szelíd bírálatát is tartalmazza. Hangoztatja ugyan, hogy Orczyval, Ányossal és Barcsayval kezdődik a magyar episztola, de kifogásolja a műfaji szabályok mellőzését, az esztétikai szövegtípus alárendelését az alkalmi kommunikációnak, az emelkedett hangvétel feladását a kapcsolat bizalmas jellegének fenntartása érdekében, az apoetikus közlendőket: „úgy látszik, nem tették volt fel magokban, hogy úgy írják az episztolát, mint annak regulája megkívánja, hanem *versekben leveleztek.* Innen van sok helytt a' csak egy barátságos társaság' prózai tónusa, 's ollyasmi, a' mit csak egymásnak kellett volna együtt-lételkor mondani".[80] Ne felejtsük el, hogy Döbrentei a húszas évektől kezdve az akadémiai mozgalom elkötelezettje, majd tulajdonképpeni titoknoka volt, nagy tekintélynek örvendett és a *Conversations-Lexicon* magyar változatának előkészítésével nem lebecsülendő súllyal nyilatkozott esztétikai kérdésekben; tudomásunk szerint ezekben az években nem emlegette Barcsayt (hacsak a *Halottak beszélgetése* sorozat idevágó részét nem tekintjük).[81]

Ha a népszerűsítés gyakorlati módozatait, a szóbeli vagy írásos gesztusokat keressük a Barcsay halála körüli periódusban, a család lekötelezettjeitől eltekintve nem sokan foglalkoztak a költő poézisével; felmerül a kérdés, hogy hova lettek a Barcsay-versek valamikori hívei, korábbi értékelői. Orczy nem élt, Ányos sem, Bessenyei Sándor abbahagyta az írást, Bessenyei György honismereti tanulmányokba süppedt vidéken, Báróczy a szabadkőművesek mágikus tükrével foglalkozott, Batsányi francia és német kulturális kapcsolataira koncentrált

---

[80] Erdélyi Muzéum 1814. 29.

[81] *A Magyar Írás-mód mostani állapotjáról* értekezik a *Halottak beszélgetése* című rovatban Döbrentei Gábor; Ligne herceg emlékirataiból is ismert találkoztatás ez, nagyságok szembesítése zajlik: Báróczy és Verseghy, majd Révai és Barcsay beszélget; vitájuk tartalmát Barcsay foglalja össze: „Eredetiek irása fogja csak a Magyar Írókat a nyelvből magából való meritésre utasitani. A ki mindég csak fordit, nyelv el forgatáshoz szokik. Alkotó elme a természet útján jár, ez fejti ki a nyelv természetének arányát." Tudományos Gyűjtemény 1824. XII. 119–120.

(valójában a nem magyar közönség meghódításán fáradozott), Aranka maga is sértett dilettánsnak bélyegzett költőnek számított visszhangtalanul maradt *Elme játékai* után, az öreg Baróti Szabó Dávid *Énéissé*n dolgozott, Révai 1802 óta betegeskedett és a Verseghyvel folytatott nyelvszemléleti vitára összpontosított.

Ifj. Cserey Farkas apjától örökölte a Barcsay-legendát, és baráti gesztusként kedveskedett a kéziratgyűjtő Kazinczynak Barcsay verskéziratával; erre válaszul két levélben is kioktatásban részesült a testőr tulajdonképpeni költői érdemeit illetőleg; ezek a versek a *kidolgozatlanság* miatt „gáncsot érdemelnek", hiszen a tudatos elme és a művészi igényesség ismérve a gondosság; ez alól a széphalmi mester credója szerint még az alkalomhoz kötöttség vagy az ihletett idő kényszerű rövidsége sem oldozhat fel: „Barátunkhoz és sietve írt verseink mentséget érdemelnek: de a kiadott verseknek azt kell mutatni, hogy nem kerültük a munkát, s mind megadtuk nekik azt a tökéletességet, a melyre a Nyelv a mellyen írunk, alkalmatos, és amely erőnkben állott".[82]

A másik levél már magát az Orczyval közös kötetet támadja: azt szerinte csak a régi ereje révén poétikus *nyelvért* (mintegy a szerző tévedései ellenében) érdemes olvasni: „Átkozott rossz versek, de a szemet közt gyöngy van elrejtve" (1807. május 17.).[83] Figyelembe véve az első levél keltét, csodálkozhatunk Kazinczy bírálatán: igaz ugyan, hogy ezeket alig néhány nappal Barcsay halála után írta, de ő maga volt az, aki a Haller-nekrológ lefordítására mégiscsak vállalkozott, és aki hathatósan hozzájárult a pozitív Barcsay-kép kialakításához a hagyaték összegyűjtésére és monográfia megírására biztatva erdélyi ismerőseit.

A *Tübingai pályairat* példája mutatja, hogy az irodalmat folyamatként leképező modelljében mégsem becsülte le teljesen Barcsay szerepét. Az ellentmondásosság a Barcsay-jelenség megítélésében nem előzmény nélküli Kazinczy kritikusi-irodalomtörténészi pályáján; valami ilyesmi jellemezte Berzsenyihez és Csokonaihoz való viszonyulását is.

Barcsayt mint külhoni jó hírünk előmozdítóját, francia verseit mint a magyar nemzet intellektuális és kulturális képességeinek bizonyítékát ugyan értékelte (lásd feljebb), a versekről azonban bizalmas körben gúnyosan nyilatkozott, nem is a bennük megnyilvánuló érzelemtartalmak vagy eszmék miatt, hanem a francia *prozódiai norma figyelmen kívül hagyása* – tulajdonképpen a gyarló verselés – miatt. Mintha saját prozódiai-poétikai tévedhetetlenségét népszerűsítette volna a francia verselésig merészkedő Barcsay bírálatával; többek között Dessewffynek és Rumynak kívánt tetszeni azzal, hogy elverte a port az akadémiai (valójában akkorra már avulófélben levő) vershangzás ellenében az élőnyelvi dikciót előnyben részesítő poésie-ken: „Miért fog az ollyan, franczia versek írásába, a' ki a' *voilà*-t két syllabának nem veszi és a' ki a Gaul*e*-ban az *e*-t elugratja, holott utána consonans jő? 's így a limite*s*-ben az utolsó tagot – Certe furit."[84] Miközben ugyanazokat a prozódiai kifogásokat németül is megfogalmazta Rumy Károly Györgynek (ismét csak lecsípve valamit

---

[82] KazLev IV. 122. és 132.; 1806. ápr. 21. és ápr. 29.

[83] KazLev V. 21. (1807. május 17.). Kísértetiesen hasonlít ez a Kazinczy-ítélet Voltaire Shakespeare-ről szóló véleményének metaforájához: „Én mutattam meg elsőként a franciáknak azt a néhány gyöngyöt, amelyet [Shakespeare] hatalmas szemétdombján találtam." Voltaire-nek d'Argentalhoz írott levelére (1776. július 19.) Dávidházi Péter hivatkozik (1989. 81.).

[84] „Novemb. 12dikén eggy szeretetre méltó leányka nekem Barcsay Ábrahámnak három levélkéjét (az az feuillette, nem lettre) küldé. Ketteje franczia vers, a harmadik magyar." Az idézett bíráló passzus az első francia vers kommentárja. KazLev VII. 25. (1568. levél, gr. Dessewffy Józsefnek). A francia versek azonosak a Leipziger Intelligenzblattban megjelentekkel, a magyarok kezdősora: *Két kies mezeje van Magyar Musának* és *Az embernek adott a kegyes természet.*

a néhai Barcsay költői tekintélyéből; „schade, dass diese Verse Schlecht scandiert sind”), a második francia vers ürügyén saját személyiségképét szépíti – Barcsayé rovására: „Für mich ist es ganz unverständlich, weil ich kein Kartenspiel kenne.”[85]

Bár – mint jeleztük – Kazinczy azt tervezte 1814-ben, hogy Barcsay képét életmű-sorozatának egyik kötete vignettjére metszeti, s ezt a hírt a sajtóban is közzétette, végül másokra esett a választása; tehát alig egy év múlva már Barcsay nem tartozott kedvencei – a magyar közönség ízlésének, érzelmeinek alakítására szánt nagyságok – közé: Buczy Emilnek 1815. március 3-án Széphalomról keltezett levelében a kiadásban még hátralevő kötetek portréi között nem említi Barcsayt (igaz, hogy már Bessenyeit sem).

Arany János Orczyról írott pályaképében a magyarul verselő, de magyar érzelmeiben vagy inkább – francia szellemi hatások révén – erkölcsében szerinte már megrendült Barcsayt mindenestől lefokozza. Szinte módszeresen zúzza szét azt, ami a Barcsay-mítoszból a XIX. század utolsó harmadára megmaradt. Vérbeli filológusként felhívja a figyelmet a *Költeményes Szülemények* rosszul elhelyezett (tévesen Orczynak tulajdonított) verseire.

Ennél azonban jobban érdekli a szövegekbe kódolt és kora számára nemzeti őstípusként kijelölhető *személyiség.* (A magyar nemzeti karakter problémája egyre jobban foglalkoztatta mind a történelem értelmezése, mind individuálpszichológiai érdeklődése miatt.) Romantikus eszménykeresése mint ellentétpárt fedezte fel a *Költeményes Szülemények* szerzőpárját: Orczyban látta a zsenialitás – Barcsayban pedig az eredetiséget nélkülöző, imitatív szabályosság jegyeit: „tanultabbnak, simábbnak, szabályosabbnak” tekinti Barcsay Ábrahám költészetét a kedvérevalóbb Orczyénál; jól érezhető fenntartása a fiatalabbik költővel szemben, nem csak azért, mert a Nyugat felé való tájékozódásra serkenti nemzetét, hanem főleg izgágának érzékelt *szabadelvűségéért*: „Barcsay, francia iskolánk modorában, szeret egy csomó, leginkább újkori francia nevet és eseményt összehordani: Orczy ez ostentatiót többször finom gúnnyal fogadja.”[86]

Az elfelejtett zsenik, félreismert műveltek iránt érdeklődő Weöres Sándor a *Három veréb hat szemmel* antológiában egy vers erejéig érdemesnek tartja felfedezni Barcsayt is (*A télnek közelgetése)*; de ő is csak literátor-társaival ellentétbe szerkesztve tudja a költő irodalomtörténeti jelentőségét megfogalmazni; őt tekinti „az ösztönös, a józan, a viszonylag konzervatív” figurának (a „kísérletező” Báróczyval és a „töprengő” Bessenyeivel szemben); ebben a sorban az újítás, a reflexió hiányának hangoztatása érezhetően nem az érzelmek spontán erejét, hanem az apoetikusságot hivatott kifejezni. Ugyanígy nem túl modern a verskezelése sem Weöres szerint, elvégre kortársai már mozgékonnyá oldották a magyar tizenkettest a páros rímelés bevezetésével, ő pedig – mondja ki Weöres a szentenciát – gyakran „a hagyományos, nehézkes négyes rímmel használta”.[87]

Meglepő, hogy miközben Császár Elemérnek van közleménye Barcsayról, és neki köszönhető a máig leggazdagabb *Barcsay-bibliográfia*,[88] sőt mintegy féltékenyen vigyáz a kutatás alaposságára, a véghezvitt terepmunkára (alapos a gyanúnk, hogy Kristóf Györgyöt

---

[85] Az első idézet folytatása: „Conqué / rir / l’Egipte / et l’offrir / au Sultan.” A bírálat jelentése: kár, hogy ezek az ütemek rosszul skandáltatnak. (KazLev VII. 62.; Széphalom, 1809. nov. 12.) A második megállapítás: „Ez teljességgel érthetetlen a számomra, mert egyáltalán nem tudok kártyázni”. (Uo. 63.)

[86] Arany 1907. 201, 202.

[87] Weöres Sándor 1982. 186–187.

[88] ItK 1916. 149–152.

fontoskodásával és fővárosi „helyzeti előnyét” kihasználva ő bátortalanította el Barcsay-kutatásaiban), visszautasítja a költő szélesebb körben való népszerűsítését: nem fogadja el a Kisfaludy Társaság meghívását, hogy a többnyire nőkből álló közönségnek egy már elkészült dolgozatát ismertesse; a visszautasítást pedig nemcsak a tanulmány beavatatlanok számára élvezhetetlen, szárazan tudományos természetével indokolja; „a mi nagyobb baj, Barcsay Ábrahám *költészete csak nagyon relatív értékű*”[89]. Az eufemizmus nem téveszthet meg: Barcsay költészetének történeti, nem pedig esztétikai jellegű értéket tulajdonít a nagy tekintélyű kutató.

Nem gondoljuk, hogy a feledés csak a megbélyegzés következménye: a művek, jelenségek iránti csoportos figyelem sokkal több tényezőtől függ, semhogy azt fél tucatnál kevesebb kritikus és irodalomtörténész vélekedéséből levezethetnők. Az érdeklődés hiánya, a közönyösség mentalitástörténeti, csoportpszichológiai kérdés.

b. A politikai-kulturális attitűd megbélyegzése

Mondottuk már, hogy Barcsay kálváriájáról kevesen tudtak, s azok sem mertek a ferenci reakció idején szólni. A Barcsay-mítosz inkább az érthetetlen költői elnémulásnak, a közéletből való látványos elmaradásnak lett eredménye, nem pedig a hőstettekről való suttogásnak.

Maga a *franciás iskola* mint irodalomtörténeti terminus szenvedett előbb értékcsökkenést – az eredeti/magyar/nemzeti/népi címkével jelölt fogalmak ellenében. A *franciás* megnevezés a szerző olvasmánypreferenciái, a strófa (sorpáronként rímelő) jellege alapján irodalmunkban mintegy véletlenül rögzült. Annál meglepőbb, hogy ez rövidesen már a hazafiatlan, a külföldet majmoló jelentés kifejezése lett, anélkül hogy maguk a „franciások” megváltoztak volna közben; nem is tehették; az autochton értékekre esküvő reformkor idejére már nagyobb részük nem is volt az élők sorában. Mikor következett be ez a jelentésváltozás, mi is történt, ami ehhez a költői-értelmiségi devalválódáshoz vezetett?

Már József nádor Budára költözésével hangossá válhatott a magyarság bécsi életformájának bírálata, egyfajta metonimikus jellegű morális szennyeződés és az ebből következő, önkéntes politikai kompromisszumra való hajlandóság felismerése. Mind nemzeti hérosszá lett, aki nem tudott a bürokrácia, a nagyváros, az idegenség kihívásaival megbirkózni; az utókor ugyan legendás fénnyel övezte a Bécsből birtokaira kényszerült Bessenyei Györgyöt (ettől számítja az irodalomtörténeti legendárium a „bihari remete” önérzetes magányéveit), mégsem bocsátotta meg neki bécsi évei pusztán *szemlélődő alapállását*. A romantika több nemzedéke a tekintélyektől a nyilvánosság vállalását kérte számon a patrióta érzelmekben is, a kockázat vállalását a verbális politikai magatartásban.

Élünk a gyanúperrel, hogy a Barcsayról szóló életrajzoknak a felekezetváltoztatásról szóló kitétele magának a korábban kultikussá növesztett figurának a leértékelődését jelzi; miközben az életút olyan mozzanatai maradnak homályban vagy teljes ismeretlenségben, mint a költő életének első húsz és utolsó tíz esztendeje, vagy maga az előállítás, a fegyelmi beosztás, a vádlott szökése, házi őrizete majd fölmentése. A lexikonok és tanulmányok Barcsay katolizálásának tényét és idejét (ilyenkor mintegy oldásképpen a Bessenyei György nevét is hangoztatva) minden esetben megemlítik; ennek viszont a *jellemegységre*, a pszichikai következetességre, a születéskor adott csoporthoz való *hűségre* apelláló romantika korában csakis negatív morális megítélése lehetett.

---

[89] MTAK *A Kisfaludy Társaság Iratai* 1915/94. Császár Elemér levele ismeretlennek. Bp. 1915. XI. 4. (kiemelés – E. E.).

Berzsenyi-tanulmányában Németh László gyakorlatilag egy egész nemzedéket bélyegez meg ily módon. Bessenyeit ugyan fölmenti, Ányost is, de a többieket mind Kazinczy uszálya alá sorolja, felróva nekik a nemzeti eredetiség jelenségeinek tudatos sorvasztását: „Barcsayt tulajdonképpen csak a barátság és a páros rím fűzte az egész új iskolához; nem újító, inkább elkésett Balassi-ivadék, aki legjobb színeit a kóbor katonaéletben találja meg, előbbi lakásától búcsúzva, a borókaág után kapaszkodó, kesztyűs tótot nézve ablakából”[90]. Németh László történelem-koncepciója a felvilágosodás vonatkozásában sok hasonlóságot mutat az Aranyéval, valamivel még a szintén egyszerűsítő Horváth János felvilágosodásmodelljét is túlszárnyalja.

Azok a diplomáciai manőverek, amelyek segítségével a „franciás” Barcsay francia és porosz szövetségesek ígéreteiben bízva az Erdéllyel egyesült, gazdaságilag, politikailag függetlenné vált, modern (alkotmányos rendszerű) Magyarország létrehozásán munkálkodott, bírálói (tulajdonképpen az egész nemzedék vádlói) számára ismeretlenek voltak. Maga a korszak teljesen idegennek és eszménytelennek tűnt a romantika politikus ambíciójú írói számára; olyan tehetséges és művelt történész, mint Kemény Zsigmond, kevés akadt közöttük: ő maga az erdélyi nemesi ellenállás érzékeny elemzésekor éppen az eszményvesztés motívumait tárja fel, és nála nem az arányérzék hiányából származik, hogy nem figyel eléggé az „összekötőkre”, a Habsburg Monarchia fővárosi politikáját és a vidék jelenségeit egyaránt ismerő, a régióból származó tisztségviselőkre.

[90] Németh 1986. 12.

III. A versek filológiai számbavétele

1. A rendszerjellegű életmű

Barátság öröme meglepé szívemet,
Ki nyitá, s fel osztá érzékenységemet.

(Barcsay)

Barcsay Ábrahám írásai egymásra utalnak, egymást folytatják és magyarázzák. Az újonnan előkerült szövegek újabb jelentésvonatkozásait teszik nyilvánvalóvá az egésznek, mint a valamikor eleven személyiség jegyeit hordozó szövegegyüttesnek. Hogy a tartalom vagy a forma retorikájáról van-e szó,[91] vagy még inkább a verbális és nem verbális viselkedés poétikájáról, amikor a hagyományt működő szerkezetként vizsgáljuk, vita tárgyát képezheti, az viszont kétségtelen, hogy egy-egy részelem kiemelése a Barcsay-jelenségből nem csupán a jelentés szűkülésével és a szerkezet megbomlásával jár, hanem a *globális jelentéstől* való lényegi *elidegenedéssel* is.

Ezért tekintünk el több ízben a szövegezési módok szerint egynemű csoportok létrehozásától, vagy értelmezünk a tárgyszöveg szűken vett kereteiből is kilépve. Ha mégis valamiféle előzetes számbavételre vállalkozunk, erre a kirakodásra, sorba tevésre inkább csak az *észlelés* tisztasága, teljessége miatt kerül sor, a szövegrészek előbb-utóbb úgyis visszaalakulnak a megtartó és spontánul létrejött, a kultúra homályában tenyésző nagyformává.

2. Kísérlet a szöveghagyaték rendezésére

Ennek a rendezésnek a során a felvilágosodásnak a rend iránti nosztalgiáját érvényesítjük (az *Enciklopédiá*t megálmodó Diderot, illetve az erre reflektáló Adorno elveinek jegyében). Jelezzük az írásos hagyaték szövegtípusait, az eddig nem közölt anyagból szövegmintát adunk. Jelezzük a rendszerezés néhány lehetséges szempontját és kísérletet teszünk (a Barcsay-kutatás történetében nem elsőként, de az eddigi legterjedelmesebb autográf anyag ismeretében) a versek keletkezési sorrendjének megállapítására.

Reméljük, hogy ebből mint újabb jellegű (szándékai szerint értéksemleges) rendből a költő verselési kedvére, én-képére vonatkozó észrevételek is születhetnek, annál is inkább, hogy igazán érdekel a költő megítélésének alakulása, mint ami a Barcsay korát a miénkkel összekötő időszakasz gondolkodásmódjára általában és irodalmi ízlésére különösen utal.

a. Magyar versek (címadás)

Mindaddig nem készülhet érdemleges értelmezés Barcsay lírájáról, amíg egy kötetben nem olvashatók versei. Filológiai kérdés, hogy szabad-e ezeket a verseket a prózai levéltestről lenyesve vagy éppenséggel a versválaszok (Bessenyeié, Orczyé, Ányosé) nélkül közölni; de még így, a levélegészből kiemelve sem olvashatók együtt sehol, noha Szira antológiája óta mégiscsak felbukkantak publikálatlan versek, közöttük igen szépek is.

---

[91] Kibédi-Varga 1995.

„**Közös nevezőre hozás”.** Egy szöveg sok címe között eltéved a figyelem. A mintához tartozik a versek egyértelmű megnevezése. A következőkben *a kezdő sorról nevezzük el a verseket* (később majd ezt a sort használjuk verscímként). Ha ennek a versnek rendelkezünk autográf kéziratával, annak a helyesírásával adjuk a címszerepbe emelt kezdő sort. E címsor (kezdő sor) után megjelöljük a korábban (Révai Miklós, Sándor István, Szira Béla, Berkeszi István és mások által) használt címeket, ezek között is van olyan, amelyet a szerkesztő maga adott, ezt az alábbiakban zárójelbe tesszük. Feltüntetjük a költemények lelőhelyét is, a publikációbeli címükkel és a cím után a szöveg címzettjével együtt (*A Bessenyei György Társasága* című kiadványban és az *Orczy-gyűjtemény*ben a versek legtöbbször címtelenek):

1. *Ajándék, ereklye, alamizsna, szentség*

   – (Fejtésre való mese) Szira 19.

2. *Akkor sohajtással rólad emlékezem*

   – OGY 2. 35. verso

3. *Áldott pásztor, jól hallottam*

   – (Válasz Mártonfi József püspök versére) Szira 47.

4. *Alig indultanak el hozzád rendeim*

   – (A háborúskodás ellen) Ányos Pálnak. Szira 81–84.

5. *Álmos Morfeusnak Tündér országában*

   – OGY 146.

6. *Arra Buda táján láttam egy csillagot*

   – OGY 2. 53. verso

7. *Atyám! bűnös vagyok, szép verseket loptam*

   – OGY 2. 53. verso

8. *Az Éjtszaki szelek fújnak süvöltéssel*

   – Lengyel, török, moska háború kezdetén. KSZ 70–72.

   – Lengyel, török, moszka háború kezdetén. Szira 26–28.

   – Ezer hét száz hetven kettődik Esztendőbéli történetek *. *. *. OGY 2. 29.

9. *Az embernek adott a kegyes természet*

   – Sándor István 93.

10. *Az én életemet a magánosságnak*

    – Élete módjának változása. KSZ 148.

    – Élete módjának változása. Szira 43.

11. *Azért, kedves Gyurim, ne vegyed rosz néven*

    – BGYT 16–17.

    – Gazdálkodva éljünk. Bessenyei Györgynek. Szira 65–66.

12. *Az örökös hideg napnak ellensége*

– Pest városának árvizekből származott veszedelme. BGYT 31–33.

– Pest városának árvizekből származott veszedelme. Szira 25–26.

13. *Barátim! ha egyszer az én orám eljön*

– Barátimhoz. BGYT 67–68.

– A magyar Marmontel hová kívánkozik temetkezni. KSZ 77–78.

– (Testamentum) Szira 51–52.

– OGY 2. 22.

14. *Barátim ti kiket bölcs Minerva szível*

– A fordítóhoz. Báróczy Sándor Marmontel-fordítása elé. Szira 70–72.

15. *Barátom! hozzád írt soraim kedvelled*

– OGY 2. 293.

16. *Barátom! Im el mult Szent György holdozattya*

– OGY 2. 254.

17. *Bezzeg! láttam én is a Rigó sereget*

– Ártatlan gyönyörködés, s igaz barátok. KSZ 90–91.

– Ártatlan gyönyörködés s igaz barátok. Orczy Lőrincnek. Szira 100–101.

– OGY 2. 30.

18. *De már légyen elég barátod sorsáról*

– OGY 2. 147 verso

19. *De messze Parnasszus zöldellő hegyétől*

– (Visszaemlékezés) Radvánszky Jánosnénak. Szira 62.

20. *Dobzódó Farsangnak álorcás leányi*

– Lakadalom módja az oláhoknál. KSZ 117–121.

– Lakodalom módja az oláhoknál. Szira 31–34.

– OGY 2. 115.

21. *Egy árva hazának kedves jövevénye*

– Midőn B. H. a Dunát és Balatont általúszta volna. Szira 47.

22. *Éjtszaki szeleknek süvöltő zúgása*

– A télnek közelgetése. BGYT 28.

– A télnek közelgetése. Szira 20–21.

23. *Elhagytad hát immár Minerva szállását*

– (Biztatja bús barátját). Ányos Pálnak. Szira 80.

24. *Elhagytam már régen Elbe forrásait*

– Felelet. Ányos Pálnak. Szira 74–76.

25. *Él még az, kinek te szép verset küldöttél*

– (Hallgatnak a múzsák) Ányos Pálnak. Szira 73–74.

26. *Elmúlt Lőrinc napja s még dinnyét nem ettem*

– A táborból. KSZ 136–137.

– A táborból. Orczy Lőrincnek. Szira 115.

– OGY 2. 127.

27. *Emberek barátja s Istennek szolgája*

– Richvaldszki György apátúrnak neve napjára. KSZ 219–222.

– Egy jó Barátnak neve napjára 771dikben. OGY 2. 6.

28. *Engedd, hogy már egyszer, gyönyörű Évácskám*

– Szerelmes Vitéz egy tudós magyar fő asszonyságnak. KSZ 130–132.

– Szerelmes vitéz egy tudós magyar főasszonyságnak. Radvánszky Jánosnénak. Szira 55–57.

– OGY 2. 196.

29. *Engem strázsa helyről immár fel váltának*

– OGY 2. 106.

30. *Ez egy kövér gyermek, borzos s nehéz fejű*

– (Unalom) Szira 19.

31. *Ez már régi kérdés s rendes feszegetés*

– Az Éva almájának eredete s értelme. Szira 49.

32. *Fényes országoknak hamviból származott*

– MTAK M. Irod. Levelezés 4r 55. sz. Levelek Döbrenteihez 45–50.

33. *Gyalog fenyő fáknak barna gyümölcsei*

– Előbbi lakásától bútsúzik. KSZ 100–101.

– Előbbi lakásától búcsúzik. Szira 29–30.

34. *Ha jól megvizsgálod ember boldogságát*

– (Scytháknak védelmök). Ányos Pálnak. Szira 78.

35. *Hallám, hív társ! Pesti Bacchusnak kínjait*

– Farsanggal történt verekedésPesten. KSZ 115–117.

– Farsanggal történt verekedés Pesten. Orczy Lőrincnek. Szira 111–112.

36. *Hallom Aquilónak fagyos süvöltését*

– A boldog vénség. Szira 118–119.

– OGY 2. 173.

37. *Hasztalan ébreszgetsz Társ! Vigabb nótára*

– A szerző élete módját változtatja. KSZ 93–96.

– A szerző élete módját változtatja. Orczy Lőrincnek. Szira 101–103.

– OGY 2. 50.

38. *Hát el hagyád Bécsett – el hagyád Hazádat?*

– Cserey Farkas Jegyzőkönyv. Kolozsvár, Egyetemi Könyvtár Ms 77/17–18.

39. *Hát én temessem el Orczynak Múzsáját?*

– Berkeszi 280–281.

– (Koporsóra való jegyzés) Szira 20.

– OGY 2. 25.

40. *Hát már megint indúlsz Neptún szigonyával*

– A fösvénységről a Tiszának méregetésekor. KSZ 138–141.

– A fösvénységről a Tiszának méregetésekor. Szira 116–117.

– OGY 2. 157.

41. *Hát ti lator János elmés gyermekei*

– (Budai zsinat után). Radvánszky Jánosnak. Szira 54–55.

42. *Havas Dáciának egyik falujában*

– (Harcba indul). Ányos Pálnak. Szira 73.

43. *Hol Máro, Tassus, Póp koszorút kötöttek*

– BGYT 33–35.

– (Az igazság sorsáról). Bessenyei György hadnagynak. Szira 69.

44. *Hódító szép szemek, rabló tekintetek!*

– Radvánszky Jánosnéhoz. Berkeszi 275–277.

– Furcsa verseiért bocsánatot kér. Radvánszky Jánosnéhoz Szira 57–59.

45. *Honnod kiességét festő verseidből*

– (Üdvözlet) Ányos Pálnak. Szira 72–73.

46. *Hozd hát Pestre kérlek drága szekrénykédet*

– OGY 2. 59.

47. *Igaz ugyan, mondják, hogy a szegény török*

– (Elmélkedés a háborúról). Radvánszky Jánosnak. Berkeszi 260–261.

48. *Írjunk mi ha lehet s ha szabad verseket*

– OGY 2. 105. verso

49. *István! Istennel van – nincs velünk! Melly eset!*

– OGY 2. 208.

50. *Itt a tompa csehek országa széléről*

– Táborból írt levélnek az eleje. Orczy Lőrincnek. KSZ 110.

– Táborból írt levélnek az eleje. Szira 110.

– OGY 2. 95.

51. *Itt mondom Barátom Terka udvarába*

– OGY 2. 76.

52. *Itt vagyok, hol hajdant zokogó Múzsával*

– Tudományok nevelkedeséről, budai ferdőbenn. KSZ 206–209.

– Tudományok nevelkedéséről, budai ferdőben. Szira 119.

53. *Jól mondod, Mecenás! Én is azt állítom*

– Árkádia leíratása. Orczy Lőrincnek. Szira 121–124.

– OGY 2. 7. és 24.

54. *Jól van, ültess jázmint s borókát rózsával*

– (Ültess jázmint). Ányos Pálnak. Szira 46.

55. *Kápolnák! templomok! Felszentelt oltárok*

– (Foszlány). Szira 46.

57. *Kassárol botsátott kedves leveledet*

– OGY 2. 102.

58. *Két kies mezeje van magyar Músának*

– Sándor István 92.

58. *Látlak Neptunusnak tündér szigonyával*

– OGY 2. 77.

59. *Macsák udvarának felső szakaszába*

– OGY 2. 179.

60. *Magyar birodalom felsőbb oszlopai*

– (Biztatja bús barátját). Szira 81.

61. *Ma reggel álmodván Édennek kertyéről*

– HKR 195/44/536.

62. *Már azt véltem hív társ Bécsben enyvesedtél*

– OGY 2. 290.

63. *Meddig késel mégis sértődett Magyarság*

– OGY 2. Sz. n.

64. *Megint nem hagysz békét, ébreszted tüzemet*

– Válasz. KSZ. 135–136.

– (Újabb) válasz Orczy Lőrincnek. Szira 114–115.

– OGY 2. 139.

65. *Megjárád, megjárád Bécset s a Bánságot*

– Az igaz boldogságot hol leli meg az ember. Orczy Lőrincnek. Szira 117–119.

– OGY 2. 158.

66. *Megromlott világnak szennyes szugoljában*

– Hívság látásakor gerjedett jámbor érzés. KSZ 122–126.

– Hívság látásakor gerjedett jámbor érzés. Szira 34–40.

– OGY 2. 118.

67. *Mély álmomból felébresztél*

– OGY 2. 47.

68. *Mely nagy kár a bornak! Itt fekszik Csúz János*

– Az iszákos prókátor. Szira 46.

69. *Mely szent csipet hamu szállott homlokodra?*

– Hamvazó szerdára. KSZ 101–105.

– Hamvazószerdára Orczy Lőrincnek. Szira 105–108.

– OGY 2. 54.

70. *Mely szózat hallatik Dunának partjain?*

– A magyarországi tudományoknak fő gyülekezetihez. Szira 22–24.

71. *Mennyei szép Hajnal*

– Ének a Hajnalhoz. OGY 2. 58.

72. *Midőn havas Kárpát jeges fellegein*

– Bodrog s Tisza vizsgáltatásakor. BGYT 64.

– Bodrog s Tisza vizsgáltatásakor. KSZ 107–109.

– Barcsay báró Orczynak midőn a vizek folyásának egyengetésére rendeltetett volt. Szira 84–85.

– OGY 2. 80.

73. *Mire kénszerítél Barátom verseddel*

– (Barátja fölszentelésére). Ányos Pálnak. Szira 79–80.

74. *Mit hallok Magyarok! Pindus tetejéről*

– Midőn erdődi gróf Pálfi Károly Budán Ő felsége Mária Theresia hagyásából a tudomány mindenességnek erősítő levelét hirdetné. Szira 21–22.

75. *Mit mívelsz, Boldog Agg! Örsi kertecskédben*

– El válása utánn társától vigasztaltatni akar. KSZ. 132–133.

– OGY 2. 124.

76. *Mosolyogva szalad zúgó habok között*

– A jámbor evező. Szira 45–46.

77. *Múlt éjjel nyugovám csendes nyoszolyámban*

– (Álomfejtés). N. Prónay Éva asszonynak. Szira 52–54.

78. *Múzsák! Az árnyékos Zobor tetejéről*

– Egy jó barát beteg barátjának. KSZ 73–77.

– Egy jó barát beteg barátjának. Orczy Lőrincnek. Szira 88–91.

– OGY 2. 17.

79. *Múzsám! Kitől immár Mars biztatására*

– Újolag való ébresztés a vers írásra. KSZ 105–107.

– Újólag való ébresztés vers írásra. Szira 108–110.

– OGY 2. 87.

80. *Nem tudom mit gondolsz, Gyuri, levelemről*

– BGYT 19–22.

– Kedvezzenek mások a Muzsának. Bessenyei Györgynek. Szira 66–69.

81. *Nem tudom, mit gondolsz ilyly hallgatásomról*

– Sorsát átkozza, hogy el kellett válni barátjától. KSZ 114–115.

– Sorsát átkozza, hogy el kellett válni barátjától. Orczy Lőrincnek. KSZ 110–111.

– OGY 2. 14.

82. *Nem tudom, Moecenas! Kilenc szüzek közzül*

– Egy hadi ember jó barátjának. KSZ. 67–70.

– Egy hadi ember jó barátjának. Orczy Lőrincnek. Szira 86–88.

– OGY 2. 17.

83. *Nyájas házasságnak lobogó fáklyái*

– OGY 2. 52.

84. *Nyugodalom helye csonka Caesaroknak*

– Egy sebes katonának sohajtasa a meg törődött vitezeknek számokra épőlt pesti nagyházra. KSZ 143–147.

– Egy sebes katonának sohajtása a megtörődött vitézeknek számokra épült pesti nagy házra. Szira 40–43.

85. *Ohajtott békesség! ki nyájas orcáddal*

– A Békességhezz. KSZ 127–130.

– A Békességhez. Szira 38–40.

– OGY 2. 297.

86. *Óriás hegyeknek híves oldalában*

– Táborból írt levél. Jó barátnak. KSZ 134–135.

– Táborból irt levél jóbarátnak. Orczy Lőrincnek. Szira 113–114.

– OGY 2. 126.

87. *Orphé régen, halál vizének partyáról*

– OSZK Quart. Hung. 222.

88. *Ott hagyád hát Örsön görbe csoroszlyádat*

– Bacchus, s a tokaji bor eredete. KSZ 84–90.

– Bachus s a tokaji bor eredete. Orczy Lőrincnek. Szira 95–100.

– OGY 2. 26.

89. *Pajtás! A gyöngyösi papok kriptájában*

– OGY 2. 120.

90. *Pali! Ha kívánod látni barátodat*

– Üzenet (Ányos Pálnak). Szira 76.

91. *Papiroson ugró rendek koholója*

– A Poétákhoz. Szira 46.

92. *Pásztor, szántóvető és katona voltam*

– (Koporsóra való jegyzés). Szira 19.

– OGY 2. 25.

93. *Pusztán maradott már Esztergom temploma*

– OGY 2. 147.

94. *Rab szerecsen véres veríték gyümölcse*

– A kávéra. Szira 45.

95. *Rákos mezejére küldött leveledet*

– Tábori Gyakorlás Rákos mezején. KSZ 96–99.

– Tábori gyakorlás Rákos mezején. Szira 103–105.

– OGY 2. 71.

96. *Siralom az élet, ínség, nyomorúság*

– Egy nagy aszonyságnak halálát siratja. KSZ 91–93.

– Egy nagy-asszonyságnak halálát siratja. Szira 28–29.

– OGY 2. 35.

97. *Százból százat tenni Trézsia próbálta*

– OGY 2. 254.

98. *Szűnjetek már ércből ordító mennykövek*

– (Gondolatok a békéről). Ányos Pálnak. Szira 24–25.

99. *Társ! újra gerjeszted pislogó tüzemet*

– Válasz. KSZ 81–83.

– Válasz. Orczy Lőrincnek. Szira 93–95.

– OGY 2. 30.

100. *Tündér Ilonának híres országában*

– Egyűgyű életnek ditsérete. KSZ 226–228.

– Együgyű életnek dícsérete. Szira 43–45.

101. *Ugyan György mit mívelsz, mibe töröd fejed*

– BGYT 26.

– (Eltelik az idő). Bessenyei Györgynek. Szira 69–70.

102. *Valamint a kulacs, János is kétféle*

– (Köszöntő). Radvánszky Jánosnak. Szira 48–49.

103. *Vége van, Barátom! már a gyakorlásnak*

– A hadi gyakorlás végén Orczy Lőrincnek. KSZ 78–81.

– A hadi gyakorlás végén Orczy Lőrincnek. Szira 91–93.

– OGY 2. 298.

104. *Vettem drága néném! Kedves leveledet*

– Egy nagyságos asszonynak intésére. KSZ 110–114.

– Egy nagyságos asszonynak intésére. Szira 59–62.

– OGY 2. 90.

105. *Vettem Piladesem! Múzsádnak zsengéjét*

– Magyar vers írásra való ösztönözés. A Comminge fordítójának. KSZ 63–67.

– Magyar vers-írásra való ösztönzés. A Comminge fordítójának. Szira 63–66.

– OGY 2. 299.

A címadás kényszere helyzetünkben a versekre való hivatkozás megkönnyítésének szándékából fakadt. Barcsay a legtöbb esetben nem látta el címmel verslevelét; a külön lapra tisztázott versnek azonban adott címet; olyanra is van példa az *Orczy Gyűjtemény*ben, hogy a végleges tisztázat más címet visel, mint a fogalmazvány.

A *Bessenyei György Társasága* tiszteletben tartja az alkalomszerűen adott címeket; a szerkesztés láthatólag csak a válogatást és a kollázst jelentette. Révai Miklós viszont nagy élvezettel rendel címet a vers mellé; ezt Szira Béla legtöbbször változatlanul veszi át; a *Bessenyei György Társaságá*ban vagy egyebütt megjelent költeményekhez (zárójelben) címjavaslata van.

Azt is megállapíthatjuk, hogy ha a teljes szövegek feledésbe merültek is, a szerző maga pedig – mint valaha tekintély számba menő magyar versíró – puszta névvé lett a nemzeti irodalmi kultúrában, bizonyos sorai *szállóigévé váltan* élték túl az életmű egészét, sőt az anekdotákat, az emberre vonatkozó életmese utolsó formáját is. Gnómává zsugorodtak, apophtegmává személytelenedtek. Szinte ő maga ad erre ötletet, nemcsak a rövidség apológiájával:

Mi szükség hosszasnak oly dologba lenni,
Mellyet röviden is jól ki lehet tenni?,[92]

hanem az 1773-ban már megkísérelt mondatnyi (feliratnyi) verssel is:

Az Elizeumot tsak azért kívánom
Hogy ditső árnyékod tudom ott találom[93]

A verskronológia-rekonstrukció tanúsága szerint 110 Barcsay-versünk van, ebből a mostani kutatás során bukkant fel 25 magyar és 5 francia nyelvű. (Azok a levelek, amelyeket Orczyhoz írt, egyértelműen bizonyítják a Richvaldszkyhoz címzett vers szerzőségét (KSZ 219–222.); ez is bekerül a Barcsay-corpusba. A versek értelmezésére későbbi fejezetekben kerül sor (képvizsgálatra, nyelvi-stiláris elemzésre, komparációkra).

b. Francia nyelvű versek

Barcsayt első lajstromba sorolói, Horányi Elek, Kazinczy Ferenc *franciás* költőnek titulálták, és ezt a nevet vette át a legtöbb XVIII. századi magyar lírával foglalkozó tanulmány is (Batsányival, Bessenyeivel, Báróczyval került így azonos poétai csoportba).

A hagyomány olvasmányaik és nyelveszményük okán tekinti franciásoknak ezeket a költőket, hozzájuk sorolva Fekete Jánost is, aki megkísérelte a francia hímrím-nőrím váltakoztatását meghonosítani a Barcsayék által is művelt hangsúlyos ritmusú versszakok végén, sőt Péczely Józsefet is, Voltaire-fordításai és a magyar írókkal folytatott francia nyelvű levelezése miatt.

Okkal nevezzük ma is franciásnak Barcsayt, ha komolyan vesszük jó francia nyelvtudását, francia nyelvű olvasmányainak rendszerességét, kíváncsiságát a korabeli francia kulturális és irodalmi újdonságok iránt. Sőt akár *magyar–francia* verselőnek is nevezhetjük, ha figyelünk francia poézisbeli igényességére, könnyedségére, szellemességére.

Sajnos nem sok francia nyelvű költői próbálkozása maradt ránk, de a tény, hogy ezek közül kettő rangos külföldi irodalmi folyóiratba is bekerült, a szövegek értékét mutatja még akkor is, ha a kritikus szándékú olvasó ma nyelvi és prozódiai gyarlóságokat is fellelhet e (minden idegennyelv-ismerete mellett is magyar anyanyelvű) költő francia poézisében. A költemények bizonyára részét képezik egy majdani frankofon irodalmi antológiának, amely minden nyelvi tökéletlensége ellenére is a költészet szabadságdimenzióját, kísérlet-, sőt játéktermészetét igazolja, és azt, hogy a nyelv (a nyelv által is közvetített szellem, kultúra) személyiségkiteljesítő erővel, hatással rendelkezik minden időben.

Hét francia nyelvű költeményét ismerjük ma Barcsaynak. Ezek közül néhány előfordul az Orczynak elküldött misszilisekben, így sikerült meghatároznunk keletkezésük hozzávetőleges idejét. Azoknak, amelyek a Neue Leipziger Literatur-Zeitungban jelentek meg, nincsen címük, a többinek általában van, de a nyilvántarthatóság kedvéért valamennyit a kezdő sorról és egy ideiglenes (a lehetőségek szerint a keletkezésük sorrendjére utaló) sorszámról is elnevezzük.

---

[92] OGY 2. 293.

[93] BGY 31.

1. Du centre de Chaos, de l'abîme des miseres (1772)
2. *Epitaphe des verdugadins*/ Ci gissent les verdugadins (1784)
3. *Un mauvais calembour sur la France et la Porte Ottomane* / On sait qu'en son orgueil (1788)
4. **Arrivé vers sa décadence** (1789 után – közölve: 1809)
5. Courir malgré moi apres de vaines chimeres (1795)
6. Tandis qu'au sein de Notre Patrie (1802)
7. **Quel phénomene heureux se léva de cette isle** (1802 után – közölve: 1809[94])

A 4. és a 7. számú költemény kivételével (amelyekre különben Kazinczy Ferenc is reflektál levelezésében, ha a francia nyelvhasználatot és poétikai értéket lebecsülve is), a versek autográf kéziratok, eddig tudomásunk szerint nem publikálta őket senki. A közlésre érdemesült kettő a Neue Leipziger Literatur-Zeitung melléklapjában, a Neues Allgemeines Intelligenzblatt für Literatur und Kunst című újságban jelent meg 1809-ben (39. sz.), Kazinczy Ferenc nemzeti büszkeséggel veszi tudomásul a közleményt;[95] arra már nem emlékszik, hogy korábban kézirat formájában is kapott francia nyelvű Barcsay-verset erdélyi barátnőjétől.

c. Latin nyelvű költemény

Előkerült az elkobozott iratanyagból egy *latin* nyelvű költemény is; II. József szatirikus élű sírfelirata. Címtelen. Címjavaslatként írjuk fel első sorát:

Hic. Situs sum. Caesar. Iosephus. Nomine.

3. Verskronológia-rekonstrukció

A *Bessenyei György Társasága* legtöbbször még az episztola keltezését is adta (e szerint az első, Bessenyei Györgyhöz címzett versét 1772. február 3-án írta Barcsay).

A *Költeményes Szülemények* már más, nem kronológiai elvet követ, ekkor kezdenek Barcsay versszövegei a keletkezés *alkalmától* elszakadni.

A fennmaradt autográf levelek, illetve a vers- és hitelesnek tekintett levélmásolatok azonban segítenek a szöveghagyaték nagyobb részének kronológia szerinti elrendezésében. Az autográf szövegforrások és gondos tisztázatok keletkezési sorrendbe állítása nélkülözhetetlen mozzanata a kritikai szövegkiadásnak[96], de hasznos lehet mind a költő poétikai elveinek változásban való megértéséhez, mind pedig az életesemények folyamatának elképzeléséhez, illetve a már kialakított életrajzmodell ellenőrzéséhez.

---

[94] Lásd még Sándor István (1947) újraközlését.

[95] KazLev VII. 540. (Cserey Farkasnak Kázmérről, 1810. június 25-én): „Még egyszer leülök. Tegnap vettem a' Lipsiai Lit. Zeitung 1809-dik Septemberi füzetjét. Annak Intelligenzblattjában pag. 630 Barcsay Ábrahámnak két Franczia verse áll: az eggyik Napoleonra, a' másik a' Franczia revolutióra. Nem örülsz-e barátom, hogy az illyenek közre menvén, a' nemzet becsülete terjed a' németek előtt?"

[96] A források hitelességének megállapításában, az autográf szövegforrások időrendjének vázolásában Stoll Béla szövegkritikai problémákkal foglalkozó könyve (Stoll 1987) volt segítségünkre. Ő *külső forrás*nak nevezi a szerző kezétől származó keltezést. A továbbiakban a részletekbe menő *összehasonlítás* módszerével él.

Címül a versek első sora szolgál (ahol valamelyik korábbi kiadó már használt valamiféle címet, ezt fentebb jelöltük). Ha egyértelmű a szöveg címzettje, zárójelben azt is jelezzük. Néhány költeményt nem tudtunk pontosan keltezni, ezek kronológiánk végére kerültek.

1771

1. Valamint a kulacs, János is kétféle (Radvánszky Jánosnak)
2. Ez egy kövér gyermek, borzos s nehéz fejű (Radvánszky Jánosnak, Prónay Évának)

1772

3. Ez már régi kérdés s rendes feszegetés (Prónay Évának)
4. Azért, kedves Gyurim, ne vegyed rosz néven (Bessenyei Györgynek)
5. Nem tudom, mit gondolsz, Gyuri, levelemről (Bessenyei Györgynek)
6. Igaz ugyan, mondják, hogy a szegény török (Radvánszky Jánosnak)
7. Ajándék, ereklye, alamizsna, szentség (Radvánszky Jánosnak, Prónay Évának)
8. Nem tudom, Moecenás! Kilenc szüzek közzül (Orczy Lőrincnek)
9. Múzsák! Az árnyékos Zobor tetejéről (Orczy Lőrincnek)
10. Barátim! ha egyszer az én orám eljön (Radvánszky Jánosnak, Prónay Évának)
11. Múlt éjjel nyugovám csendes nyoszolyámon (Prónay Évának)
12. Jól mondod, Mecenás! Én is azt állítom (Orczy Lőrincnek)
13. Pásztor, szántóvető és katona voltam (Orczy Lőrincnek)
14. Hát én temessem el Orczynak Múzsáját? (Orczy Lőrincnek)
15. Ott hagyád hát Örsön görbe csoroszlyádat (Orczy Lőrincnek)
16. Az Éjtszaki szelek fújnak süvöltéssel (Orczy Lőrincnek)
17. Társ! újra gerjeszted pislogó tüzemet (Orczy Lőrincnek)
18. Bezzeg! láttam én is a Rigó sereget (Orczy Lőrincnek)
19. Du Centre de Chaos, de l'abîme des miseres (Orczy Lőrincnek)

1773

20. Akkor sohajtással rólad emlékezem (Orczy Lőrincnek)
21. Siralom az élet, ínség, nyomorúság (Forgách Miklósnak)
22. Hol Máro, Tassus, Póp koszorút kötöttek (Bessenyei Györgynek)
23. Mély álmomból felébresztél (Orczy Lőrincnek)
24. Hasztalan ébreszgetsz Társ! Vigabb nótára (Orczy Lőrincnek)

1774

25. Nyájas házasságnak lobogó fáklyái (Orczy Lőrincnek)
26. Ugyan György mit mívelsz, mibe töröd fejed (Bessenyei Györgynek)
27. Arra Buda táján láttam egy csillagot (Orczy Lőrincnek)
28. Mely szent csipet hamu szállott homlokodra? (Orczy Lőrincnek)
29. Meddig késel mégis, sértődett Magyarság (Orczy Lőrincnek)
30. Mennyei szép Hajnal (Orczy Lőrincnek)
31. Hozd hát Pestre kérlek drága szekrénykédet (Orczy Lőrincnek)
32. Atyám! bűnös vagyok, szép verseket loptam (Orczy Lőrincnek)
33. Rákos mezejére küldött leveledet (Orczy Lőrincnek)
34. Itt mondom Barátom Terka udvarába (Orczy Lőrincnek)

35. Éjtszaki szeleknek süvöltő zúgása (Orczy Lőrincnek)
36. Látlak Neptunusnak tündér szigonyával (Orczy Lőrincnek)

1775

37. Midőn havas Kárpát jeges fellegein (Orczy Lőrincnek)
38. Hát ti lator János elmés gyermekei (Radvánszky Jánosnak)
39. Múzsám! kitől immár Mars biztatására (Orczy Lőrincnek)
40. Itt a tompa csehek országa széléről (Orczy Lőrincnek)
41. Vettem drága néném! Kedves leveledet (Prónay Évának)
42. Engedd hogy már egyszer, gyönyörű Évácskám (Prónay Évának)
43. Az örökös hideg napnak ellensége (Bessenyei Györgynek)
44. Barátim ti kiket bölcs Minerva szível (Báróczi Sándornak)

1776

45. Hódító szép szemek, rabló tekintetek! (Prónay Évának)
46. Kassárol botsátott kedves leveledet (Orczy Lőrincnek)
47. Nem tudom, mit gondolsz illy hallgatásomról (Orczy Lőrincnek)
48. Írjunk mi ha lehet s ha szabad verseket (Orczy Lőrincnek)
49. Engem strázsa helyről immár fel váltának (Orczy Lőrincnek)

1777

50. Dobzódó Farsangnak álorcás leányi (Orczy Lőrincnek)
51. Megromlott világnak szennyes szugoljában (Orczy Lőrincnek)
52. Honnod kiességét festő verseidből (Ányos Pálnak)
53. Hát el hagyád Bécsett – el hagyád Hazádat? (Cserey Farkasnak)
54. Itt vagyok hol hajdant zokogó Múzsával (Orczy Lőrincnek)

1778

55. Pajtás! A Gyöngyösi papok kriptájában (Orczy Lőrincnek)
56. Havas Dáciának egyik falujában (Ányos Pálnak)
57. Mit mívelsz, Boldog Agg! Örsi kertecskédben (Orczy Lőrincnek)
58. Óriás hegyeknek híves oldalában (Orczy Lőrincnek)
59. Elmúlt Lőrinc napja s még dinnyét nem ettem (Orczy Lőrincnek)
60. Él még az, kinek te szép verset küldöttél (Ányos Pálnak)
61. Elhagytam már régen Elbe forrásait (Ányos Pálnak)
62. Megint nem hagysz békét, ébreszted tüzemet (Orczy Lőrincnek)
63. Mit hallok, Magyarok! Pindus tetejéről

1779

64. Pali! Ha kívánod látni barátodat (Ányos Pálnak)
65. lmos Morfeusnak Tündér országában (Orczy Lőrincnek)
66. De már légyen elég barátod sorsáról (Orczy Lőrincnek)
67. Pusztán maradott már Esztergom temploma (Orczy Lőrincnek)
68. Jól van, ültess jázmint s borókát rózsával (Ányos Pálnak)
69. Ha jól megvizsgálod ember boldogságát (Ányos Pálnak)

1780

70. Mire kényszerítél Barátom verseddel (Ányos Pálnak)
71. Mely szózat hallatik Dunának partjain? (Orczy Lőrincnek)
72. Hát már megint indúlsz Neptún szigonyával (Orczy Lőrincnek)
73. Megjárád, megjárád Bécset s a Bánságot (Orczy Lőrincnek)

1781

74. Szűnjetek már ércből ordító mennykövek (Ányos Pálnak)
75. Hallom Aquilónak fagyos süvöltését (Orczy Lőrincnek)

1782

76. Elhagytad hát immár Minerva szállását (Ányos Pálnak)
77. Magyar birodalom felsőbb oszlopai (Ányos Pálnak)
78. Alig indultanak el hozzád rendeim (Ányos Pálnak)
79. Macsák udvarának felső szakaszába (Orczy Lőrincnek)

1783

80. De messze Parnasszus zöldellő hegyétől (Radvánszky Jánosnak)

1784

–

1785

–

1786

81. István! Istennel van -- nincs velünk! Melly eset! (Orczy Lőrincnek)

1787

82. Çi gissent les verdugadins (Orczy Lőrincnek)
83. Egy árva hazának kedves jövevénye

1788

84. On sait qu'en son orgueil

1789

85. Barátom! Im el mult Szent György holdozattya (Orczy Lőrincnek)
86. Százból százat tenni Trézsia próbálta (Orczy Lőrincnek)
87. Már azt véltem hív társ Bécsben enyvesedtél (Orczy Lőrincnek)
88. Barátom! hozzád írt soraim kedvelled (Orczy Lőrincnek)
89. Ohajtott Békesség! ki nyájas orcáddal (Orczy Lőrincnek)
90. Vége van, Barátom! már a gyakorlásnak (Orczy Lőrincnek)

1790
–

1791
–

1792

–

1793
–

1794
–

1795

91. Courir malgré moi apres de vaines chimères (Czegei Wass Sámuelné Bethlen Rózának)
92. Ma reggel álmodván Édennek kertyéről (Prónay Évának)

1796
–

1797
–

1798
–

1799
–

1800
–

1801
–

1802

93. Tandis qu'au sein de Notre Patrie (Czegei Wass Sámuelné Bethlen Rózának)

1803
–

1804
–

1805

94. Áldott pásztor, jól hallottam (Mártonffy Józsefnek)

Bizonytalan keltezésű versek

95. Tündér Ilonának híres országában (1773–1790)
96. Nyugodalom helye csonka Caesaroknak (1783 előtt)
97. Gyalog fenyő fáknak barna gyümölcsei (1789 előtt)
98. Az én életemet a magánosságnak
99. Hallám, hív társ! Pesti Bacchusnak kínjait (1789 előtt) (Orczy Lőrincnek)
100. Fényes országoknak hamviból származott (1790 után)
101. Quel phénomene heureux se léva de cette isle (1802 után)
102. Arrivé vers sa décadence (1789 után)
103. Orphé régen, halál vizének partyáról
104. Az embernek adott a kegyes természet
105. Kápolnák! templomok! Felszentelt oltárok
106. Két kies mezeje van magyar Músának
107. Mely nagy kár a bornak! Itt fekszik Csúz János
108. Papiroson ugró rendek koholói
109. Rab szerecsen véres veríték gyümölcse
110. Mosolyogva szalad zúgó habok között

Barcsay autográf verskéziratai között két olyan is van, amely változatnak tekinthető; ugyanakkor Orczy Lőrinc szerzőségét egyik vers esetében sem szabad teljesen kizárnunk; tekintve, hogy a versek az Orczynak küldött levelek állományában szerepelnek, de ott Orczy-versfogalmazvány is van; illetőleg ismerjük a korban dívó sokszorosítási-nyilvánossá tételi szokást, amely szerint ismerősök vagy költőkedvencek műveit önként másolták akár több példányban is.

Életében Barcsay csak többszerzős kötetekben vett részt (*A Bessenyei György Társasága,* illetőleg a *Két nagyságos elmének Költeményes Szüleményei)*. Ebben nem áll egyedül; Révai Miklós 1787-es verskötete is tartalmaz vendégszerzőket![97] Az egy kötetbe gyűjtött több szerző magának az alkotónak a kilétét boríthatja homályba vagy alakíthatja át a szerzőtévesztés eseteiben.[98]

Bessenyei vigyázott arra, hogy poétabarátai neve, de még a magvasnak vagy szépnek érzett szöveg keletkezési ideje is bekerüljön a társas kötetbe. Révai (nem tudjuk, saját ötletéből-e) valósággal enigmává tette az olvasó számára az egyes szövegek szerzőségét, a szerzőpáros valamelyikének alkalmankénti aktualizálódását. (A *Barátim! ha egyszer az én orám eljön* kezdetű verset Kazinczy Toldy Ferenchez írott levelében még Báróczyénak tartotta, pedig az 1789-es *Költeményes Szüleménye*kben már szerepelt mint az Orczy/Barcsay szerzőpáros valamelyik tagjának műve; – igaz, a *Bessenyei György Társaságá*ban Báróczynak tulajdonította Révai. Eddig – Arany filológusi észrevétele óta – csak egyirányú szerzőkorrekcióra volt példa; fogy az Orczynak tulajdonított versek száma a Barcsay Ábrahám javára.)

Határozottan *meg kell egymástól különböztetnünk az autográf és nem autográf szöveg-forrásokat*, anélkül azonban, hogy a saját kézírású szöveg jelentéseit abszolutizálnók; sem az

---

[97] A könyv teljes címe: *Révai Miklós elegyes versei és néhány apróbb köttetlen irásai. Függelékül hozzájok adatnak másoknak is némelly hozzá iratott darabjaik, végre néhány régiségek is.*

[98] Barcsay költészete sok rokon vonást mutat a Tibulluséval: itt jegyezzük meg, hogy ugyanolyan alkalmakat kínál a szerzőtévesztésre a *Költeményes Szüleméneyk,* mint a Corpus Tibullianum (ez utóbbi Tibullus versein kívül Lygdamus és egy idegen szerző munkáit is tartalmazza; a magyar olvasó a békeszerető Tibullus műveként olvassa a fenti idegenek műveit is).

ember pszichikuma, sem a költői magatartása (szerepértelmezése) nem állandó élete folyamán; még a stiláris jegyeket vagy magát az írásmódot sem tekinthetjük változatlannak – egy művön belül állandónak –; ezt igazolják Barcsay autográf levelei; maga az íráskép, a vonalvezetés, a betűforma az, ami csaknem változatlan az első levél (1771) és az utolsó (1804) között. Mivel ennek a tanulmánynak csak távlati célja a Barcsay-szöveghagyaték rendszeres és kritikai igényű publikálása, vizsgálódásunknak nem a szövegkritika szempontjai és doktrínái lesznek a szervező elvei.[99]

A szerzői variánsokra is példát adunk majd. Az is igaz viszont, hogy a németből fordított *Barátim! ha egyszer az én orám eljön* esetében a vers variánsának tekintendő, mert amikor Radvánszkyéknak küldi, már saját szövegeként ajánlja.[100] Csak bonyolítja a kérdést (tulajdonképpen mű és szerző viszonyát, a szerzőség megállapítását), hogy ezt a költeményt (hagyományos címe *A magyar Marmontel hová kívánkozik temetkezni*) sokáig a Báróczy művének tartották (például a BGYT mint ilyent közli); ezt vallotta Baros Gyula is, aki a személyiségjegyek alapján vont párhuzamot a két erdélyi testőríró, Barcsay és Báróczy között. Külön kérdés, variánsnak tekintsük-e a vers kötetbeli alakját, amely nem más, mint a Révai Miklós-féle „olvasat”.

---

[99] „Kissé paradox módon a stilisztika vagy irodalomtörténet a gyakorlatban a szövegkritika segédtudománya lesz” – veszi védelmébe a szövegkritika szempontjait Stoll Béla, amikor summázni próbálja az irodalom résztudományai közötti viszonyt (Stoll 1987. 51.).

[100] „Öregbik Auersperg herceg és feldmarschall Lienden halálokon feküsznek. Én nem régen ezen szomorú igazságról gondolkozván barátimmal, ezt a testamentumot tettem:
Barátim! ha egyszer az én orám el jön, (...)
Minap ezen testamentumot egy barátomnak küldvén, kedvesen vette, s rendelésemet helyben hagyta...” Komjáti, 22 August 1772. (Berkeszi 1889. 265.)

Az autográf kézirat (lelőhelye: OGY 2. 23. verso) hiteles szövege:

Barátimhoz[101]

Barátim! ha egyszer az én orám el jőnn,
És már nintsen meszsze, maga Phillis őnnőn
Okát meg mondhattya; O! ne temessétek
Torony alá testem Szerzetes por kőzzé,
Vagy pedig Hertzegek pompás vedre mellé.
Távol nyughatatlan roppant városoktol
Egy szüntelen kies, 's tőlgy fák árnyékától
Setét vőlgyben, meszsze hamvam el vigyétek,
És leg alább néki érni engedjétek,
Azt, a mit én szívem soha nem érhetett.
Ugyis ő sokáig sirban ott nem lehet:
A por ezerféle formában változik,
Talám enyim majd egy rosában bujdosik,
Mellyben midőn őtőt Phillis meg csokolja
Szivét szomoruság titkoson elfolja.
Mig egy király ki csak eröszakot mivelt
S magának Koporsot még éltében emelt,
Értzben márványkőben várja sorvadását,
És száz esztendőre rendelt rothadását;
'S akkoris el tőlti méreggel Udvarát.[102]

A Bessenyei György Társasága is közli a verset; ott a zárósor a következő (mintha hívósor lenne, amelyre a válaszmondat már prózában következik): „akkoris udvarát méreggel eltölti".

Révai Miklós módosításai a regionális nyelvhasználatbeli különbségeket jelzik: például – hogy a nyelvjárás hangtani jelenségeiről szóljunk – Révainál *távúl* szerepel (Barcsay: távol); *enyém* (Barcsay: enyim), *őtet* (Barcsay: őtőt); *titkosan* (Barcsay: titkoson); a helyesírásbeli különbségek az etimologizáló Révai tudatosságát mutatják: *mondhatja* (Barcsay: mondhattya), *közé* (Barcsay: kőzzé), *akkor is* (Barcsay: akkoris).

Rövidítés az is, ha a mottó marad el, mint az egyik óda esetében. Az OGY autográf tisztázata szerint még a Barcsay által javasolt cím (*A Békességhez*) előtt olvasható a szerző által megválasztott locus, szentencia:

Omnibus una quies, operum, labor omnibus unus. Virg. Georg.

A szövegrontás határesete a szerzőtévesztés. Sokáig a Barcsay művének tartottak egy olyan verset is, amelyet tulajdonképpen Batsányi írt, csakhogy Barcsay*nak*. A szöveg keletkezéstörténetét közelebbről követve derül ki, hogy az *Egy philosophusnak érzékenységei 1792 esztendőben* vált ketté, s lett Batsányi szándéka szerint *Bartsaihoz,* illetve *Az európai hadakozásokra*[103] címmel új (iker)verssé. Császár Elemér tisztázta a vers címzettjének kilétét,

---

[101] Az antológiák *Testamentum* címmel közlik ezt a verset, például Szira (1933. 51.), aki a címet, mint általa javasoltat, még zárójelbe teszi, vagy Mezei Márta (1983. 166.), aki már eltekint a zárójel használatától.

[102] A versrészletekben az autográf kéziratok szerint is voltak kiemelt helyek; ezeket a szövegben dőlt betűvel szedjük. Saját kiemeléseinket aláhúzással jelöljük a versekben.

[103] BÖM 1953. 47–49.

a Batsányi-hagyatékban azonban (OSZK Kézirattár) még mindig Barcsay szerepel a vers szerzőjeként.[104]

A szövegváltozások a véletlen következményei vagy szándékoltak. Így a változások törvényszerűségei is különbözők.

A másoló hibás olvasata is oka lehet a szövegváltozásnak. Maga Barcsay is ismerte a szövegrontásnak ezt a figyelmetlenségből eredő módját: egy Voltaire-verset küld Orczynak valamelyik katona bajtársa másolatában, amelybe ő utólag belejavít, és azt teszi hozzá, hogy elég rosszul másolta a svadronyából való dragonyos: „mintha a botja végével írta volna”.[105]

Az írásmód többszöri változtatása a helyesírás egyéni vagy intézményesített normáihoz rendelhető; Bessenyei György (BGYT), Batsányi János (Kassai Magyar Museum) és Révai Miklós (KSZ) saját helyesírási szokásait alkalmazta Barcsay verseinek átírásakor (Barcsay írásmódját leginkább Bessenyei tartotta tiszteletben a BGYT-ban); Berkeszi, Sándor István, Szira Béla (és a felvilágosodás korát bemutató irodalmi antológiák szerkesztői) már az akadémiai helyesírás szabályaira voltak tekintettel.

A Barcsayra vonatkozó helyesírás- és nyelvállapot meghatározása után (ebben hasznos kiindulópont Benkő Loránd klasszikus könyve, a XVIII. századi irodalmi nyelv területi alapú vizsgálatáról) következhetnék az író szóhasználatával nem harmonizáló (bár a köznyelvben elfogadható) helyeknek a javítása.[106]

Mint fentebb jeleztük, a verscímeknek is van történetük; a tudatos szövegváltoztatás esete az utólagos címadás vagy a szerző által adott cím megváltoztatása. Esetünkben erre gyakorlatilag volt szükség, bár nem tagadjuk, hogy Barcsay címjavaslatait szívesen meg is őriztük volna, ha ez nem lassította volna meg jelentős mértékben a szövegekkel való műveleteket.

a. A verselési szokások és a versegység

„**A Békességhez egy verslevelet írtam vala**” (Barcsay). A verselés a vers írását és másokkal való közlését jelenti; valósággal tartalmazza a felhívó, a kérdő aspektust.

Ennek a magatartásformának szép hagyományai vannak a magyar kultúrában, akkor is, ha ez nem jelent minden esetben magyar nyelvű szöveget. A latin nyelvű humanista körök (mind a reneszánsz koriak, mind a XVIII. századi árkádikusak) létrejötte és létezése elképzelhetetlen lett volna a társasághoz, tárgyhoz, alkalomhoz, célhoz való kötöttség nélkül. A levélírás felfogható úgy, mint az ihlet megidézésének, a hétköznapi életből kivezető tevékenységként megragadható módszernek történetileg hitelesített változata.

Ezenkívül hivatkoznunk kell a XVIII. századi költő viselkedéskultúrájára is: ő az antik világ örökségéből imitálható (időszerűsíthető) jelenségekre vágyott. Leginkább (szerelmi-etikai problémákban) Ovidius *Hősnők levelei* ihlették meg az általunk figyelemmel követett verselő kört; a férfibarátságok episztolává nemesítésére Vergilius *Eclogáiban* találhattak mintát, legalábbis azok, akik amúgy is hajlottak az új árkádizmus (tulajdonképpen új érzékenység) bukolikus színezetű kifejezésére.

---

[104] OSZK, Analecta Litteraria 490, 201.

[105] „Voici l’épître de Voltaire assez mal copié. C’est un Dragon de mon Escadron qui l’a griffoné ainsi avec le bout de sa baguette.” OGY 2. 295–296.

[106] Stoll 1987. 41.

b. A vers élete: a szöveg kopása, öregedése

Ősváltozat és származékok: a megsokszorozódás, a szövegromlás folyamata. Hogy a versek egyszeri megjelenése milyen későbbi szövegromlás kezdete, azt hadd igazoljuk néhány mikrofilológiai vizsgálattal kapcsolatos észrevétellel.

A Magyar Tudományos Akadémia Döbrentei-gyűjteményében, az ifjabbik Cserey Farkastól kapott küldemények között[107] található egy olyan Barcsay-vers, amely Döbrentei Erdélyi Muzéumában már egyetlen aforizmatikus mondattá zsugorodott. A kézirat alapján jelent meg a Muzéumban a következő címmel: *Nagy-ajtai Cserey Farkas Erdélyi udvari tanácsos és referendárius élete.*[108] A nyomtatott szöveg és a kézirat egybevetésekor azonban kitűnik, hogy a kézirat utolsó lapjára átcsúszott vers – és az azt bevezető mondat – nem szerepel a tanulmányban, pedig a szerző (a Döbrentei keze alá dolgozó Cserey) láthatólag frappáns zárórésznek szánta. A folyóiratbeli értekezés így ér véget: „Farkas fia Krasznai kertjében, egy emlék kő által kívánván édes atyja dicső hamvai iránt áldozni tiszteletével, megkérte óbester Barcsayt, hogy néhai Rokonának és Barátjának ezen érdemlett emlékezetét ő becsülhetvén legjobban, készítsen az emlék-kőre feljűl-írást. Teljesíté is ezt, megírván a kérőnek, hogy themául a Laudon oszlopára írt rövid, de sokat mondó szókat vette. *Nec Caesar, nec Patria, sed Conjux posuit.”* A Döbrentei levelei között levő kézirat így folytatódik: „Imhol az, a mit Barcsay írt, a mi Csereyt a legérdemlettebb módon karakterizálja, s azon fényben adja által emlékezetét a maradéknak, a milyenben valóságosan ragyogott” (és itt következik az a vers, amely *Fényes országoknak hamviból származott* sorral kezdődik). Vélhetnők, hogy Döbrentei szerkesztői szigora állította le a laudációt a latin aranymondásnál. Ennél azonban valószínűbb, hogy nem volt sem ideje, sem kedve tisztázni, mi az, amit a másoló nem tudott kiolvasni a verskéziratban.[109]. Az amúgy igen kalligrafikus és tagolt kéziratban a hatodik verssor eleje hiányzik, erre utal a kezdő kisbetű is. E szótagnyi, mégis értelemzavaró hiba miatt Döbrenteinek elmehetett a kedve az egész kis epitáfium közlésétől. Véleményünk szerint ezért nem olvasható az 1815-ös Erdélyi Muzéumban.

Van a korból más példánk is a szövegek metamorfózisára.

XVIII. századi szokás szerint Révai Miklós jó szerkesztőként saját nyelveszménye, helyesírási meggyőződése alapján írta át mind az Orczy-, mind a Barcsay-verseket. A szöveg sajtó alá rendezésének munkájába azonban a jóindulatú és nem is túl nagy mértékű cenzúrát is beleértette; úgy tűnik, ő maga volt az, aki a versekből nem is politikai, hanem erotikusnak (vagy egyszerűen csak kompromittálónak) érzett helyeket kihagyott:

KSZ 68 (1789):	Nem látszik e tájon Murány s Örs melylyéke, Hanem a szomorú Tábornak környéke
OGY 2. 17 (1772):	Hanem a szomorú Zobornak környéke

A magyarázat? Révai alighanem mellékesnek tartotta a szerelmi vágyódás újbóli hangoztatását; ezért váltotta fel az egyedi helynevet az általánosabb jelentésű szóval.

KSZ 71:	A Frantzia félti török birodalmát, Mellyel gyengitette Császárok hatalmát

---

[107] MTAK M. Irod. Levelezés 4r. 55. *Levelek Döbrenteihez*. 45–50.

[108] Erdélyi Muzéum. 1815. 153–169.

[109] A kéziratban a sor elejét üresen hagyták, mintegy fönntartva a lehetőséget egy utólagos szövegkiegészítésnek. Feltételezzük, hogy a (* patakok) *vér*patakok szó szerepelt Barcsay versében. Szabadság és vérontás történelmi összefüggése máshol is foglalkoztatta a költőt.

OGY 2. 29 (1772): A Frantzia félti török birodalmát
Melylyel gyengitette *Császárok** hatalmát
(*a kéziraton fölébe írással, áthúzás nélkül:

Németek – kiemelés: E. E.)

Máshol a költő meg sem várta az idegen kéz (ízlés) beavatkozását, maga irtotta ki frissen keletkezett verséből az olyan sort, amely vitára adhatott volna okot. Barcsaynak a leányvásárról írt verse kéziratban így ér véget (a már a szerző által áthúzott, de még jól olvasható sort szögletes zárójelbe tesszük):

Én, kit a dicsösség hartzok mezejére
Régtől fogva szollit Mars tiszteletére
[Nem léven köntösöm Vénus innepére,]
Myrthus ágot hintek végső tömjénnyére – –
S vékony fátyolt húzok hivság seregére.[110]

Barcsay munkáit sajtó alá készítve, Szira néhány versről egyszerűen levágta a keltezést (a rövidülés, személytelenedés, a versírói alkalomtól való függetlenedés újabb mozzanata), így a továbbiakban teret adott új rendezési elveknek. Ő maga gondolkozott rajta, de végül mégsem folyamodott a kronologikus szövegsorrendhez.[111] Át is írta a verseket (bizonyára Vajthó László javaslatára) saját kora írásmódja szerint.

c. Komparáció (Barcsay–Révai)

Különféle módokon olvasható újra egy régi szöveg. Gyanítjuk, hogy az elemzésnek való többszöri nekirugaszkodás kételyt is ébreszt a kutató – az újraolvasó – iránt.

Pedig a szöveggel való bíbelődés gyakran szolgál jó meglepetéssel; a legapróbb formai vagy szemantikai részletkérdés segít a nagyobb összefüggések meglátásában, az irodalom és általában az írással kapcsolatos emberi kultúra jelenségeinek megértésében. Türelemre, időre van szükség, míg a figyelemmel kísért szövegek jelentése a maga gazdagságában kibontakozik.

Barcsaynak Révaihoz való viszonyáról keveset tudunk. Nem lehetetlen, hogy személyesen is találkoztak, de nem is biztos, hiszen Orczy erre sok levele egyikében sem utal. Mindketten a Károlyi-család familiárisának számítottak. Révai Károlyi Antal gróf támogatásával tanulhatott Bécsben rajzot és építészetet; Barcsay ekkor már folyamatosan váltja leveleit Károlyi Antallal; Révai is hűséges marad a Károlyi házhoz a táborszernagy halála után.[112] Révai Miklós valóban értékelhette Barcsay poézisét, hiszen méltónak tartotta *A magyar költeményes Gyűjtemény*ben, reprezentatívnak szánt magyar irodalom-sorozatában való közlésre. Gondolatait, képeit már csak Orczyra való tekintettel is sokra tarthatta; de a versek nyelvi megformáltságában bizonyára mégiscsak talált kifogásolnivalót, hiszen az alábbi egybevetésből kiderül, mennyire különböző módon fogták fel a helyesírást és az irodalmi mű nyelvi eszményeit.

---

[110] OGY 2. 116.

[111] „Ne kövessem-e a kimutatható *időrendet* tekintet nélkül arra, hogy a költemény leíró-e vagy episztola?” Szira Béla levele Kristóf Györgynek (Budapest 1933. II. 28.) KÁL Kristóf György levelezése.

[112] Ezt igazolja a mecénáshoz címzett költemény (prózai levélpárja pedig Barcsaytól: Egyed 1994a): *Nagy Mélt. Harukker Jósépha báró asszonynak, néh. Nagy Károlyi gróf Károlyi Antal ur özvegyének, szerencsés uj esztendőt s minden boldogságot kiván.* Bécs 1792.

Orczy-Gyűjtemény 2. 90–92.

Egy vers-szerző özvegynek, ki egy levelében intett ne szerelmeskedjem

Vettem Drága Néném Kedves Leveledet
Fogadom tanátsod, tsokolom kezedet:
Abbol esmérhetem egyenes Szivedet
Hogy jóra intetted tévelygő Öcsédet.

Ritka madár vagy Te Phénix e Világon
Nints párod városban, nintsen pusztaságon,
Csuda hogy illy virág termett vad Tótságon
Láttzik, hogy elejid nyőttek Magyarságon.

Ott hól hideg havak ködös fellegeit,
Liptónak ‘s Árvának mostoha hegyeit,
Örökös tél tartya Pásztorok hellyeit,
Ki keresné kérlek Flora Szekfüveit.

Meg bocsáss jó Néném én ki Dácziában
Születtem Ilona tündér Országában,
Ámbár szép Óláhnék hordoztak pólában
Nem vagyok olly rögzött Venus játékában.

Tudom én zablázni nagy indulatimat,
Sőt ha világ bánná nyájas tréfáimat,
Vagy merné tzáfólni kis mulacságimat,
Tudom változtatni hajlandoságimat.

Ezer tárgya vagyon érzékeny Szivemnek:
Tettzik a szép ‘s a jó eleven szememnek,
Kedves a dicséret gyenge füleimnek
Tzélja dicsősséges habozó Lelkemnek.

Sokszor el merűlvén könyv olvasásában
Éjszakákot töltök Minerva karjában
Sokszor Diánnának futván hajlékában
Napokat mulatok tölgy fák árnyékában.

Most egy magass hegyen hajnal hasadását
Társaimmal várván kürtöknek fuvását,
Midőn szarvas futná kutyák ugatását,
Nyughatatlan várom puska ropógását.

Költeményes Szülemények 110–114.

Egy Nagyságos Asszonyságnak Intésére

Vettem, Drága néném! kedves leveledet,
Fogadom tanátsod’, tsókolom kezedet,
Abból esmérhetem egyenes szívedet,
Hogy jóra intetted tévelygő Ötsédet.

Ritka madár vagy te, *Phoenix,* e’ világon,
Nints párod városbann, nintsen pusztaságon,
Tsoda, hogy ilyly virág termett vad Tótságon,
Látszik, hogy eleid nőttek Magyarságon.

Ott, hol hideg havak’ ködös fellegeit,
Liptónak ‘s Árvának mostoha hegyeit,
Örökös tél tartja Pásztorok’ helyeit,
Ki keresné, kérlek, *Flóra* szekfűveit.

Meg botsáss, Jó Néném! én, ki *Dacia*bann,
Születtem Ilona’ tündér Országábann,
Ámbár szép Oláhnék hordoztak pólyábann,
Nem vagyok olyly rögzött *Vénus’* játékábann.

Tudom én zablázni nagy indúlatimat,
Sőt, ha világ bánná nyájas tréfáimat,
Vagy merné tzáfolni kis mulatságimat,
Tudnám változtatni hajlandóságimat.

Ezer tárgya vagyon érzékeny szívemnek,
Tetszik a’ szép a’ jó eleven szememnek,
Kedves a’ ditséret gyenge füleimnek,
Tzélja ditsőséges habozó lelkemnek.

Sokszor el merűlvén könyv’ olvasásábann
Éjtszakákat töltök *Minerva* karjábann,
Sokszor *Diánának* futván hajlékában
Napokat mulatok tölgy fák’ árnyékábann.

Most egy magas hegyen hajnal’ hasadását,
Társaimmal várván kürtöknek fuvását,
Midőn szarvas futna kutyák’ ugatását,
Nyughatatlan várom puska’ ropogását.

Majd a Nagy városok Tolyongó uttzáin
Egyedűl sétálván téglázott bástyáin,
Magamban nevetek Nagyoknak pompájin,
Kiket hívság hordoz bolond taligáin.

Majd Udvarhoz menvén pipes öltözetben,
Kényesen bélépek büszke készületben,
Hertzegekre török egyik szegeletben,
Mig tull egy nagy fejü Tanáts fut előmben.

Egymást meg ölelvén mosolygó ortzával,
Harmadiknak intek fejem hajtásával,
A többit idvezlem szem hunyorgásával,
S koptatom a márványt tsizmámnak talpával.

Képzelj ezer madárt egy nagy kalitzkában
Kikre nap kezd sütni Pünkösdnek havában
Vagy meg annyi majmot kalmárnak bóltyában,
Ezek ugy csevegnek Császár pitvarában –

Egyik arany gyapjas, más csillaggal fényes,
Ennek kólts van sebin, más keresztel kényes,
Ez jól tud számolni, amaz nagy törvényes;
Ki ki nagyra vágyik, ki ki szerencsét les.

Egyet toppantanak, sorjába áll minden,
Az udvar érkezik leg nagyobb fényiben
Gyémántos kalap van királynak fejiben,
Bé ül méltósággal aranyos székiben.

Szerencse azonnal tsorba kerekével,
Melléje férkezik Irigység nényével,
Az hinti javait királynak kezével,
Mig ez szivekben száll mérges epéjével.

Barat Baráttyának itt lessz ellensége,
Itt vész sok jámbornak minden reménysége,
Itt nyeletik soknak Saját öröksége,
Innét bomlik gyakran Hazák békessége.

Mennyi híres vitéz ki vérit ontotta
Szedett borostyánnyát ingyen odahagyta!
Mennyi igaz Polgárt Társa megrontotta,
Végre vagyonnyától s Tisztyitől fosztotta!

Majd a Nagy Várasak' tolyongó útzáin,
Egyedűl sétálván téglázott bástyáin,
Magambann nevetek Nagyoknak pompáin,
Kiket hívság hordoz bolond taligáin.

Most Udvarhozz menvén pipes öltözetbenn,
Kényesen bé lépek büszke készületbenn,
Hertzegekre török egyik szegeletbenn,
Még túl egy nagy fejű Tanáts fut előmbenn.

Egymást meg ölelvén mosolygó artzával,
Harmadiknak intek fejem' hajtásával,
A' többit üdvözlöm szem hunyorgásával,
S koptatom a' márványt tsizmámnak talpával.

Képzelj ezer madárt egy nagy kalitkában
Kikre nap kezd sütni Pünkösdnek havábann,
Vagy meg anynyi majmot Kálmárnak boltjában,
Ezek úgy tsevegnek Tsászár' udvarában.

Egyik arany gyapjas, más tsillaggal fényes,
Ennek kúlts van zsebjén, más kereszttel kényes,
Ez jól tud számolni, amaz nagy törvényes,
Kiki nagyra vágyik, kiki szerentsét les.

Egyet toppantanak, sorjábann áll minden,
Az Udvar érkezik leg nagyobb fényébenn,
Gyémántos kalap van Királynak fejébenn,
Bé ül méltósággal aranyos székébenn.

Szerentse azonnal tsorba kerekével,
Melléje férkezik Írígység Nénjével,
Az hinti javait Királynak kezével,
Míg ez szívekben száll mérges epéjével.

Barát Barátjának itt lesz ellensége,
Itt vész sok Jámbornak minden reménysége,
Itt nyeletik soknak saját öröksége,
Innét bomlik gyakran Hazánk' békesége.

Menynyi híres Vitéz, ki vérét ontotta,
Szedett borostyánját ingyen oda hagyta,
Mennyi igaz Polgárt társa meg rontotta,
Végre vagyonától 's tisztétől fosztotta.

Nints e szemfény-vesztő helynek irására
Elegendő erőm le rajzolására –
Ónnét el tántorgok Nézők piatzára
Hól szememnek vetem jádzok csoportjára.

Itt ezer gyertyának gyenge világánál
Nyoltzvan hegedűnek babonás hangjánál,
A Városnak szinét Momus játékánál
Ájulásban látom leg kissebb tréfánál.

Ott találom Chloét bársonyos székében,
Lankadtság van szemén, unalom szivében,
Tárgyat néz magának nézők Seregében;
Forog legyezője gyűrűzett kezében.

Egy tekintetével Dámont csalogattya,
Mással szép Alexis szivét csábitgattya.
Egynek alabástrom mellyit mutogattya,
Míg amannak kezét csokra nyujtogattya.

Más, ki már nyoltzadik ötödit éltének
Elérvén, végére jutott szépségének,
Hogy eltitkolhassa ragyáját szinének,
Festékkel mázolja rántzait bőrének.

Láttam vén Anyostis kendőzött orczával
Néző-hellyre jőni görbűlt derekával –
Láttam pipeskedni ujjmodi bubjával
S őtis nyájaskodni ag Filémonjával.

Itt van iskolája vétkes csélcsapságnak
Ez az igaz fészke minden bujaságnak –
Itt romlik el szive gyenge iffjuságnak
Itt vagyon kezdete tzitzés pajkosságnak –

Mindezek foglalják bujdosó elmémet,
De Barácság mindég birta hiv szivemet,
Mert ha valakinek adtam hivségemet,
Azért fel áldozom egész életemet.

Nints e' szemfény vesztő helynek írására,
Elegendő erőm le rajzolására,
Onnét el tántorgok Nézők' piatzára,
Hol szememet vetem Játszók' tsoportjára.

Itt ezer gyertyának gyenge világánál,
Nyolcvan hegedűnek babonás hangjánál,
A Várasnak színét *Mómus'* játékánál
Ájulásban látom leg kisebb tréfánál.

Ott találom Chloét bársonyos székébenn,
Lankadtság van szemén, unalom szívébenn,
Tárgyat néz magának Nézők' seregébenn,
Forog legyezője gyűrűzött kezébenn.

Egy tekintetével *Dámont* tsalogatja,
Mással szép *Alexis'* szívét tsábítgatja,
Egynek alabástrom melylyét mutogatja,
Míg amannak kezét tsókra nyujtogatja.

Más, ki már nyóltzadik ötödét éltének
El érvén végére jutott szépségének,
Hogy el titkolhassa ragyáit szívének
Festékkel mázolja rántzait bőrének.

Láttam Vén anyóst is kendőzött artzával,
Néző helyre jőni görbűlt derekával,
Láttam pipeskedni újmódi búbjával,
'S őt' is nyájaskodni agg Filémonjával.

Első olvasásra feltűnnek e szövegvariánsok hangjelölés- és nyelvváltozatbeli különbségei.

Révai határozott szerkesztő volt, eszménye a történetiségre is utaló, de választékos magyar nyelv, méghozzá (elvégre a klasszikus retorikák szellemében nevelkedett) annak *írott változata.*

Barcsayt általában maga a helyesírás sokkal kevésbé érdekelte, mint a nyelv kifejezőereje, gazdagsága és hajlékonysága; a beszélt nyelv, mai kifejezéssel az *élőszóbeli viselkedés*

hatásában hitt igazán, és ez a litteratúrára vonatkoztatva a közvetlenség írásbeliséggé alakítását jelenti. Ő maga nem tervezte versei publikálását, nem kereste a nyilvánosságot.

Megfigyelhető persze 1771 (első) és 1803 (utolsó ismert kézirata) között írásmódjának változása. Ez azonban nem más, mint a következetlenség változatossága: a [*cs*]-t mindvégig hol *ts*-sel hol *cs*-vel jelölte; a *c* jelölésére is hol a *tz,* hol a *cz* betűkapcsolatot használta. Amiben nem változott szinte semmit: a mellékjeles magánhangzók jelölésében. Az *ő* nála [ö]-t is, [*ő*]-t is jelölt, ebben szinte makacsul kitartott beidegződései mellett. Van olyan hangja is, amely az általa használt esetekben korában is ritka (de amely tanulmányunk *Kétes eredetű* szövegei között a versnek jellemzője); *ő* hangot használ időnként az egyébkor következetesen alkalmazott mélyebb hangrendű *u*, *o* helyett. Versünkben: *önnét* – ezt Révai sürgősen *onnét*-ra igazítja; Barcsaynál talán a hangrendi illeszkedésre törekvő nyelvérzék munkált, amikor a mára teljesen elavult szóalakot használta. (Ez az egyéni nyelvhasználati jegy bátorított többek között a szerzőség feltételezésében az említett – Fekete János hagyatékában levő – vers esetében.)

Révai tolla szabályosra cserélte ki a véletlenszerűen jelölt hangokat: Barcsay ypszilonista hajlamaival mit sem törődve jottista elv alapján tett minden [*cs*]-t *ts*-sé, minden [*ty*]-t *tj*-vé; a hosszú magánhangzókat pedánsan kettőztette; Barcsaynál *illy*; nála *ilyly*. Ugyanígy bántotta nyelvérzékét a nyelvjárási *ny* az *n* helyett, *ly* az *l* helyett. Így alakított *tolyongó*ból *tolongó*t, a *vagyonnyából* pedig ilyen okból lett *vagyonából*.

Költőnket nem tudatos írásmód, hanem a lejegyzés pongyolasága jellemzi, bár az autográf szöveg tisztázatnak tűnik; a központozás hanyag, vagy el is marad, a nagybetűhasználat esetleges, a mondat is csorbul egy helyütt a szabályos ritmus kényszerítő ereje miatt („Mennyi igaz Polgárt Társa meg rontotta”); a tárgyas ragozás sután hat ebben a szerkezetben.

Ez utóbbit nem bántotta Révai: máshol azonban zavarta a tárgyas ragozás, azt alanyira igazította:

Barcsay: Midőn szarvas futná kutyák ugatását
Nyughatatlan várom puska ropógását.

Révai: Midőn szarvas futna kutyák’ ugatását,
Nyughatatlan várom puska’ ropogását.

Révai a közölés retorikai eseteként értelmezte a sorpárt (eszerint az *ugatását... várom ropogását*; a két tárgy ugyanazzal az állítmánnyal képezne egységet); a szerző szándéka azonban más volt: az időhatározói mellékmondat kiterjed az egész sorra – alanya pedig a szarvas –, a főmondat csak a következő sorban kezdődik.

Révai Miklós megváltoztatta a költemény **cím**ét, és sejtjük, hogy a költőnimbusz védelmében akart vele eljárni. *Az utolsó két strófát nem is közölte*, bár, mint utaltunk rá, ez a véletlen műve is lehetett, hiszen a két utolsó szakasz új oldalon van az autográfiában, elkallódhatott a szövegtest többi részétől. De azt a lehetőséget sem zárhatjuk ki, hogy Révai nem kívánt okot adni a cenzúrára egy olyan Bécs-leírással, amelyben a kalapos király és a „vétkes csélcsapság”, a „bujaság fészke” és a „tzitzés pajkosság” egyaránt jelen van. A felségsértés árnyékát is kerülni óhajthatta Révai, hiszen Barcsay kisbetűs szavait nagy kezdőbetűsekre igazította, ha azt kívánta a nyelvi illem – legalábbis az ő megítélése szerint. Így adja meg az illendő tiszteletet a Királynak (Barcsay kis kezdőbetűvel írta), az Udvarnak. És megfosztja rangjától a Szívet, Anyóst (lecserélve a nagy kezdőbetűt).

Révai irodalmi nyelvváltozatot kívánt általában létrehozni a kéziratokból; Barcsay í-ző szavait é-s változatokra cserélte ki, bár a Barcsay-szó ma irodalmi nyelvinek érzett *o* magánhangzóját a szebbnek vélt (valójában az ő nyelvjárási beidegződését jelző) *a*-ra változtatta: így lett a *városokból vára*sok.

A regionális-fonetikai korrekción túl másféle „javítást" is elvégezhet a szerkesztő vagy a kiadó. Révai kiadványában (*Költeményes Szülemények*) a Barcsay-vers két szándékoltnak tűnő mozzanatban is eltér az autográf változattól (*Orczy-Gyűjtemény*); egyik a *címváltoztatás*, amely a szerzőről akkor már kialakulófélben levő, férfiasságát, gáláns kalandjait hangsúlyozó kép korrekciójára törekszik:

Barcsay (OGY 2. 90–92.):
Egy vers-szerző özvegynek, ki egy levelében intett, ne szerelmeskedjem.

Révai (KSZ 110–114.): *Egy Nagyságos Asszonyságnak Intésére*.

Így aztán eggyel kevesebbszer fordul elő a gyűjteményben a szerelem gondolata és a nemességről kialakítandó erkölcsi képzetek is közel maradhatnak (legalábbis a szerkesztő véleménye szerint) a patriarkális értékvilágú erkölcsi eszményhez. Ugyanennek a versnek a tulajdonképpeni szövege is módosul Révai kezében: *rövidebb* lesz egy, a hiúság vására mintájára kialakított Bécs-látvánnyal, de egy összegző, a szemlélődésből a sorselemzéshez (a *nem-én*től az *én*hez, a bűnös sokaságtól a megnyugtató *te–én* kapcsolathoz) való visszatéréssel is; ez a két versszak – amint már előbb utaltunk rá – a kéziratban egy új lapon van, az sem kizárt, hogy a változtatás nem szándékolt, a lap elkerülte a szerkesztő figyelmét, vagy egyszerűen *lemaradt* a kéziratról; ezért ér véget a költemény a KSZ-ben (majd Sziránál és utánuk minden átvételnél) a világszemle kellős közepén.

Tehát a vers zárlata Révainál:

Láttam Vén Anyóst is kendőzött artzával
Nézőhelyre jőni görbűlt derekával –
Láttam pipeskedni újmodi búbjával
'S őt' is nyájaskodni agg Filémonjával.

Az elhagyott két záróstrófa az autográf kéziratban:

Itt van iskolája vétkes csélcsapságnak
Ez az igaz fészke minden bujaságnak –
Itt romlik el szive gyenge iffjuságnak
Itt vagyon kezdete tzitzés pajkosságnak –

Mindezek foglalják bujdosó elmémet,
De Barácság mindég birta hiv szivemet,
Mert ha valakinek adtam hivségemet,
Azért fel áldozom egész életemet.

A nyelvi gondosság mellett (valójában a szerkesztői fegyelem, egyneműsítés mellett – hiszen az Orczy-versekkel, sőt saját bevezető költeményével is egyeztetni kellett a Barcsay-műveket) az egybevetésnek néhány, a **szövegjelentés**t illető tanulsága is van.

Révai ugyanis három apró lexikális változtatást tett a versben.

Szín–szív. Barcsaynál egyszerűen az öregedő bőr kendőzéséről van szó, szánalomra méltó, nevetséges viselkedésről: a külső kritikájáról. Révai ellenben elvonttá teszi a jelentést, a lélek festéséről, a színlelt énről beszél az átalakított mondattal:

Barcsay: Hogy eltitkolhassa ragyáját szinének

Révai: Hogy el titkolhassa ragyáját szívének.

Nem gondoljuk, hogy figyelmetlen olvasat következménye volna a *Költeményes Szülemények*-beli változat.

Hazák–hazánk. Barcsay két hazában gondolkodott (Erdély és Magyarország), de itt a Birodalomtól függő több államról is szó van: az Orczyhoz írott levelekben gyakran fogalmaz Lengyelország politikai tragédiájáról együttérző mondatokat; de Belgium sorsa is érdekelte, mint ami egybevethető a függetlenségüktől megfosztott magyar hazákkal. Ezt a jelentést Révai egyértelművé tette, és a *magyar haza* jelentésre szűkítette a korabeli patrióta lendülettel egybehangzóan.

Barcsay: Innét bomlik gyakran Hazák békessége

Révai: Innét bomlik gyakran Hazánk' békesége.

Pitvar–udvar. Feltevésünk szerint Révai választékosabbnak, irodalmi nyelvinek vélte az udvar szót a nyelvjárási ízű (tulajdonképpen friss jelentéstartalmú) pitvarhoz képest. Ugyanakkor Barcsay nyelvújító szándékát hagyta figyelmen kívül, a hangulatosabb szó helyére a szokványosabbat illesztve. Ma tetszenék az eredeti változat a benne feszülő jelentéstani ellentét miatt (nagyság–meghittség): *Császár pitvarában.*

Barcsay: Ezek ugy csevegnek Császár pitvarában –

Révai: Ezek úgy tsevegnek Tsászár' udvarában.

Egészében véve Révai tisztességesen járt el, korának a szöveghez való viszonyulását nem tagadhatta meg ugyan (a szöveg nem képezett jogilag szabályozott helyzetű magántulajdont), de csak annyit változtatott, amennyit a szöveg szépsége érdekében (és filológusi igényességét is érvényesítve) meggyőződése szerint meg kellett tennie.

Egyetlen vers átalakítását vettük nagy vonalakban számba, de ebből is látszik, hogy a szöveg mint műalkotás nem végleges jelenség, hogy a legtisztességesebb szándékú tökéletesítés érdekében végzet javítás is jelentésváltoztatás, illetve, hogy az egyéni szóhasználat jelenségei csak felcserélhetők, teljesen ki nem küszöbölhetők.

Hadd értelmezzük Barcsay versét a következőkben immár eltekintve attól a költeménytől, amellyé Révai és az utánközlők révén változott.

Az episztola a köszöntő formulával kezdődik. A személyközi viszonyt jelölő megszólítás – *Drága Néném* –, illetve az önmegnevezés – *tévelygő Öcsédet* – az évődés hangneme révén a rokokó ízű burkolt erotikum kifejezője, bár némi népies áttételesség sem idegen tőle. Ezt követi a bók szakasza: a hasonlíthatatlanság (kivételes szépség) kijelentése, illetve a mitológiai – és a történeti-földrajzi – értéktulajdonítás: a Phénix metafora a reneszánsz emlékű halhatatlan szépség szinonimája – az idegen (az ő szavával *vad*) tót környezetben a magyar eredet emlegetése a kifinomultabb érzékenység keresését jelenti.

A vád elhárítása a következő nyelvi gesztus: születési helyének Rousseau utópiájára emlékeztető ártatlan műveletlenségével magyarázza Barcsay, hogy eleve képtelen a pajkos szerelem bonyolult viselkedésmódjára; s ha ez indulatok formájában meg is kísértené, van akaratereje lebírni a kompromittáló érzelmet.

A szerelmi indulatosság lesz a vallomás kiindulópontja: Barcsay önjellemzést ad a következő szakaszokban, először csak a sokféle érzékenység felismerése és a cél elvi megfogalmazása által:

Tzélja dicsősséges habozó lelkemnek

– utóbb azonban az énnek hétköznapok zajlásában való követésével (valamiféle látható elbeszélés tanúi leszünk az episztolán belül). Ez a középkori sorozatvers mintájára szemlézi a szerepbe merevített embertípusokat egyfajta elítélő távolságtartással: a fordított világ emberi gyarlóságai ismerhetők fel valamennyi figurában, ezeket mintegy felgyorsulva sorolja a riasztva szemlélő, a hívságok nézésébe is belecsömörlött látnok.

A záróformula a viszony újratételezése; nem a szerelem álcázott feszültsége ez immár, hanem a tiltásokat elfogadó, a társadalmi szerepeket helyreigazító bölcs által felmagasztalt (férfi és nő között is talán elképzelhető) barátság; bár tagadhatatlan, hogy a *hivség*, a *mindég*, a *szivem* szavak egymás szomszédságában a szerelmi lemondás nosztalgikus érzéstartalmait is elárulják. A kétféle záróstrófa mintegy visszavezeti az olvasót a fantázia képei, jelenetei közül a lírai kommunikáció konkrétabb helyzetébe, majd a vallomás elköszönés értékű formulájához. Végül az énre-koncentrálás a *Költeményes Szülemények* zárószakaszában aláírásszerű.

IV. Barcsay poétikája

1. A vers megértés és tanítás

Ezer tárgya vagyon érzékeny szivemnek.

(Barcsay)

A preromantika magyar irodalmában a megismerés még jól elkülöníthető szerepe a költeménynek. Világmegismerés: ebbe természetesen az *én* is beletartozik, egyre kevésbé a közhelyszerű igazságok révén megragadható (arról szólnak különben a korszak divatos viselkedéskönyvei), és egyre inkább az, amely a megismerő tudattal szemben makacsul őrzi függetlenségének egyetlen garanciáját: titokzatosságát.

A vers azonban a szerző számára a *nem-én* megismerésének nyelvileg szervezett és hagyományosan bevált módozata; például a változó világé; nem csak a barokk varietas mundiként felfogott teremtettség látszatkáprázatáé (bár ilyen vers is készült), hanem főleg az életvitelt, a társadalom megszokott rendjét befolyásoló *újdonságok*é.

A polgári civilizáció lírai tárgy és az ihlet forrása a preromantika magyar versszerzői számára: a korszak esztétikai-poétikai szokásai szerint a tárgy nem költőietlen. Barcsayval közös verskötetében Orczy Lőrinc így kiált fel:

O Dohány! O Nádméz! o *Coffé*, s *Indigó*!
Szaszafrasza, Gyömbér, Bors, *Myrha, Kakáó*!
Értetek száll sok nép idegen partokra:
Értetek ember vér árad patakokra.[113]

A riadalmat, történeti balsejtelmet kifejező felkiáltás nemcsak a (váratlan újdonságok jelölésére felkészületlen) nyelv, hanem a személy és általa egy népes csoport elbizonytalanodását is jelzi; új jelenségekre kell reagálni, tudva, hogy minden versmondat tett értékű egy olyan társadalomban, ahol a költő szava (még) felér egy életvezetési javaslattal.

A mindennapi élettevékenységek rendszerének egy nemzedék életében is érzékelhető változását a kultúra többféleképpen is kifejezi. A preromantika idejének magyar költészete feltűnően sokszor él úgynevezett kultúrszóval. Ez valósággal kizökkenti a klasszicizmus, illetve az eredetiségkultusz eszményei által befolyásolt olvasót jellegzetes (mára megszokott) révületszerű versolvasó élményéből. A költőmentalitásnak a kultúrszavakhoz valamiféle értelmezési kényszere társul a korban; gyakran ebből áll a XVIII. század végi – XIX. század eleji vers (*A kávéra, A krumpli, A módi*).

Meggyőződésünk, hogy vannak korszakok, amelyekben az irodalom vagy annak egy vonulata az emberi csoportokkal meghitt viszonyban és mintegy az élet *alkalmi szépsége*ként bontakozik ki. „Iparművészet", „formatervezés" – így nevezi meg a mai szóhasználat a mindennapi élet ízléses tárgyait; nos, ilyen *alkalmazott művészet-státuszt* véltünk felismerni a magyar költészet néhány, mára többnyire feledésbe merült darabjában. Az alkalmazott tudás költészetbeli változata az ékesség (decorum).

---

[113] KSZ 234.

Ha irodalomtörténeti vizsgálódásunk itteni szempontja meglepőnek tűnik is, a kor szintetikus gondolkodásmódjától éppenséggel nem volt idegen. (Az életmódkutatás különben is interdiszciplináris terület, megkockáztathatjuk az irodalmi művek és szövegrészletek felőli megközelítését.) Ma ugyan elterjedtebb az a művészetértelmező magatartás, amely az értéket az élet konkrétumaitól való elvonatkoztatás függvényének tekinti; az irodalmat például akkor tartja a figyelemre igazán méltónak, ha (keletkezése és tudomásulvétele) nem kapcsolódik az életvitel valamilyen alkalmához.

Vizsgált korszakunkban Leibniz és Wolff, Bodmer, Winckelmann és Goethe szövegei alapján fogalmazták meg a magyar írástudók is (a klasszicizmus ellenében, de önkéntelenül is újabb kánonokat állítva) az új idők szépségeszményét. Elvárásaik, programjuk egyik előképére Moses Mendelssohn esztétikájában bukkanhatunk rá: „A szépművészetek tárgyainak továbbá *illendőnek, újnak, rendkívülinek és termékenynek* stb. kell lenniük”[114] (kiemelés: E. E.). Az újdonság nem jelentett kötelezően pozitív viszonyulást a tárgyhoz, de mégis a költő állandó intellektuális készenlétére (a korhoz illő kifejezéssel élve: éberségére) utalt, azt bizonyította.

A korszak legnagyobb hatásúnak tartott magyar esztétája, Kazinczy Ferenc a legkevésbé sem volt a *tematikus* irodalomértelmezés híve, sem letartóztatása előtt, sem kiszabadulása (1801) után. A szöveghagyomány rendszerezésekor és értékelésekor a magyar irodalomtudomány legszívesebben a Kazinczy- és a ráépülő Toldy-hagyományt követte, hiszen ízléstelennek tartotta a mű és a művön kívüli adottság (például az anyagi kultúra és a mentalitás) változását egymással összefüggésben látni. Boileau – és általa Horatius meg Pseudo-Longinos – poétikai előírásai, az enciklopédisták, Voltaire és Rousseau után valóban úgy tűnik, hogy a magyar kritika nem a francia, hanem a német és az angolszász irodalomelméleti eszméket érezte elegánsabbaknak (Bessenyei György spinozizmusa mellett igen meggyőzően érvelt Bíró Ferenc[115]); az *eszmerendszerek* és nem a poétikai-retorikai elvárások felől közelített az irodalmi használatú szövegek értelmezéséhez.

a. Klasszikus erényvallás

Valamit a szem lát, és a szív érezhet,
Higyd el, hogy az elég hívságot szerezhet.

(Barcsay)

Barcsay értékvilága Hume-nak, illetve Shaftesburynek etikai természetű nézeteire emlékeztet leginkább. Shaftesbury erkölcsiségkövetelménye (távolról Leibniz etikai gondolkodásmódjának rokona) a viselkedéskultúra bölcseleti alapelveit sugallta a felekezeti érzékenységek, a természetvallás, az antiklerikális-posztkarteziánus eszmék idején.[116] Az önfegyelem (tulajdonképpen vágyelfojtás), a csoport érdekében végzett, jellemformáló, hasznos tevékenység felértékelődése itthon a jozefinizmus egy változatának látszott, valójában kialakulásában része

---

[114] Moses Mendelssohn: *A szépművészetek és széptudományok alapvető tételeiről*. Janus 1987. ősz. 51.

[115] Lásd *Bessenyei György Összes Művei. A Holmi.* Kritikai kiadás. Sajtó alá rendezte Bíró Ferenc. 1983. Bevezetés.

[116] „amikor az elme, ha átgondolja a dolgot, s elhatározza, hogy elfojtja az alkatban már feltámadt zűrzavart s teljes szívvel és komolysággal a megújító munkának szenteli magát: vállalkozását csak úgy tudja véghezvinni, ha az érző részt valamilyen közösségi vagy baráti nemes érzelemmel gazdagítja, a jóság, barátság, elégedettség vagy szeretet valamilyen életteli indulatával, amely lecsillapítja és átalakítja a türelmetlenség és elégedetlenség ellentétes indulatát” – állapítja meg Shaftesbury, miközben kapcsolatot teremt a közjó iránti indulatok és az egyéni boldogság között. (Shaftesbury 1994. 82–83.)

volt a protestantizmus révén megteremtett kapcsolatoknak a polgárosodó Angliával (több esetben a szabadkőművesség intézményi és személyközi viszonyainak köszönhetően), a voltairiánus eszméknek, a németföldi egyetemek hatásának. Nem túlozunk, ha Barcsayék irodalomhasználatában egyszerre ismerjük fel Rousseau neveléscentrikus gondolkodását és Leibniz hitét a *perfektibilitás*ban.

Hadd hivatkozzunk azonban arra, hogy volt olyan (és nem is jelentéktelen hatású) magyar teoretikus, aki még a preromantika idején sem szegődött kizárólag a szellemtörténeti irány szolgálatába: a vidéki tanár, a Debreceni Református Kollégiumban oktató Budai Esaiás nem becsülte le a tematikus vizsgálódást; jobb, szerinte, „ha az elosztás fundamentumává azoknak *munkáiknak neme és argumentuma* vagy *a bennek levő dolog* tevődik”[117], amikor a tudás-hagyományt képviselő szövegeket rendszerezni próbáljuk. Nos, a bennük levő dolog alapján közelítünk meg néhány verset a következőkben, mégpedig a poétai tárgy és a poétai értékítélet kettősének, nem csak a költői episztemé jellegének figyelembevételével.

Miméziselméletében Schedius Lajos, a lassan fővárosi szerepet betöltő Pest-Buda egyetemi tanára külön lehetőségként említette meg *az adott világ elemeit* (amelyek szerinte eredeti állapotú – mai fogalmaink szerint *vad* –, illetve a mesterségek révén megnemesített – *civilizált* – lényegűek lehetnek).[118]

A civilizáció felé vezető úton nélkülözhetetlenek a verselő kör véleménye szerint a szép és nemes érzésekre apelláló versek; Barcsaynál evvel párhuzamosan az erkölcsi érzék visszanemesítése is kívánatos. Ebben a tekintetben ő Vergiliusnak éppúgy híve, mint „Jánkó Jakabnak” (Rousseau-nak), bevallatlanul Helvetiusnak és Montesquieu-nek, akik az emberi psziché és a társadalom összefüggésének bonyolultságát mint kérdést a korban felvetették.

b. Az alkotói szabadság természete

Hagyd, én festhessem le e szent sokadalmat.
Bármit rajzolhasson vers szerző pennátskám.

(Barcsay)

Leírás vagy előírás? A költői szerepek közül korszakunkban igen fontos az újdonságokra reagáló *szellemi vezető* és az újdonságokhoz való viszonyulást előíró *bölcs* szerepe. A kétféle magatartás a legtöbbször együtt jelentkezik, mintegy a csoport boldogulásáért felelős értelmiségi komplex helyzetének kifejezéseként. Maga Barcsay nem is egyszer teszi fel önmagának vagy barátainak (Bessenyeinek, Orczynak) a kínzó kérdést, hogy melyik az etikusabb (általában) és poéta-lényükhöz inkább illő (különösen), a passzív vagy az aktív viselkedés:

Mond meg boldog Őreg! Két tisztesség kőzzűl
Mellyel szép életed ragyog és díszesűl
S hanyatló Napodra ujj fényekkel derül,
Mond meg kérlek, lelked most mellyiknek örűl?[119]

Hadd tegyük hozzá: a magyar versszerzők legnagyobb része a birtokos nemesség, a papság és a vitézlő rend soraiból került ki; nem csoda, ha a polgári fejlődés látványos jeleire nem egészen úgy reagáltak, mint a kialakult polgársággal – sőt polgári írórétegg el – rendelkező

---

[117] Budai Esaiás 1814. 4.

[118] *Principia philocaliae, seu doctrinae pulchri ad scientiae formam exigere conatus est Ludovicus Schedius* Pest 1828. 156.

[119] OGY 2. 59.

társadalmak. Az sem mellékes, hogy a civilizáció kísérlete, mintegy próbája a társadalom előkelőinek életvitel-keretei között zajlott; gyakran szinte lehetetlen volt elválasztani a különbözés öncélú szándékát a jövős gazdasági-kulturális újítás kipróbálásától.

Technika. Orczy Lőrinc Barcsayval folytatott levelezésében mint a tudomány értelmetlen fényűzését emlegeti Maximilian Hell csillagászati kutatásait (amelyeket persze a császári udvar támogat); ugyanígy lenézi az 1768–71-es csillagászati expedíciót, (amelynek egyik váratlan irányú tudományos nóvuma a Sajnovits János-féle nyelvrokonító elmélet).

Orczy szerint

> *Páter Hell tubusát* az égnek szegezte,
> *Newton' Systemáját* elejébenn tette
> *Barometromát* is gyakran nézegette[120],

mégsem tudta megjövendölni a bécsi földrengést; hiábavalóság az egész tudománya, vonja le a következtetést az „örsi bölcs". Sőt rosszallva-hitetlenkedve veszi tudomásul azt is, hogy az égzengés nem emlékezteti az embereket többé a kötelező istenfélelemre; egész verset szentel a villámhárítónak. „Elég, hogy már Budán mennykőtől nem félnek" – írja *A mennykő hárító dárdákról* (KSZ 209.); bár kétségtelen, hogy az utalások rendjén átvitt jelentést is meg kell hallanunk (Barcsay Danczkayhoz írott levelében II. Józsefet *Franklin*nak titulálja, így nem kizárt a villámhárító magyar öntudatosodás, függetlenedés jelentése sem!).

Orczyt még a technika alkalmazásának olyan gyakorlati esetei is melankolikus eszmefuttatásra késztetik, mint a vízszabályozás, amelynek pedig ő maga is megbízott császári ellenőre volt: a méréseket ugyan nem ő végezte, de felügyelt a részmunkálatoknál.

> Én addig Tiszának tsavargó járását
> Tisztítom, 's jobb módra rendelem folyását –

így ő.

> Hát már megint indúlsz Neptún' szigonyával
> Tiszát méregetni Krieger' zsinórjával?

– így Barcsay, hozzátéve, hogy soha nem tanulmányozták olyan szentségtörő módon a Ganges, a Nílus, az Eufrátes vizét, mint a császári megbízottak a Bodrogét és a Tiszáét (KSZ.138). A tudomány szerepének szkeptikus értékelése még nem azonosítható a rousseau-i ellenérzéssel, de az következhetik belőle. Az a levelező kör, amelynek Barcsay tagja volt, szinte társalogva dolgozta fel a korszak nyugtalanító eszméit, a civilizáció és a boldogság, a vadság és az erkölcs összefüggéseit. Rousseau- és d'Holbach-, Montesquieu-olvasmányok megvitatásaként is értelmezhetjük az ezekkel kapcsolatos, az „egymással közölt" (megosztott), gyakran versbe foglalt kételyeket.

Van azonban – bár kétségtelenül ritkábban – példa a technika, az új tudás értékelésére is: a poétikai érték például a társadalmi hasznosság szinonimája abban a latin nyelvű alkaioszi ódában, amely a nagyváradi léghajókísérletet örökíti meg két évvel a Montgolfier testvérek találmányának elhíresülése után: „Aranykor ifja, tépd le bilincsedet, / Terjeszd e művet. Mert ez a Gép, amely / Erős zsinegre van feszítve, / Minden esést el akar kerülni."[121]

---

[120] KSZ 209.

[121] *Ad Stephanum Szablik qui primus Varadini anno 1785 mense octobri globum aerostaticum in altum dimisit.* Tóth István: *Egy elfelejtett alkajoszi óda az 1785-ös, nagyváradi léghajó-kísérletről.* Hitel 1990. 20. 26–27.

Kereskedelem. Braudel szerint a világkereskedelem irányítja az államok gazdasági létét. Erre az összefüggésre verslevelezőink is ráéreztek, és még jó, ha malíciával, némi önéletrajzi humorral voltak képesek értelmezni a jelenséget. Legtöbbször azonban mint az erőszak és a korrupció, az általános emberi züllés előidézőjét emlegették; külön versekben foglalkoztak mibenlétével; Orczy *Kereskedési gondolat* (KSZ 188.) és *Megint panasz* (KSZ 214.) című versei küszködnek ezzel a társadalomerkölcsi veszélyként érzékelt újdonsággal:

Meg rakád gályádat szeretsen dióval,
Kakaó, Feníli, Opó balzsamjával?
Tiszán le, Dunán fel hajóink úszkálnak (...)
Tiszta búzát küldünk német sógorinknak
De tsak rezet adnak Győri Hajósinknak.
Ha Kulpa meg tisztúl, Triesztnél ki kötünk
Mármarosi sóval Fiúmében megyünk
Bukarihoz visszük füstölt berbécsinket
Páduában hajtjuk hízott ökreinket.

Barcsay egy egész versben (KSZ 138) foglalkozik a kereskedelem „gyarmatosító" hatalmával; a világot a szükségletek felkeltése-kielégítése ritmusában szemléli, és az emberi szabadság végétől tart; bűnnek tekinti a primitív ember bevonását az életmód e kényszerű (fogyasztási divatok által diktált) megváltoztatásába:

Uj gondokat ébreszt ártatlan szívébenn
<u>Idegen szükséget</u> okoz életében,
'S majd hívság eszközét adván a' kezébenn,
Ugy vonja magával önnön ínségébenn.

Fogyasztói társadalom? A világkereskedelem kialakulásával egy időben figyelhető meg az étkezési, ruházkodási szokások megváltozása. Az életmód átalakulása leginkább az arisztokrácia körében volt nálunk érzékelhető: ennek a megfigyelésében-értékelésében még az arisztokrata Orczy is konzervatív; tulajdonképpen archaikus-patriarchális eszmei alapról bírálja az új jelenségeket. Az élénkítő italok fogyasztását (elvileg) Barcsay is helyteleníti; érdemes külön felhívnunk a figyelmet *A kávéra* című versére, amely nem az élvezet birodalmát írja le, mint francia kortársa, Delille a *Le café* című költeményben, hanem az élvezeti cikk és az emberi szenvedés világösszefüggését teremti meg, s ebben igazi voltairiánus.[122]

A gyarmatoktól, a világkereskedelemtől, a fogyasztási cikkektől való függőség helyett magasztalja a preromantika nem egy bölcs szerepet felvállaló költője (jobb híján) a cserekereskedelmet; ezt humorosan teszi Barcsay egy verslevelében, ahol mint gazda a selyemhernyótenyésztés lehetőségeit is végiggondolja:

Lássátok! Majd én is Hátszeg vidékéről
A zuhogó Sztrigynek galócás vizéről
Megrakván sajkámat szilva-pálinkával,
Szegednél felváltom Mokkának habjával.
Asztrakán tájáról veszem kosaimat

---

[122] A *Candide* 1787-es kiadásában található az az illusztráció, amelyen egy nyomorék szerecsen mutatja sebeit az utazóknak; a kiemelt szövegrészlet pedig a kép alatt: „Ez az ára, hogy cukrot esztek Európában." A kávéversekben különben mind a kávé, mind pedig az édesítő nádcukor szerepel. Barcsay kávéversének művelődéstörténeti, illetőleg tematikus komparatív elemzését kísérelte meg Szőke György (1974).

Vélek berregtetem borzas juhaimat.
Bassorai basa táltos méneséből
Maglovat hozatok Szelek mezejéből,
Rontó fejszét küldök bükkes erdeimre,
Tölgy helyett ültetek eprest hegyeimre.
Drága hernyóimnak házakat készítek,
Selyem-nyalábimnak csűreket építek.[123]

A költők mégis legtöbb esetben a szabadság elvesztéseként érzékelik a fogyasztói társadalom európai rendszerébe való kapcsolódást. Helyette az ésszerű gazdálkodással – főleg a legerkölcsösebbnek és a „nemes magyar alkathoz" leginkább illőnek tartott növénytermesztéssel – vélik megőrizni a működő, de erkölcsi alapokon nyugvó társadalmat. Ezért olyan nagy a sikere a Baróti Szabó Dávid fordította *Paraszti majorság*nak (Vanier műve); ezért ír külön verset Baróti *A magáéval élni nem tudóról* – vagyis a len-, kender-, gyapjúfeldolgozásban nem iparkodó magyarról.[124] (Baróti a helyi kisipar fejlesztését sürgeti költőként is, ezt teszi a másik deákos, Rájnis József is *A vargafiakhoz* címzett versében: valósággal propagálja a nem nemes hagyományú foglalkozás hasznosságát.)

Ennél gyakoribbak az öltözködés kultúráját a hazafias érzelmekkel összekapcsoló és a divatkövetést a hazaárulással azonosító versek.[125] Földi János *Idegen szépség*, Baróti Szabó Dávid *Egynémely kisasszonyról*, Rájnis József *Egy jeles képíróhoz, ki egy magyar leánynak képét ajándékba adta* című verse a külföld kelméibe öltözött, idegen szépítőszereket használó személyek megbélyegzésére használják a versolvasás (versfogyasztás) korábban kialakult szokását. Az egyszerűség-természetesség elvárásának művészetelméletét (hétköznapi filozófiáját) megfogalmazva Barcsay is részletezi egyetlen vers foglalatában a nőideálját, a nőiességnek az árkádizmusban, a romantikus népiességben fellelhető változatát, és ezzel párhuzamosan leánycsúfoló reminiszenciák segítségével nevetségessé téve az idegen módit követő, a nem magyar gazdasági érdekeket szolgáló nőket. Közvetve valamennyien a hazai ipar termékeinek fogyasztására, persze előbb a hazai termelés támogatására szólítanak fel.

Jótékony civilizáció. Különösen a mezőgazdasági termelés hozamnövekedése tűnik jótékony újdonságnak a preromantika költője számára. Kalmár György a saját fogyasztásra termelt szóló, a kalászosok hasznossága iránt tesz fogékonnyá egyetemes költeményében, a *Valóságos magyar Ábécé* című hexameteres versóriásban.[126] Az is igaz viszont, hogy szinte mindennek (így a gazdálkodásnak, az eszményi táplálkozásnak, a gyermeknevelési javaslatoknak) átvitt értelme is van a versben – például a táplálkozásra leginkább javasolt, a tömegtáplálékként értékes kásafélén kívül az *anyanyelv kultúráját* (kultuszát?) is jelenti.

---

[123] Szira 85.

[124] „Lent, kendert nevelünk: más nemzet elhordja, s nagy olcsón, / S béjött vásznáért jól kifej és kinevet."

Baróti Szabó Dávid: *Jer magyar lantom*. Szerk. Zalabai Zsigmond. Lilium Aurum Kiad. Dunaszerdahely 1994. 19.

[125] „Hidd meg barátom, hogy öltözet, haza, nyelv, vallás és szentimentum az a lánc, mely öszve szokott bennünket kötni" – olvashatjuk Báróczynál (*A védelmeztetett magyar nyelv*. Magvető K., Bp. 1983. 39.)

[126] Kalmár György: *Summa*. Pátria Könyvek, Bp. 1993. 132–133.

A Fazekas Mihály által leírt burgonya is egyszerre az időjárás szeszélyeivel dacoló, életmentő új táplálék – és a magyarságot Fazekas szerint létében veszélyeztető (a burgonyához igénytelen életvitele és szaporasága okán hasonlított) szlovákság allegóriája. *A krumpli* című vers zárósorait a jelek szerint az etnikai kérdések iránt érzékeny kiadó, Ináncsi Pap Gábor nem is közölte a Koszorú 1830-as évfolyamában: „Nemzetem, így jársz majd, egy náladnál szaporább nép / Bár sikeretlen is ő, magod a földből kiszorítja."[127]

Az említett szövegekben a didaktikus (művelődéstörténeti jellegű) témánál rendszerint többet mondanak az asszociációk. Mégis: a legtöbb esetben a civilizációs jelenségekre reagáló magyar preromantikus versekben érezhető a társadalom valós vagy vélt harmóniájának és az egyéni szabadságnak a féltése. A tudomány, a riasztó, sivár ismerethalmaz helyett valamiféle óvatos életfilozófia, patrióta bölcsesség számított eszményinek; a testőrírókat is tudományos társaságba gyűjtő Kreskay Imre szavaival élve:

Jobb az igazságban üdvösséges rabság,
Mint az újságokban tévelygő szabadság.[128]

Talán ezért a gyakorlati ismereteket és elvont gondolkodást egyaránt bátran versbe fogó magatartásért nevezte Nyáry Krisztián *popularizáló* műköltészetnek Barcsay és Orczy líráját[129]; a viselkedésmód mindenesetre a poétikatörténet figyelmére is érdemes, hiszen olyan költőszerep-változatot jellemez, amely az egyetemes kultúra hagyományához tartozik, és bár napjainkra átalakult (például a reklámszövegekben él tovább), nem veszített társadalmi jelentőségéből.

Visszatérve Barcsay Ábrahám költészetére, nála a rendi alkotmány és életforma iránti nosztalgiára mint divatos magatartásmód gyakran rájátszható a hellenizáló aranyidő-panasz, a pásztori élet egyszerűsége utáni sóvárgás. Ezeknél is erőteljesebb hang ebben a lírában a háborúnak (a férfiak katonáskodásának), az egyház hatalmának elutasítása (e kettőnek egybekapcsolása az Enciklopédiából ismerős); másrészt viszont a kereskedelem gondolatának, a békés (önellátó) termelőmunkának, a szerény, de békés életnek a dicsérete:

Több a hadakozó, mint a szántóvető,
Több a pap és here, mint a kereskedő.[130]

Az ihlet tárgyát újragondolva hadd foglaljuk össze eddigi megállapításainkat a következőképpen: a vers (a világra való vonatkozásában) egyszerre tartalmaz ellentétes viszonytartalmakat: lehet *hívság* (pusztítás) és egyszersmind *bölcsesség* (elfogadás).

---

[127] Fazekas Mihály *Összes művei*. Szerk. Julow Viktor és Kéry László, Akadémiai K. Bp. 1959. I. 95.

[128] Kreskay *Ányosnak.* Lásd ÁÖ 1994. 18.

[129] Nyáry 1995. 149–151.

[130] Szira 25.

2. A vers dialógus

Nem tudom, Barátom! magam mit ohajtsak.

(Barcsay)

Barcsay viselkedéstörténetében a levelezésnek mint kapcsolattartási lehetőségnek a felfedezése időben egybeesik másodszori elárvulásával, kényszerű életformaváltásával: nem lehetett könnyű 1761-ben elveszteni a nagycsaládot, az erdélyi birtokos nemesi életvitel biztonságát és alkalmazkodni a bécsi testőrsereg rendjéhez, nyelvi-magatartásbeli normáihoz, meglepetéseihez. A Lipót herceg nevét viselő dragonyos ezredbe kerülve aztán (1766. november) Barcsay Ábrahámnak el kellett hagynia a lassan érthetővé lett császárvárost; díszletből, udvaroncból hol hónapokig táborozó, hol valóságosan hadat viselő katonatisztté lennie.

Tehát nem a versírást, hanem a levélírást fedezte fel magának mint személyközi kapcsolatait annyira-amennyire pótolni képes kommunikációs formát; a vers a levélen belüli kisforma – mintegy rokokó intarzia – az ő számára. A személyiség kiterjesztésének (a megteremtett szabadságnak) egyik formája az írásban küldött üzenet, a másik az üzenet *poétai gesztus*a, amely a szerelmi ábrándtól a tréfás fantáziajátékig, a verses részvétnyilvánításról a nemzetpolitikai paraboláig sok minden lehet.

*

Fűzött szókban küldöm hozzád levelemet.

(Barcsay)

Hadd tegyünk itt egy kísérletet arra, hogy a versek jelentését összefüggésben lássuk a prózai levélrészekkel; mégpedig a *levélíró helyzeté*ből kiindulva, a korrespondencia kínálta lehetőségekre figyelve.

Irodalomtörténész és szövegnyelvész gyakran folyamodik misszilis levelek vizsgálatához. Az irodalomesztétika nem lelkesedik az írónak a hétköznapok sorrendjébe illő *nyelvi tett*éért, a levélírásért. Ki kell lépnie a megértés érdekében a szöveg által behatárolt világból; emberi viszonyt, de legalábbis szövegek két sorozatát kell vizsgálnia, amelyek egymással is (mint folyamatosan létrejövő és mint egymásra visszautaló kisformák együttese) összefüggenek.

A nyilvánosságnak szánt vagy az irodalomként létrehozott levél határeset. A bennünket Barcsay okán érdeklő magánlevélnek stilárisan vagy célzatát tekintve sokféle variánsa létezik a tanulmányozott korban is, a levélváltás gyorsuló tempója pedig a hírcsereigényt és az időben korlátozott kisműfaj elfogadását is jelzi.

A magánlevél természete kettős: egyrészt célszerűen megszerkesztett szövegszerű jel, másrészt egy élet (életrészlet) szimbóluma. Másféle kettősség is érvényesül benne; semleges – köztes – levél nincs; *minden levél felhívás vagy válasz, egy virtuális sorozat aspektuális része.*

A statikus, fikciós, játék-, illetve konverzációs műfajok között keresve a levél helyét (Voigt 1985. 22.) megállapíthatjuk, hogy a levélváltás (hívás és válasz minimális kéttagú egysége) a *konverzációs* műfajcsoportba tartozik. Így elkerülhetjük a qu'est-ce que la littérature kínos kérdését, és nem mint irodalmilag vagy gyakorlati szempontok szerint szervezett szöveget figyeljük a leveleket, hanem mint a működésben megvalósuló eleven élet és a felvétellé (írássá stb.) kimerevített változat *kommunikatív* jeleit.

Elfogult volt a levélműfajt tekintve Kazinczy[131], de vallomása utal a szövegtípushoz fűzött önképalakító illúzióira: barátjának, Dessewffy Józsefnek írta: „Leveleink annak mutatnak bennünket, a mik vagyunk."[132]. Feltételezésünk ezek után az, hogy:

– a levél kommunikációs, sőt *konverzációs* jellegű (Buda 1988)

– a levél mint szöveg *egyszerű forma*ként leírható (Kanyó 1985)

– a levél a néprajzi és nyelvkutatási *módszer*ként (Niedermüller 1988) elismert *oral history* elemzési szempontjaival megközelíthető.

A korszak gondolkodásmódja felől is közelítve anyagunkhoz, Kazinczy Ferencnél találtunk az élettörténet levelek alapján való megkonstruálására; ebben Kazinczy szinte megelőzte korát, amely a tudomány objektivitásának feltételét hagyományosan szubjektumidegen módszerekben látta.[133] Nem az élettörténet verslevél általi kialakítására vagyunk most kíváncsiak, hanem arra, milyen kifejezőerő-többletet, milyen élménystruktúrát hordoz a (megírásakor egyértelműen) misszilis.

a. Levelező társak – verscímzettek

Radvánszkyékhoz huszonegy éven keresztül küldte leveleit Barcsay,[134] és habár e kapcsolat első szövegemléke az Orczy-barátság kezdetének esztendejéből, 1771-ből való, minden arra utal, hogy a felvidéki nemes családot hosszabb ideje ismeri, szívesen látott vendége, az utalások élménygazdag együtt eltöltött időre vonatkoznak. A költőt a Radvánszky családhoz fűző bensőséges barátságról a levélcsomó első közlője, Berkeszi István is tud, a házaspár és Barcsay kapcsolatát azonban nem kísérelték meg elemezni; leginkább a sokat sejtető elhallgatások jellemzik e viszony leírásait, itt Kazinczy nem kevés élvezettel tépázta meg a kultusz tárgyává lett költő tekintélyét olyan, korántsem véletlen félmondatokkal, amelyek például a Radvánszkynéval való kapcsolat (a talán gáláns kalandot leplező színlelt barátság) természetét feszegetik.

---

[131] Kazinczy impozáns méretű levélhagyatékát vizsgálva jutott el Mezei Márta (1994) a levélműfaj tisztázatlan elméleti kérdéseihez; csak utal a Jürgen Habermas ajánlotta lehetőségre, amely szerint a levél a társadalmi nyilvánosság előalakja, amely a társadalmi jelenségek értelmezésekor fontos szerepet szán a magánemberi és aktuális szempontoknak; Mezei Márta az önálló szövegszerűséget egyszerű kommunikációs rendszerbe illesztve tanulmányozza Kazinczy huszonvalahány kötetnyi levelezése kapcsán, vagyis a feladó, a címzett, a levélhelyzet, a funkció és a tárgy alapján, pontosabban a levélhelyzet-funkció-tárgy-alany-címzett modell alapján.

[132] KazLev XV. 349.

[133] „Szemere arra akara bírni engem, hogy Biographiámat irjam-meg. Azt sem szerénységem, sem kevélységem, sem ízlésem nem engedi. Melly genie tudna ebből eggy *művész munkát* dolgozni! – A helyett valamit készitek a mi ehhez jól hasonlithat, és erre Te adtad nekem a gondolatot. Két három esztendeje lesz, hogy Pesti barátaimnak te azt tanácslád, hogy szedjék öszve leveleimet s a mi nyomtatható vagyon bennek, adják-ki. Most tehát levelezőimtől kölcsön fogom venni leveleimet" (Kis Jánosnak 1813. szept. 4.; KazLev XI. 44.).

[134] OL P szekció P. 566 Radványi Radvánszky család 47. csomó III. Levelek Radvánszky III. Jánosnak Barcsay Ábrahámtól (1771–1792). Az, hogy a gyűjteményben 1707-es keltezésű levél is van Barcsay Ábrahámtól, nem téveszthet meg; annak címzettje Radvánszky II. János, feladója a költő nagyapja.

Nem tudjuk, mikor és mi módon kezdődött a család önzetlen barátkozása Barcsayval (sejthető, hogy csupán feleleventették elődeik barátságát), de a kölcsönös rokonszenvben valóban elkülöníthető a férfiak baráti viszonya, amelynek alapértéke a hűség, illetve egy sokáig tartó szerelem, amely még indokoltabbá tette a költő állandó vágyakozását a családi béke idilli szigeteként megjelenő zólyomradványi kastély után. E levelezés gyakorlati és poétikus szándékokat egyaránt tartalmaz; az előbbibe tartozik a Bessenyei Sándor megnősítésére irányuló, sajnos kudarcba fulladt kísérlet, a felvidéki evangélikus nemesség politikai viselkedésére vonatkozó folyamatos érdeklődés, illetve Radvánszky fiának a testőrség kötelékébe való felvétele.

A poétikus tartalmakat *a versbetétek* hordozzák (a szerzők szándéka szerint) elsősorban, de a baráti vagy szerelmes évődés, az irónia és a köznévi vagy tulajdonnévi metaforahasználat is poézissel teljes. Éppen e levelezésben bontakozik ki Barcsaynak egyik jellemző szimbóluma, az Éva almája.

Magát a szerelmi vonzalmat, amely az Éva-versek, illetve a Radvánszkynéhoz szóló levelek, levélrészek ihletője volt, bátran rokoníthatjuk Balassi Bálintnak Ungnád Kristófné Losonczy Annát megudvarló trubadúrszerelmével (véleményünk szerint a Barcsay-versek Chlorisa nem puszta allegorikus név, hanem pontosan Prónay Éva versbéli jelölője).[135] A vonzalom bevallhatatlansága és komolysága azonban itt a pásztori költészet szándékolt könnyedségével, valami szimbolizmus előtti egzisztenciális *nonchalance*-szal társul: innen a versek egyéni hangja. Éva asszony iránt az indulatait akár egészsége árán is megfékező, de valójában folyamatosan szerelembetege Barcsay lesz ismerősünk; Radvánszky Jánoshoz fűződő barátsága azonban e levelek tanúsága szerint éppoly törékeny és óvni való volt, mint a legkényesebb mívű szerelem; Éva asszony életre hívta Barcsayból a paradicsomi almaszimbólumot; a Radvánszky–Barcsay férfibarátság azonban mítikus értéket nyert az allegorikus névmetaforák játékosságukban is következetes használatával (Orestes–Pylades).

A preromantika bizonyos rendeletei, törvénycikkelyei is képesek kutató-felidéző (hatékony, bár személytelen) szerep betöltésére. Barcsay Ábrahám az egész nemesség elutasító magatartását oldotta lírai emlékezéssé, amikor a társas tánc élményét az Úrbértörvény árnyékolta be:

Jut eszedbe, midőn Urbár hirdetésén
Nálad tánc közt sírtunk hazánknak veszésén...?

Az Éva-versek többsége azonban a hagyományosan udvarló szabványfordulatokból épül, ez a modern élményszerűség ígéretes, bár ritka kivétel.

Orczyhoz írta Barcsay fennmaradt leveleinek legnagyobb, művelődéstörténeti jelentőségben, tartalmi-stiláris változatosságban is leggazdagabb csomóját. A levelekben találhatók a *Bessenyei György Társaságá*ban vagy a *Költeményes Szülemények*ben utólag publikált versek kéziratai, nem egy esetben külön a fogalmazvány és külön a tisztázat.

Mintegy *ötvenöt vers kézirata* található ebben a gyűjteményben, közöttük két tucat publikálatlan. A versek autográf kéziratok, sok esetben nehezen olvasható, utazás, hadi táborozás közben papírra vetett üzenetek, meditációk. A levélgyűjtemény megléte arra utal, hogy Orczy Lőrinc, az atyai jóbarát és költőtárs értéknek tekintette Barcsaynak még prózai leveleit is (hogy verseit élvezettel olvasta másoknak is, arról Kazinczy értetlenkedve, nem kis bosszú-

---

[135] „Oda idéznélek ősz Filemonoddal / Őtet Baucissával, téged Klorisoddal."

Ányos Pál 1782-ből származó versének allegorikus pásztorlánya, Kloris mögött Lőkös István Barcsay feleségét véli (Ányos 1985. 272.), de Barcsay csak 1790-ben kötött házasságot (Bethlen Zsuzsanna grófnővel).

sággal tesz említést emlékirataiban). Alig volt olyan barátja Barcsaynak, aki iránt ennyi bizalommal lett volna.

(Orczynak nem volt szüksége a Barcsay-nimbusz kölcsönfényére; császárhűségének híre mellé már a hatvanas évek végére megfogalmazódott nemesi elégedetlenségének, patrióta érzelmeinek paszkvillusokban is testet öltő híre. Költőként is ismert volt, bár nyomtatásban elég későre vehették kézbe hívei magyar tizenketteseit (1787-ben, ha a Barkóczy Ferenc esztergomi érsek, magyarországi hercegprímás verses siratását zsengének tekintjük is 1761-ből, ill. 1765-ből). Hogy valóban Voltaire és Nagy Frigyes levelező barátsága lett volna viselkedési mintájuk,[136] arra nincs bizonyítékunk, de az kétségtelen, hogy a formálisnak indult levelezés igen rövid idő alatt érzelmi, sőt életvezetési szükségletükké vált, a levelezők egymás tekintélyét is növelni igyekeztek a nyilvánosság előtt; érdemes erről Kazinczy vallomásait feleleveníteni az Orczynál tett, semmi költői elégtételt nem nyújtó látogatásáról (a *Pályám emlékezeté*ben), vagy megsejteni Barcsay (esetleg nem is verbális) reakcióját a Bessenyei György-féle „lázadásra"; olyan erős volt ez a levelező-verselő barátság, hogy – utaltunk már rá – Barcsay testőrtársát, méltán elhíresült hívét, Bessenyei Györgyöt nem is költői: baráti féltékenységgel töltötte el.

És annyira fontos volt Barcsay versíró diszpozícióját tekintve, hogy bármiképpen szemléljük is vershagyatékát, Orczy halála (1789 júliusa) után Barcsay-vers egyre ritkábban születik.

A levelezés kezdetén Barcsay már túl volt a testőrködés (bécsi és császári udvarbeli életbe) beavató évein. Egy-két távolságtartó, csupa tisztelet hangvételű levél után rögtön olyan meghittségre valló episztolák következnek, amelyeknek még a leginkább irodalminak tekintett részei is (az azóta közlésre kiemelt versek például) a valós baráti kapcsolat értékére, mélységére utaló *közvetlenség* jegyében jöttek létre. Az sem lehetetlen, hogy Barcsay rövid ideig egyik Orczy-lány kezére pályázott.

A levelezésnek különféle tematikus rétegeit különíthetjük el: politika (és kölcsönös híradás), művelődés (nemzeti és személyes), társas kapcsolatok, gazdálkodás. Tekintve, hogy mintegy félszáz vers kézirata (fogalmazványa vagy tisztázata, esetleg mindkettő) található a korrespondenciában, ennek alapján már rekonstruálhatók a szerzői szándék szerinti versváltozatok.

Barcsaynak **Bessenyei Györggy**el való levelezése jóval *A Bessenyei György Társasága* publikálása előtt kezdődik, és csak sajnálhatjuk, hogy maga a prózai levelezés szinte teljesen elveszett. Bizonyára sok levelet váltottak, mert az Orczyhoz küldött tudósításokban Barcsay igen gyakran emlegeti Gyuri küldeményeit. Az *Ágis tragédiájá*nak keletkezésekor már baráti kapcsolatban voltak (nem tudja, Báróczynak köszönje-e meg a könyvet, vagy magának Bessenyeinek); egy nemrég a Bessenyei-hagyatékból előkerült adat szerint Bessenyei György atyai jóbarátjának tekintette Barcsayt, elfogadta, sőt kikérte véleményét, neki köszönheti a Lucanus-fordításhoz való kedvet. „Most akartam tsak leg-előszször igyekezetem szerént Magyar fordítást tenni, mellynek próbájául Lukánust vettem; és *ezt is a te kénszeritö tanátsolásodból*, inkább, mint önnön indulatomból tselekedtem. Mikor Lukánusnak fordítását nékem annyira javaslottad..."[137] (kiemelés – E. E.)

---

[136] Batsányinak Báróczyhoz írott episztolája kapcsán írja Tarnai Andor a következőket: „Mindenekelőtt műfaja kapcsolja a levelet Orczyék köréhez: a testőrök honosították ezt meg annak idején és avatták követendő mintává, főként francia olvasmányaik, többek között Voltaire és Nagy Frigyes levelezésének példájára" BÖM II. 434.

[137] Bessenyei György levele Bartsai Ábrahámnak. Lásd Bessenyei: *Társadalombölcseleti írások 1771–1778.* Sajtó alá rendezte Kulcsár Péter. Argumentum K. – Akadémiai K. Bp. 1991. 337.

Bessenyei két prózai levele külön értéke ennek a szövegcsoportnak (az egyik ugyan inkább naplólap vagy közös üzenet Barcsaynak és Bessenyei Sándornak); Bessenyeire a testvér és a barát eltávozásával szinte egzisztenciális magány terhe nehezedik. Barcsay a visszafogó, a kijózanító, az életveszélyes álmodozásokból felébresztő barát szerepét jatssza ebben a kapcsolatban.

Sajátos jelentésrétege ennek a levelezésnek a mára már szövegszerűen elkallódott előzmény: Barcsay Ábrahám őszinte barátsága Bessenyei Sándorral, György bátyjával, a Milton-fordítóval. Magát a költőtársat is elveszítette benne, amikor Bessenyei Sándor más alakulat (a Ferdinánd hercegről elnevezett dragonyosezred) tisztjévé lett, így történhet meg, hogy az eredetileg Bessenyei Sándorral folytatott poétai levelezés a nyilvánosság előtt beleolvadt az Orczyval – kisebb mértékben a Bessenyei Györggyel – való kapcsolatba: „Utolsó levelembe küldött verseket ímé itt küldöm in pseudo-originali, Bessenyei Sándornak szollottak: érdemeseknek itéltem őket Néked mint Czéh mesterűnknek elküldeni."[138] Csodálkozhatunk, hogy Barcsay később alig említi (másnak címzett leveleiben) Sándort, aki pedig minden jel szerint beavatója volt az olvasás, a költészet élvezetébe.

Barcsaynak Ányos Pállal váltott levelei olyan viszony dokumentumai, amely részben a Barcsay–Orczy barátságra emlékeztet; a kezdeményező a fiatalabb, az ízléseszmény látszólagos képviselője a már némi írói tekintéllyel is, de közéleti hírnévvel mindenképpen rendelkező katona: a levelezés és e barátkozás folyamán azonban tapasztalhatóan megnő a szerzetes költői önbizalma, személyiségjegyei önállósodnak, és kialakítja saját írói stílusát, az imitáció a viselkedés egészét átfogó stratégiából írói technikává szűkül; a személyiség görcsei oldódnak.

Ez a levelezés könnyebb olvasmány a többinél, ahol csak Barcsay szövegei állnak rendelkezésünkre; itt folyamatosan olvashatjuk Ányos (verses vagy prózai) leveleit és Barcsay válaszait, sőt Ányos egész körének hasonlóan kettős jellegű (gyakorlati és esztétikai természetű) levélváltását. A theokritoszi oktató mozzanatot is tartalmazó *eidüllion*hoz (árkádikus idillhez) ez a szövegegyüttes áll legközelebb. Ezeknek alapján Barcsayt valóban a magyar nyelvű pásztori költészet klasszikusának tekinthetjük. Az érzékenység megélésében rokon természetű a két poéta; költői programjuk is közös, bár valami meghatóan egyszerű munkamegosztást látszanak érvényesíteni: Barcsay az ötletgazda, a költői matéria beszerzője; Ányos lenne a tulajdonképpeni szöveggé alakító, a versíró. Ritkán találkozhattak valósággal, bár ezek a találkozások egyre inkább fontosakká lettek mindkettejük számára („Pali! ha kívánod látni barátodat..."). Valami felejthetetlen pásztorórára is utal ez a levelezés, ahol mindketten Venusnak áldoztak, és ami megismételhetetlen teljességű élményként nehezítette tovább Ányos szerzetesi életvitelét vagy az azzal való lelki azonosulást (Prévost abbé híre bizonyára eljutott ebbe a francia kultúrára is figyelő körbe).

A **Széchényi Ferenc** családjával való kapcsolatát Barcsay az Orczyval való levelezésével párhuzamosan alakítja ki. A levelek kézirata ma az Országos Levéltár Széchényi-gyűjteményében található,[139] valamennyit közölte Esztegár László. Bizonyára volt politikai tartalma is ennek a barátságnak, nem lehetetlen, hogy a francia–porosz kapcsolat, amelyben a magyar és erdélyi magyar nemesi rendi ellenállók hittek, kapcsolta őket egybe; egyik levelében Barcsay a dániai útra Széchényi ágensétől kapott pénzt emlegeti, ami akár szabadkőműves kapcsolatkeresést, testvérséget is jelenthet. Tény, hogy Barcsayt igen meglepte Széchényi alkuja a hatalommal, az, hogy elfogadta a horvát báni méltóságot. Ebben a levélcsomóban található az a bizalmas közlés is, amelyet az eseménytörténet a nyakláncbotrány néven tart számon, és

---

[138] OGY 2. 289.

[139] OL P szekció 623. I. kötet, 31. csomó, 56. Barcsay Ábrahám levelei (1783–1792); Esztegár 1904.

amely a Barcsay-kutatás egyik mulatságos epizódját életre hívta.[140] A mintegy másfél tucat ránk maradt levél azonban soktényezős, értékes barátságra utal. A fennmaradt levelek egyike sem *verslevél.* Könyveit, iratait gyakran hagyta a költő Széchényiéknél megőrzésre; az ifj. Cserey Farkas által Kazinczynak ajándékozott Barcsay-autográfia ilyen Széchényiéktől visszakapott „letéti" tárgy.

A **Károlyi** nemzetség budapesti levéltára hatot őriz Barcsay Ábrahám gróf Károlyi Antalnak, illetve feleségének, báró Harruckern Jozefának küldött leveleiből. Utalt már rájuk Takács Sándor. Forrásairól azt írja: az itt felhasznált levelek és iratok a bécsi Udvari Kamara és a Károlyi nemzetség levéltárában találhatók. Takács összesen öt levélre hivatkozik, amelyekből ma három található a Károlyi nemzetség levéltárában.[141] Vers itt sincsen.

A **Bánffy** család és a Barcsayak kapcsolata régi keletű volt; házasságok erősítették (mint amilyen a Bánffy Dénesé volt Barcsay Ágnessel), és közös birtokügyek.[142] A vérségi és földbirtokosi kapcsolaton túl összekötötte őket a politikai érdek is; erdélyi nemesi-rendi, magyar nemzeti öntudattal (és patrióta érzelmekkel) ugyan, de mindketten a Habsburg államgépezet alkatrészei voltak, Bánffy a császári adminisztráció, Barcsay a császári hadsereg tisztségviselőjeként. Valójában Bánffy megfontolt gesztusaival, körültekintő pártfogásával a veszélybe került erdélyi nemesek életét mentette meg a Martinovics-összeesküvés leleplezését követő példás büntetések idején.

Ezek az írások Barcsay Ábrahámnak abból a korszakából valók, amelyről keveset tudunk: a visszavonultság éveiből. Gálos Rezső (1936) már felhívta a figyelmet Barcsay meghurcoltatásának, száműzetésének, szökésének körülményeire: ezekből a novellisztikus jelleget sem nélkülöző levelekből az életrajz mozzanatai lesznek összefüggőbbek; a letartóztatási parancsot, tudtuk, Barcsay „betegsége miatt nem vehette át"; most azután az is érthető, miért: betegágyánál maga a kormányzóné őrködött. „Barátom uram levelei egyikében sem jelzi, hogy az enyémet megkapta volna" – írja (franciául) Bánffy, és egyéb elejtett szavából is kiderül, hogy Barcsay legalább hetente levélben kereste fel.

A **Danczkay József**nek szóló Barcsay-levelekből csak annyival rendelkezünk, amennyit Danczkaynál 1795 nyarán lefoglalt a magyar jakobinizmus rémét kergető osztrák rendőrség (ezeket a szerelmes levelektől eltérően a jelek szerint nem szolgáltatták vissza a címzettnek). A levelekre a diáknyelvből ismerős nyelvi fantázia, a konspiráció játékosságba hajló nyelvi megvalósulása jellemző. Pajtásának, Monsieur l'Abbénak nevezi Danczkayt a költő, ez utóbbi megszólítás bizonyára közös élményből fakadó név. Az utalások, elhallgatások, tömörítések olyan prózát hoznak létre, amely egyszerre nagyon személyes és zárt; a be nem avatott számára éppen ezért vagy nagyon is riasztó (az ilyen kommunikáció mintegy kizárja a harmadik személyt), vagy éppen, mint a rejtvény, a megértést elősegítő tevékenységre késztet. A szellemes és játékosan ironikus levélsorozatot Gálos Rezső tette közzé.[143]

---

[140] Márki Sándor memóriakihagyásával vagy kutatói felületességével magyarázható, hogy egy, a Barcsay-levélre való hivatkozása nyomán megfogalmazódó kérdésre, hogy igazán járt-e Barcsay Ábrahám Párizsban, azt válaszolja, hogy a levél szerzője valójában nem az ismert testőríró, hanem Barcsay *Ádám*; a Széchenyi család levéltárában levő autográf misszilis szerint a Szajna partjáról igazán Barcsay Ábrahám írta meg Cenkre a legújabb francia udvari skandalumot.

[141] OL A Károlyi nemzetség levéltára, P szekció 398/4208, 4209, 4210, 4211, 4212, 4213.; Takáts 1904. 857.

[142] A kérdésről újabban felbukkant (jobbára francia nyelvű) forrás értékű levelek közlését lásd Egyed 1994a.

[143] Gálos 1937.

(Beállítódás, az énkép korrigálása levelekben)

Adott tehát két személy közötti *konvenció* levelek és válaszok írására. A levélhelyzet egyszerre függ a társadalomtól (makrokontextus) és a levelezők között fennálló viszonytól (mikrokontextus).

A levélhelyzet nyelvi-retorikai jegyei szigorú feltételei a levelezés jelölte viszony tartósságának, illetve a szöveg hitelességének.

Az, amit a retorika, jobb híján, megszólításnak nevez, valójában a levelező-beszélgetőtársak viszonyának nominális felidézése, újratételezése; ilyen alapon a kapcsolattartó nyelvi funkciót, a feladó nyelvi azonosításának szerepét látja el, még akkor is, ha ez nem mindig esik egybe az óhajtott énképpel.

Szerep. Az élettörténet és az ehhez kapcsolható énkép bajosan elemezhető a szerep fogalma, jelentésvonatkozásai nélkül. Ha a szerep nem más, mint az egyik személyre egy viszonyformában vagy interakcióban érvényes normák összessége,[144] vagy a státus dinamikus arculata, a levélhelyzet fogalomkörét is szűkítenünk kell annak alapján, hogy milyen az a szerepfelfogás, amelyet a levél kifejez.

Az a szerep, amelyet e levelekben Barcsay kialakít, nem a társasági életben is igen jártas, mindenki kedvence katonatisztet mutatja (ezt a Danczkay Józsefnek küldött levélcsomag alapján ismerhetjük meg). Háttérbe szorul a Radvánszky házaspár irányában érvényes elegáns poétaszerep is.

Ő pedig éppen ezt a képet (illúziót) kívánta táplálni magáról asszonyában; bár egyetlenegyszer megmutatkozott az általa annyira kedvelt (Orczy és Ányos Pál felé érvényesített) költőszerepkörben is, aki felosztja lelkét Mars és Pallas között; „Már csak azt látom, hogy ezt a holnapot még csak oda kell áldoznom a harcok istenének.” (Radvánszky Jánossal való barátságában Oresztésznek nevezte magát Barcsay; a fenti levélrészlet is ilyen mitológiai szerepválasztást sejtet; a solymosi grófnő [Barcsayné] azonban erre a beállítódásra a jelek szerint egyáltalán nem volt fogékony; így aztán ez a szerepkör, a költőségé ebben a levelezésben funkciótlan, elsorvad.)

Az, amit Barcsay Ábrahám leginkább *el akar fogadtatni* mint énjét, a köz érdekében erdélyi szívvel fáradozó, a császári esküje alól nehezen mentesülő vitéz képe. Ennyi kiderül verseiből is. Van azonban szerepfelfogásának egy érzelmi összetevője, amely sorsszerűséget lát a hétköznapokban és klasszikus lendületű fohászokban értékeli a nagy nyilvánosság és a magánszféra eseményeit; ez Orczy hatása lehet, de a feleségével, Bethlen Zsuzsanna grófnővel való kapcsolatban a hazavágyás patriarkális életfilozófiájaként is kifejezésre jut. „Vajjon nem irigylik-e meg az örök végzések, vajon elérem-é azt a boldog mennyei órát, melyben öledben repülhessek és soha többé tőled el ne váljak?” A fiatalon árvaságra jutott nemes a Bethlen Zsuzsannához fűződő viszonyban át meri élni az otthonul szolgáló bécsi udvarban a végzetszerű otthontalanságot; ez a szerepkör minden, csak nem a hétköznapok akadályait játszva lebíró katonatiszté: „Meguntam, ugyan meguntam ezt a tündér világot, nem is csoda, mert soha rendes napokat nem értem gyermekségemtől fogva.”

Narratív szegmentumok. Mint jeleztük, a szövegbe kódolt hatás, tulajdonképpen az élet-interpretáció híregységnyi szövegrészek elrendezéséből (sorrendjéből, sorozatszerűségéből), hangsúlyozásából vagy elhallgatásából következik.

---

[144] Buda 1988. 67.

Utalások. Az elhallgatás, a sorrend, a fokozás és egyebek narratív jelentősége mellett a történetszerkezet és a felidézés rendjén a levélben kiemelt fontosságot kell tulajdonítanunk az utalásoknak. Minél gazdagabb az együtt megélt élményréteg, annál utalásosabb és a külső személy számára annál talányosabb egy szöveg. Az utalások megfejtése *közös kód* segítségével történik. De a dekódolás mint problémamegoldás gyakran a be nem avatottak számára is sikert hoz. (Ilyen váratlan dekódolás nyomán vált Barcsay és Danczkay József levelezése a feljelentés, sőt a felségsértési vád kiindulópontjává.)

Visszatérve ahhoz a lehetőséghez, amelyet a levelek képviselnek az életrajz-önéletrajz megalkotásában, elmondhatjuk, hogy a tudatosan megformált énkép vagy életrajz kényszerű és vállalt szerepek nyelvi megvalósulása a levélben. Állandó interakciót feltételez, hiszen más közlési-kapcsolattartó formákkal rokon, de nyelvi és írásos jellege okán szervezett, szubjektív és autonóm.[145]

b. A Barcsay-vers: dialógus része

Alkotáslélektani szempontból a szöveg létrehozása könnyebb, ha képzetem van a címzettről. A Barcsay-vers a legtöbb esetben a fellelhető versválasz ismeretében lesz világos jelentésű, a legelvontabb mondanivalók is csak a címzett iránt érzett emberi vonzódás (tisztelet, barátság, gyöngédség, szeretet) ihlető lelki tónusában fogalmazódnak meg, fejeződnek ki. A mai verskoncepciónak ez aligha felel meg, hiszen túl sok mindenre kell figyelnünk egy ilyen dialógus-vers értelmezésekor, a szöveg (egy vers szövege) csak részjelentéseket tartalmazhat; sőt a dialógus a maga kommunikációs helyzetével nem is mond ki mindent; a közös élménytár utalások, jelzések segítségével állandóan részét képezheti a versbeli jelnek. „Holtig bánom, hogy múlt ősszel Bécsbe nem ölelhettelek, hol satrapaságomat ollykor le vetközvén barácság kebelében némelly hivságos órákot tölthettem volna” (Bécs titkos falai közzül fársáng közepébe 774 – OGY 2. 53.). Ez a vallomás a kikosarazott kérő baráti kéznyújtása a régi barát felé.[146]

A dialogikus versjáték visszavezethető *a barátságnak a reneszánszban poétikussá alakított kultuszára*; így a küldött és kapott versek sora mint a barátság momentumaiból összeálló monumentum tételezhető. Ennek a megfogalmazására, ennek mint sajátos irodalmi műnemnek a felmutatására vállalkozott Révai Miklós, amikor Orczy és Barcsay verseit együtt adta ki. *Két jó barát között való levelezésből szedett versek*nek nevezi a *Költeményes Szülemények*et (63.), és nem riad vissza attól a (kegyes) csalástól sem, hogy a dialógus tartalmi-formai változatosságának érdekében olyan verseket is besoroljon a kötetbe, amelyeket Barcsay vagy Orczy másnak írt ugyan – de amelyeket ajándékul vagy tudomásulvétel céljából egymással is „közlöttek”.

A verspárbeszéd önként választott időtöltés, nemcsak valamilyen haszon (például a nyilvánossá váló versek közönségének tanítása), hanem játék, mulatság céljából is: maga Révai kanonizálja a verselés motívumaként a játékot:

---

[145] Barcsay más levéldiskurzusában is élettörténetté alakítja mindennapjait, például abban, amely szerencsésen átvészelte az utóbbi két évszázadot: az Orczy Lőrincnek írott missziliseken. Részben ennek a tartozéka a versekben azonosítható énkép, illetve tudatosan – poétikusan – beállított lírai életút.

[146] A levél a *Nyájas Házasságnak lobogó fáklyáji* kezdetű elégiával indul. Nem tudjuk, ki az elszalasztott menyasszony.

Több más ilyly Oktatás szelídebb érzéssel
Vagyon itt Játék is szép idő töltéssel,
Milylyent tsak Nagy Elmék ártatlanúl űznek,
Hol koszorújokra más gyöngyöt is fűznek.[147]

„Verseim nem egyébből állnak, mint Barátaimnak küldött levelekből" – Barcsay ezt a kijelentést más szavakkal (és nem csak Orczynak) máskor is megfogalmazta; ez azonban a versek természetének igen határozott megnevezése: egyrészt műfaji leszűkítésük, azonosításuk a klasszikus (az antik) *episztolával*, másrészt viszont mesterséges világuk elutasítása, beillesztésük az ember *hétköznapi, de eleven* életkereteibe. A versek segítségével való kapcsolattartás öröme a harmadik személyről való információk kicserélését is tartalmazza. Ketten megbeszélik a harmadiknak a verseit: „Itt egy ifjú Paulinus iparkodik Parnassus teteje felé – velem közlette minden irásait – sok jó van közöttek"[148] – írja Orczynak; Bessenyei pedig Orczynak a verseire utal Barcsayhoz címzett levelében: „Meddig kell még Generális Báró Orczy után loposkodnunk, hogy el rejtett munkajit kezibül kilophassuk, s nyomtatás alá adhassuk? Olvastad munkáját, tudom..."[149]

A költemények dialogikusságát az érzékeny és rendszerető filológus, Arany is észrevette, sürgette rendezésüket ez elv szerint: „Kár, hogy a levelek nincsenek jól elrendezve, s mint egymásra felelnek."[150] Ő ugyan költőként, emberként egyértelműen Orczyval azonosul, de magát a versjátékot értékes irodalmi teljesítménynek látja, és nem állítunk túl merészet, ha Arany és Petőfi levelezésének az előképét éppen ebben a levelezésben sejtjük (annál is inkább, hogy lelki alkat tekintetében maga Petőfi is Barcsay reinkarnációjának tűnik!).

Erre az új Barcsay–Orczy antológia szerzői is gondoltak (Marton–Kovács–Simor 1993. 125.), kár, hogy a korábban publikált verseket mint szövegeket abszolutizálták (fel sem vetették a filológiai pontatlanság lehetőségét az előzetes közlemények esetében), továbbá a versek dialógusba rendezésekor nem feltételezték, hogy egyik-másik verslevél elkallódhatott; a mintegy félszáz levélből álló szerkesztmény (amely valójában a KSZ és Szira közös nevezőre hozása kíván lenni), így is párbeszédszerű, meghitt poétai olvasmány. A klasszikus filológiai elvárások helyett merész szövegkollázs: de a szövegek mégis élvezhető művé állnak össze.

c. Verslevélpár (Barcsay–Ányos)

Hadd elemezzünk itt e kapcsolat megértetése céljából kétpólusú irodalmi tényt, *verslevélpárt* (Barcsay: *Alig indultanak el hozzád rendeim*; Ányos: *Rendes! míg én Apony fedetlen bástyáin.* Lásd: ÁÖ 42–43.)

Sajátságos kifejezője lehet ez az egyszerre esztétikai és gyakorlati természetű írásos kapcsolat a korabeli irodalom létmódjának. A két vers szerzője a felvilágosodás két különböző sorsú és társadalmi helyzetű hús-vér alakja, mindketten jelentős és irodalmilag is értékelhető levelezést folytattak koruk nem egy személyiségével; csoda-e, ha egy-egy könyv, politikai vagy

---

[147] Révai *Nagyságtok!* című, Károlyi Józsefnek és Waldstein Erzsébetnek (az ünnepelt ifjú párnak) ajánlott kötetnyitó verses ajánlásában saját magát mint „A' Károlyi Háznak őszült énekesét" határozza meg. A verset Győrött írta, 1789 „Bőjt' Elő Hava' Kezdetén". A költemény számozatlan előzéklapokon található a KSZ elején.

[148] OGY 2. 119. verso.

[149] BGYT 17.

[150] Arany 1907. 199.

magánéleti esemény híre napok alatt keresztül-kasul terjedt a Birodalom lassan ébredező magyarjai között? Barcsay sűrűn váltotta leveleit Orczyval, a kopasz örsi bölccsel, Bessenyeivel, Báróczyval; Ányos 18 episztoláját címezte Barcsaynak az ötven-egynéhányból, de levelezett Dugonics Andrással, Mészáros Ignáccal, Bessenyei Györggyel, Kónyi Jánossal, Báróczyval (ez utóbbi elküldte neki is Marmontel bizarr levelét a magyar nyelvről és a krímiai dámákról). Amikor Barcsayhoz fordult első zsengéivel, Ányos éppen Ovidiusból fordított *Penelope Ulisszesznek* címmel. Hinni lehet az Ányos-versek első összegyűjtőjének, Batsányi Jánosnak (a Barcsay–Orczy levelezés is tartalmazza az adatot): Ányos és Barcsay barátsága 1774-ben kezdődött Nagyszombatban. Ányos rendje kívánságára teológiai tanulmányokat folytatott az egyetemen, Barcsay már tizenhárom éve élt hazájától távol, már testőrködése is a múlté volt, ebben az időben a Leopold nagyherceg nevét viselő 4. számú dragonyosezred tisztjeként szolgált, harminckét évével akár meg is bocsátható, hogy kezdetben felnőtt számba sem vette a 18 esztendős Ányost. Ányos Pál 1776-os, nagyszombati jegyzetfüzete értékes adatnak számít; a fiatal pap műveltségével (és modorával) nyerte meg Barcsayt, hiszen az csaknem elfelejtette enyedi tanulóéveit:

Tekintesz a partra, honnét elindultál,
Messze van, csak álom minden, mit tanultál.[151]

A nagyszombati teológus görög és héber nyelvi stúdiumokat végzett, Tacitust, Curtius Rufust, Horatiust, Ovidiust, Catót olvasott (ez utóbbit 1760 és 1770 között magyarul is kiadták három ízben), Lucanust (őrá hivatkozott legszívesebben). Olvasta Szent Jeromos elmélkedéseit és Young *Éjszakái*t, tudott Kleistről. A pietista aszkétából szkeptikus világfivá lett Wieland annyira érdekelte, hogy 1768-ban megjelent *Der neue Amadis* című szentimentális eposza lefordításának igen korán neki is veselkedett.

A két verslevél 1782-ben íródott. Barcsayé Nagymartonban, Ányosé átnevelése helyén, a felsőelefánti pálos kolostorban. (Barcsay a maga száguldozó katonai életvitelével még mit sem sejtett a szerzetesrendeket feloszlató józsefi dekrétumról, amikor az év elején így írt: „Itt mindjárt Soprony mellett lakik hat vagy hét társad ugyanazon Sz. Pál tanítványi, vajon nem tehetnének-é tégedet egy vagy két esztendőre ide, tős szomszédom lennél -- erről tudósíts, bezzeg.”) Ugyanúgy szeretne a közelébe húzódni, mint ahogy Orczy vagy Báróczy társaságát is folyamatosan keresi.

A versek formája magyaros. Barcsay két-, Ányos négysarkú tizenkettesekből szövi strófáit; soraik nem példázhatnák a prozódiai újítást, de görögös retorizáltságuk műgondra és könnyed verselési készségre vall egyszerre. Barcsay verse a korábbi; fiktív és valószerű *ihletrajzzal* kezdődik:

Alig indultanak el hozzád rendeim,
Hogy már önként kezdtek szökdösni verseim,
Levevék fejemről Múzsák sisakomat,
És kezembe nyújták szomorú lantomat.[152]

Ez a hadfi-múzsafi kettősséget hordozó énkép a vers végére az erkölcsbírói szereppel egészül ki, ebben pedig komoly antimonarchikus indulatok feszülnek: a földi bálványok imádása a valóságos szentségek értékrendje felől nem más, mint blaszfémia.

---

[151] KSZ 117.

[152] KSZ 81.

Tömjént gyujtogatni földi bálványoknak,
S szentségét így törni a szent oltároknak sat.

Isten veled, kedves barátom, verset kívántál, verset küldök – talán illenék az apponyi fedetlen ó-kastély tetejére – többet most nem írhatok. – Élj boldogul!"

Az egymásra utaló (gyakorlatilag különnemű szövegek között is kapcsolatot teremtő) szövegrészek, motívumok több levélben felbukkanva stilisztikailag is gazdagabb jelentésűek lesznek. Appony vára egy korábbi Ányos-versben még csak helyszín volt:

Én, míg te énekelsz, Apony sziklájára
Ülök repedezett fedetlen várára;

– a Barcsay-levél zárlatában már a költői önértékelés tréfás bázisa.

Az Ányos-vers ugyanezzel a motívummal indul, költői világok és élethelyzetek ellentétező párhuzamával:

Rendes! míg én Apony fedetlen bástyáin
Lázadt Európa irtózok csudáin, –
...
Addig te Angola s Congo határára,
Repűlsz Múzsáiddal Zaira partyára.

Az, amire Ányos utal, Barcsay episztolájának lényege, éspedig egy lázálomszerű fiktív kalandozás a rabszolgák fekete-afrikai otthonától szenvedéseik gibraltári, tengerentúli színhelyei felé, „véres tengerek", „gyilkos partok" tájékán.

A szabadság kérdésének Orczy egész poémát szentelt (ezt Ányos is ismerte, Bessenyei György is). A szabadság-problematika Barcsay és Ányos versében a gyarmatosítás, a gonosz civilizáció képzetével társul.[153] Ányos értelmezésében a szabadság hiányának kiáltó ellentéte az eredendő egyenlőség (nemhiába olvastak Barcsayval együtt görög és újabb kori társadalomfilozófusokat):

Láncon, guzson hordja halandó társait
Kikkel rokon agyag alkotta tagjait.

Episztolájában különben Ányos név szerint is utal fiziko-teológiai olvasmányaira, Locke, Newton műveire.

Barcsay erőszakellenessége az aszkézis elutasításával társul; ezen alapul személyes életfilozófiája is. Erőszakmentes életet, ártatlan élvezeteket is jelent nála a hívság; ebben a versben azonban iszonyú hívságról beszél, királyok érdekeiről. Erre reagál Ányos, de csak a szót veszi át, szójátékká alakítva a kifejezést (hívság-hívség). A gondolat ilyen folytatása felér egy barokk concettóval. Barcsaynak egy sorára „ingyen védelmezni királyok hívságát" – a lojalitás értelmetlenségének hangoztatásával felel:

Mármost az áll elöl a vérferedőnél,
Kinek semmi köze nincs nyereségénél,
Hal, vesz, raboskodik más dicsőségénél,
S mégis fázik ügye hivsége tüzénél.

---

[153] 1778–80-ban már megjelent, a Lesekabinet-ekben újraolvasható volt Cook kapitány kísérőjének, Georg Forsternek német nyelvű élménybeszámolója: *Utazás a világ körül*.

Versében Ányos Barcsay Ábrahámot nemcsak mint állandóan veszedelemben forgó és békességre vágyó barátot félti (ebben a fiatal Bessenyei Györgynek társa), hanem megfogalmaz egy keserű felismerést is, amely egyrészt Rousseau és Orczy kultúrpesszimizmusával, másrészt a könyvtárban majdan keserű számvetést tevő Vörösmarty eszmélkedésével rokon.

A nemzeti gondolat Ányos Pál fejtegetésében egy hun–magyar rokonságot idéző pillanattal van jelen, de Attila Rómát vívó szilaj serege is az erőszak révén rabságba jutó nép példázata. E. Gibbon könyve, *A római birodalom hanyatlásának és bukásának története* ott érezhető e történeti képzetek mögött (1776-ban jelent meg, Orczy könyvtárában is megvolt, de Pray György latin nyelvű műve is 1761-ből: *A hunok, avarok és magyarok őstörténete).*

Barcsay verséből nemzeti gondolatként kiemelnők a lojalitásmentes hazafiság érzelmét, amely erőtlen ugyan, de értékszerkezete a hagyományok révén figyelmet érdemel: a prédikátor költőknek és II. Rákóczi Ferenc bujdosó kurucainak rebellis keserűségét tartalmazza, lázongó ragaszkodást, de nem a kalapos királyhoz vagy udvarához, hanem a haza földjéhez.

Mely dühösség tehát fegyverben öltözni,
S anyánkat, e földet vérünkkel öntözni,
Büszke fejedelmek bűnös kívánságát
Ingyen védelmezni királyok hívságát!

Sztoikus morál keveredik a verslevelekben a magyar (nemesi) önérzettel; Rousseau- és Montesquieu-utánérzések a világesemények szigorú megítélésében; Barcsaynál a költői révület könnyedsége – Ányosnál alig visszafojtható indulatok. Mindkettejüknél: görög önfegyelemmel palástolt szenvedélyek.

A versek *üzenet–válasz* párokba rendezése olvasási szokásaink átmeneti megváltoztatását igényli: a kisformának (az egyes versnek) megértése és a nagyformának (az üzenetek és válaszok egészének) követése, élvezete feltételezi egymást.

3. A vers társalgás

Verseim nem egyébből állnak, mint barátaimnak küldött levelekből.

(Barcsay)

„Ha néha hadi foglalatosságaimtól szabadulhatok is, és magamat a fegyver zörgés közzül ellopván Músák kebelében pihenhetek, akkor is tsak abban határozom minden ebbéli gyönyörüségemet, hogy Barátim munkájit olvasgassam, és *azokkal társalkodjam*" – írja Bessenyei Györgynek Barcsay.[154]

A magyar nemzeti intézményrendszer kialakulása előtti időben, de már a társas kapcsolatok politikai-kulturális tartalmainak felerősödésekor, nemcsak a levélváltás tempója és kiterjedtsége méltó a figyelemre, hanem a levelek minősége is, a szövegek nyelvi változatossága, a magyar stílushasználat tudatosabbá válása. A levélváltás irodalmi közlendői és irodalmi betétei mintegy lassan önállósuló melléktermékei a kommunikáció kezdetben ugyancsak gyakorlati jellegű misszilis változatának. A leveleket beilleszthetjük abba a konverzációs jellegű irodalomba, amely közvetlenül megelőzte az önálló esztétikákat, és amely népszerű olvasmányok egész skáláját jelentette Európa-szerte Balthasar Gracian viselkedéskönyveitől kezdve Charles de Ligne dialógusáig, a *Halottak beszélgetése*ig. Bármilyen meglepő, a korban

[154] BGYT 30. Kiemelés – E. E.

eleven összefüggés létezik *poétika és viselkedéstan* között; valójában társasági attitűdről van szó mindkét esetben, csakhogy egyikben puszta nyelvi megvalósulásban.[155]

Ami ennek hazai nyelvű változatát illeti: korábban is értékelte az irodalomtörténet a Bessenyei György körül kialakult levelezőkört, bár ennek leginkább művelődéstörténeti szerepét és csoportlélektani-alkotáslélektani eredményességét elemezték (méltánylandó Bíró Ferencnek a Bessenyei-jelenség körül végzett nyelv- és eszmetörténeti, következetesen végzett kutatómunkája). Újabban már arra történt kísérlet, hogy Ányos Pál levelezőtársait mint a magyar verselésnek is érdemes művelőit egymással folyamatos kapcsolattartásban mutassák be (ÁÖ), vagy a kismesterek levelezésjellegű barátságának ízlésalakító, közönségformáló szerepet tulajdonítsanak. Valóban van két évtized a magyar irodalom XVIII. századi történetében (1770–1790), amelyet a *kollektív nyelvélmény* jellemez, ebbe a magyarul írt levelek éppúgy beletartoznak, mint a magyarul olvasás vagy a (magyarra) fordítás, a versélmény – sőt versírásélmény – megosztása egy vagy több, érzelmek, műveltségszerkezet tekintetében hasonló társsal.

Az 1780-as évek magyar szépirodalmának legkövetkezetesebb kritikusa, Batsányi az irodalmi szövegként „eladható" műfaj korai teoretikusa. Nemcsak Báróczy *Erkölcsi levelek* című fordítását értékeli, hanem Bessenyei körének nyilvánosságra hozott, így esztétikai elvárások kihívását is vállaló szövegszerkesztménnyé lett *Társaságá*t is („Nem újság már a mí Hazánkban-is, hogy az Irók, jó baráttyaikkal váltott Leveleiket, nyomtatásban Világ eleibe botsássák.")[156] Itt nem is tesz különbséget folyó vagy versbe tördelt szöveg között.

A vers dialogikus jellege a *hívólevél–válaszlevél* mintára elgondolt hívóepisztola–válaszepisztola *kételemű egység*ben vizsgálható mind az Ányos–Barcsay, mind a Bessenyei–Barcsay, mind az Orczy–Barcsay kapcsolat rendjén. A társalgás (kettőnél) több személy részvételét jelenti egyidejűleg a kommunikációban, ez a korabeli versírási gyakorlat nyelvére lefordítva azt jelenti, hogy azonos tárgyról egyszerre többen is írtak verset. Ilyesmit sejtet az embléma műfajban szinte egy időben keletkezett Bessenyei-, Barcsay-, Orczy-feliratversek sora (az unalomról, a szerelemről); de magyar (tanköltemény-) elégiák vagy ódák is készültek párhuzamosan – a szabadságról.

A társalgás azonban a téma továbbgondolását, a szöveg továbbírását jelenti, szinte csoportos kritikát és ihletet. A honfoglalásról megírandó költemény bizonyára ilyen, a kapcsolattartásnak, a magyar történeti hagyomány és szépirodalmi program összekapcsolásának szándékát sejtető társalgás tárgya lehetett. Erre vonatkoztathatók a kezdeti elszórt megjegyzések Barcsay Orczynak címzett leveleiben: „Mikor születik meg a magyar Mijo?"

Ezért érthetünk igazán egyet Szajbély Mihállyal, aki szerint „a közös alkotás tudata magyarázhatja azt az első pillanatra meghökkentő tényt is, hogy Ányos Barcsayval együttműködve készülődött a magyar nemzeti eposz megalkotására".[157] Hogy ez nemcsak Barcsay és Ányos

---

[155] Kisbali László: *Ízlés és képzelet. Az esztétikai beszédmód kialakulása a 18. században.* Az esztétika forrásvidéke. Szerk. Horányi Özséb. Janus. Pécs. IV. 1. 1987 ősz.

[156] Báróczyhoz címzett levél stilizált változata. Keltezés: Buda, Karácsony hava 1786. Lásd Batsányi 1960. II. 88.

[157] Szajbély bizonyára az utolsó Barcsayhoz címzett levélre utalt (Elefánt, Szent Mihály havának 2-dik napján 1782):

Szomszédodban kívánsz, hogy Chloém lépésit
Keressem álmomban testetlen tünésit,
S nem találván sehol szőke kedvesemet
Barátom, öledben sírjam ki szívemet!

ügye volt, arra egy Orczynak címzett Barcsay-levél is utal (Bécs, 1784. nov. 12.): „Mennyei Barátom! – azt hallám itt, hogy a kis Ányos meg hólt volna! Ki végzi már el a Scythák ki jövetelit?”[158]

Ma már nem fér kétség ahhoz, hogy a magyar előidőkről, az óhazából való kivonulásról szóló versek létrejötte a levelező, verselő barátságok, érdeklődési- és ihletcsoportok (körök) érzelemteli, intenzív szellemi környezetéhez kapcsolható.

Ha a gondolkodói-költői magatartástípust tekintjük, leginkább a pálos **Kreskay Imre** költőfigurája az, amely egybevethető a Barcsayéval. Kreskay is nagy műveltségű, jó verselő készségű, (már nem pusztán hungárus) patrióta érzésű személyiség volt, és műve nem szűkíthető le költői teljesítményére, amely ugyan nem jelentéktelen, de a Bessenyeiéhez, Baróti Szabóéhoz mégsem mérhető esztétikai tartalmaiban. Az ellenben, ahogyan a hírt kapta és értelmezve terjesztette levelező társai között, ahogyan *a verselés tényét* kulturális *tett*ként ünnepelte minden egyes levelében, Barcsay Ábrahám magatartására emlékeztet; az is, ahogyan valósággal lénye is, legegyszerűbb gesztusa is poétai tevékenységre inspirálta baráti környezetét.[159]

A versnek a társaságot kialakító és összetartó jellegét kívánta kifejezni Révai Miklós, amikor a verselő társak szinte árkádikus hármasságát igyekezett egy könyvfedél alá hozni. Valószínű, hogy Orczy nem adta ehhez beleegyezését (Ányost soha nem érezte olyan közel magához, mint Barcsayt); így lett a *Költeményes Szülemények* könyve csak kétszerzős. („Nem bántottam-e meg nagyságodat, hogy utóbbi levelembenn bátorkodtam kérdést tenni, ha meg engedné e hogy Függelékűl ezekkel a Versekkel ki adhatnám Boldogúlt Ányosnak maradék verseit?”[160])

A hármasságra utal Barcsaynak „barátságnak trifoliuma” kifejezése az Orczy-levelezésben, illetve Bessenyeinek *A hármas vitézek* című Voltaire-magyarítása, amely 1779-ben szinte irodalmi mintáját adta a valóságos (Barcsay életében többször is aktualizálódó) baráti csoportnak (1. Barcsay – Bessenyei Sándor – Báróczy; 2. Barcsay – Orczy – Forgách Miklós;

Azután te véled s Homérus tollával
Lukánus tüzével, Gyöngyösi lantjával
– Kárhoztatván Páfost! harcok mezejére
Repüljek, Caucasus puszta vidékére.
Onnan Attilával, Árpád s Balambérrel,
Szintannyi vitézzel, amennyi vezérrel,
Sik kevély koronák letapodt fényeken,
Vitéz nemzeteknek párázó véreken
Keresztül vezetvén dicső eleinket,
Mutassam meg nékik gazdag mezeinket.
Ó mely édes volna veled vándorlani,
Veled ily csudák közt Kárpátra szállani!

Lásd: ÁÖ 8., illetve 46.

[158] OGY 2. 197.

[159] Erről szól Kreskay levelező körét bemutatva Hattyuffy Dezső ma is használható könyve, a *Költői levelezések* (1906).

[160] Révai levelét lásd az OGY 2. 250. lapján: „Győr, 24 oct. 1788. Nagyságos Báró! A Bétsi Censor, ki a Magyar Dolgokat vizsgálja, Györi fi, derék ember, rakva minden szép tudományokkal, kivált az ízlés igen finom benne [...]. Egyről másról beszéllgetvén magától hozta elő Nagyságodnak verseit, kivált a Szabadságról. Tsodálom, hogy egy olvasással anynyit tudott belőle előhozni. Egészen bele édesedett és nem győzte eléggé ditsírni. Ki mondhatatlan szépek s gyönyörűek Bartsainak is, ama levelező Társnak, Versei. Nagyon tetszenek azok is, miket Bárótzitól olvastam bennek.”

3. Barcsay – Bessenyei György – Ányos Pál; 4. Barcsay – Danczkay József – Csedő). A baráti csoportok nem éltek egyenlő mértékben a verslevelezés lehetőségével; az utolsó csoport Barcsayban már alig látta a költőt: a politikus, a katonai diplomácia lehetséges embere volt a számukra.

(A barátság tényét igazoló köszöntő verseket mint a múzsáknak bemutatott közös –szövetségteremtő – áldozatot értékelte a korszak költőmesterséggel foglalkozó írástudója. Maga Révai is közölte a hozzá írt verseket, mintegy a nyilvánosság elé hozva művelt és alkotó kedvű társaságát, Horváth Ádámot, Kreskayt és másokat. A verssel való pozitív megjelölés gesztusa volt a lényeges.)

A társalgás verses formája adja most az ötletet a korszak episztoláris költészetének társas műfajként való értelmezésére, elnevezésére. *Szkolion*nak tekintjük e verseket: nemeseknek a férfiak házában tartott lakomáira szerzett daloknak (magukat a szerzőket pedig igaz, kései és nem is egyenlő mértékben tudatos imitátoroknak, mégis Szimonidész[161] és Athénaiosz[162] követőinek). Valójában a magyar irodalmi hellenizmust inkább csak közvetve képviselő költőnk Orczy, Bessenyei, Barcsay, Batsányi: valódi antik eszményeik az ókori Róma gondolkodói-szépírói.

A missziliseken megvalósuló költői énképet, illetve a költőnek a címzetthez való viszonyát mint az életrajz tartalmas rétegét próbáljuk meghatározni. Ebben a kérdéskörben a levelek egymással ugyan kronológiai rendű és stilárisan-szemantikailag összefüggő, prózaszerű szerkesztményt adnak, a verstársalgás globalitása felől nézve azonban csak hívószövegek, csak töredékei egy bonyolultabb, *többszerzős* szövegvilágnak.

A levélíró a *fait divers* iránti határozott érzékkel ragadja ki a hétköznapok eseménysorozatából azt, ami barátja érdeklődését is felkeltheti. Ebből a szempontból figyelve leveleit, azok a politikai és bulvársajtó mai kívánalmait is kielegítenék; elhallgatásos technikája, a probléma, az esemény felvillantása, a szellemes, de szűkszavú kommentár vagy inkább a hatás burkolt irányítása valódi prózaírói adottságokra vall. Mikes, Hermányi Dienes József, Kónyi kerek történetei juthatnak e szövegkezelésről eszünkbe.

4. Fordítások

Minden fordítást csak csekélységnek tarta.

(Radvánszky János)

Hogy magyarul nem szól, azon csodálkoztam.

(Barcsay)

Barcsay olvasott németül és franciául, egészen friss külföldi szépirodalmat is megszerzett, és szeretett is rá reflektálni; környezetét egyfolytában fordításra biztatta, de maga nem szívesen foglalkozott a figyelmet és következetes filológiai munkát igénylő tevékenységgel. Az OGY-ban fennmaradt missziliseiben saját bevallása szerint fordításbetétek is vannak, ezek egyik

---

[161] Szimonidész (i. e. 556–468) Pindarosz vetélytársa volt, és mint amaz, thesszáliai és szicíliai udvarokban élt, de vándorló életformáját is fontosnak tartja az irodalomtörténeti hagyomány. A szkolionokon kívül gyászénekeket és epigrammákat is írt.

[162] Athénaiosz (i. sz. III. század) tizenöt könyvből álló gyűjteményében a *Deipnón szophisztón*ban mintegy harminc ember elképzelt lakomáját írja le egy római állami tisztviselő házában, részben Platón hatására; a lakomázó tudósok a legkülönbözőbb témákról társalognak (kultúrtörténet, művészet, irodalom, nyelvészet).

része mára mint önálló Barcsay-vers szerepel az antológiákban. Legnépszerűbbé lett a saját maga által is hol fordításnak, hol eredetinek nevezett *Barátim! ha egyszer az én orám eljön*. Németből erről az egy fordításáról tudunk.

Ezek a versek a legtöbbször egy, az olvasói tudatban már meglevő szövegre, szövegrészre utalnak vissza. Feltételezzük, hogy a romantika kezdetén ezek a referenciák már ismeretlenek vagy semleges érzelmi töltetűek voltak; az egyénnek önmaga felé irányuló kíváncsisága fölöslegessé tette a szövegszerűen megidézett (a konstrukció jelentésegészének viszont szerves részét képező) toposzok egész jelentéskörét. Pragmatikus szempontok is befolyásolták az előző kor szövegeihez való viszonyulást: elfogadva a konvenciót, hogy amit irodalomnak mondtak, megőrizte azonosságát – vagy pedig előítélettel, amely eleve meghiúsította a (régi) szöveg irodalmi alkotásként való „viselkedését", működését.

Barcsay latinból és Orczy kérésére fordította a *Pásztor, szántóvető és katona voltam* kezdetű verset, de maga is elégedetlen volt az eredménnyel; ezt írja 1772. okt. 8-án Orczynak: „Utolsó postával küldött levelemmel elfelejtettem a tudvalevő koporsóra való jegyzést elküldeni. Én azt ugyan már régen zsebemben hordozom oly reménységgel, hogy talán majd valami olyas rendes fordítást tehetek rajta, de hasztalan. Nálam a juhászbot, eke és kard nem akarnak összeilleni, úgy vélem a méltóságos úr már magyar koszorúba kötötte őket s engemet, mint ama korcsmákon lézengő olasz improvisátorokat, csak próbára tett. De akárhogy légyen is, mesterem előtt meghajlok s parancsolatjának engedelmeskedvén, így teszem által magyarra. [...] A méltóságos úrnak könyörgök, ócsálja és rostálja meg, ha valami megmaradhat benne: jó, ha pedig nem: közölje velem a maga fordítását."[163]

A zólyomi vendégszerető nemes, Radvánszky János a Milton-fordító Bessenyei Sándornak írott levelében megemlékezik Barcsay eredetiségelméletéről, a fordításokkal kapcsolatos nézeteiről is (valószínűleg 1772 szeptembere után kelt a levél): „Bánkeszi közbarátunknál [ez Barcsay] minap reménykedtem abban, hogy legalább számomra Voltaire és Gellert leveleit magyarra fordítsa, de hijányos volt minden a béli fáradozásam, mivel minden fordítást csak csekélységnek tarta."[164] Az eredetiben olvasás mint nyelvesztétikai előírás ma is létezik. A hűséges fordítás elvi lehetetlenségét csak a huszadik századi stilisztikai nyelvészet kezdte hangoztatni; ilyen értelemben Barcsay különcnek számíthatott nézeteivel saját korában.[165] Inkább *eredetiben is idézi* élvezetes olvasmányát, ilyenkor az érzékenység nemzetek fölötti jeleit érzi, nem hangoztatja magyar nyelvi és politikai elvárásait.

A magyar nyelv a XVIII. század végi Magyarországon az állam „többségi" német nyelvével szemben kisebbségi helyzetben volt (erre még kitérünk az interakciós-beszélőközösségi kontextus rendjén); Erdélyben azonban mint a történetileg kialakult Unio Trium Nationum két

---

[163] A levél – és benne a fordítás – fogalmazványa a Radvánszky család levéltárában maradt fenn (Berkeszi 1889. 280.), az autográf misszilis három nappal későbbi keletű (okt. 11.), igen kevés változtatás van benne, a versben semmi (OGY 2. 25.).

[164] A levél így folytatódik: „Én azonban azt tartom, mivel a németek francia, franciák pedig anglia könyvekbül (alatta áthúzva: nyelvbül) fordításokat minden orcapirulás nélkül megtehetik, annyival inkább mi abban minden kisebbségünk kívül nyomdokjok követői lehetünk. Ez az én futó elmém és ohajtásom, hogy lehessek." (Baros 1906. 31–32.)

[165] Pétzely József így vezeti be *Young éjtzakái és egyéb munkáji* című, Pozsonyban 1795-ben megjelent fordítását: „A mi ezen munkának fordítását illeti, éltem itt-is azzal a szabadsággal, a mellyel forditottam Zayrt és a Henriást. [...] egygy szóval, azon igyekeztem, hogy ez a fordítás szint ollyan szép legyen mint az Originál" (XVII. oldal).

nemzetének, továbbá a négy bevett vallás közül legalább egynek (a kálvini reformátusnak) kizárólagos nyelve, többségi helyzetben. Ezzel is magyarázható (noha nem csupán ezzel) az a magyarságról a defenzív pozícióból kialakított nemzetkép, amely gyakran az ellenségkép kritériumait is kielégíti. Példának egy társnemzet klasszikusnak tekintett néplélektani munkáit említhetjük, amilyen például Paul Rudolf Gottschling műve, a *Kurze Schilderung der über aus gesegneten Gross Fürstentums Siebenbürgen*; ebben a magyarság – amelyhez szerinte úgy viszonyul a székelység, mint egy goromba bajor a gáláns szászhoz – a következőképpen jelenik meg: munkavégzésre tunyasága miatt nem hajlandó, Ázsiából származó, de igen lassan civilizálódó, mulatozó kedvű, és lenéz másokat, nyelve a törökhöz hasonlít.[166] De hasonló megállapításokra jut Michael Lebrecht is Bécsben 1792-ben megjelent értekezésében, az *Über den Nationalcharacter der in Siebenbürgen befindlichen Nationen*ben. Ezen nem is kell csodálkoznunk, ha elfogadjuk, hogy a csoportidentitás kialakulásában fontos szerepe van a másik csoportról alkotott képnek, sőt az ellenségként tételezett csoport megnevezésének is.[167]

Az etnikai-nyelvi, sőt társadalmi sokféleségre nyilván leghamarabb egy kívülálló figyel fel, akire a struktúra és annak működése az újdonság erejével hat. A kívülálló itt szintén a sokféleség mikrorégióját, Magyarországot, ezen belül a Dunántúlt mint kistájat írja le egy hadmérnöktől elvárható szikár tárgyilagossággal.[168]

1810 és 1812 között keletkezett feljegyzéseiben a lakosságot fő- és melléknépekre osztja, az előbbiek közé sorolja a magyarokat, a németeket és a szlávokat, az utóbbiak közé a „klementinusokat" (albánokat, akik Magyarországon a horvát népességbe szívódtak fel), a görögöket, olaszokat, zinzárokat, franciákat, a cigányokat és végül a zsidókat. A nyelvhasználatra annyiban figyel, amennyiben az a civilizálódás (iskoláztatás), illetve a kapcsolattartás közege. Így felfigyel arra is, mennyire ragaszkodnak a Sváb- és Bajorföldről, Pfalzból származó németek magukkal hozott nyelvükhöz; vagy elismeréssel szól az általa mongol eredetűnek tartott magyarok mezőgazdasági iskolájáról (a keszthelyi Georgikonról, Festetich György gróf kísérletéről), mint ami a mostoha természet okos korrekcióját kívánja elérni.

Úgy beszél a települések történetéről és vegyes lakosságáról, a három osztály együtteseként felfogott társadalomról, mint aki nem érzelmeket, hanem tényeket rögzít. Munkája tanulmányunk szempontjából példa értékű.

Folytathatnók a sort, pozitív és negatív példákkal illusztrálva a másik csoportról alkotott, előfeltevésektől csöppet sem mentes képet. A nemzetképet nemcsak csoportmentalitás, hanem véleményformáló érdek is alakítja minden esetben. A nemzeti karakter kapcsolatba hozható azzal, amit *modális személyiség*nek nevez a társadalomlélektan. A kép – a modális személyiség sematikus portréja, illetve a nemzeti karakter csoporttablóvá lényegítése – mint mentális tárgy jelenik meg a kapcsolatokban; egyrészt a kommunikáció alkalomhoz köthető aktusaiban, másrészt (erre vonatkoztak illusztrációink) az irodalomnak tekinthető szövegekben.

---

[166] A teljes címhez hozzátartozik, hogy *mit patriotische Feder entworfen* (Budissin 1781). A török népnév különben e másodlagos, megbélyegző használatában ma is hallható Erdélyben.

[167] Balogh F. András (1996) tanulmányában az erdélyi szász magyarságkép kialakulását Schäseus medgyesi lelkész *Ruinae Pannonicae* című munkájából eredezteti. Ez az 1571-ben megjelent írás népszerű olvasmánynak számított, később tananyag is volt az erdélyi szászság körében.

[168] Ez a Ferenc császár által kartográfiai feladattal megbízott mérnök a pontos térkép mellé szöveges, néprajzi-művelődéstörténeti jegyzéket illesztett. (Lásd erről T. Mérey Klára 1994. 129–138.) Ez a jegyzék távoli rokonságot mutat egy szépirodalmilag „jegyzett" műfajjal, a voyage raisonnéval is.

Hadd vessük közbe, hogy nem a faji pszichológia jelentésben használjuk a nemzeti karakter kifejezést, hanem kulturális (és ezen belül mentalitástörténeti) értelemben. Az is igaz, hogy a fogalom mindegyre igényli egybevetését más jelentésű használataival, így tanulmányunk is utalni fog olyan esetekre, amikor a nemzeti karakter *intézményesített minta*ként viselkedik, illetve, amikor a gazdasági és politikai élettel kerül kapcsolatba. Olyan eset is van – erre az irodalmi kapcsolatok bőven adnak példát –, hogy a sztereotípiává lett nemzeti karakter, illetve a kisebb és nagyobb csoportok, más-más társadalmi pozíciót birtokló és egymással kontaktusba kerülő közösségek számára a nemzeti karakter *humor* forrását jelenti; az elfogadó megbélyegzés, a kritikus tolerancia magatartási modelljét ismerhetjük fel ilyenkor. Itt Orczy Lőrincnek vagy Gvadányinak a cigányokat karikírozó költeményeire is utalhatunk; Barcsaytól a festői egzotikum jegyében olvashatunk életképszerű verset cigányról, szlovákról, románról.

A nyelvközösségek globális megítélése 1760 és 1790 között lassanként nyert politikai színezetet. Kezdetben a magánlevelezés és a köznapi érintkezés alkalmai jelezték a nyelvi-etnikai csoportok iránti növekvő figyelmet; II. József uralkodásától kezdve *a nyelvről való gondolkodás* a csoporttudat tünete lett, kultúrtörténeti, nyelvfilozófiai jelentésvonatkozásaival párhuzamosan kialakul *politikai konnotációja*, sőt *manifesztumértéke*.

Kazinczy Ferenc nyelvi gyönyörérzetében fel-felsikoltott, amikor egybevethette az általa jól ismert *Contes moraux*-kat Báróczi Sándor *Erkölcsi meséi*vel.[169] Nem tett mást, mint társalogtatta a két különböző nyelvű szöveget; nyilván a francia volt az úgynevezett hívószöveg, a magyar a válasz. Nem túlzás, hogy az *intertextualitás* egyik lehetséges változatának örvendezett, és ezt annál határozottabban állíthatjuk, hogy tudjuk: abban a pillanatban sem a (Versailles-ban lakó) Marmontelt, sem a bécsi testőrt, Báróczit nem ismerte személyesen.

Cicerót fordítva írja Kovásznai Sándor 1795-ben: „A jó fordításokat egy a legjobb eszközök közül valónak lehet tartani, mind a nyelvnek tökéletesítésére, [...] mind pedig a nyelv tulajdonságainak kimunkálására."

Csokonai Vitéz Mihály, a preromantika par excellence költője is beérhette volna antik nyelvek tanulásával, azzal, amit nagy hírű iskolája, a debreceni kollégium kínált; ő azonban magyar anyanyelvén kívül a németet sem kényszerből tanulta meg, hiszen olvasott, sőt írt ezen a nyelven; de önszorgalomból megtanult olaszul is, tudjuk, hogy magyar viszonylatban ő akart – annak bőven áradó alkotóereje és népszerűsége okán – a magyar Metastasio lenni.

Barcsay eseményekben ugyancsak bővelkedő pályáján felismerhette a nyelvek tényleges szerepét a legkülönbözőbb társadalmi szférák gyakorlatában. A nyelv politikai vonzatait nem akarta (helyzete alapján nem is tudhatta) a szépirodalmi jelentésektől elkülöníteni. Ugyanaz a feltörekvő, megerősödő nyelv az ő számára szellemiség és anyagi jólét hordozója is lehet, az 1772–1794 közötti csaknem negyedszázad az ő számára a magyarnyelvűség kulturális diplomáciájában letöltött idő. Ebbe pedig az egyenruhában elhangoztatott szavak, illetve a magyarra fordítandó művek hazahozatala, tudatos terjesztése is beletartoznak.

Lássunk egy, a paszkvillusok mögött zajló nyelvi-nyelvpolitikai jelenséget. Közjogi csoport értelmez egy hivatalos úton érkezett beadványt. Van ennek nyelvválasztási és irodalmi komponense is: az 1790/91-es erdélyi országgyűlés tanügyi bizottsága hatáskörébe utalnak egy tervezetet, amely az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság megszervezésére, működtetésére vonatkozik. Ez az első olyan magyar akadémiaterv, amellyel törvényhozás foglalkozik.

---

[169] Nem Marmontel magyarítása volt Báróczy első fordítói kísérlete. Még 1761, vagyis a bécsi Magyar Nemesi Testőrséghez való kerülése előtt hozzáfogott La Calprenède *Cassandre* című barokk regényének lefordításához, ennek kiadására azonban csak jóval később, éppen Barcsay Ábrahám közbenjárására kerülhetett sor.

A latin nyelvű törvényhozás, a német nyelvű ügyintézés (levelezés a kormányhatóságokkal) és a magyar írásbeliség tudományos intézményesítésének ez a hármas találkozása, tudjuk, kudarccal végződött. Hogy a hivatalos jóváhagyás elmaradása ellenére a forrásközlést, feltárást, tudományos életet pártolni szándékozó Társaság félhivatalos módon mégiscsak dolgozni kezdett és bár egy tanulmánykötet (néhány verset is tartalmazó kiadvány) publikálásáig eljutott, nem mond ellent a ténynek. *A magyar-Nyelv-Mívelő Társaság Munkáinak Első Darabja* megjelent ugyan 1796-ban, de nem mint egy életerős intézmény első kiadványa, hanem mint emlékkönyve egy elgáncsolt vállalkozásnak.

Ugyanez a csoport viszont, amely nemcsak önmaga hivatalos jóváhagyatásáért küzdött, kapcsolatteremtésre is kísérletet tett közeli-távoli értelmiségiekkel és hasonló érdeklődésű társaságokkal. Így került sor olyan levelek, könyvek, értekezések csoportos tanulmányozására, amelyeket a Nyelvmívelő Társaság küldött levelezőtársainak véleményezésre, vagy amelyeket ő maga kapott mint tudományos tevékenységgel foglalkozó csoport.

Földi János megküldte a Társaságnak a máig ható helyesírási elveket is tartalmazó úgynevezett Debreceni Grammatikát: „Én még akkor [a debreceni vásárkor] – írja Földi Aranka Györgyhöz címzett kísérőlevelében – fel tevém magamban, hogy [...] a Debreceni Társaság által készített Magyar Grammatikának eggy Exemplárját küldjek a nagy Érdemű Társaság számára [...] Most tehát kedveskedem a Társaságnak ezen Magyar Grammatikával."[170] Annak ellenére, hogy Magyarországon a tudomány magyar művelői szívesebben használták még a latint mint a szakmai fegyelem és a kommunkáció nemzeteken túl ható közegét, mind Földi levele, mind Erdélyben a Nyelvművelő Társaság által elkezdett tudományos „igyekezet" magyar nyelvű.

Kérdés persze, mi köze ennek az irodalomhoz. Mondottuk, a korszak irodalomfogalma tág, az írás retorikai-stilisztikai mesterségbeli titkai éppúgy beletartoznak, mint az alkalmak ihlette vagy a feliratszövegek. A preromantika mai képzeteink szerinti szépirodalmi szövegei és a nyelvről szóló, gyakran filozófiai igényű írások nemcsak azonos körülmények között jöttek létre (nemegyszer ugyanannak a közönségnek szánt szövegként), hanem egymást magyarázzák; jelentésük szorosan összekapcsolódik.

Az *Affinitas*nál nagyobb ismertségű, bár a magyar olvasótársaságok által idegenkedéssel fogadott másik magyar nyelveredeztető (finnugor szemléletű) könyv. Sajnovits János *Idiomá*ja, más rövid megnevezéssel *Demonstratió*ja volt. A kör kiszélesítésének, a műfaj szerencsés megváltoztatásának (és a párhuzamos nyelvismeretek preromantikabeli állapotának) gazdag jelentésű példája Dugonics András *Etelká*ja, amely a nyelvészet sugallta tudományos-fantasztikus irodalom esetét jelenti. Miközben a Hungarus- vagy modernebb magyar öntudatú értelmiség a hun-magyar rokonság múltszemléletének barbár fenségesség-élményében élt, és ilyen alapon a „halszagú" finnugor nyelvrokonság gondolatát sietett elutasítani, a regény szokatlanul népes olvasói csoport figyelmét vonta magára, és (némi tudatfejlesztő szándéktól sem riadva vissza) az északra szakadt rokon iránt regényes rokonszenvet ébresztett több száz magyarul olvasó személyben; ez a szám a kor olvasási szokásait tekintve sem lebecsülendő. Ezt a lelkesedést a testőrírók körében azonban hiába is keresnők.

Sajnovics jármától ójjuk nemzetünket,
Ki Lapponiából hurcolja nyelvünket.

---

[170] Földi János levele Hadházon kelt 1786. okt. 4-én. (Idézi Éder Zoltán: *Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság.* Akadémiai Kiadó Bp. 1978. 296.)

– Barcsay Ábrahám így adott hangot (Bessenyeinek szóló verslevelében) többjük viszolygásának a Sajnovits-féle hipotézissel kapcsolatban.[171]

Nem maga Pope, hanem szövegei (leginkább német vagy francia Pope-átiratok) szólították meg a korabeli magyar szerzőket. (A testőrírók által nagyra értékelt és levélben is felkeresett Marmontel maga is fordított Pope-ból, ezzel csak erősítette a költő iránt Bessenyei körében amúgy is meglévő szimpátiát.[172] (Marmontel, az *Enciklopédia* dramaturgiai és egyéb műfajelméleti szócikkeinek szerzője bizonyára nagyobb szerepet játszott a felvilágosodásnak a közgondolkozásban való megjelenésében a magyar nyelvterületen, mint eddig gondoltuk.) Pope sikere az angol államrend iránti szimpátiával, a jozefin észelvűség térnyerésével is magyarázható, bár az olvasók közti népszerűsége az általános emberismeretnek, az anatómia és pszichológia iránt megnövekedett érdeklődésnek is következménye a korban. Alexander Pope *Essay On Man* című munkáját – közvetítő nyelvből – Bessenyei György *Az embernek próbája* címmel magyarítja (Bécs 1772), röviddel ez után készül el Pápai István *Pope-nak az emberről való levelei* című fordítása (Szeben 1789).

Érdemes a korabeli fordításelméleti szakirodalomból válogatnunk, hogy a fordítás filológiájának mentalitásbeli jellemzőit is nyomon követhessük. Így például különösen találónak véljük Csernátoni W. Sámuel megállapítását, amely szerint „A fordító biztossa az Irónak”[173]; ezt akár át is alakíthatjuk úgy, hogy a fordító a kiinduló szövegben rögzített írói képzet folytatója, képviselője. Hadd illesszük vissza Csernátoni ötletes terminusát a szöveg összefüggésébe, Flögel *Az emberi értelemnek természet szerint való históriája* című értekezésének bevezetőjébe:

„Azzal nem hízelkedem magamnak, hogy írásom a legpallérozottabb magyarsággal ékeskednék. Az illyen ékesség meg-lehet a fordításban, midőn valamely verses munka, vagy ékesenszóllás-béli darabok, Orátziók, sat. fordíttatnak, melyekben a leg-nagyobb szépség áll a kifejezéseknek elevenségekben és nemességekben. [...] Az illyen ékesen szóllás darabjaiban a jó Fordító szabadságot vehet magának hogy bizonyos gondolatokat oda-ragasszon; a bádjadottabbakat az Horatzius szava szerént onnan ki-hadja; erősíttse a kifejezéseket, elevenebb és tündöklőbb kifejezésekkel éljen, úgy hogy illyen módon fellyül is haladhattya sokszor az eredetit Irót. De akár-ki által-láthattya, hogy az ilyen színű munkában igen helytelen vólna a Fordítónak olyan forma szabadsága, mivel itt az Historiai vagy Tapasztalás-béli igazságokból, az Okoskodás szoros törvényei által kell más igazságokat ki hozni, a hol vagy az igen gyenge, vagy az igen erős ki-fejezés más ábrázatban öltöztetné az igazságot; az illyen munkában a fordító biztossa az Irónak, a biztosnak pedig azt kell elé adni, a mit reá bíznak, ki-vévén az alája írott jegyzéseket és magyarázatokat.”[174]

Ennek az esetnek bonyolultabb változata, ha a fordítás mint szöveg megihlet egy újabb szerzőt; az a szöveg, amelyet Barcsay Ábrahám a Comminge fordítójának ajánl (nem eldöntött kérdés, hogy Báróczynak, Bessenyei Györgynek, Naláczy Józsefnek vagy éppen Radvánszky Jánosnak), fontos mozzanata a korszak nyelvről, irodalmi értékről, írói-*fordítói autonómiáról* való gondolkodásának. Ebben az is olvasható, hogy mértékkel lehet, sőt ajánlatos az idegen

---

[171] Szira 68.

[172] Jean-François Marmontel: *Les chef-d'oeuvres de Pope*. Les essais. Liège 1980.

[173] Vö. Barcsaynak a Comminge fordítójához írott versével (KSZ 63.).

[174] Lásd Tsernátoni Vajda Sámuel: *Az emberi értelemnek természet szerint való históriája, vagy ollyan philosophiai vizsgálás, a melly az emberi elmék tulajdonságainak és azoknak a tapasztaláson fundált okait adja elő. Flögel Károly Fridrik után magyaritva*. Kolozsvár 1795.

kultúrákból is ihletődni; a nemzeti nyelv energiáit, mélységét, alkalmasságát azonban nem szabad lebecsülni:

Comminge keservét németűl olvastam,
Hogy magyarúl nem szól, azon csodálkoztam,
Avagy nem lehet-é nyelvünkön jajgatni,
Vagy pedig szeretőt szívesen tartani?
Mi van szebb a sógor csikorgó nyelvében,
Mintsem komám-uram édes beszédében?
A régi vad szászok rút erres szavai
Sértik füleinket idétlen hangjai.
Hidegebb országok durcás nemzeteit
Hagyjuk el, Barátom! hagyjuk el verseit
Szedjük ki közülök a drága-köveket,
S ékesítsük vele, ha lehet, nyelvünket.[175]

D'Arnaud *Les amants malheureux ou le comte de Comminge* című munkája 1764-ben jelent meg; ebből lett a német nyelvű változat, *Vorzügl. Erzählungen (1783/88);* ezt olvashatta Barcsay. (Naláczy József erdélyi testőríró és mecénás 1793-ban adta ki Pozsonyban magyar nyelvű művét *A szerencsétlen szerelmesek vagy gróf Comens* címmel.) Arra, hogy a magyar nyelvű olvasmány a nyelvről, a nyelvi kommunikáció emocionális lehetőségeiről és korlátairól való reflexiónak is gyakran volt eszköze, álljon itt ugyanannak a fordítás-üdvözlő versnek a zárlata:

De térjünk, Barátom! vissza Commingére,
És a sírban szegzett ritka szerelmére (...).
Tudod, hogy németül többet nem tanúltam:
Mint amennyi kevés, arra is szorúltam:
Mégis verseidet midőn elolvastam,
Illyen esméretlen szavakra fakadtam.

A preromantika művelődni vágyó nemesi- és polgári-honorácior rétege az Anzeigen című lapon kívül bizonyítottan olvasta az Intelligenzblattot is. A császári udvar kegyéből kiesett Barcsay francia nyelvű versei is ebben jelentek meg; ma sem tudjuk, milyen úton kerültek ki a külföldi kiadvány szerkesztőségébe ezek az írások. Említettük már, hogy Bethlen Zsuzsanna grófnő Csórán magyar lapokat olvasott (a hozzá hasonló női olvasóközönségnek szánta Urániáját Kármán József, Auróráját Kisfaludy Károly).

A magyar preromantika szabadkőműves írói egyrészt Born és Blumauer köréhez tartoztak, és a társadalmi szatíra módozatait kísérelték meg anyanyelvükön (ebből a forrásból erednek Fekete János antiklerikális írásai), másrészt a szabadkőműves misztika anyanyelvi megvalósítóiként fordítottak és eredetit is alkottak. Kazinczy Ferenc *Természet oekonomiája,* Pálóczi Horváth Ádám *A felfedezett titok,* Báróczy Sándor *Az igazi adeptus* c. művei ennek a szabadkőműves eszmeiségnek, jelvilágnak a hordozói, és nagyobbrészt az európai kőművesség hatásának jegyében formálódtak. Maga Kazinczy pályája elején hitte, hogy a szabadkőművesség révén nemcsak a legújabb tudományos és irodalmi ismeretek birtokába juthat, hanem olvasóközönséget is kialakíthat magának. Talán éppen ilyen meggondolásból írta németül *Der Amerikaner*ét; és ebből a periódusból (az 1700-as évek utolsó évtizede) ismerős Bessenyei német nyelvű értekezése is. Ilyen meggondolásból írtak latinul a korszak humanista szerzői is,

---

[175] KSZ 63.

bár kétségtelen, hogy munkáik terjesztésére nem a szabadkőműves ismeretségi és támogatói kört, hanem az Árkádia-divat nyújtotta kapcsolatokat használták fel.

A nemzetté válás korszakának is nevezett preromantika Európa keleti és középső régióiban a kapcsolatok változatos fajtáit jelenti, és ezekben különös szerep hárul a nyelvhez való viszonyulásra. A kultúra szociális rétegzettségét tekintve, a Habsburg Birodalom részét képező Magyarország és Erdély vonatkozásában is megállapíthatjuk, hogy a magyar preromantikának legalább két fejlődési tendenciája volt.

Az egyik *a nemzetté válás eszményének jegyében a nyelvi egyneműsödést tűzte ki célul, és azt, hogy a magyar nyelv irodalmivá és – a történeti Magyarország területén – általános használatúvá legyen*. Ebben látta ugyanis az értelmiség az etnikumként való önszerveződés biztosítékát, hosszabb távon a működőképes magyar állam visszaállítását. Ennek az iránynak híve Faludi Ferenc, Orczy Lőrinc, Ányos Pál, Bessenyei György, Dugonics András és a fiatal Kazinczy Ferenc.

A másik irány *személyes kapcsolatok és az intertextualitás sajátos képződménye. Az átvétel, magyarítás, fordítás révén valósul meg*, sőt az idegen nyelven való alkotással kapcsolatos, amely szerint nélkülözhetetlen az intenzív és folyamatos együttműködés a kultúra egyetemesebb eszményei jegyében másokkal (individuumokkal, csoportokkal). Az együttműködésnek, az ilyen meggyőződés felvállalásának voltak, nyilván, az irodalmi-esztétikai célokon túl magánéleti motívumai is: emigrációba kényszerülés, más etnikumhoz tartozó élettárs, külföldi utazás, illetve az ott megismert személyekkel való kapcsolattartás igénye (Batsányi János, Forgách Miklós, Fekete János, Teleki József, Pétzeli József).

A preromantika első évtizedeiben a nézetkülönbségek látványos formája a magyar és más nemzeti nyelvek körüli eredet- és nyelvpragmatikai vita volt. A nyelvi identitás megtalálása szinte személyiségenként igényelte a történeti-csoporttudati, nyelvesztétikai krédó megfogalmazását; de ennek időnkénti revíziójára is van példa, sokszor egyetlen írói pályán belül. A preromantika második fázisában (valójában a XIX. század első évtizedeiben) a nem nemzeti nyelvű irodalmi alkotás disszonánsnak, politikailag gyanúsnak tűnik, a több nyelvben, több kultúrában való otthonosság szabadsága erkölcsi ingatagságnak minősül. Ezzel összefüggésben azonban szinte válaszfalak nőnek a nemzeti nyelv által egybekapcsolt, egy etnikumhoz rendelhető irodalmak közé, ezek csak merev műfaji-alkotáserkölcsi szabályok betartásával közelíthetők meg; az átírások, hűtlen (irodalmi forma, stílus szempontjából más) fordítások ízléstelennek számítanak.

A többnyelvűség legfeltűnőbb példái a XVIII. századi Kalmár György és a nyolcvanadik életévét is megért Batsányi János. Közéjük sorolható Barcsay Ábrahám is. Egyszerre otthonosak több nyelvben és kultúrában, de elbizonytalanodnak saját, a korabeli kelet-közép-európai helyzet által nagyon is behatárolt gondolkodású honfitársaik között. A kortársi európai kultúra egyetemesebb változata iránt a XIX. század húszas éveire kevés írástudó volt már fogékony; ez politikai (nemzeti) függetlenedési szándékokkal is magyarázható.

A nyelvhasználat identitásjelölő volt a XVIII–XIX század fordulóján is, erre már az életrajzok tanulmányozásakor rádöbbentünk. Itt vetődik fel a kérdés, hogy az újjászületés, ébredés, megújulás kifejezés, amelyet általában főleg a nemzettudat és a kulturális identitáskeresés kifejezésekkel kapcsolatban használ a történetírás, milyen összefüggésben lehet a nyelvhasználat történetével; különösképpen a nyelvhasználat révén az irodalomba, a nemzetbe mint csoportba illeszkedés kérdésével. Utaltunk arra, hogy a nyelvhasználat parabolikus modellje érvényes az Osztrák Birodalom értelmiségének túlnyomó többségére; az eszményi írástudóra a XVIII. század legvégén *élő nyelvek szimultán használata volt jellemző* (a XIX. század derekán

az anyanyelv stílusrétegeinek tudatos kezelése, esetleg egy-két európai presztizsű nyelvből való műfordítás számított érdemnek). Elsősorban a magyar értelmiség nyelvi viselkedését követtük nyomon, de párhuzamosságokra így is felfigyelhettünk a kortárs etnikai csoportok között.

Barcsay Ábrahám valóban nem szívesen és gyakorlatilag alig is fordított, de a már kész mű nyelvezetének magyarságát nem egy emlékező jellegű szöveg tanúsága szerint jókedvvel ízlelgette. Barátja, Czirjék Mihály levele (Kazinczynak) egy ilyen, a műfordítás élményszerű hatását, a társaságban élvezhető alkalmát idézi: „Kapitány Bárócinak általadtam szép munkád reám bízott részét; öröm, gyönyörűség és hízelkedéstől ment dicséretek közt olvasta juhászi énekeidet [a szerkesztő megjegyzése szerint Gessner *Idilliumi*t]; és minthogy az édes ha mással közöltetik, annál kedvesebb, Barcsay főstrázsamester úrral és Danczkai pajtásommal (kik nyelvünknek érzékeny esmerői) egynehányszor idő-kedves-mulatásúl ismét felolvasta."[176]

5. Filológiai talányok

Említettük már, hogy a *Költeményes Szüleméneyek* megjelenése óta az olvasási szokások (és türelem) próbaköve, az egyes versek szerzősége kihívást jelent mind az olvasónak, mind a rendteremtés igényével fellépő filológusnak (aki szerint minden verset egy szerző írt, annak pedig kideríthető az identitása).

Ki a szerzője a Richwaldszky-köszöntőnek? – kérdezhetjük joggal azóta, hogy ismerjük az *Orczy-Gyűjtemény* autográfiáit. A *Költeményes Szüleméneyek* hagyományosan Orczyénak elfogadott tömbjében található (a 219. lapon), de az *Orczy-Gyűjtemény* Barcsay kézírásában őrizte meg, két variánsban is. Igaz, hogy különálló lapon verstisztázatként, tehát a máshol általunk keretszövegnek nevezett misszilis nem áll rendelkezésünkre, amely egyértelműen eldönthetné, ki a szerző. Barcsay mellett szól viszont az, hogy ebben a költeményben fordul elő a következő mondat:

Hol van a Szabadság? hol lesz maradása?

Orczy híres verse pedig, a *Futó gondolat a Szabadságról* így kezdődik (mintegy fölvéve a beszédfonalat, vállalva a dialógust, mint annyi alkalommal a verslevelezés szokása szerint):

Pajtás! azt kérdezted minap leveledben
Szabadság mi légyen, s lakik melyly szegletbenn...[177]

A másik talány szintén a *Költeményes Szüleméneyek* anyagára vonatkozik. Ki a szerzője a *Soproni hientzek*nek? Csatkai Endre Barcsay művének tekinti.[178] Úgy hivatkozik a

---

[176] Kazinczy Gábor: *Kazinczy Ferenc levéltárcájából.* Új Magyar Múzeum 1853. I. 501–502.

[177] KSZ 3.

[178] „A 18. század érdekes költői egyénisége, Barcsay Ábrahám esztendőket töltött Sopron közvetlen közelében, Harkán, nagyszámú versében egy akad soproni vonatkozású csupán. *Soproni Hienczek* a címe. Ennek az epéskedő versnek első két sorában jelentkezik először a Fertő megénekelve:

Itt, hol kicsiny Volga hömpölyög vizével,
Siet elegyedni Fertő mélységével.

Bizony, elég sovány költői ér. A Vulka patakról is bajos elmondani, hogy „hömpölyög", jobban ráillik a „kicsiny" jelző." Csatkai 1944. 4.

költeményre,[179] mint olyanra, amelyben érdemleges helytörténeti adat van: a Fertő első irodalmi említése. A vers ugyan a többségükben Orczy tollából származó költemények között olvasható, de Csatkai életrajzi indokból a Sopron körül hosszasan táborozó Barcsay alkotásának tekinti (számára a szerzőség kérdése még csak nem is probléma).

Egy harmadik szerzőségi kérdés, hogy ki írta azt a pásztori valedictiót, amelyet Kristóf György Bethlen Zsuzsanna művének tart. A költemény gyakorlottabb versíróra vall, mint amilyen levelei és költő gyászjelentésének megszövegezése alapján Barcsayné lehetett. A versfőkből kiolvasható *Adieu édes Barcsaym* ugyan búcsúvételre utal, de maga a vers nem az élő elköszönése a kedves halottól, hanem lemondás a tökéletes szerelemről. (A vers egyértelműen női szerző műve.)

Miféle válaszra utal Barcsay Orczynak írott levele Sajnoviccsal kapcsolatban? („Imé Sajnovitshoz való írásomat elküldöm, nyomtasd ki tízszer vagy hússzor, de úgy, hogy közönséges kézbe ne jusson."[180]) Saját versére, ahol a tudóst emlegeti? Vagy ő volna a szerzője annak a költeménynek is, amely a *Költeményes Szülemények*ben (230–234.) ilyen címet visel: *Tsillag néző Sajnovits és Hell hibái tzáfoltatnak* (kezdősor: *Meg szűnik nap kelet nép özönt küldeni*)?

Vajon nem Barcsay-e az a kapitány, akinek a levelét Voltaire-nek némi rosszallás kíséretében Fekete János gróf elküldi (*Egy református protestáns katonatiszt levele Gr... úrnak, barátjának*)?[181]

Volt-e állandó álneve Barcsaynak? Az Orczy-levelezésben felbukkanó *Magyar Young, Themistocles*, *Platon*, a Radvánszky-viszonyban használt *Orestes–Pylades*, Ányos levelében a *Hector:* mindenik érvényes volt? Vagy csak egyszeri-alkalmi használatú?

Hova lettek azok a versek, amelyekre itt-ott hivatkoznak, de amelyek a *Költeményes Szülemények*ben nem találhatók? Egy *epithalamium* Cserey Helénához lappang valahol („Még azok a versek is, a melyeket Barcsay a Te nagylelkű atyádhoz imádandó nénéd házassága iránt írt volt, és a melyeket te velem olvastattál, midőn Nálad valék"... – írja Kazinczy Cserey Farkasnak), egy *névnapi köszöntő* az idősebbik Cserey Farkashoz („Nevem napját feláldó szép verseidet vettem édes Öcsém, atyafiságos szeretettel")[182]; de talán más versek is, a szerző feltüntetése nélküli másolatban.

Írt-e Barcsay időmértékes verset?

Hol vannak, megvannak-e még egyáltalán a levelek, amelyeket a Barcsay-kutatók vagy a költő kortársai emlegetnek? Például az az adomány, amelyre a Kisfaludy Társaság jegyzőkönyve

---

[179] KSZ 217.

[180] OGY 2. 95.

[181] „agréez la lettre qu'un officier protestant m'a écrite et que je n'ai pu m'empêcher de vous communiquer..." – kezdi Voltaire-nek címzett levelét 1767. július 10-én Fekete (*Mes Rapsodies II.* 290.) A teljes bevezető fordítása így hangzik: „hadd tegyem figyelmessé arra a levélre, amelyet egy protestáns tiszt írt nekem, és amelyet feltétlenül meg szerettem volna önnek mutatni. Biztos vagyok abban, hogy a Húsvét megünneplése és amiatt, hogy oly épületesen adatik elő, hozzám hasonlóan felháborítja Önt is ez a vallástalanság és talán nem restelli felvilágosítani ezt a jóra való embert, akit az értelme tévelyedésbe visz."

[182] *Néhai referendárius Cserey Farkas levele Barcsay Ábrahámhoz*. Bécs, 1773. dec. 10. (*Erdélyi Muzéum* III–IV. 1815. 170.)

utal, amely szerint 1917. június 27-én Borbély Kálmán 8 darab Barcsay-levelet ajánl fel a Társaságnak?[183]

Hol van a *Szkíták kijövetele*, talán Ányos munkája, amely Barcsay kezében is járt,[184] („Berger elküldötteé Scythák ki jöveteliről tett jegyzéseimet?"), és amely a honfoglalás felvilágosodás kori irodalmi képzetét jelentheti Dugonics *Etelkájával* egy időben?[185]

Ha pontosabban akarunk fogalmazni, lappangó adatokról, még nem ellenőrzött feltételezésekről kell inkább beszélnünk.

Nehéz belenyugodnunk abba, hogy a költő még életében, ereje teljében leszokott a versírásról. Verskronológia-rekonstrukciónk azt sugallja, hogy 1789 után igen elvétve írt verset, csak mintegy megjelölve barátságait egy-egy versötlettel. Döbrentei (és az ő nyomán Szinnyei) állítása szerint francia nyelvű versei a Haller család hagyatékában vannak: a kolozsvári és a budapesti levéltár ilyen címen őrzött állagában azonban nem találhatók. Nem ismerjük levelezésének tetemes részét; a Bánffy Györgyhöz rendszeresen írottakat, a Báróczynak, Bessenyei Sándornak, Bécsben tartózkodó más barátainak címzetteket; de nem sikerült azoknak sem nyomukra bukkannunk, amelyek külföldi ismerőseihez szólnak – Marmontellel való korrespondenciájára például minden kétséget kizáróan utal: „Marmontelnak kívánságod szerint írtam, megköszöntem magyarok képibe Perou pusztitásának le festésit."[186]

Meglepő, hogy nem reagált a francia forradalom híreire, illetve, hogy a hagyatékban vagy ismerőseinél véletlenül sem maradt erre vonatkozó reflexiója (vers vagy levél).

Hihetetlen, hogy ne készült volna halála után az emlékét idéző, érdemeit méltató és a korban még igencsak szokásos *homágium*, a versszerző ismerősök tollából, annál is inkább, hogy a szintén erdélyi testőrt, a gyakorlatilag hozzátartozók nélkül elhalt Báróczyt is megörökítette egy ilyen kiadvány Kolozsváron, rögtön a halálát követő évben. A Barcsayra vonatkozó homágiumba illő önálló szövegek (a Trintsényi Sala Mihályé, Sipos Pálé, Halleré, Kazinczyé) elkészültek, nem valószínű, hogy ezek kötetbe gyűjtésére senki ne vállalkozott volna.

A hiányt így foglalhatnók össze: szövegek és hírek.

A szövegek irodalmi (például autográf) emlékek, metairodalmi szövegek, és életrajzilag hasznosítható írásos anyagot jelentenek. A hír Barcsayt mint tudatelemet jelzi a kortársak és később élt személyek vagy csoportok ismerettárában. A rá való hivatkozás minden formája hír lenne, csakhogy ez az utóbbi kétszáz év irodalomtörténetében igen ritka.

Ismerte-e Csokonait? Hiszen ugyanazok voltak jótevő barátaik: Széchényi Ferenc, Festetich György. Ismerte-e Pálóczi Horváth Ádámot, aki hivatkozik is rá Révainak ajánlott episztolájában, de aki Fekete János gróffal is jó viszonyban volt, és Ányos Pált is barátsága jeleivel halmozta el (igaz, csak annak halála esztendejében, 1784-ben)? És végül: írt-e verset 1771 előtt?

---

[183] *A Kisfaludy Társaság Jegyzőkönyve* 1917/127. A MTAK sem a Kisfaludy Társaság hagyatékában, sem a Barcsay címszónál, sem a levelezések gyűjteményében nem jelöli ezeket a leveleket, mint ahogyan az ugyanott őrzött Kazinczy-hagyatékból is hiányoznak a KazLev-ben emlegetett (Cserey Farkastól ajándékba kapott) Barcsay-autográfiák.

[184] OGY 2. 283. verso.

[185] Lehet, hogy az említett vélekedés azonos az Ányos Pálnak szóló episztolával (1779. december 29.), amely valójában a pásztori szerelem dicsérete a szalonokban művelhetővel szemben, de a romlatlan szkíták védelmével indul: „Ha jól megvizsgálod ember boldogságát, / Nem fogod feddeni Scytháknak vadságát" (Szira 78).

[186] OGY 2. 150.

(b) Nyilvánosság

„Kétszáz ezer gyilkos közé vagyok énis számlálva”[187] – írja Barcsay Orczy Lőrincnek, sokadszorra fogalmazva meg konfliktusát az éretlen fejjel felvállalt, katonai esküvel véglegesített szereppel. Alkati és ízlésbeli oka is volt annak, hogy a nyilvánosság riasztotta; a politikai retorikát mindig iróniával figyelte (lásd erről különösen Danczkayhoz és Bethlen Zsuzsannához írott leveleit), az írói nyilvánosság pedig antik viselkedésmintái miatt nem vonzotta.

Poklokig szállottam Mars biztatására.[188]

*Ember*ről beszélünk, nem kimerevített képéről. Mégis szeretnénk a fantázia irányát legalább sugalló ábrázolást ismerni; *látni* Barcsay termetét, arcát; ahogy környezete láthatta.

Nem rendelkezünk Barcsay Ábrahámról semmiféle arc- vagy alakmással.

A *portré* verbális megoldásaiból hadd mutassunk be kettőt; az egyik Plutarchos párhuzamos életrajzai sugallta Kazinczy-műből való, görög félisten szobraként jeleníti meg azt a Barcsayt, akit Kazinczy saját bevallása szerint sem látott, csak gyermekkorában valaha. „Barcsay a legszebb kék szemmel s szög hajjal egy Antinoushoz hasonlíthatott.”[189] A másik portrét egy Barcsay-anekdota őrzi (Szeder Fábián lejegyzésében);[190] jellemző, hogy amiként egyebütt Batsányival tévesztik össze a republikánus és bonapartista eszményeiben valóban hasonló Barcsayt, ez az anekdota a Báróczyéval mossa egybe alakját: „Bartsaiba, kinek deli termetéhez képpest kellemetlen artza volt, beleszeretett egy Bétsi Szép. Szeresd gyöngy alak Hadnagy-társamat, kinek képe nyílt rózsa, mond a testőrző. – Oh abban – meg szollamlik a Grátzia: tsak a bájos színt kell kedvelnem; de te benned tégedet.”

Barcsay allegorikus szobra a csórai kúria kertjében mint síremlék a század harmincas éveiben még látható volt (zilahi szobrász műve, a nevét nem tudjuk), arcképei közül ma egy sem ismeretes. Egy fiatalkori képe (testőr egyenruhában) minden valószínűség szerint Kazinczy kezén veszett el; Döbrentei elkérte az özvegytől, Bethlen Zsuzsannától Erdélyi Muzéuma számára; aztán az első közlés (tulajdonképpen reprodukció) dicsőségét magának vindikáló Kazinczynak némi vonakodás után el is küldte; a reprodukció sohasem látott napvilágot, a kép sincs Kazinczy hagyatékában.

„Én úgy vélem, hogy [ifjabbik László fiad] a Nemes Testőrzők seregébe legalább azt nyerheti, hogy udvari és más idegen nemzetbéli esméretséget fog szerezni magának, melyet azután akár hadi karban, akár hazájában magának, rokonainak és nemzetének becsületére és hasznára fordíthat” – írja Barcsay 1792. január 18-án barátjának, Radvánszky Jánosnak.[191] Harmincegy évvel a testőrseregbe való felvétele után Barcsay (túl a délibábos ábrándokon és nem egy tisztségével kapcsolatos kudarcon) mégis értékeli a testőrködést; a vidéki nemesség számára a kapcsolatteremtés lehetőségét látja benne, feltételét a későbbi felelősségteljes polgári (sőt honpolgári) életnek. Katonáskodása évei (1767–1790) ritkán jelentettek valóságos csatatéri életformát. Magáról a testőrségről nem elmélkedik későbbi írásaiban.

---

[187] OGY 2. 36.

[188] KSZ 99.

[189] Kazinczy Ferenc: *Magyar Pantheon. Életrajzok és életrajzi jegyzetek.* Kiad. Abafi Lajos. Bp. (é. n.) 68.

[190] OSZK Quart. Hung. 734. 11. Anecdoták.

[191] Baros 1911. 20.

Az a fajta katonai hivatástudat, amelyet Ligne herceg megkövetelt a legutolsó bakától is, nem fűtötte Barcsay Ábrahámot: „gyakorlok én ugyan ollykor szokásból, de az igaz hadi erköltsöket nem itt lehet megtanulni, jol tudom a többit pedig nem tudománynak tartom, mert arra születik az ember”.[192] Ligne herceget nem véletlenül említettük: a nagy ambíciójú francia Barcsay fölöttesének, Hadik generálisnak eszményképe és tanacsadója volt; ez a Ligne herceg követelte meg a katonáktól a hazafiság harcos érzését; ez tartotta ideálisnak a kilencévi katonáskodást.[193]

Bécshez és általában a császári hadsereghez való kötöttségéről szólva mindig a katonai eskü és a (magyarságának betudott) hátrányos helyzet következtében elmélyült sérelemérzet jellemzi Barcsayt, mert nem került sor elvárásai szerinti előléptetésekre; 1779-ben panaszkodik így Orczynak mint olyan embernek, aki mindenkinél jobban ismeri a császári hadsereg személyi politikáját: „Kérdezed Barátom nem tserélemé fel fejér Dokámot kurta pikkelyes katzagánnal? De hogy modját nem láthatom... Mond meg, hogy lehet a fejér Dokától becsűllettel szabadulni?... Tizen nyoltz esztendőknek elfolyta alatt látod mennyire mentem. Fogadom hogy a kapitányságot ritka németh s Irlándus talám soha egy sem viselte tizen négy esztendőkig, még pedig csak harmadik vagyok. Ha magamról nem unnám vagy szégyelleném beszélleni, mondhatnék néked egynéhány rendes történeteket mellyek velem nehezen éreztették magyar születésemnek büntetésit. Huszárokhoz nem bocsátottak s mondhatom igaz lelkemre Néked hogy ez a köntös, melyben iffjuságomat mások bitangolták szinte ollyan gyászos nekem mint a Daira mérges inge mellyet Herkulesnek küldött volt.”[194]

Barcsay szerepformálásához ugyan hozzátartozik az időnkénti sorsanalízis (ebben Horatius hűséges követője, aki a filozófiát gyakran használja fel életvitelének magyarázatára), pillanatnyi helyzetének vagy egész életének aforizmatikus summázása érdekében, de eddig nem került elő olyan szöveg, amelyben ő maga rendezné folyamatos rendbe élete eseményeit. Arra mindenképpen ajánlatos felfigyelnünk, hogy gyermekkorát (ahogy a romantikusok minden kezdetet) érdemesnek tartja a fölemlítésre; kevés szóban, de mítosszá alakítva nevezi meg a Bécs előtti életszakasza *helyét, idejét.*

„Születtem Ilona tündér országában” – a változó politikájú és állapotú országot Barcsay ismerhette az erdélyi közéletben cselekvően részt vállaló apja, illetve nagyapja révén (Hunyad megyei nemes és főbíró szerepet töltöttek be mindketten); ennél azonban jobban megismerhette a társadalmi-politikai helyzetet bécsi testőrévei alatt, amikor a magyar és erdélyi kormányhivatalok tisztségviselőivel baráti kapcsolatba kerülve minden jelentős otthoni eseményről, sőt az otthoni állapotok bécsi megítéléséről is tudomást szerezhetett. Nem voltak illúziói a többnemzetiségű Erdély etnikai harmóniáját, konfliktusoktól mentes jövőjét illetően. Magát Erdélyt az érdekek ütközésére igen alkalmas helynek, az etnikumok egymáshoz való arányát mindenféle összetűzésre késztetőnek sejtette.

Ez volt az a hely, ahová saját *személyes eredetmítoszát* rögzítette, de ezt a helyet különállásában a magyarság számára egyre alkalmatlanabb életterületnek vélte.

Származástudata nem a nemesség hangoztatásában áll, hanem az ősi Barcsay-*birtokokhoz való ragaszkodásban*. (Voltaire gesztusára emlékezhetünk Barcsay szemérmes származástudatában: Voltaire vágta oda – legalábbis így tartja az irodalmi hagyomány – Rohan-Chabot

---

[192] OGY 2. 156. verso.

[193] „Je crois que neuf ans est ce qui vaut le mieux. Celui qui a servi ce tems-là, a de la peine … faire autre chose. Il se rengage et deux termes font la vie d’un Soldat. (Ligne 1796. I. 185.)

[194] OGY 2. 147.

lovagnak, hogy nem az örökölt nevet beszennyezőkhöz kíván tartozni, hanem egy új névre dicsőséget hozók közé.) Nemesi levelét a családi hagyomány szerint nagybátyja, a rangkórsága miatt szerencsétlenné lett Barcsay János herdálta el Bécsben egyéb fontos családi iratokkal. Orczynak írott egyik korai levelében tiltakozik is a bárói titulus ellen; vagyonát többféleképpen is megpróbálja gyarapítani, de elsődlegesnek érzi a visszaszerezhető ősi földekért való küzdelmet. „Agarat nem tartok míg Barcsát nem bírom" – írja a gazdálkodásban páratlan képességű társának, feleségének.[195]

A **korszak**, amellyel életideje azonosítható, Európában a nagyhatalmak összebékélésének, a véres francia forradalomnak, Napoleon sikeréveinek ideje. „Ez az Erőszaknak száza"[196] – fogalmazza meg nem is történeti, inkább filozófiai időérzetét az egyre békepártibb katona. „Nagy paroxizmusba vannak a nemzetek" – állítja, és ez a mozgás nem egyértelmű a magyarság számára. Napoleon mozgásba akarta hozni Magyarországot, talán, hogy a meglazult csoportfegyelmet, valójában államrendet kihasználva bővíthesse birodalmát; Barcsay számára a mozgás – a politikai-katonai konfliktushelyzet – néhány pillanattól eltekintve (az 1780-az évek eleje) inkább a nyugtalanság, a nemzetféltés kiváltója volt. „Boldogtalan idők ezek kedves Barátom, Hasonlók a Bizantiumi Császárok s Grammaticusok idejéhez."[197]

Eleget álmodtam Hazámnak javára.[198]

Pithagoras és Pseudo-Longinos szerint az emberek megkülönböztető és isteni eredetű két tulajdonsága az igazságszeretés és a jó cselekvése (s mind a kettő hasonlókká teszi őket az istenekhez).[199] Nem nehéz felismernünk a felvilágosodás embereszményének kialakításában a platóni kardinális erényeket (bölcsesség, bátorság, önmérséklet, igazságosság), valójában az *areté* fogalmában összefoglalható pozitív vonásokat. Barcsay Ábrahám jótevése kétirányú: egyik a magyar nyelvű irodalom propagálásához kapcsolódik, amely Barcsay szerint mennyiségileg maradhat vesztes a közönségért vívott küzdelemben; a másik az emberbaráti jótékonykodás.

Még a Magyar Kurírba is bekerül, hogy bányászcsaládokat mentett meg az éhenhalástól 1803-ban.[200] Vélhető, hogy az efféle hírek következtében látta benne Vitkovics Mihály „a bús árvaságnak gyámolát" *A Múzsa panasza Barcsay Ábrahám sírjanál* című ódájában.[201]

„Te esmered a kapufához lántzolt ebeknek sorsát, ollyan az enyim"[202] – summázta a szabadságától megfosztott katonaember helyzetét – saját életlehetőségeit – Barcsay a vallomásokra érdemes Orczynak. Ilyen és ehhez hasonló metaforákban formálódott a magyar nemzeti függetlenség gondolata és igénye a XVIII. századi magyar értelmiség tudatában, párhuzamosan a jogi, filozófiai értelmezés kísérleteivel.

---

[195] Nagy Iván 1893. 348.

[196] OGY 2. 89.

[197] OGY 2. 183.

[198] KSZ 94.

[199] Kis János 1985. 100.

[200] Magyar Kurír 1803. 13. 207 (aug. 12.).

[201] Vitkovics 1980. 10. 1.

[202] OGY 2. 150.

Barcsay politikai meggyőződését nemcsak a terjedelmes Orczy- vagy a diákcsínyből vádirattá lett Danczkay-, hanem főleg a Széchenyi-levelezés mutatja. „Mit reménlhetünk az *alattad valók* arról jó volna engemet egyenesen vagy a Zoborhegyit minél hamarabb tudósítani”- (kiemelés: E. E.). Mit jelenthet ez a függőség, szabadkőműves vagy politikai együvé tartozást, nem tudjuk. De éppen a Hóra-lázadás idején érzi a politika polarizalódását leginkább és az 1790/91-es országgyűlési tevékenysége mellett éppen ez a korszak a leginkább, jelentős politikai gondolkodása, értelmiségi felelősségvállalása tekintetében. „Három dolgon építik ellenségeink reménységeket – írja Széchenyinek 1784. Szent Mihály havának 7. napján. – Az első. A nemzet között való egyenetlenség, légyen az akár a Protestansok és Catholicusok között akár a Mágnások és Nemesek között, mint már fájdalmunkra tapasztaltuk. A 2-dik. A Parasztság és Nemesség között támadandó fellázadás. A 3-dik. A fegyver alatt lévő sok katonaság. Hogy a két elsőből semmi se legyen, az ugy tettzik, tsupán rajtunk áll és hogy elnyomattatásunk illyetén eszközeit semmivé tégyük ahoz annyival is könnyebben juthatunk, mivel a feliratás mindenik részt vagy terhes adóztatással vagy katonák köze lejendő erőszakos elfogattatással fenyegeti világosan.

A harmadik, melly minden képpen az utolsó és erőszakos mód lenne, a veszedelemnek közelgetésivel talám hasznosabb és sietőbb tanácsot fog mutatni az elnyomattaknak, mint sem azt előre emberi elme meghatározhatná. Szükség lészen azért édes Ferenczem ezen dolgok szerint idézni ügyeinket; és mivel nagyaink igen gyengék, jónak itéltetett, hogy legalább négyen vagy ötön az álldottabbak közzül eggyet értenétek és mint egy fő tanáts, a jelenvalókhoz és multakhoz képest, jövendőkről gondot viselnétek.”[203] Az, hogy a már igen tekintélyes mágnással a legközelebbi barátság hangján beszél, arra utal, hogy valóban azonos érdekcsoporthoz tartozhattak, és ez az érdek a levél szerint maga a független magyar állam megvalósítása.

Barcsay mindig szinte megfoghatatlan, még teljesen nem intézményesült, vagy hatóságilag nem teljesen jóváhagyott csoportoknak volt tagja[204]: Erdélyben a Diana Vadászó Társaságé, amelyet az udvar felé igen hamar ismertté tett mind Bánffy kormányzó, mind Teleki Sámuel erdélyi kancellár; a Kézírások Társaságáé, amely az Erdélyi Nyelvmívelő Társasággal párhuzamosan működött és erdélyi történeti dokumentumok kiadására szerveződött.[205]

Szabadkőműves páholyokba volt bejáratos a páholyok betiltása után is, ezáltal a hírek leggyorsabb cseréjének lett eszköze és haszonélvezője. Ahhoz a magyar értelmiségi körhöz tartozott, amely porosz és francia szövetségesektől remélte az önálló magyar királyság visszaállítását, és amelynek terve a reichenbachi egyezmény után (1790. július) hiú ábrándnak bizonyult. A tárgyalások utazó ügynökei, Beck Pál helytartósági fogalmazó, Pászthory Sándor kancelláriai tanácsos, a későbbi fiumei kormányzó és a Vay testvérek Barcsaynak bizalmas barátai voltak mindvégig.[206]

Montesquieu- és Voltaire-művek alapján alakította ki *szabadságkoncepcióját*, amelynek poétai megfogalmazását baráti körével közölhette (feltevésünk szerint innen származik a Barcsay-mítosz egyik rétege), de amely nyomtatásban eddig nem jelent meg. Több ez, mint nemesi-rendi privilégiumok revendikálása, bár a hetvenes évek közepén még ilyesmit ígért levelezése, költészete.

---

[203] Esztegár 1904. 543–544.

[204] Mályusz 1926. 803.

[205] Jancsó 1955. 15 és 222.

[206] Gálos Rezső 1937. 156–191.

A szabadságeszmével együtt formálódik magyarságkoncepciója, amely a szabadságóda tanúsága szerint egyéni és kollektív jogok kivívását jelenti, akár áldozatok árán is, tudatos emberi döntéseket. A költemény párversét (*Futó gondolat a Szabadságról*) Orczy Lőrinc írta meg, Révai Miklós közölte 1789-ben.[207]

6. Poétikai elvek

a. Az alkalmiság mint a személyesség változata

„Én hízelkedés nélkül mondom, hogy a M. úr munkájiba vagyon Gyöngyösi magyarsága, Pope mélysége, Voltair ékessége s Petrárk édessége" – ez a korai dicséret (1772-ből) ugyan Orczynak szól,[208] de igen tanulságos Barcsay mintáit illetőleg abból az időből, amikor tudomásunk szerint éppen csak elkezdte a versírást. A minták eszmények; a tulajdonságok magukat az *elvárások*at jelzik a jó verssel kapcsolatosan a XVIII. század utolsó negyedének ízlésében.

Első a *magyarság*, a magyar nyelvűség, illetve a nemesi nemzeti eszmények, értékek képviselete. Érezhető a kifejezésben (és Barcsay tudatos szóhasználatában egyebütt is) a magyarságnak eszmény jelentése (teleologikus tartalmakkal), legalább a jelentésárnyalatok szintjén. Az, akihez a magyarságot kapcsolja, nemcsak neki költőeszménye a korban: a Gyöngyösi költészete egyszerre jelentett páratlan verselési kultúrát és a magyar történelem versben való közvetítését. Gyöngyösit másutt is emlegeti, számára a hősi epika és a magyar nemzeti nosztalgiák utolérhetetlen kifejezője A *Mársszal társalkodó Murányi Vénus* szerzője.

A második *a mélység*. Ez filozofikus és szimbolikus tartalmak meglétét jelentheti, a jelenségek megértésére sikerrel tett kísérletet, komolyságot a kérdés megközelítésében. Pope költészete és egész költőalakja foglalkoztatta Barcsay körét; Bessenyei Györgyön kívül mások is kísérletet tettek az *Essay on Man* lefordítására, a szemlélődés modern poétájának tartották. A bölcselet felértékelése az én és a tagolt világ (a nem-én) állandó intellektuális kapcsolatát jelenti, az egyéni eszmélkedés és az egyetemes tudás összekapcsolására tett kísérlet, ebben a transzcendens iránti vonzódás is felsejlik.

A harmadik esztétikai értékfogalom a szövegben az *ékesség*. Leginkább ez emlékeztetne a klasszikus retorikák szókészletére; csakhogy Voltaire nevének említése a modernség valamilyen jelentésváltozatát társítja; gyanítható, hogy a retorikai irányzatok közül éppen az *atticizmus* szépségkoncepciója kap itt magyar nevet; a világos fogalmazás, követhető gondolatmenet, kevés, de annál hatásosabban alkalmazott váratlan vagy díszítő jellegű nyelvi fordulat. Ide illenék a finom irónia, a társadalmi szatíra lehetősége is; maga a szuverén módon megalkotott nyelvi „foglalat"; az, amit ma kognitív nyelvhasználatként is emlegetünk.

A negyedik érdem az irodalmi, főleg verses szövegekben Barcsay levele szerint az *édesség*, Petrarcáé. Az édesség (ama *utile dulci mixtum* része) szelídséget, kellemességet, lágyságot jelent, a szerelmi lírát történetileg jellemző jegyeket. Tekintve Barcsay alkotói periódusát, sőt későbbi (poétikai jellegű) kijelentéseit, ez nem a szonettforma kedvelését jelenti, hanem magát a kissé feminin udvarló költészetet, amely itt az árkádizmus formájában a régi trubadúrlíra elemeit is őrzi. A nyerseség elkerülésének igénye valójában a klasszicizmus és a neoklasszicizmus elvárásrendjének egyaránt megfelel: az előbbinek a végletek (például a

---

[207] KSZ 1789. 3–60.

[208] OGY 2. 63. verso.

túlzott pátosz vagy a trágárságok) mellőzésének szándéka miatt, az utóbbinak a szépség vágykiteljesítő alanyi lehetőségei okán.

Irjunk hát Barátom! vigat vagy szomorút,
A nélkül, hogy várnánk borostyán koszorút.

(Barcsay)

A versírást Barcsay mellékes elfoglaltságának, jobb híján művelt időtöltésnek vallja abban a francia nyelvű, Orczynak szóló levelében, amelyben Voltaire-imádata alábbhagyásáról is hírt ad: „La cour que je fais aux Muses est un passe-temps bien passager: je ne connais rien de plus inconsistant que moi de ce côté-là: je les traite comme on traite les Coquettes, mon attachement est d'aujourd hui à demain."[209] Szerepformálása ugyan nem változatlan a szövegei által megjelölt négy évtized alatt, de az kétségtelen, hogy *költőként* jobban érezte magát a megteremtett romantikus magányban, úgy tűnik, emberi-költői személyiségének függetlenségét féltette.

Marmontel elképzelése a nyelv és a világ, a művészet és a szubjektum lehetséges kapcsolatairól bizonyára hatott Barcsayra. 1751-ben megjelent könyve, a *Recueil de quelques pieces fugitives en prose et en vers* (szabadon fordítva: versben és prózában megírt futó darabok gyűjteménye) több vonatkozásban is tartalmaz összefüggést Barcsay személyiségével és szövegeivel; nem lehetetlen a közvetlen hatás sem. Maga a könyvcím méltán idézi fel bennünk Orczy híres költeményét (*Futó gondolat a Szabadságról)*, Barcsay versbetétes leveleit. Van azonban egy ódája (*Épitre a M. le Comte T***), amelyben két szerepszerkezet is mintaértékű lehet Barcsay önmegvalósítási szándékait, illetve költői énképét tekintve.

Époux, ami, guerrier, Poëte fortuné

– állítja Marmontel a maximális dicséretre törekedve, vagyis: férj, barát, harcos, sikeres költő az, akiben az életteljesítmény értékét meglátja; tovább egyszerűsítve a verses magasztalást, a majdani helyét mint lehetséges legelőkelőbbet Caesar és Vergilius közelében jelöli ki. Valami módon e két, költőivé alakított attitűd lett a Barcsayval szemben támasztott elvárások kiindulópontja; a hős- és a hadvezérszereptől mindvégig távol tartotta magát Barcsay (verseiben mindenképpen: „Nállam a Juhászbot, eke s kard nem akarnak öszve illeni",[210] az eclogák szerzőjét azonban közel érezte magához, olyan szereplehetőség volt ez, amelybe a beilleszkedés nem kívánt túlságosan nagy erőfeszítést. Csakhogy az életben katonai mundért viselő figurát a hagyományos társadalmi szerepekben gondolkozó olvasótábor (irodalmi közvélemény) valósággal belekényszerítette a katonaköltő szerepébe; az árkádikus típusú költészet igen szűk olvasóközönséggel számolhatott. De elgondolkodtató Marmontel Milton-utánérzésből született költeménye is: *Epitre A Madame la Comtesse de I*** sur le Mariage* (Levél I*** grófnőnek házassága alkalmából). Az új Éva élénk, az új Ádám boldog:

La nouvelle Eve est animée
Le nouvel Adam est heureux.[211]

---

[209] „Csak átmeneti időtöltés kedvéért udvarolok a Múzsáknak; ebben a tekintetben nem ismerek magamnál állhatatlanabb embert; úgy bánok velük, ahogy a kacér nőkkel szokás: ragaszkodásom egy napig sem tart" (ford. E. E.) 1773. aug. 9. OGY. 2. 49.

[210] OGY 2. 25.

[211] Marmontel 1756. 61.

Ez már távolról emlékeztet is az *Elveszett Paradicsom* világára, a következő kép még határozottabban fogalmaz; az elveszejtő alma és a tudásnak áldozatul eső Éva kapcsolatában azonban igazán Barcsay-problematikára ismerünk („Vajon mi lehetett Évának almája?"; „Keressük fel Milton vesztett alma fáját" KSZ 167.):

Un fruit de cet arbre fatal
Qui l'instruisit trop bien du mal
En a chassé la premiere Eve.[212]

b) Elvárás és eredetiség viszonya

Barcsay nem írt értekezés jellegű poétikát, de levelei, verslevelei, sőt szövegversei is tartalmaznak a költészet mibenlétére, saját verselésének okára és céljára vonatkozó (gyakran vallomás jellegű) megállapításokat. Verseiben megvalósuló poétikája feltételezésünk szerint párhuzamos az itt-ott elejtett tételekkel.

Nyilván saját művészeti szemléletmódjáról, irodalmi értéktudatáról beszél akkor is, amikor a verselési kedvét elvesztett költőbarát, Orczy verseinek apológiájára vállalkozik egy egészében pozitív gesztus jellegű levélben; „Azonban nem tudom miben kárhoztathatnád magadot eddig írt munkájidban, én azokban erkölcsi tudománynál, keresztyénségnél, józan okoskodásnál, és szívet ható szép gondolatoknál egyebet nem találtam; ha ezek kárhozatra valók, ha ezek semmik, égesd el munkáidot."[213] Emóció, profán és keresztény etikum, gondolatiság („mert én azt vélem, hogy a gondolatis teremtés" – olvashatjuk ugyanott). Ezeket a jelentéselemeket várja el Barcsay a jó poézistől; bár a konkrét szövegek esetében legfőképpen az egésznek a harmóniája, megfoghatatlan szépsége illeti meg „érzékenységét".

Párhuzamosan fogalmaz meg a költészet, általában az irodalom szerepére vonatkozó gondolatokat, leginkább saját életmozzanataihoz vagy a barátaival közös (némelykor írásos szövegeket jelentő) élményekhez kapcsolódva. Versei megcenzúrázásának hírét sértett önérzettel fogadja, a verstéma és ezáltal a csoporteszmény ellen elkövetett merényletként nyugtázza – a szóláshoz való emberi jogát is megfogalmazza a szabadság sérelméről szólva: „Mi bírt engemet tudva lévő verseimnek firkálására azt magad tudom általláttad, ezért, ha csonkulás lett volna bennek, a tzélt el nem érvén, s inkább ártalmasok mint hasznosok lévén a Hazának jól esett félre tételek: szeretném ugyan tsak tudni ki tett bennek jegyzést és melly tzikkelyekhez? Mert meg vallom szomorunak tartanám ha már annyira jutottunk volna hogy a szabadságról szóllani szabad nem lenne" (Orczynak, 1780. július 20.).[214]

Ebben az általa verssel is megjelölt világban saját szerepe a Youngé, aki a fájdalom álomvilágának megteremtője; (említettük már, hogy magyar Youngként szignálja egyik első, Orczynak küldött levelét; bár többször emlegeti Platónt, mint akinek magatartását legvonzóbbnak érzi („mi pedig jövő holnapnak tizenötödik napjáig itt fogjuk nyargalni a réteket. Platon, Platon! quel exercice pour un pauvre philosophe!"[215]). Leginkább valóban a változó világ, a meglepetések és esztelenségek birodalma van egyfelől, másfelől a szemlélődő ember, aki önmagát is látja, amint hol töpreng, mint Zénón, Epikurosz, Platón tanítványához illik, hol belekényszerül – átmenetileg – a világ zajlásába. Ennek a meditatív életeszménynek a

---

[212] Marmontel 1756. 63.

[213] OGY 2. 36.

[214] OGY 2. 156.

[215] Vagyis: mekkora próba ez egy szegény filozófusnak! OGY 2. 21.

verseléshez való kapcsolását (így saját szerepfelfogásának előzményeit) történeti-poétikai mintákkal indokolja, amelyek sorozatában mint szemlében nem a kronológiai elv dominál, hanem a magatartásváltozatok hasonlósága („Helvetius is vers csinálással enyhitette mély elmélkedéseit; Rousseau oda akart vinni bennünket erővel, ahova a M. Ur [Orczy] néha tudos Unalombol kivánkozik. – Hát a vak Homerus mit mivelt volna kinek koporsoját egy Groff Grun nevü Muszka tiszt Hio vagyis Jos szigetében nem régiben találta meg?”[216]). Főleg az adott világ sokféle determináltságának ellensúlyozása volna tehát a cél egy teremtett (mai szóval *kompenzatorikus*) vágyvilággal, amely felé az érzelmek és a róluk valló „széptudományok” vonzanak, amely azonban elérhetetlen a maga tapasztalati nyers valóságában. ...csak úgy is merek én közelíteni hozzád mint Confuz leg közelebb való attyafiához rettegve s méjj tisztelettel vagy azzal az e kettő között való érzékenységgel, mellynek Plató és Pope hasztalan akartak nevezetet adni, mert azt tsak érezni szabad, de kibeszélleni lehetetlen”.[217]

A szemlélődés magatartáseszménye itt tehát már *a romantika nyelvkritikájával* társul (hadd említsük itt meg Kisfaludy Sándor „nem lelődnek neveik” invencióját), a felvilágosodás olvasmányain nevelődött katonaköltő ráérzett a legmodernebb problémára, amely különben csak megsokszorozza az elvontságok irányában a tapasztalati világ jelenségei között felismert tragikus összefüggéseket. Epikureus közöny? Szkepszis? Cinizmus? Fatalizmus? Valamennyiből van e nyelvileg követhető pszichében egy kevés; a helyzet erősíti fel egyik vagy másik hajlamot, a helyzet, amelynek a történeti-politikai miliő éppúgy része, mint az, hogy ki a címzettje a mondandóknak. A depresszióra élete végén mind hajlamosabb Orczy szövegeire reagálva éppen a célkereső etikum, a pozitív nemzeti utópiák hangsúlyosabbá válása jellemzi Barcsayt; Bessenyei egyre pragmatikusabb (ebben a Kölcsey előzményének tekinthető) magatartásával szemben éppen a lemondás filozófiája aktualizálódik gondolkodásmódjában. Többek között *a rosszkor születés, a világra tévedés* romantikus gondolata is elősegíti ennek a költői póznak, az akaratnélküliségnek a kialakulását: „talán ha Miklós úr tanátsát követtem volna, valamivel ugyan idejében érkeztem volna a pályafutók közé, de már más előttem elvetette az aranyalmákot, úgyis övé volt a nyereség”[218].

c. Ars poetica (levél Ányosnak)

Barcsay Brodersdorfból keltezi (é. n. június 29-én) azt a prózai levelét, amely ars poetica értékű mind a poézis korszerű lényegének felfogását, mind a tematikus tájékozódást, a poétikus fantázia jelentőségét illetőleg. A költészet a választásnak és a szükségszerűségnek olyan együttese, amelyet így csak a romantikus sublime, a Sturm und Drang kategóriájával jelölhetünk. A levelet Závodszky Károly 1873-ban tette közzé,[219] a Barcsay-értelmezők figyelmét eddig nem keltette fel; egészében idézzük.

„Hosszas hallgatásomon nem fogsz csudálkozni kedves barátom, mivel az többször is történt közöttünk; tudod, Mars szolgája vagyok, kinek tavasztól fogva késő őszig igájába lankadok. Utolsó leveledet Bécsben az öreg Filemonnal olvastuk. Ellenben ő is mutatta nékem azt, melyet néki írtál volt. Felfedeztem neki születendő poémád iránti szándékunkat. Örvendett szívből az öreg, és már előre Parnasszus tetején látott tégedet scytha-ruhában szebb és dicsőségesebb magasságokon

---

[216] OGY 2. 16.

[217] OGY 2. 137.

[218] OGY 2. 14. Forgách Miklósra utal.

[219] *Régi Költői levelek. Ányos Pál és Barcsay Ábrahám kiadatlan írásaiból.* A Hon 1873. szeptember 4–5. ÁÖ 44.

repdesni, mint hajdan Homérus, kinek meséjiből nyomdokai követő Márok és Lukánusok. Az emberi nemzet számára édesebb és hasznosabb énekeket, igazabb történeteket koholtak azután. Vajha a poémának velejét már kezedbe is szolgáltathattam volna, de őszig nehezen szedhetem össze szorgos és unalmas foglalatosságom miatt. Készitsd azonban lantodat, egyeztesd húrjait, emeld fenntűnő nótákra, mennyei jövendölésekre munkádnak hangjait. Szoktasd édes és mély elragadtatásokra lelkedet, szállítsad elméd világánál a legsetétebb örvényekbe, a természet legnagyobb titkaiba. Repülj képzelődésed Sebes és tüzes szárnyain egészlen a csillagok széléig, onnét a határtalan örökkévalóságig, e szörnyű látásokról, melyek az ember semmiségét bizonyítják, tanulj; égés nélkül szárnyaidat összehúzván, Árkádia vagy Hesperia gyönyörű kertjeibe csendesen leszállani – ott, Hebe vagy Pomona folyosói között nimfák seregében Vénusszal enyelegvén felejtsed szeretet keblébe gondjaidat, míg Mars vagy Minerva intésire nemesebb Tűz támadván szívedben, s nyugodalom édességét megvetvén dicsőségre szállasz. De miért mutatok sebes sólyomnak vagy saskeselyűnek kékes egeket? minek ingerlem Achillest ütközetre, miért húzok dörgő mennyköveket magához húzó magas acélpóznákat Etna tetejére? Isten veled – légy boldog és szeress engemet."

7. Árkádizmus?

Ideje már egyszer Nimfák forrásából
Kóstoltass engemet Linus poharából.

(Barcsay)

„Nálam a pásztorbot, eke/kapa és kard nem akarnak öszveilleni" – írta Orczynak Barcsay, nemcsak a műfordítás lehetetlenségét jelezve, hanem a pásztorköltészet és a hősköltészet különneműségére is utalva.

Barcsay költői elvárásrendje a korai felvilágosodás meghatározó költőegyéniségeinél is fellelhető; maga Révai Miklós úgy harangozza be a készülő kötetet (a *Költeményes Szülemények*et), mint amelyben mindaz feltalálható, amit a külföldi szerzőkben szokott az olvasó csodálni (gondolom, ez a modernség körülírása): „a finom íz, a gyenge érzés, a szép lélek s e mellett a Magyar Nyelvnek is nagy Ereje".[220]

A versíró Barcsay *A Bessenyei György Társaságá*ban is külső tag, a testőrírók (Bessenyei, Báróczy) fölött áll katonai rangban, de már életformában is, hiszen aktív katonai alakulat tagja, nem a testőrseregé. Bessenyeinek címzett prózai levelében azonban mind a ráruházott *vitézi,* mind az Orczy vagy Bessenyei által kedvelt *bölcs* szerepet elveti; a társadalomból kivonuló, diogenészi és a hódító nagysándori magatartás ellenében az állampolgári hasznú cselekvés filozófiáját mutatja fel[221] (Bessenyei kap is rajta).

---

[220] Révai Miklós: *A magyar Költeményes Gyűjtemény kinyomatására való újonabb segedelemkérés.* Győrött Streibig József betűivel, 1786. 3. Illetve Jenei Ferenc 122.

[221] „Szép volt nyilván *Diogenes*nek hordóban fütőzni, s a Filep fiját, ki előtt e világ rettegett, a nap elöl el-üzni; bizony szép volt, s még máig-is az a kérdés, hogy vallyon a *Bölts* és a *Vitéz* közzül mellyik vala nagyobb?… Gyuri, jere velem a hordóhoz, tekints belé, s meg-látod, hogy mind a két Görög bolond volt. Egy forrásbol meritettek mind ketten, tsak hogy a király tsészéből ivott, a másik pedig a markából hörpölt… Be ditsősséges volt *Diogenesnek* igy innya, midőn Hazájában a hívság uralkodott! Be hasznos lett volna, ha ezen példájával a hajdani erköltsökre hozhatta vólna elfajúlt lakossait! Ez az ember *Nagy-Sándor* ellen dolgozott; de mivel a nemzeteknek sorsa ollyan, mint az embereké egyen egyen, *Diogenes* későre született, Nagy Sándor pedig pontba termett." BGYT 15. Patai Kunyhómban 15 Febr. 1772.

A fárasztó szerepekből való felüdülés helye volt Árkádia völgye, ligete, kunyhója, ideje pedig a pásztoróra: ez a derű, a nyelvi pajkosság alkalma is.

Ányos neki küldte el verseit, de témákat is kért tőle: a magyar költészet művelésében egyrészt az ősmagyar eposzhoz – másrészt apró versekhez (például a szerelmi líra még trubadúr és árkádikus szövegrészeket is tartalmazó korai változatához) számított Barcsay ihlető ötleteire.[222]

Hogy ha nem hallhatom furuglyád hangzását
Utálom szédítő tavasz mosolygását."[223]

Ez ugyan a pásztori költészet sablonja is lehetne, de a versek sorozata (költői válaszlevelek sora) bizonyítja a kapcsolat *késztető* jellegét és Barcsay személyiségének elismertségét; az előbb idézett verslevél prózai zárlata szinte apológiája e mester–tanítvány kapcsolatnak: „Ezt a filozófiát [tudniilik az erkölcs- és történetfilozófiai, ugyanakkor érzékeny szemlélődést] egyedül csak a te szívedben találhatom fel, legkedvesebb barátom! Vezéreld gyenge elmélkedésemet; – meghagyom a késő időkre is igaz hálaadásom jeléül, hogy tanítványod vagyok" (uo.).

Az árkádizmust mint magatartás- és stílusesztményt mutatja Barcsaynak több elejtett szava: „Groff Forgáts Miklós úrral magyarul ditsérjük az Istent és a mezei élet gyönyörüségeit énekeljük"[224]; a versdivat tudatos alkalmazására utal a finom irónia is a képek használatában:

Ha honnyunkba térünk, éljünk tsak figével,
Téjjel és ártatlan rajoknak mézével,
Juhász medentzébe forralt sentyitzével,
A vizet hörpöljük kézzel nem tsészével.[225]

A rousseauizmus igen jó filozófiai alap a bukolikus életérzés, az idillköltészet számára, ez ugyancsak megfér a Barcsayra amúgy is jellemző epikureus-újsztoikus magatartással. Ez volna az antik világ áhított *kalokagathiá*ja?

Boldogabb ezerszer! ki zab sipotskával
Esméretlen lakván völgyébenn nyájával,
Nem énekelt soha fene vitézekről,
Se már el enyészett büszke nemzetekről,
Hanem Barátjának vagy hív Philisének,
Szentelte verseit juhász énekének,
És bik hajra metszvén pásztori nótáját,
Lassan hajtogatta ugrándozó nyáját.[226]

---

[222] Brodersdorfból adja meg a költői magatartásmódok között való tájékozódás üdvös, egészséges módját Barcsay 1782-ben: „tanulj égés nélkül szárnyaidat összehúzván, Árkádia vagy Hesperia gyönyörű kertjeibe csendesen leszállani – ott, Hebe vagy Pomona folyosói között nimfák seregében Vénusszal enyelegvén felejtsed szeretet keblében gondjaidat, míg Mars vagy Minerva intésire nemesebb tűz támadván szívedben, s nyugodalom édességét megvetvén dicsőség mezejére szállasz". (ÁÖ 44.)

[223] ÁÖ 41.

[224] OGY 2. 10. verso.

[225] KSZ 83.

[226] KSZ 135.

Csakhogy a pásztori – édeni – harmónia váratlanul (szinte durva hirtelenséggel) véget ér, a nő számára káprázatszerű emlék lesz a szerelem teljessége.[227] Ez az episztola azok közé a Barcsay-szerzemények közé tartozik, amelyek a vers révén megteremtett álomvilágtól a klasszicista fokozatosságra ügyet sem vetve fosztják meg az olvasót (és persze magát a szerzőt is). Azt is mondhatnók: Árkádia felépítése és lerombolása egyetlen Barcsay-versbe belefér.

Az irónia pedig e világnézet nélkülözhetetlen része; a kedvesség-kellemesség része, ritkán (csak a paszkvillus természetű művekben) válik gúnnyá. Tudatos nyelvhasználata teszi lehetővé a Révai által „magas"-nak tekintett stílusnemnek elegyítését a humor változatos ízeivel: Bécsben *enyvesedtél; kelepcében estél* – mondja Orczynak, amikor bécsi elidőzésének okait firtatja; *ujjmodi búbjával* – figurázza ki a divatos hajviseletet, egyebütt meg egész verssé terebélyesedik az irónia (a franciául megírt epitáfium az uszályos ruha emlékére; vagy az önironikus gyónás: „atyám! bűnös vagyok: szép verseket loptam".

A nyelvkritika a nyelvújítási érdeklődés megvalósulásának tekinthető Barcsay gondolkodásmódjában. Ezen a nyelv eszköz voltát illető romantikus szkepszisen túl foglalkoztatta őt a magyar vers eszményi formája is, a forma és a hatás kapcsolata. Úgy, ahogyan Rájnis civakodott Baróti Szabó Dáviddal és utánuk egész értelmiségi csoportok egymással, Barcsay nem vitázott. Orczynak címzett leveleiben azonban reflektált a nyelvújítási disputák hírére („Mond meg kik azok a Tudosok kik versel szagattyák egymást? esméremé vagy nem?"[228] – 1775. okt. 30.); valójában szívesebben alakított ki magáról romantikus *géniusz*-imázst a szótagmérő és -számláló költői küzdelmek korában:

Esmeretlen nékem a szóknak mértéke[229]

– írja Orczynak.

Hagyatékából pedig előkerült az időmértékes és kádenciás vers közötti különbségről, a magyar közönség várható viselkedéséről szóló epigrammája (Erdélyi Muzéum 1814. I. 30–31.), amely a magyar poétikák közül leginkább azokra emlékeztet, amelyeket Gyöngyösi István, Gyöngyössi János, Kreskay Imre vagy Aranka György munkái bevezetőjében olvashatunk. Ezek nyomán aztán óvatosan, de csak kimondható, hogy a sok tekintetben konzervatív ízlésű Erdély poétái – az Erdélyből kiszakadt Baróti Szabó Dávidot kivéve – nem voltak az időmértékes ritmusú magyar verselésről jó véleménnyel:

Papiroson ugró rendek koholói,
Addig nem lehettek nemzet tanítói,
Míglen egy vagy más láb nyűgözvén versetek,
Fülnek tetsző hangtól üres éneketek.
Hát a szív hol vagyon? szökéssel nem nyerik,
Ámbár a battutát sorok-ütve nyerik,
Ha a képzelődés ragyogó tűkörét

---

[227] A vers folytatása és zárlata:

Míg egyszer, o egek! melyly szörnyű gondolat,
A Párkák el metszvén e kínos fonalat,
Nem marad itt egyéb hideg árnyékánál,
S Philisnek könyveit árasztó hamvánál.

[228] OGY 2. 89. verso. (1775. okt. 30.)

[229] KSZ 68.

Félre-tesszük s a hang hódító műszerét;
Apolló chorusát hijában dícsérjük,
S Parnasszus tetejét haszontalan mérjük,
Mert a természetben ami erőltetett,
Kivált ember előtt kedvet nem nyerhetett.

Barcsay költeménye a lábverstől és általában az antikizáló hangzástól való idegenkedés mellett a költő nemzetpolitikai szerepére – a jó irodalom keresetlen nyelvére – is egyértelműen utal. A fantázia és a jóhangzás, illetőleg a karakteres képhasználat lehetne e költemény alapján a szép vers ismérve.

Az sem mellékes, hogy a Barcsay körében toleranciában, államrendben, kultúrában eszménynek tekintett Anglia a *hősi párvers*et a tanult emberek mértékének vélte és úgy használta: ilyen vonatkozásban Barcsay választása az imitáció sajátos esete: archaizálás egyfelől (Gyöngyösi versgyakorlatának felelevenítése), másfelől pedig a modern világ egyik (vershasználati) modelljének tett értékű felmutatása.

Megállapításunk az Orczyhoz címzett levelekből is következik, amelyekben Barcsay az írói nyelvteremtés létjogosultságát hangsúlyozza, a nyelvszellem elméletének elfogadása mellett. Nem érthetünk egyet Benkő Loránddal, aki szerint Barcsay mindenről beszél szerteszét küldött leveleiben [verseiben], csak a nyelvről nem.[230] Igaz ugyan, hogy nem fejti ki nyelvelméletét részletesen, de nagyon is foglalkoztatja nyelv és tudás, nyelv és hatalom viszonya.

„De térjünk vissza a magyar nyelvre és annak szűkölködéseire. A Méltóságos Úr küldött frantzia és görög szavaibol eléggé láttam melly távol vagyon még nyelvünk tökélletességétől, és arra talám egynéhány esztendők kivántatnak mig csak azon kilentzven vagy száz szóknak jól ki tudjuk jelenteni értelmét. Én már azonis gondolkoztam hogy bár csak a Deák elegyítéstől menthetnők meg, ha ebben boldogulunk, tzélunkat elérjük, és a nyelv fog virágozni, de valamig a Deákosakat[231] ki nem nevettyük, addig a nyelv régi sallangjába marad: mert a nyelvnek sorsa olyan, mint egyébb emberi találmányoké, kiket csak a szűkség és a történet találtak fel: a melly embernek szép Lelke vagyon, jó szive s számtalan érzékenységei, az illyen embernek mondom, több szóra vagyon szüksége, mint másnak, ki annyit nem érez, és az nyilván való, hogy az illyetén Emberek Szívek bővségétül viseltetvén eleitől fogva Sikárolták és sikárolják a világ nyelveit. De ha ezek ujj érzékenységeknek ki fejtésére a szükséges jeleket az az szokat, idegenektől kölcsönezik, ugy igaz azis hogy az ő Anya nyelvek szüntelen bőcsőbe fog maradni. Tehát a Deákos, Tótos és Németes elegyitéseket meg kell vetni és ki kell nevetni. Erre jók a kisbetyárok és a szép Asszonyok."[232]

Ismeretes Barcsay türelmetlensége az idegen nyelven író magyarokkal szemben (ebben a Pyrker-pör Bajzájához hasonlít); a Comminge szerzőjét ugyancsak megfeddi a német nyelvű múzsával való kacérkodásáért, büszke is határozott fellépésére, hiszen rögtön elújságolja

---

[230] „Bessenyei és Bárótzi levelezésében viszonylag nagyon kevés a nyelvvel való foglalkozás, Bartsai pedig nagyszámú és szanaszét küldözgetett leveleiben mindenről beszél, csak a nyelvről nem." Benkő 1960. 310.

[231] Nem egyértelmű, kiket ért *Deákosak*on; a deákos költők csoportját, akiknek prozódiai modernizmusait a magyar fültől, valójában a magyar nyelv szellemétől idegennek érezte? Vagy a nyelvi polémiákba a hagyomány nevében a latinsághoz ragaszkodókat, például Teleki Józsefet? Valószínűbb az utóbbi feltételezés.

[232] OGY 2. 31. verso.

Orczynak. „A magyar Vers Irokról mit írtam légyen tavaj történetből már említettem volt a M. Urnak; ime most bátorkodom elküldeni olly reménységgel hogy a M. Ur magánál meg tartya és mind leg hivebb tisztelőjinek hibás verseit elrejti; én azt Báróczinak feleletül küldöttem, mivel ö vélem Abelar és Eloise németre által tett verseit mint első munkáját kőzlötte. Ezért meg is pirongattam, hogy nem született nyelvén írt, tudván azt, hogy már Prosába gyönyörű magyarsággal írt légyen."[233]

Barcsay Ábrahám néha elkomoruló patriotizmusa a Kemény Zsigmondéval is rokon, nem is szólva a majd Petőfinél felbukkanó, a nyilvánosság iránti undorral párosuló *ostorozó szeretet*ről: „Én Nemzetemre nem haragszom, hanem tévelygéseit látván hozzá való szeretetembe sokszor panaszra fakadok". [234]

A magyarság eszméje – az eszményi Magyarország: ezek valóban lelkesítették Barcsayt, de a kortársi magyar jelenségek legtöbbször lehangolták. Ebből következnek versbeli szkeptikus, sőt ironikus megállapításai. Életformája, de talán alkata sem segítette abban, hogy jó ötleteit, sőt nemzetére vonatkozó értékes gazdasági-politikai elképzeléseit rendszeres formában fejtse ki, mint korában Berzeviczy vagy később például Széchenyi István. Ezekre máskülönben gazdasági-társadalmi éleslátásban, érzékben is hasonlított; elejtett mondatai azonban arra is utalnak, hogy a nemzeti gőgöt, a csoportos hiúságot nem kedvelte: népszerűtlenné válásának itt is lehetne keresni az eredetét. „Sok a nép, a föld alig táplálhattya" (OGY 2. 80. verso)". „Utolsó diétától fogva a Magyart alig lehet esmérni. Napok kellenének ennek kibeszéllésére... Minden tisztség s előmenetel alkuval esik meg" (Uo. 156.), „a mi magyarjaink koránt se gondolják, hogy most okosak kezdenek lenni, mert én éppen ellenkező vélekedésbe vagyok, most, most kezdenek bolondozni".[235]

Barcsay Ábrahám ahhoz a nemzedékhez tartozott, amelynek nemesi rendi ellenállási kísérleteit (röpiratháború, külországi kapcsolatkeresések, akadémiai mozgalom) elfeledtette a nemesi felkelés anakronizmusa, a Habsburg-ház iránti feltétlen ragaszkodás Napoleon-ellenes gesztussorozata, amelyek szinte érvénytelenítettek minden korábbi függetlenségi törekvést.[236] A nemesi felkelés a Napoleon seregeivel szemben elszenvedett 1809-es vereség révén tagjait és a kiscsoportokat (bandériumokat) egyaránt megbélyegezte a fiatalabb nemzedék szemében.

Barcsay nem volt inszurgens. Neve nem szerepel a nemesi felkelők ünnepeltjeinek sorában, feltételezzük, hogy egyrészt egyértelmű bonapartizmusa (lásd Napoleon-ódáját), másrészt katonai helyzetének tisztázatlansága folytán nem kapcsolódott be ifj. Cserey Farkas és a többi erdélyi nemes oldalán az évekig tartó hadi készülődésbe. Az ellenszenv azonban a kollektíva egészét sújtja, távolmaradása éppoly titok volt a reformkor értelmisége számára, mint korábbi egész élete.

---

[233] OGY 2. 14.

[234] OGY 2. 15. verso.

[235] OGY 2. 116.

[236] Például azt, amelyben Barcsay is részt vett minden jel szerint (szabadkőműves kapcsolatai alapján), vagyis a protestánsok európai szövetségének kialakítását. Colloredo összefoglalása szerint II. József Mária Terézia reformjavaslataihoz a következő megjegyzéseket fűzte 1767 februárjában: „die Kette der Protestanten in dem Reich zwischen Preussen und Hannover, dieser zwei mächtigsten Häuptern der Protestanten im Reich, müste die Hauptangelegenheit sein, eine Scheelsucht zu erwecken: denn sollte dieses gelingen. Khevenhüller-Metsch 1907–1954. 486.

Tréfába burkolva ugyan, de Barcsay jelzi azt is, hogy magyar versszerző mintákra is szükség lenne, ha művelt – és hazájához érzelmileg is kötődő – magyar nemzetet akarnak „kinevelni" az elképzeléseik szerint még öntudatlan magyarországi lakosságból: „Midőn az úgynevezett Helicon Fiaji Voltair kaptáját s Metastasio rámáját oda hagyván, írásaidnak Siratására mennek."[237] Ugyanerre vonatkozik értékelése egy ismeretlen magyarul verselő esztergomi papköltő szövegeit illetően, aki ugyan „Voltairnak, Popnak, Rousseaunak soha hirit sem hallotta", de akinek poézise „rendes gondolatokat, alkalmas verseket... s többnyire tiszta magyar szókat" jelent Barcsay megítélése szerint; itt egyszersmind az is nyilvánvalóvá lesz, kik azok az írók, akiket valódi tekintélyként nevez meg 1772-ben (a levél Orczyhoz szól).[238]

A nyelvi befolyásolást verssel és más módokon (például vallási unióval) képzeli el, van arra is példa, hogy felfogása szerint a *költemény és az iskolai nevelés azonos nevelési stratégia részeit képeznék*: mint az alább következő tréfás jövőképben: „Mitsoda elmés gondolatokat fujsz ki törökfejű ezüstes nagy pipádbol? [...] bár világ elejébe jönnének – talám ugy jobb erkölts, több jámbor polgár lenne – s kevesebb hivságos tudománnyal béllelnék iffjuságnak agyát. – Ha ugy lenne, talám majd énis valami Oláh vagy Rátz falunak mestere lennék, s a görög liturgiát a Diák misével egy pohárba elegyitvén ugy töltögetném tanitványimnak mint az Europaiak a pálinkát a vad Szerecseneknek."[239]

Mondottuk már, hogy a fordítás csak akkor jelent valamit az ő számára, ha végleges változata élvezhető stílusú. Máskor is a nyelv gazdagságát, kifejező erejét tartja szem előtt; egy sikerületlen stílusú fordításnak még a létjogosultságát is kétségbe vonja: „Minap Posonbol Landerer uram kedveskedésibül bizonyos Kártigám török kis Asszony történetit nyomtatásba vettem. Otthagytam Bátorkeszi szomszédomnak, mert igen ízetlen magyarságunak látszott lenni."[240]

Ha tetszik a magyarítás – amibe azért belejátszhatik a fordítóhoz való viszonya is –, a művet a nemzet kultúráját gazdagító szövegajándéknak tekinti: „Báróczy Marmontelt és a Moralische Briefe zur Bildung... című munkáját Magyar Világunknak ajándékozta."[241]

A magyarnyelvűség programja Barcsaynál *történeti szemléletmód*dal párosul. Nemcsak a társadalom (és az anyagi civilizáció) fejlődése érdekli, hanem a nemzeti nyelvé is; ugyanakkor a nyelv használatának vagy mellőzésének okait szociokulturális és mentalitásbeli okokra vezeti vissza. Sajnovics János csak 1770-ben közölte (Faludi Ferenc olvasatával együtt) nagyszombati kiadású *Demonstratio*jában a *Halotti Beszéd*et és a *Könyörgés*t; 1772-ben már reagált rá Barcsay, a *Halotti beszéd* és saját kora között is párhuzamosságot keresve: „A Besnyei klastromba vissza térvén, sajnállom a Magyar Halotti beszédnek esetét; csak illyen szomorú sorsa szerentsétlen Nyelvünknek: a Nagyok nem értvén meg vetik, a középrendűek a deákot nyesik, a kösség pedig csak maga szükségét tudja magyarázni."[242] Nem utasítja el a nyelvújítás szükségességét, de inkább új szavakat szeretne, semmint latin jövevényszókat.[243]

---

[237] OGY 2. 36.

[238] OGY 2. 12.

[239] OGY 2. 114.

[240] OGY 2. 49.

[241] OGY 2. 87.

[242] OGY 2. 14.

[243] OGY 2. 31. verso.

Herder jóslata idején írja Orczynak: „egy dicséretes Piaristával jövendőt mondattam arról, hogy vallyon a Magyar nyelv fogé valaha virágzani vagy talám egészlen eltemettetni”.[244]

Ha igaz, küldjetek Gyöngyösi Lelkéhezz,
Ki már régen jutott *Elis* mezejéhezz,
Térjen onnét viszsza megínt Nemzetéhezz,
S adjon kedvet néki született Nyelvéhezz.[245]

Poétikájában Barcsay bevallottan Voltaire, Pope, Young, Gyöngyösi – ténylegesen Marmontel és Blumauer követője. Az utóbbi hatása biográfiai tényeken kívül (mint amilyen az, hogy mindketten ugyanannak a Blumauer által többször verses liturgiával megajándékozott szabadkőműves páholynak a tagjai, Blumauer ezen kívül mint megbízott cenzor a kulturális mecenatúrával is foglalkozó Barcsaynak mintegy tárgyalópartnere), másutt is érezhető a versek két csoportjának is a hangvételén, képhasználatán; az *emelkedettség* és a művelt *évődés* hangneme is közös költeményeikben, bár hozzá kell tennünk, hogy mindketten, mint Voltaire buzgó olvasói, egymástól szinte függetlenül is kifejleszthették ezt a versmodort. Az sem kizárt, hogy mind Voltaire, mind Blumauer még más úton is hatott Barcsayra – például Fekete Jánosnak, a franciaimadó mágnás katonaköltőnek közvetlen társaságán keresztül.

Barcsaynak a szép lelkekről való empatikus megállapítása (lásd feljebb) segített megtalálnunk egy, az ő művészet- és embereszményét talán leginkább megközelítő rendszert: Shaftesbury filozófiájában. A később Petőfinek is elvévé lett lírai attitűd, a *természetesség* ennél a brit gondolkodónál társul az *erény* sajátos kategóriájával, illetve a harmonikus ember eszményével, akinél eszme és tett ugyanannak az emberi tevékenységnek két oldala.[246] Sztoicizmus és szentimentalizmus ilyen keretben megfér egymással, nem egymást kizáró minőségek.[247] Az érzékenység a lélek fogékonyságát jelenti, de a tettek filozófiája társul ehhez, vagyis az erkölcsi alapú belátás, amelyet az intellektuális tevékenységnek folyamatos döntéshelyzetek elé állítása jellemez.

Marmontel és Barcsay kapcsolata még tartogathat meglepetéseket, Báróczy az *Erkölcsi mesék* fordításával a pszichologizáló próza divatját teremtette meg a verses históriák és állatmesék korában. Marmontel azonban költő volt, és elvei igen gyakran ismerhetők fel Barcsay teoretikus jellegű megállapításaiban; bár teljesen nem vitathatjuk el a magyar költő érdemeit, hiszen kortársak voltak, gyakran szinte ugyanabban az időben jutottak el hasonló verselméleti

---

[244] OGY 2. 49. (1773. aug. 9.)

[245] KSZ 138.

[246] Nem valószínű, hogy Barcsay olvasott volna angolul. Kedvenc szerzőinek közvetítésével azonban bizonyára hatottak rá a XVII–XVIII. század fordulójának brit gondolkodói. Hadd idézzünk erre vonatkozóan egy Rousseau-levélrészletet, tudva, hogy a franciák közül Voltaire, később pedig Rousseau volt rá bevallottan is nagy hatással: „Mit tegyen hát, aki őszintén keresi az igazságot a tudósok e sokadalmában, ahol mindenki azt hirdeti, hogy megtalálta az igazságot, és mindenki meghazudtolja a másikat? Netán az összes rendszert mérlegre teszi? Fellapoz minden könyvet, meghallgat minden filozófust, összevet minden szektát, bíráskodni mer Epikurosz és Zenon, Arisztipposz és Diogenész, Locke és Shaftesbury között? [...] Az élet kétszer is lefolynék, mielőtt akárcsak egyet is alaposan meg lehetne vitatni e vélemények közül.” Rousseau: *Erkölcsi levelek. Második levél.* Értekezések és filozófiai levelek. Vál. Ludassy Mária. Magyar Helikon [Budapest], 1978. 285.

[247] A XVIII. század magyar költői attitűdjeit Szegedy-Maszák Mihály rendezte ebbe a két csoportba, talán az *anciens* és *modernes* ellentétet transzponálva és anticipálva. Szegedy-Maszák 1980. 72.

következtetésekhez. „*Ami a verset illeti, szerintem csak a fizikai és erkölcsi tekintetben vett természet hol hűséges, hol megszépítő, harmonikus stílusú imitálását jelenti, képzelet és érzés ábrázolását, a költő akarata szerint*”.[248]

A *fantázia* költészetbeli szerepére jóval az Erdélyi Muzéum-beli esztétikai tanulmányok előtt felfigyelt Barcsay is: „Sokszor érzékenységeim elmémet mint egy falra mutató üveget külömb külömbféle árnyékokkal bétöltik, és így jövendő vagy mult dolgoknak látásával lelkemet gyönyörködtetik”[249]; vagy „Hazámnak jövendő romlásán aggottam énis, és sokszor mint egy közelitő üvegen földünknek szinén most Uralkodó Nemzeteknek valoságos erejeket, s változás alá rendelt boldogságokbol szükségképpen következő elfajulásokat méllyen visgálván, mérő serpenyőben tettem, és abbol hanyatlo Hazámnak hol jót hol roszszat jövendöltem”[250]. Másutt szintén az optikai élmény alakul képpé a fantázia-metafora megteremtésével:

Ha a képzelődés színarany tűkörét
Félre-tesszük...[251]

Ezek szerint a költészet nem értelem dolga csupán (bár Orczy verseit értékelve a bölcsességek értékét emelte ki), hanem fantáziáé is. „De hova ragad hirtelen vers szerző szédelgésem?”[252] Ebben a vonatkozásban Goethe esztétikai értékrendjével rokonítható a Barcsayé.

Marmontel sokra értékelte az *óda* műfaját, mint ami fogalmi és indulati, illetőleg formai jelentésekben igen gazdag és változatos lehet. (Ennek Marmontel történeti magyarázatát adja: „Az óda a régiek himnusza, éneke és dala volt. Mindenféle műfajt felölel a fenségestől kezdve a nemesen meghittig: hangvételét a tárgya határozza meg; jellegét a természet sugallja.”[253]) Ez a klasszicizmus poétikai dogmáinak újraírása ugyan, de egy műfaj szerepkörének bővítésével. Az óda valóban mint a lelkesültség poétikai formája nagy lehetőségeket nyújt a kísérletező kedvű XVIII. századi szerzőnek. Ugyanígy az episztola. A Barcsay-szövegek címe legtöbbször nem jelzi szövegtípusukat, költészeti műfajiságukat; mégis felismerhető közöttük a preromantika lírai költészetének legtöbb variánsa.

8. Szövegtípusok

R. P. Iacobus Pontanus retorikai szempontú *Institutio poeticá*ja[254] (tipológiája) alapján megkíséreljük rendszerezni a Barcsaytól maradt verses örökséget:

---

[248] „L’ idée que j’attache … la Posie est donc celle d’une imitation en style harmonieux, tantôt fidelle, tantôt embellie de la Nature, dans le physique et dans le moral, peut avoir de plus capable d’affecter, au gré du Poète, l’imagination et le sentiment.” Marmontel 1778. 16.

[249] OGY 2. 48.

[250] OGY 2. 53. verso.

[251] Szira 46.

[252] OGY 2. 88.

[253] „L’ode étoit l’hymne, la cantique et la chanson des anciens. Elle embrasse tous les genres depuis le sublime jusqu au familier noble: c’est le sujet qui lui donne le ton; et son caractère est pris dans la nature.” Marmontel 1778. 317.

[254] Erdélyi tulajdonban volt ez a könyv, azért esett rá a választásunk: Tholdalagi László könyvjegyét viseli: *Institutio Poetica* ex R. P. Iacobi Pontani de Societ. Jesu (hetedik kiadás), Coloniae Samptibus Bernardi Gualteri 1616.

1. Poema domesticum	
a. de re economica	Hát már megint indúlsz Neptún szigonyával
b. de re agraria	Ott hagyád hát Örsön görbe csoroszlyádat
c. de re mercatura	Midőn havas Kárpát jeges fellegein
2. Poema familiare	
(res inter familiares)	Embernek barátja s Istennek szolgája
3. Poema populare	
a. de re iuribus	Nyugodalom helye tsonka Caesaroknak
b. de re ritibus	Dobzódó Farsangnak álorcás leányi!
c. de re moribus	Megromlott világnak szennyes szugoljában
4. Poema heroicum (de Viris inlustribus eorumque rebus gestis amplissimis)	Megjárád, megjárád Bácskát s a Bánságot
5. Poema heroum (res gestas aliquus narrat principis)	Meddig késel mégis sértődett Magyarság
6. Poema miscellaneum	
a. varia epithalamica	Nyájas házasságnak lobogó fáklyáji!
b. varia genethliaca	–
7. Poema comicum	De már légyen elég barátod sorsárol
8. Poema tragicum	
– elegiacum	Ohajtott Békesség! ki nyájas artzáddal
9. Poema lyricum	Melyly szent tsipet hamu szállott homlokodra?
10. Poema sacrum	-
11. Poema morale	Megromlott világnak szenynyes szugoljában
12. Poema literarium	Vettem Piladesem! Múzsádnak zsengéjét
13. Poema hodoeporicum	Rákos mezejére küldött leveledet
14. Poema generale	Elhagytam már régen Elbe forrásait
15. Poema universale critico-philologica	
a. scientia	Mely szózat hallatik Dunanak partjain?
b. arte	Itt vagyok hol hajdant zokogó Múzsával
c. re naturalis	Az örökös hideg napnak ellensége
d. theoreticis	Nem tudom, mit gondolsz, Gyuri levelemről
e. moralibus	Hasztalan ébreszgetsz, Társ vígabb nótára

Hagyományos műfajok; újítás: alkalomhoz kötöttség, megszólító jelleg. A poétikai formák, a nyelvezet, a műfajok történetisége iránt fogékony volt Barcsay, maga ajánlja be gyönyörű *albá*ját, hajnalénekét a műfaj iránt elképzelései szerint fenntartásokkal viseltető óvatos (és konzervatív ízlésű) Orczy Lőrincnek: „ez kényesebb gondolatjaiban és magyarságában" (mint a korábbi „durvább" gondolatokat kifejező, de tudatosságra valló szokványos udvarló versek).[255] A műfajnak van reneszánsz előzménye, sőt a magyar irodalomban a virágének-

[255] OGY 2. 58.

költészet révén folyamatossága is Barcsay koráig: de az Orczynak szóló szavakból úgy tűnik, mégsem ismerték valami széles körben. A reneszánsz szerelemfilozófiájának feléledése a neoklasszicizmus poézisében bizonyára nemcsak az újrafelfedezés örömét jelentette, hanem beleilleszkedett abba a gondolkodástörténeti folyamatba is, amely a XVIII. század második felétől számítja a nő értékelésének (és önértékelésének) megváltozását, a földi szerelem (és általában a lélek problémái) iránti hangsúlyos figyelmet.

*Klasszikus allegória*ként indul az *Engedd, hogy már egyszer, Gyönyörű Évácskám;* a farsangi felvonulás női világszemle, bár inkább a szerelmi misztériumok dramatikusan megszervezett történésére emlékeztet (mennyire rokon ez Csokonai *Dorottyá*jának jeleneteivel!):

A Farsang, jól tudod, tarka öltözetbenn,
Sok száz ál artzával ezer tsengetyűbenn,
Hat szép bonta lóval aranyos szánkábann
Tsattogtatva siet Pápáhozz Rómábann...
Ilyly tzifra udvarral *Paphos* szigetébenn
Siet a víg Farsang *Vénus* elejébenn.[256]

A kis Ámorok pedig elterjednek az egész világon (annál a gondolatnál, hogy valaha vele Radvány várát is lakták, elfogja Barcsayt a szerelmi nosztalgia – nem lesz romantikus sebbé, hanem a révületből mint fantáziaútbóli eszmélkedés révén az önfegyelemhez, egy eszményi tudatállapothoz vissza lehet térni. Ennek az útnak a poétikai állomásai a következők:

– levélhelyzet: *szerepfelszabadítás* („Bár mit rajzolhasson vers szerző pennátskám”)

– *allegória* – a mitologizált világ szembesítése a tapasztalt világgal

– visszatérő *metafora* („hajó törés után mit szólok szelekkel?”)

– távolító, szentenciaszerű *tanács* (intelem)

– szubjektumjelzés (*aláírás*; „S el ne felejtsd kérlek régi Barátodat”).

Történeti értékű műfaj a *kalendáriumvers* is. A csízió egyik változatát olvashatjuk a „lengyel, török, moszka háború kezdetén”; itt a hónapok egymásutánja a hadviselő nagyhatalmak megindulását, egy szinte eposzi csatatérre való megérkezését jelzi; császár hónapja (augusztus) már a hónap- és seregszemle végét jelenti,

Azalatt Júniust görbe kaszájával
Követi Július éles sarlójával,
Császár is megindul maga hónapjában,
Sok országok sorsát hordozza markában:[257]

együtt vannak az ellenfelek, kezdődhet a vérontás; bár érdekes módon az augusztusnál a költő elejti az ötletet és más típusú ismétléshez: a városok felsorolásához folyamodik (*Az éjtszaki szelek fújnak süvöltéssel*[258]); valójában augusztus magyarra fordítása már a verslogika fordulatát jelzi: az uralkodó és az alattvalók sorozata következik. Az országokat jelentő városok békétlen jelenének felsorolása (földrajzi mellérendelés), majd a birodalmak tündöklése és bukása (történetfilozófia, kronologikus sorozat), végül az európai hatalmi politika kegyetlen

[256] KSZ 130–131.

[257] Szira 27.

[258] Szira 26–28.

sikereinek sora fejezi ki a költő jelenét, mindezek végül barokk chriába torkollnak: „De ők is elmúlnak többiek módjára."[259]

Nem túlozunk, ha a *haláltánc* kései változatát véljük itt felismerni. Ez utóbbi ugyan kissé modernizált változatban, de mégis lényegileg azonosíthatóan. A *Megromlott világnak szennyes szugoljában* kezdetű vers is haláltánc, amelynek szemléjébe a kidőlt vén fa (a természeti környezet sok eleme) éppúgy beletartozik, mint a hívság révén erkölcstelenné lett és így pusztulásra ítélt birodalmi főváros. A vanitas vanitatum és az ubi sunt formula összekapcsolása előkészíti a romantika történelemszemléletének ciklusmodelljét, valójában hanyatlás-, illetőleg végzet-hitét:

Így dőlt Corinth Athén, Róma nagyságával,
Így küszködik Páris hívság kórságával,
Így vész híres London nagy gazdagságával,
így enyészik Bécs is Szent István tornyával.

Az elnéptelenedő hely (a nagyszombati egyetem megüresedett épülete) lehetne az értékpusztulás sugallója és persze újabb történelmi (ezúttal magyar történelmi) fatalizmus verses foglalata (erről szól Ányos nagyszombati verse az egyetem Budára költöztetéséről); Barcsay költői révülete azonban nem az árnyékot, hanem a fényt vetíti a jövőbe (a főváros kialakulását sejti?), és jóslata nem más, mint az *óda* (az alkalmi óda) zsenge változata (amelyhez a fejlődés képzete társul):

Pozson emelkedik, Buda roppant lészen,
Prófétáink szava most tudom mit tészen,
Magyar haza megnő, szent, szép lesz egészen.[260]

Ebben az esetben tehát reagálása a költői „matériára" a könnyebben kínálkozó szólam-sztereotípiák (Lukácsy szavával: panelek) elvetése, más hangnem és főként új műfaj választása volt.

*Balladá*ja is van, bár a külső forma itt újszerű tartalmakat hordoz: a hívságnak, a szerencsének mint kártékony bálványnak az allegóriája.

*Kártyavers*e ugyan franciául készült, de reneszánsz kori enigmákkal rokon összefüggő metaforáival, hermetikus szerkezetével. (*Arrivé vers sa décadence* S. I.95.)

Az európai nagyhatalmak hombre-játéka a kis népek kiszolgáltatottságát jelenti; mint a szerencsejátékban, úgy viselkednek a hatalmi pozícióban levő államok; az emberi jogokra, alkotmányra vagy méltányosságra a legkevésbé sincsenek tekintettel. Vagy nem is az államok, hanem az elszabadult indulatú nép (a szabadság hombre-játékát a vers szerint Franciaország békésen szerette volna megjátszani; de a lakosság a kegyetlenségre szavazott).

Az *enigma* többféle megoldásban is jelen van Barcsay költészetében. Ír rejtvényverset az unalomról, a szerelemről, de álomlátó verse (*inkubáció* az antikvitás poétikai rendszerében) részleteiben titokzatos, bár a zárlatban mint apró zárakat mind felnyitja a metafora jelentés-rejtélyeit, és ezt ismét a klasszicizmus befejezettségigényével, műgondjával, megértés-kultuszával magyarázhatjuk leginkább. A talány verses formája még a szerző és a hallgató (egyszemélyes vagy népesebb publikum) közvetlen kapcsolatát jelzi: a poétai mesterséggel megformált kérdésre meg várhatott választ a Barcsay-szerű költő (időben-térben nem volt

---

[259] KSZ 28.

[260] Szira 120.

soha túl messze „megfejtőjétől”). Az enigmaköltészetnek utolsó darabjait a preromantika szerzői írják: Kölcsey Ferencéi (*Talányok)* az egyéni verstermésen belül is társtalan ciklusukkal valóban a műfaj elavulását, pontosabban jelentésvesztését jelzik.

Külső forma. Hadd töprengjünk el a vers *méret*én. Meg is fogalmazza a parányiság – szándéka szerint tömörség – apológiáját, akárha Martialist hallanók:

Barátom! hozzád írt verseim kedvelled
Hát soraim számát miért keveselled?[261]

Hosszú verse alig van, a sornyi versötlettől haladhatunk a kézírásban legtöbb két-három lapnyi elégiáig vagy ódáig. A miniatürizálást akár a rokokó tünetének is tekinthetjük, bár nem a sort, csak a költeményt, a strófát rövidíti valami belső erőtlenség (vagy az erőtlenség látszatára való törekvés) miatt.

A *töredékesség* programja inkább a XIX. századi romantikára vallana, de ez nála nem válik éppen programmá, végiggondolt poétai magatartássá, inkább *verses tünet*e egy modern világ-fájdalomnak (olyasminek, mint aminek Szentjóbi Szabó, Ányos, Dayka versként értékelhető formát is adott); ő az elhallgatással, a mondat, a nekilendült fantázia hirtelen visszafogásával fejezi ki *költői én* és *pragmatikus én* konfliktusát, a vers képviselte más világ fájdalmasan szép élet- (tulajdonképpen a haszonelvű társadalomhoz viszonyított) idegenségét.

Engemet igazán most tsak e vigasztal,
s a t.[262]
Eszembe jutának Orczy levelei
s a t.[263]

Lotman hívja fel a figyelmet az Európa-szerte érvényes modellre, amely a preromantikát mint a nyelvi pragmatizmus felismerésének korát tételezi, ahol az elit nyelvének tekintett egyetemes francia tekintélyét és szerepét veszti a természetibb nemzeti nyelvek ellenében; ez az elképzelés egybehangzik Barcsay nyelvszemléletével.

A verses és prózai előadásmód váltakoztatása is létrehozhatta a sorozatszerűséget, a befejezhetetlenség érzetét keltő *s a többi*-szerű zárlat kedvelését (misszilisek). Valamiféle preromantikus akaratgyengeség, Weltschmerz, lemondás is árad ebből a szövegtechnikai megoldásból; ugyancsak távol áll a klasszicizmus szerkesztő pedantériájától, a fegyelmezett és tudatos tagolástól, pedig a *Tövisek és virágok,* Kazinczy verses elvárásgyűjteménye időben még a jövendőé.

Ha az újonnan azonosított Barcsay-költeményeket a ritmus és a rímhasználat szempontjából vesszük szemügyre, világosan követhetők Barcsay Ábrahám prozódiai hajlamai; e huszonöt magyar nyelvű vers ütemrendje és ritmusképlete a következő (a versek kezdősora az azonosító. Az autográf kéziratok írásmódját megőriztük.).

1. Akkor sohajtással rólad emlékezem	3/3/3/3	aaaa	12
2. Mély álmomból felébresztél	4/4//4/3	abab	8/7
3. Nyájas Házasságnak lobogó fáklyáji	3/3/3/3	aabb	12

[261] OGY 2. 293.

[262] KSZ 91.

[263] KSZ 211.

4. Arra Buda táján láttam egy tsillagot	3/3/3/3	aaaa	12	
5. Meddig késel mégis sértődett Magyarság	3/3/3/3	aabb	12	
6. Mennyei szép Hajnal	3/3//3/3//4/4	aabaab	6/6/8	
7. Hozd hát Pestre, kérlek, drága szekrénykédet	3/3/3/3	aaaa	12	
8. Atyám! bűnös vagyok, szép verseket loptam	3/3/3/3	aaaa	12	
9. Itt mondom, Barátom, Terka udvarában	3/3/3/3	aaaa	12	
10. Látlak Neptunusnak tűndér szígonnyával	3/3/3/3	aaaa	12	
11. Kassárol botsátott kedves leveledet	3/3/3/3	aaaa	12	
12. Irjunk mi ha lehet s ha szabad verseket	3/3/3/3	aaaa	12	
13. Engem strázsa helyről immár fel váltának	3/3/3/3	aaaa	12	
14. Hát el hagyád Bétsett? El hagyád hazádott	3/3/3/3	aaaa	12	
15. Pajtás! a gyöngyösi papok kriptájában	3/3/3/3	aaaa	12	
16. Álmos Morfeusnak tündér országában	3/3/3/3	aaaa	12	
17. De már légyen elég barátod Sorsárol	3/3/3/3	aaaa	12	
18. Pusztán maradott már Esztergom temploma!	3/3/3/3	aaaa	12	
19. Macsák udvarának felső szakaszába	3/3/3/3	aaaa	12	
20. István! Istennel van. Nincs velűnk. Melly eset	3/3/3/3	aabb	12	1786
21. Százból százat tenni Thresia probálta	3/3/3/3	aabb	12	
22. Már azt véltem hív társ, Bétsben enyvesedtél	3/3/3/3	aaaa	12	
23. Barátom! hozzád írt verseim kedvelled	3/3/3/3	aabb	12	
24. Fényes országoknak hamviból származott	3/3/3/3	aabb	12	1782 előtt
25. Orphé régen, halál vizének partyáról	3/3/3/3	aabb	12	

Két sajátosan kialakított strófát találunk itt; a 2. illetőleg a 6. szám alatt. A 2. számú szótagszámváltó költemény: nyolcas szótagszámú sorok váltakoznak benne hetesekkel, ezt a szótagszámváltó varietást a szóvégek zeneisége is erősíti a Barcsaynál nagyon is ritka keresztrím révén. Erőteljesen emlékeztet ez a hangzás a virágénekek prozódiai természetére. A szakasz különben a Himfy-strófa első felének feleltethető meg; ha már az előzményeket keressük, hadd utaljunk a hetes-nyolcas periódus népköltészeti megjelenésére is. Ezt a sorpárt Szepes Erika kétféle jelentés hordozójának tekinti: idilli történet vagy elkeseredett hazafiság érzése fejeződik ki benne leggyakrabban[264].

[264] „A nyolcas-hetes hangulati töltése, a költemények látszólagos tartalmi különbségei ellenére, mégiscsak meghatározza, milyen típusú versek illeszkedjenek e mértékbe: dallamosságot, zsánerképet, idilli jeleneteket elevenít meg a periódus. Ha a tartalom az ilyen típusú idillnek éppen ellentéte: hontalanságérzés, elkeseredett hazafiság, kitaszítottság, akkor a költő a forma hangulati holdudvara és a mondanivaló közt feszülő ellenpontot hoz létre, és ezáltal erősíti a hatást.” Szepes 1990. 97.

A 6. számú költemény Goethe *Rémkirály*ának (8/6) ritmusvariációja is lehetne, mégis közelebb áll a Balassi-strófa egy szakasszal megnyújtott kezdőperiódusához. Itt a két hatos ütemet nem hetes, hanem nyolcas sor követi.

A mintánk huszonöt darabjából hét párrímes, egy keresztrímes, egy kombinált, tizenhat pedig csoportrímes megoldású. Ez utóbbit kell tehát legjellemzőbbnek tartanunk Barcsay rímkezelésére. Kérdés, hogy verselési beidegződésről (tanulatlanságról, igénytelenségről), vagy pedig tudatos mintakövetés esetéről van itt szó.

9. Stílustörténeti megközelítés

Barcsay stílusához Révai Miklós kategóriáival próbálunk közelíteni, arra számítva, hogy az azonos kor gondolkodójának rendszeressége és szellemes nyelvi jelölésmódja megszólaltatja a régi szöveget: valamiféle empatikus módszert kívánunk tehát alkalmazni. *A magyar szép toll*[265] ugyan 1804–1805-ben keletkezett, de ez időben nem oly nagy távolság, hogy a baráti körébe tartozó testőr szövegeitől teljesen idegen lehetne adelungi rendszere; ha feltételezzük, hogy az érték tartományába az tartozik bele, ami az *ízetlenség*en és a *rendesség*en innen található (ezek Barcsay értékszavai), nyelvhasználati minták megjelölésén kívül a Barcsay-szövegeknek egy stílustörténeti folyamatba való elhelyezésére kell törekednünk.

A *természetesség kultusza* még nem is társul nála rendszeres nyelv- vagy irodalomelméleti képzettséggel, hanem szívesen elsajátított emberi-költői póz, amelynek időnkénti elemzése mind az általános bölcselet, mind a verselmélet területén értékes felismerésekkel ajándékozza meg. Ez a természetességideál a transzcendentális ismeretek vállalását, spontán jellegű kifejezését – és az ennek megfeleltethető kifejezés*mód*ot jelenti. A norma tehát a műgonddal, de nem mesterkélten létrehozott tiszta szöveg (klasszicista stíluseszmény reminiszcenciáit ismerhetjük fel ebben, de nem csak azt; az együgyűség, a természetesség, amelyekre gyakran utal Barcsay, a naiv és szentimentális költészet oppozícióját juttathatja eszünkbe, ő maga igen sok tekintetben az önmaga ellen is irányított demitizáló tendenciáival a romantika egyik változatában jelentkező énszemléletet, a feloldódás vágyát képviseli):

Vígabb sugárai sokszor az elmének
Más színt adnak a szív érzékenységének,
Te is tulajdonítsd farsang kezdetének,
Hogy szegény verseim furcsábbak levének.[266]

Retorikai terminusokkal élve az *ékesség* felől a *díszesség* irányába való elmozdulás, az atticizmustól az asianizmus felé: erre vonatkozik a szerzőnek stiláris fordulatát illető mente-

---

[265] Révai könyve a költő halála miatt kéziratban maradt. 1806 májusában részletes tartalmi kivonatban ismertette az előfizetőkkel: *II. Kötet, mellyben a Magyar Szép Toll foglaltatik – főképpen Adelung után* – Az *első rész* fejtegeti a Szép tollnak közönséges tulajdonságait: a hibátlanságot, tisztaságot, világosságot, illendőséget, általjában szóllást, méltóságot, kedvességet, elevenséget, külömbséget, újságot és egységet. *A második rész* magyarázza a Szép tollnak különes nemeit: „a méltóságra nézve az alsót, a középszerűt, a felsőt; a tzélra és tárgyra nézve a foglalatoskodó tollat, különös nevén a tisztbélit, udvari, és törvényszéki tollra felosztva; azután a történetíró, s a tanító tollat; tovább a képest, vagy a figurást az érdeklőt, az indúlatost, a magasat; végtére a szólló, a játékos, s a költő tollat. A *harmadik rész* leg rövidebben szóll a Szép tollra megkívántató segedelmekről.” Révai 1973.

[266] KSZ 57.

getőzése. Vagyis az, hogy a világ eltérése a normától a poétikai elvek variálását is jogossá teheti. Másképpen szólva: az inventio poetica bonyolultsága egyenes arányban van az adott világ észlelhető elemeivel: erre vonatkozik megállapítása, hogy „csak a jelen-való teszi életemet”.[267]

Emlékezés és jóslás mindig sajátos hangnemet kíván meg szövegeiben, emlék, álom, révület: már maguk a tudatállapotok is lehetővé teszik a tapasztalati világ kitágítását; a stílusban ez a leíró jelleg kiegészítését jelenti a sugalló, a szubjektívebb jelleggel: valahol ezek határán kellene az alanyi líra forrás- vagy születéshelyét keresnünk, az *az*-tól az (általános alanyt jelentő) *mi*-n keresztül az *én*-ig mint poétikus tárgyig. Az *Éjtszaki szeleknek süvöltő zúgása* kezdetű versben a 4. szakaszban bukkan fel először mi jelentésű birtokos személyrag (szőlőhegy*eink*ről), a következő háromban ez a használatos akár főnéven, akár igén (emlékezü*nk*, álmodu*nk*, csókot szedtü*nk*); végre a zárószakaszban a szentenciázó „mi” helyett a vallomásos én születik meg (és ismétlődik a vers végéig soronként), amely mint a lírai versekben: az érzés, az írás alanya és tárgya:

De mely kínos árnyék bágyasztja lelkemet?[268]

Magyarságról (tehát bizonyos szövegösszefüggésekben választékos nyelvhasználatról) szólva, Révainak minden megállapítása a tisztaságra, a nyelv természete szerint való írásmódra való törekvés. Barcsay misszilisei és egyes verslevelei a Révai által *alsó toll*nak nevezett társalgó, bizalmas stílus jegyében íródtak.

„A bizodalom némű némű egyenlőséget teszen fel előre s azért vagyon helye ezen nemű kiejtésnek először is a gyengébb ízlésű jó barátok között.”[269] Orczynak írja Barcsay, és közben elismeri hangnemének regiszterét:

Jól mondod, hogy nékem a Múzsák tsevegnek.[270]

Az *érzékenység*re hajlamos és egyszersmind fogékony társalkodók stílusa mintegy összecsiszolódott, szinte csak az összehasonlító stilisztika módszerei ígérik a különbség felfedezését a levelező kör által írott szövegek között (Barcsay, Orczy, Bessenyei, Ányos, Kreskay, Virág). A társalgó stílus célja a tetszés, *a bizalom megnyerése* Révai szerint, innen vezeti le a stílushoz illő tárgyat is (klasszicista módon törekedve a cselekvés módja és tárgya közötti állandó vonzatok rögzítésére); ez az alsó tollhoz illően természetszerűleg „kedvesen kitsiny” (a felsőben tiszteletet és csodálatot kell kiváltania); ebben Pope rokona, aki érzékenységéhez megteremtette a költői szabadság elve révén a lehető legegyénibb nyelvet is:

Engedd, hogy már egyszer, gyönyörű Évátskám!
Bár mit rajzolhasson vers-szerző pennácskám.[271]

---

[267] KSZ 21. A teljes versszak:

De mely kínos árnyék bágyasztja lelkemet?
Mult idő s jövendők fárasztják elmémet,
Mert ha megvizsgálom valóban szívemet,
Csak a jelen-való teszi életemet.”

[268] KSZ 21.

[269] Révai 1993. 189.

[270] KSZ 81.

[271] KSZ 130.

Folyamatos, közvetlen, könnyed hangvételű ez a szöveg, nem túlzottan retorizált; *„az éles elmének figúráji”* képviselte szellemessége fordulatosságában, játékosságában mutatkozik meg. Révai világosságot vár el az alsó toll forgatójától: a célratörő fogalmazást tartja (nemcsak Adelung, hanem Horatius és Boileau nyomán is) illendőnek. Barcsay in medias res kezdései ezt a kívánalmat teljesítik.

Vége van, Barátom! már a gyakorlásnak
Eljött az ideje kunyhóba lakásnak.[272]
Az éjtszaki szelek fújnak süvöltéssel,
Sok posta Legények futnak kürtöléssel.[273]

A jó szövegnek továbbá hangnemében (de még inkább összhatásában) egységesnek kell lennie az elvárás szerint. A szövegegész koherenciája megengedi a belső hangvételbeli kilengéseket: „*szabadon mehet által, ha a tárgyak úgy kívánják, a középszerű sőt a felső tollnak is némelly nemeire*”[274]. A stílus dialektikus pragmatikája itt nyert igazán meggyőző megfogalmazást, és Barcsay verseinek, leveleinek kitérői, hangnemfordulatai ilyen alapon még csak nem is képviselnek normaszegést (vagy az adelungi, illetőleg a Révai-féle stilisztika lenne kellőképpen modern?).

A *fortunate senex* toposz (*Hallom Aquilónak fagyos süvöltését)* versrészletként általában a nyolcvanas évek elejétől jelenik meg a Barcsay-lírában; önálló verset is létrehoz. (Ezt a „boldog vénség” motívumot később Vörösmarty Virág Benedekre, Petőfi Vajda Péterre írott versében viszi tovább.)

A szerencse forgandósága is gyakran bukkan elő verses gondolkodásában a sornyi maximától (miniatűr):

Nagy ringyó volt mindég a tündér Szerencse,[275]

a szerencséről írott klasszikus balladáig (kisforma):

Hogy nézném a Szerencsének
Álhatatlan forgását
S egyenetlen kerekének
Bolondos mozdulását”.[276]

Ebben a részben pedig a hagyományos barokk kép ismerhető fel;[277] a ciklikusság, a változtathatatlanság kifejezője a szerencse; a zárómozzanat azonban már újabb képpel fejezi ki, felhívó jellegű igékkel, categoricus imperativusszal társítja a szerencse-gondolatot: a szerencsének mint bálványnak imádása, kultusza volna a rabságban töltött múlt – az áldozóhely ledöntése jelenti a sorsalakító tettet, a jövőbeli emberi szabadságot.

---

[272] KSZ 78.

[273] KSZ 26–27.

[274] Révai 1973. 197.

[275] KSZ 134.

[276] OGY 2. 47.

[277] Ismeretes Faludi Ferenc tízes sorokból szerkesztett allegorikus dala, a *Forgandó szerencse;* itt olvasható:

Fortuna szekerén okosan ülj,
Úgy forgasd tengelyét, hogy ki ne dűlj: … (Mezei 1983. 26.),

vagyis a sors az óvatos életvezetéssel irányítható is.

Ami a levelek sorozatát illeti (itt elsősorban az Orczyhoz címzettekre gondolunk), ezek a levelek Mikes leveleskönyvének méltó párjai a magyar irodalmi stílus történetében. Változatos hangvételük, a tudatosság és a spontaneitás szinte rafinált együttese a magatartásban, a műveltség és a naivitás együttes értékelése, sőt felvállalása nem idegen Barcsay prózastílusától sem.

A (prózakeret nélkül vizsgált) versek stílusjegyei egy nosztalgikus (értékveszteséget sugárzó) alapélmény következményei és szimptómái. Ezért nem is egybevágóak a költőeszményként emlegetett Gyöngyösi vagy Koháry István művészetére jellemző jegyekkel. (Baranyai Zoltán Beniczky versmodorát is felismerni véli a bécsi franciás költők műveiben.) Talán csak maga a dikció, a magyarosnak nevezett 6/6 felbontású ütemhangsúlyos sor, ami a rigmusszerű hagyományosság jelentésösszetevőjét adja a stílusnak; de hagyományos (és ebben az előbb említett minták folytatása) a felsorolás (sőt az eposzi szemle) kedvelése, a szentenciarészek etikai ítélet jellege.

Anakreón híveinek szerelmi enyelgéseit, „tsátsogásait" hasznosság és méltóság nélkül valóknak nevezi Révai Miklós, bizonyára nem is a tárgy, hanem a modor ingerli (pedig a játékos életszemlélet, a szerelemkert virágének-költészete már Horváth Ádámnál, Zechenter Antalnál, sőt a köztiszteletben álló Faludinál is jelentkezik). A pásztorköltészet hangvételét (Barcsaynál is) nemesen egyszerűnek tekinti, kedveli. Anakreón és Vergilius leszármazottainak csatája volna ez, vagy inkább már az ízléseszmények elmozdulásának érzékelése a görögség-élmény irányába? A normák és eszmények helyett a stílus igazi forrása a titokként értékelt *szubjektum* – ebben a pontban hadd fogadjuk el Debreczeni Attilának Csokonai értelmezése kapcsán megfogalmazott következtetéseit.[278]

10. Verstörténeti megközelítés

Mindenekelőtt a versbe forduló (és később esetleg a prózai kifejezésmódhoz visszatérő) *episztolát* nevezhetjük meg, mint Barcsayra jellemző kisformát. Ha formális szempontok alapján mechanikusan széttagoljuk a legtöbb szövegét (a missziliseket), és betűszimbólumokkal helyettesítjük a megfelelő (e szempont alapján már egységnyi) részeket, a következő változatokat kapjuk (ahol p: próza; v: vers):

v
vp
vpv
vpvp...

vagy pedig ennek a párja, a prózában kezdődő misszilis:

p
pv
pvp
pvpv...

[278] Nem a stílusra, hanem a stílus forrására: a kedély állapotára (illetőleg az ezt befolyásoló én–nem én problémára) vonatkozik Debreczeni megállapítása: Csokonai „ráébredt arra, hogy a valóság ellenáll a normáknak és eszményeknek, vagyis a boldogságot és a virtust – *bármilyen* norma és eszmény helyett - a számára egyetlen biztos pontban, önmagában kell megteremtenie". (Debreczeni 1993. 74.)

A szövegfajták keverésére magánál a legendás Ligne hercegnél, a Barcsay fölöttesével, Hadik generálissal is levelező hadtudományi írónál, szabadkőműves szépírónál találunk a klasszicizmus irodalomeszményével sem ellenkező magyarázatot: „Mivel fárasztó, ha túl sok próza vagy túl sok vers következik egymás után, megszakítottam az egyiket a másikkal, hogy ne legyen az írásom túlságosan unalmas."[279] Ez Barcsaynál a következő verszárlatot (*ízesülést, áthajlást)* eredményezi:

Így – De már el hagyom hosszas verseimet,
Szabad szókban küldöm többi rendeimet.[280]

Utaltunk már arra, hogy Barcsaynak sok tekintetben ötletadója, költői versenytársa volt Fekete János gróf. *Esquisse d'un Tableau mouvant de Vienne* című könyvében ő is Ligne-nek (szerinte „korunk Gramond lovagjának") követője; Chaulieu-re és Voltaire-re való hivatkozással szeretne prózában és versben egyaránt ékesen szólni.[281]

Barcsay nem írt ciklust, hacsak az Orczynak címzett versek egy sorozatát (különösképpen az indításokat) nem tekintjük egy *voyage pittoresque et raisonné* verses változatának. Az utazási vers (poema hodoeporicum) fantáziaút is lehet; rendkívül szép versben eleveníti fel barátságuk szellemtörténetét Orczy a visszapillantó, a közös írás-olvasást elvégzettnek tekintő költeményben, s a *Költeményes Szülemények*-beli cím itt nem puszta konvenció: *Két barátnak hosszú útra való vándorlása.* Ebből az Orczy-versből vesszük az ötletet, hogy Barcsay költeményei egy jelképes út jeladásaiként is felfoghatók, versei a vándordiákéi: ebbe szerelem, móka, környezetleírás, pihenő, találkozás, elválás egyaránt belefér; ha pedig ezek vándorénekek,

Hagyd, légyen e pusztán vándorló lelkemnek
Bár kis pihenése bádjadott fejemnek[282],

a hős (a vitéz) szerepe csak látszat; ezért nem jöttek létre az indulók és a győzelmi énekek, ezért szól az egész Barcsay-líra a békesség formáiról (mint látványról, olvasmányról, vágyról, emlékről, tervről), a világvándor távlatból figyelheti akár saját helyzetét is; nem a lírikus, hanem a filozófus módján. Az előbb említett Orczy-versben a visszatérés többféle szinten is megtörténik, az egyik *a mintáktól az énhez* – az olvasmány szerzőjétől a jelenvaló emberhez való megérkezés:

Horátztól Kónyihozz, Voltértől Ortzyhozz,
Sviffttől Bartsaihozz, Póptól Bárótzyhozz[283];

ott is a nagy utaztató látszik Barcsay messzi társának, a szatírikus vénájú, ír származású különc: Swift. A felvonulás, a szemle, az ezeknek megfelelő sorozat (az alkotás folyamatában vizsgálva: felsorolás), ismétlés jelenti e vándorénekek szövegszervező elvét.

---

[279] Ligne szövege eredetiben: „Comme trop de prose de suite, et trop de pièces en vers fatiguent encore plus, j'ai interrompu l'une par les autres, pour être moins ennuyeux". Ligne 1796–1808. Vol. 12. 6.

[280] KSZ 126.

[281] „écrire en prose et en vers comme Chaulieu et Voltaire" (Fekete: *Esquisse d un Tableau mouvant de Vienne.* 71.).

[282] KSZ 105.

[283] KSZ 195.

A már említett, történetileg kialakult formulák versbeli alkalmazására a XVIII. század végén még Nyugat-Európában is találunk példát; a Barcsayval több szempontból is rokonítható André Chénier költészetében is előfordul a vanitatum vanitas vagy az ubi sunt motívum.

Végső soron tehát strukturálisan a mellérendelő formák a meghatározóak ezekben a költeményekben; nem is a versegésznek, hanem a szegmentumnak találjuk így meg a történeti előzményét. A különböző szövegek egymásra hatása révén létrejött jelentésből kiindulva a *Carmina Burana* típusú, lazán összetartozó szövegegységekről van szó, ahol a paszkvillus hangneme nem zárja ki sem a gáláns, sem a priapikus szövegeket; ilyen jellegű szerkesztmény nem egy kéziratos énekeskönyvünk, a ritmus monotóniája, a sorvégek hagyományossága is megerősít ebben a rokonításban; a címzett személye (mint visszaható, stílust, gondolatmenetet, utalási logikát befolyásoló tényező) és a társalgó viszony egyedisége az, ami a kéziratos énekeskönyvektől mégiscsak megkülönbözteti a Barcsay-lírát.

Sorozat. A *kalendáriumvers* ilyen sorozat alapú hagyományos műfaj. Ebben a hónapsort a városoké követi, egyebütt a történelmi győzelmek vagy éppen csatavesztések előszámlálása kelti az olvasóban a monotónia, valójában az emberi akarattól függetlenül működő teremtett világ érzetét. Barcsay Ábrahám szerkesztési képessége (valójában általános műveltsége és könyvkultúrája) különösen megmutatkozik, amikor Orczy felkérésére könyveket csoportosít (Orczy Lőrinc feltehetőleg sorozatba kívánta a különböző füzeteket köttetni) 1772. május 29-én; itt nyilatkozik – igaz, csak egy kurta mondat erejéig – a női olvasótáborról, illetőleg a pásztori történet világirodalmi, irodalomtörténeti helyéről: „A Napkeleti mesékhez minden nemzeteknek nagy hajlandóságok vagyon, mivel erkölcseinktől kűlőmbőznek; a szép Nemet semmivel hamarább olvasásra nem lehet szoktatni: a Havasi Pásztorné is ezekhez tartozik."[284]

Az ismétlés itt a retorika legszívesebban alkalmazott eljárása. Segít az asszociációk szöveggé fűzésében, a szerkezet hangsúlyozásában, a gondolat, kép motívummá válásában. Zeneileg a ritmusosság létrehozója.

11. Kép és nyelv a versben

Tudom, hogy a mord tél a szomorú halálnak ábrázolása, a tavasz pedig az életnek képe.

(Barcsay)

Barcsay a művészetben kitüntetett szerepet tulajdonított a fantáziának. A születéssel nyert érzékenységben hitt. Leibnizi alkata egyszerre tette fogékonnyá a nyelv és a szubjektum titkaira, illetve hajlamossá a létezés ismételt tudatosítására („tudom, hogy a mord tél a szomorú halálnak ábrázolása, a tavasz pedig az életnek képe" – írta Radvánszkynak arról, amit ő „örökös élesztő változás"-nak nevezett[285]: az organikus ciklusról), mégpedig Herderrel csaknem egyszerre.

A **képes beszéd** kommunikációs tartalékait, magát a képet mint par excellence intellektuális – és alkalmanként teljesen gyakorlati – mondanivalók szép és főleg hasznos nyelvi formáját nem az iskolás retorizálás igénye tudatosította Barcsayékban, hanem a nyelv pragmatikus lehetőségeinek felismerése. Ha Barcsay Rousseau követőjének látszik abban a meggyőződésében, hogy a nyelv teremtmény, a nyelv célszerűségének tételezése révén inkább Helvetius

---

[284] OGY 2. 16. verso.

[285] Berkeszi 1889. 261.

híve (és alkati hasonlóságukat figyelve nem is véletlenül): „Azokban az országokban, ahol a tudományokat művelik, ahol még megőrizték az írás vágyát, de ahol ugyanakkor az önkényuralomnak vannak alávetve, vagy – annak következtében – a valóság csak valamilyen embléma mögé rejtőzve mutatkozhat, bizonyos, hogy az írók észrevétlenül kénytelenek azt a szokást elsajátítani, hogy csak allegóriában gondolkozzanak" – állapítja meg Helvetius.[286]

Az utókor nem azt a Barcsayt ismerte, akire mint az erény és az érdem megtestesítőjére hívta fel Báróczy Sándor a figyelmet, mint olyanra, akit ma kreatív elmének, rugalmas gondolkodású, jó alkalmazkodókészségű embernek neveznénk: „ditsérem mindenek felett éles elmédet, mely magát hirtelen feltanálván mindenekben, mintegy Próteus, ezer alakban tud változni"[287]. A Próteusz-hasonlat különben a (jellembeli) állandóság, az értéknek tekintett rendíthetetlenség viselkedéseszménye idején nem is lehetett túlontúl vonzó definíció. Akkor sem, ha a jónevű írótól származott; elvégre Báróczy nem kapcsolódott bele közvetlenül sem a rendi ellenállás belpolitikai eseményeibe, sem az egyre inkább pesti találkozókat is jelentő magyar irodalmi életbe.[288]

Barcsay műveltségélménye és létérzékelése a magyar nyelven megírt vers olvasását is egyrészt *előzetes ismeretekhez* (történeti, filozófiai, politikai tájékozottsághoz) kötötte, mint amit a humanizmus korai vagy XVIII. századi – latin – művelői körében tapasztalunk; másrészt azonban megnyilatkozásainak jellegzetes személyessége nem modor volt, hanem a megszólított emberrel való kapcsolat intenzív átélése: ez pedig kissé hermetikussá teszi írásait, kirekesztve belőlük a „profán" olvasó (értelmező) kíváncsiságát. Sem azok a kortársai, akik nem tartoztak közvetlenül baráti köréhez, sem utókorának olvasói nem dicsekedhetnek az utalások minden jelentéselemének megfejtésével. Mi tagadás, nehéz esztétikai problémaként feltüntetni (szépek-e a nem érthető szövegek) azt, ami az általános kommunikáció kérdése. Mégis úgy tűnik, nagyobb e szövegekben a versszerűség (a nyilvánosság számára is hozzáférhető kötöttség), mint a kirekesztő utalásos jelleg.

(A Barcsay-versek nyelvezete, magyar verselési eszménye talán túlságosan is *közvetve* fejezte ki a romantika életérzésének tragikus indulattelítettségét; a publikált versekből – mert a *Meddig késel mégis sértődett Magyarság* 1789 előtt kéziratban terjedhetett –, hiányzott a magyarsághoz mint államalkotó, de háttérbe szorított nemzethez szóló felhívó jelleg; hogyan is találhattak volna a XIX. század új (nemzeti értékpreferenciájú) korszakában szolidáris olvasóra?)

Versek névmetaforái. Barcsay legkorábbi keltezésű verse tréfás János-napi köszöntő Radvánszky János zólyomi birtokos nemesnek 1771 májusából. A régi vágású várúrnak semleges hangulatúra kopott, gyakori keresztneve ellenében identitáscserét ajánl a jóbarát négy „lelki" és huszonnégyféle „testi" János szereptartalmának megnevezésével:

Van rostélyon sütött, s olajban főtt János
Van szurkos, van szennyes, vagyon csinos János[289]

---

[286] Helvetius: *De l'esprit.* Liège 1774. 55.

[287] Báróczy 1775. IX.

[288] Nem szabad lebecsülnünk még a romantika nemzedékének pesti fellépte előtt azoknak az eseményeknek a jelentőségét, amelyek során az országgyűléseitől eltiltott magyar értelmiség Bécsen kívüli találkozásokkal igyekezett a magyar kultúra és a belpolitika számára használható terveket kidolgozni.

[289] A verset lásd: Berkeszi 1889. 251.

Az autonim jelentésre épülő vers[290] akár nyelvkritikaként vagy metanyelvi analízisként is felfogható.

Az előbbinek párverse Radvánszkyné Prónay *Éva* nevének poétikai tartalomelemzése. Ez főleg a (bibliai) *társított* jelentésre figyel. A *Múlt éjjel nyugovám csendes nyoszolyámban* kezdetű költemény az álommunkát Éva nevével indítja,[291] a fantáziajátékban a transzcendentális jól megfér a derűssel; Barcsay olyan helyzetet teremt, hogy – mókás versszerzőként – Isten névadását is indokolhatja.

> Azért nevezte ő Évát oly rövidre,
> Hogyha Ádám akar a megszentelt helyre
> Menni, vagy feküdni fige-levelekre,
> Hamar szólíthassa Évát mindezekre.[292]

A személynévtitok egyéb titkot is megidéz a szabványossá lett jelhagyományból. Nemcsak a név tartalmaz történetet, hanem a szólás, a poétai *locus* is; mondhatnók, hogy a nyelvújítás szele érintette meg az embernevekkel mesterkedő poétát, de egyébről van szó: arról, amit Kant a puszta ész határain belül vizsgált vallásról mondott: valláskritikáról vagy még inkább profán hermeneutikáról.

> Ez már régi kérdés s rendes feszegetés [...]
> Vajjon mi lehetett Évának almája?[293]

A *titkos alma* képnél azonban megtorpan a merész kíváncsiság; a név (mind a személynév, mind a fogalomé) csodaként viselkedhetik: a *mágiának* és nem a *praxisnak* részeként.

Barcsay Ábrahám verseiben különben, mint a jelesnapi jelmezes felvonulásokban, úgy hemzsegnek az istenek és a hősök, sőt a civilizációtörténet neves alakjai. Nem is ingerelne a jelenség különösebb értelmező erőfeszítésre; *haláltánc, apokaliptika, szaturnália* – válogathatnánk a műfaji címkék között. Hiszen a teremtett és felismerhető szerepek szemléje ismerős világmodell; ezen belül a maszkok cserélgetése régi bevált módszer mindenféle emberi kompenzációra. (Szerepeket említettünk, elvégre a subiectum csak predicatummal együtt létezik; a kultúrába avatottak számára a puszta „híres név" is narratív toposz jelölője.)

Nos, a Barcsay által gyakran emlegetett *játék néző piac* (világszínház) a maga átkeresztelt bábjaival, jelenbe szabaduló jelentéseivel nem is volna más, mint látvánnyá lett (ismét csak Barcsay kifejezésével élve:) „hívságos *schema*".[294]

> Ha a képzelődés ragyogó tűkörét
> Félre-tesszük [...]
> Parnasszus tetejét haszontalan mérjük.[295]

---

[290] Az *autonim* terminust a használatra nem vonatkoztatott, metanyelvi jelentéssíkban értelmezi J. Rey-Debove *Autonymie et métalangue* című tanulmányában. Cahiers de Lexicologie 1967. II. 20.

[291] Az *álommunka* Freud terminusa. A vers Berkeszinél 1889. 268-269.

[292] Szira 49.

[293] Szira 49.

[294] A *hívság* mind Barcsay, mind Orczy szóhasználatában gyakori, és a legtöbbször negatív értékítéletet fejez ki. Jelentésébe a fényűzés, a kényelem, a jóléti társadalom világi értékirányultsága és a kellemesség érzete egyaránt beletartozik.

A *schema* klasszikus jelentései: jelmez, arckifejezés, vázlat, kép, szónoki alakzat általában; és virágos, rejtélyes, átvitt értelmű beszéd vagy fordulat különösen.

[295] KSZ 46.

– írja az alkotás felidéző-megidéző gesztusáról a költő, maga is artisztikus képpé válva; egyszerre tartja is a tükröt, meg szereplője is a bűvös látványnak, a teremtett látszatvilágnak.

Névvé lesz ő is a sorozatban, részvétele hitelesíti a játékot, amelynek legotthonosabbá alakított tere Árkádia.[296] Hozzá kell tennünk, hogy a XVIII. századi magyar árkádizmus antik és humanista toposzok ötvözete, hiszen az emblematikus szerepteória valójában igen régi, Vergilius, Plótinosz, a Daphnis és Chloé szerzője (Longosz) pásztori helyzetei már Metastasio bécsi allegóriái, Faludi Ferenc meg a deákosok előtt fogékonnyá tették a magyar olvasót a bukolika jelvilágára.[297] Barcsay, Baróti Szabó, Orczy magyar nyelvű pásztorköltészetével egyidejű a Horváth Ádámé; Horváth költői magatartása, szövegkészlete igen sok tekintetben rokon Barcsayéval[298]. Az episztola sorselemző strófái után a szereplehetőségeket próbálgatja hamvazószerdán is, a jóbarátnak be is vallható szerelmi vágyakozásból – valójában szabályszerű lírai versből – mint *felelős pásztort* riasztja magát vissza a poétikailag is illendőbb (viselkedési tiltások által meg nem bélyegzett) szerepből:

De már újra virrad, keljetek, Zsellérek!
Izmos tulkaitok igábann vessétek,
Pásztorok! az éhes nyájat vezessétek,
S délre e sövénybe fejni térítsétek.[299]

Az olvasó felé a névválaszték (tulajdonképpen tehát a szerepválaszték) jelentéstartalmait tekintve *argumentált*; a hatás (a választás) kiszámítható, hiszen a pozitív értékmozzanatokat Árkádia örökös vagy ideiglenes lakói eleve hordozzák.[300] Flóra, Pomóna, Pán, Páris és Heléna, Filemon Baucissal, Hébe, Mars vagy Árész és mindegyre (Cupidóval vagy nélküle) Vénus. Árkádiában az, aki magát Mars katonájának, örökös rabjának tételezi, megpihenhet, sőt itt fel is oldhat (a szemiózisra vonatkozó) titkokat:

---

[296] Sárközy Péter joggal hívja fel a figyelmet arra, hogy a század második felének magyar katonaköltői közül sokan megfordultak azon az olasz földön, ahol a nemzeti érzés legfőbb ébresztője volt az Accademia dell'Arcadia: Kreskay Imre, Faludy Ferenc, Kisfaludy Sándor mellett a mozgalom baráti körükre is hatott. Lásd Sárközy 1994.

[297] Hadd utaljunk itt egy szofista kéziratra, amelynek jegyében azonban a barokk és a klasszicizmus maszkelméletei könnyen megközelíthetők: „A dolgok esetében így járj el: ha a bátorságra akarsz emlékezni, gondolj Árészra és Akhilleuszra, ha a kovácsmesterségre, akkor Hephaisztoszra, ha a gyávaságra, Epeiroszra." *Disszoi logoi*. IX. 6. A szofista filozófia. Szöveggyűjtemény. Atlantisz Kiadó, Bp. 1993. 121.

[298] II. József toleranciarendeletét (1781. okt. 9.) például a pásztorköltészet sablonjaival szerkesztett versben köszönti a *Holmi I.* könyvének egyik bukolikájában (bevallása szerint Vergilius IV. eclogájának imitációjával); az aranyidő visszatért (lásd Péterffy 1985. 33):

A vad Farkasok is már mint Barátjokkal
Együtt legelgetnek a gyenge juhokkal,
Mellyek Pásztor nélkül meg-hozzák magokkal,
Meg-tőlt tsetseiket édes téllyel sokkal.

[299] KSZ 105.

[300] Révai Miklós a következőképpen határozta meg Barcsay árkádikus költészetét: „az Együgyű Természetnek verseibenn erőltetés nélkül nyájaskodó magzatja Barcsay Ábrahám". (Lásd Éder Zoltán: *Révai Miklós*. A múlt magyar tudósai. III. sorozat. Bp. 1972. 201.) Ne felejtsük azonban el, hogy ez a (már magától Barcsaytól eredeztethető) *beállításnak* a következménye. „Az emberek nem úgy viselkednek, ahogyan egy társas helyzet vagy bármilyen élethelyzet objektíve van, hanem annak megfelelően, ahogy ők a szituációt *definiálják,* minősítik." Buda 1988. 45.

A szónak ereje változik ellenben
És szerelmet jelent minden e versekben.[301]

Ennek a szerep- és névjátéknak következtében jön létre (bár egy szövegnyi, írás-olvasásnyi időre) a konfliktus helyett a *konvenció*, az akció helyett az *allegória,* a probléma helyett a *harmónia* (némelykor éppenséggel idill). Itt a név- és jelentésátvitel eszményteremtő *elve* következtében – de azért is, mert Barcsay szerint a tudomány terjedése elősegíti a világbéke megteremtését – „megegyez Bellóna Múzsákkal"[302]. Az „inter arma silent Musae" ellentéte, tehát egy vágyvilág bontakozhatik ki ennek a nagyon is optimista tudományszemléletnek a költői megvalósulásával. Voltaire gondolkodássá, ihletté vált eszméi hatnak itt.

Mintha valami eposz égi megjelenítésének volnánk tanúi; ebben is hasonlít Barcsay André Chénier-hez, aki az univerzumról kívánt ismereteket szerezni és továbbítani a legrövidebb sorával is. A mitikus szerepek mellett azonban a versek lehetőséget adnak felismerhetetlen álarcok viselésére is, az identitás szándékolt rejtésére.

(Hasznosnak látszik itt a Mérei Ferenc-féle megkülönböztetés, a jelölőknek *utalás*ra és *szimbólum*ra való felosztása, hiszen az élményközeli időben és a pars pro toto eljárásával működtetett felidézés a névadásban is utalásnak minősíthető).

A mitológiai szerepek közül való válogatás többszörös áttételnek felel meg, jelentése egyértelműbb; Barcsay a következő versindításban nemcsak a Horatius tar koponyájáról szóló anekdotára utal (ezzel persze Orczyt is fölmagasztalva), hanem egy kevesek által ismert vers szövegére is, arra, amely a korban egyetlenegyszer jelent meg nyomtatásban: Orczy *Futó gondolat a Szabadságról* című költeményére; ez pedig nem más, mint a korban népszerű szabadságértelmezések társadalomtörténeti áttekintése. A *világszemlé*t aktualizálja ez a vershelyzet:

Itt vagyok, hol hajdant zokogó Múzsával
Vén kopasz verselő Nemzetek' sorsával
Játszott, 's öszve vetvén Királyt Jobbágyával
Szabadságról mesélt 's firkált pennájával.[303]

A következő esetben pedig szélesebb olvasókör számára nyilvánvaló a jelentés; magyar nyelvi és érzelmi programot képviselő szerzők közül egyesek életükben intézménnyé (mint Ráday Gedeon vagy Kazinczy) vagy jelképpé váltak:

Nagyobb most az Örsi Böltsnek Oskolája,
Mint régen Plátónak *Academiája.*[304]

Legjobb barátja, atyai jóakarója és költőtársa, Orczy Lőrinc személyét idézte Barcsay mindkét esetben; mind az utaló jellegű, mind pedig a szimbolikus természetű helyettesítő névvel.

Az utalás egy *élményközösség* nyelvi eleme. A rejtett utalás már csak leplezett jelzéssel képzelhető el; a rejtett élmények és tervek világa a megnevezés rendjén is nagyobb körültekintést, tudatosabb jelölést kíván. Barcsay politikai karrierjének látványos kudarca a rejtett

---

[301] Szira 56.

[302] Szira 119.

[303] Révai 1789. 206. Barcsay verse utalás Orczy önarckép jellegű figurájára a *Futó gondolat a Szabadságról* című versből (ezt lásd uo. 59.)

[304] Uo. 222.

élmények tökéletlen leplezéssé (névmetaforává) alakításából is következett. Hadd idézzünk fel itt inkább mégis ebből a nyelvi eseményekben is gazdag élettörténetből a névrejtés két olyan esetét, amelyek a lovagi költészet hagyományára vezethetők vissza (kiemelés – E. E.):

Barátim, ha egyszer az én órám eljön,
S maga Phillis önnön nevét megmondhatja[305]
Comment ma Sympathie antique
Oublierait la fète de Rosalie?[306]

Ányos is utal Chlórisra, Phillisre a tavaszköszöntőjében (az apró viola bokrétává válhat Chlóris szép kezében; gyönyörűség virágokat fonni Phillis hajába[307]). Itt már nem könnyű megkülönböztetni egymástól az utalás és az allegorizálás (szimbólumhasználat) eseteit.

Prózai levelek névmetaforái. A Barcsay-levelek révén rendelkezünk a költő névadási-névhasználati szokásainak leírásával. A név mint az utalás emblémája amúgy is közös a kötött és kötetlen ritmusú szövegekben.[308] Nem lesz haszontalan egybevetni a metaforikus névhasználat e kétféle jelentkezését; azért sem, mert a versek a prózai levelek szerves részét képezték eredetileg, s a levelekben használt nyelvezet nem változott meg minden elemében a prózai, illetőleg verses kifejezésmódra való áttéréssel.

Névrejtés valósul meg a versszerzők szándékait még tükröző (életükben szerkesztett), *Két nagyságos elmének költeményes szüleményei* című kötetben is, amelyben máig kétséges egyik-másik költemény szerzője.

A helyettesítő név identitáskiteljesítő szerepéről szólva emlékeztetünk Barcsay játékos énrejtésére is; a baráti viszony ismételt definiálásában például jó mulatságnak számíthatott az *anagramma*. Van olyan autográf levelünk, amelyet nem Barcsay küld Orczynak, hanem *Csaraby – Cziró*nak. Az anagramma a mesterkedő költészet nyelvi kísérleteihez kapcsolja az episztolákat.

Egyebütt a mitológiai szerepekkel való azonosulás (első transzmutáció), majd a szerepek szándékos összetévesztése (második transzmutáció) révén valósul meg az olvasó megtévesztése; a zólyomi várúr, Radvánszky János következetesen Piladésnek nevezi magát Barcsayhoz (szerinte: Oresztészhez) írott leveleiben. A költő azonban hol a megszólításban, hol az aláírásban él a Piladés névvel; mintha csak öröme telnék a rendszerető olvasónak

---

[305] A vers ugyan fordítása egy német műnek (Orczy gyűjt. 2. cs.), de a Phillis rejtőnév az eredeti Barcsay-versekben is sokszor előfordul a szokványos jelentésben.

[306] Ebben az esetben nem a név megváltoztatásával rejt Barcsay, hanem más nyelvre való transzlációval (francia vers), illetve a nyilvánosság teljes kizárásával; hiszen a verset magánlevélben küldte el Czegei Wass Sámuelné Bethlen Rózának.

[307] 1780. március 13-án kelt episztolája (*Kapitány Barcsaynak*) így kezdődik: „Már a tél költözik reszkető fagyával”. A vers lelőhelye: ÁÖ. 36–37.

[308] Mérei Ferenc hármas viszonyt tételez az utalás kommunikációs mechanizmusában, ahol helye van mind a versben felbukkanó (például allegorikus) emberalaknak, mind az írónak, mind az olvasónak: „Az utalás... minden olyan visszatérésnek a mechanizmusa, amelyben a konkrét részlet az eddigi előfordulás egészét képviseli. S mindkét változatban az élményközösség anyanyelve: az író és olvasó élményközösségének anyanyelve, ha az olvasó is átélte a feldolgozott élményt; a hős és az olvasó közös nyelve, ha az olvasó a hőssel együtt magát az élményt vagy a hős visszaemlékezésével az élmény felidézését élte át.” Mérei 1985. 69.

(esetünkben a magánlevelezés olvasójának) zavarba hozásában a jelek és jelentések e *tévelykert*jében (Barcsay szava[309]).

A személyjelölő metaforák mellett gyakori a *metaforikus helyjelölés* is; magánosságomból, gunyhómból, a sleziai fenyőfák alól, a szebeni minétes torony mellől; a korábban említett Árkádia mellett hol Bécsre, hol Erdélyre vonatkozó Babilon, vagy a sajtosok országa, a hetruskusok földje; ehhez tartozik a folyók átkeresztelése Tanaisra, Pactolusra; vagy az utcáké („ha az Árkon megtaszítanak – értsd: a Grabenen – jusson eszedbe a barátod.") Mitológiailag motivált toponímiáról van szó.

Ha ehhez hozzávesszük, hogy *metaforák jelölik az időt* is („nem így volt ez Róma arany idejében") főleg a levelek keltezésében (Remete Antal napján, Pál fordulása napján, Alfonsus napján), megállapíthatjuk, hogy allegóriává áll össze a metaforák téridő szerkezete révén a tapasztalati világ története is: *a világ önmaga allegóriája*.

Névtani szempont alkalmazása volt az első (kísérleti) integrálási módszerünk arra, hogy összefüggést teremtsünk az adatcsoportok között. A kísérlet kezdetén retorikai-szókészlettani rendszert sejtettünk, amelynek poézisbeli sablonjait, biográfiai adatait szívesen használtuk volna szervezőelvként.

Az integrálási munka azonban egyre parttalanabbnak mutatkozott; egyszerű személynév-változtatási (poétatechnikai) kérdésből lényegi, sőt egzisztenciális kérdéssé változott; a személyt már közszó is jelölte, a csoportot személynév, a helyet közszói elvont fogalom. A nevek csak egymással összefüggésben hordoztak követhető jelentést, illetve (a jelentés rétegeiben) más és más beavatott csoporthoz szóltak; a név egyre inkább közeledett a jelhez érték- és jelentéstartalma tekintetében; a név maga volt a szó, az eredeti értelemben vett ige. Ezektől a relatív és mindinkább monista jelentésirányulásoktól meg is rettentem; a szöveg- vagy léthelyzet által aktualizált, érvényessé lett lappangó jelentés bonyolult volt, és többször egyedi, egyszeri, mint amire korábban számítani lehetett.

Szövegalkotónak, élettörténet-alakítónak tekintettük Barcsay Ábrahámot, alakját a *névalkotó*éval azonosítottuk, de hamarosan be kellett látnunk, hogy nem a jeljáték a lényeg, hanem a *jelentésteremtés*, és ez olyan nyelvi tett, amelynek következményei a gesztus pillanatában kiszámíthatatlanok. „Azt hittem, az igazságnak nincs szüksége elővigyázatosságra, megmutatkozhat úgy, amint van" – írta Barcsay Laibachból régi szerelmének,[310] keserűen véve tudomásul, hogy baráti összekacsintásnak tervezett átkeresztelő játéka kelepceként, életveszélyes csapdaként működik a társadalmi feszültségektől – francia rebelliós politikai gyanakvástól – terhes korban.

A felkutatott vagy analógiásan megteremtett adatok természetesen igen sokféle módon szervezhetők rendszerré. Az itt végigvitt példát, a *névként működő jelet* ez alkalommal csupán tapasztalati és absztrakt jellegű adatok integrálására kívántuk érvként bemutatni, lényegileg ez a fejezet az adottság és a fikció kapcsolódásainak különféle eredetű, struktúrájú és működésű változatait próbálja felismerni és közvetíteni.

---

[309] Orczynak ajánl fia mellé nevelőt a következő szavakkal: „E pap ollyan érdemes szolgája Istennek s az oltároknak, hogy méltán lehet e földön is kalauzza az iffjuságnak ottis a hol sikámlos ösvényeken tévelykertekben ollykor bé kell lépni, hogy az emberi társaság tsinnyait, titkait jól meg esmérhessük, bizonyos tzérna szálon vissza vezeti onnétis tanítvánnyát" (OGY 2. 192).

[310] „J'ai cru que la vérité n'avait pas besoin de précautions pour se manifester, c'est pourquoi je ne me sers pas de représailles pour vous interpeller tout rondement Madame!" Ez a levél első mondata (Laibach, le 8 de Janvier 796). Lelőhelye: MTAK (Mikrofilmtár) 729. III. Barcsay-anyag.

Éjtszaki szeleknek süvöltő zúgása, a szóló, a kert, a mező lepusztulása megannyi kép alakú jel: „jelentik” a tél közeledését, s hogy ezek a fantázialátványok a jelentés különböző változatait hordozzák, azt maga a költő fogalmazza meg, filozófiai olvasat felé indít (a hervadó természet leírása pictura jellegű, de a sententiát tartalmazó szakaszok maguk sugallják a lényeg tételezését is):

E változás képe rövid életünknek
Melyben, végét érvén hanyatló őszünknek,
Hó fedi tetejét fonnyadott fejünknek,
S meghűl minden része aggott tetemünknek.

Ilyen allegória a hattyú halála, amelyre Orczy igen szép sorokban reflektál,[311] és ami címerállatra való utalás éppúgy lehet, mint régi költői toposz újraírása („Mint sír az fehér hattyú” – ezt a sort már Balassi Bálint leírta); a dinasztikus csaták „király királyt űz ki ősének székéből” a trónviszály megvilágítására egy hasonlatból indul az asszociáció: mint amikor éhező sasfiókák csapnak a hattyúk seregére, és

Vért fecskendeztetnek vizeknek színére.[312]

Barcsaynak évtizedeken át volt szerelme Bethlen Rozália (Orczynak címzett leveleiben Semiramisként aposztrofálja); az iktári Bethlen család címerében van a nyílvesszővel átlőtt nyakú hattyúpár. Most már érthető Orczy Lőrincnek szánt úti kívánsága is (Kolozsvár Bethlen Róza lakóhelye is volt):

Tündér Ilonának városát meg látod
Két fejér hattyúját feredve találod.

Blason. A címerállatok felsorolása egy verszárlatban teljesen nyugtalanító megoldás; nem fejti meg a jelképek jelentését, csak az agresszivitást sugallja csoportosításukkal, valósággal abbahagyja a verset, ezzel idézve elő az olvasóban az esztétikai élménynek egy modern, a nyitott mű teóriájából értett formáját. (A vers kézirata is megvan az OGY-ban, és nem a cenzor, hanem maga Barcsay a töredékesség létrehozója:

Talám azért vagyon annyi Sas Tzimerbenn:
.....
.....
.....
Nem régen kérdezte egy Chinai Pogány:
Hogy van, hogy nálatok anynyi Sas, Oroszlány,
Pardutz, Tigris, Sólyom, Belénd, Bika, Sárkány,
Vagyon tzímerekben, és olyly kevés Bárány?[313]

---

[311] Orczy négysorosa (KSZ 181.):

Haldokló hattyúnak végső keserveit
Meg hallván, bús szívvel könyveztem könyveit:
Halál kérésemre ölő eszközeit
Le rakta, s hoszszabbra nyújtá esztendeit.

[312] KSZ 107.

[313] KSZ 70.

A nyelvhasználat a versekben a szerencsekerék-toposzhoz, a haláltánc-rítushoz idomul: archaikusabb, mint Barcsay prózanyelve. A dikció a magyar vershagyomány énekmondó monotóniáját folytatja többé-kevésbé tudatosan. Barcsay szavaival élve „kötött és oldott" szövegek dialektikájának vagyunk tanúi.

A *felfordult világ* képe a pokoljáró vagy vizionárius irodalomból ismert szövegstruktúra; Barcsaynál ez általában megszólító hangvétellel társul: „Képzelj ezer madárt egy nagy kalitkában / [...] Vagy megannyi majmot kalmárnak boltjában"[314]; félelmetes a fordított zűrzavarból toppantásra kialakuló fordított rend is, hiszen a hívság a fényes látszat mögötti züllöttséget jelenti. A piktúravers adta lehetőség nem elegendő a látszat és a lényeg paradoxális viszonyának érzékeltetésére: a látvány megértése és a nyelv korlátainak felismerése (ez az egyidejű és döbbenetes élmény a romantikusoktól – későbbi időből – ismerős, kivéve persze Kisfaludy Sándort):

Nincs e szemfény-vesztő helynek írására
Elegendő erőm lerajzolására.[315]

A színházszerű világ és a felfordított világ, a földi világ (világiság) mint az erkölcsök megjelenésének, szemlélhető jelenlétének helye rokon képzetek a korszak morális érzékenységre esküvő poézisében. Kreskay és Ányos, Kreskay és Verseghy episztolasorozata kínálkozik itt bizonyítékul.[316]

---

[314] Szira 61.

[315] Uo.

[316] Lásd Hattyuffy 1906; itt olvasható egyebek között Ányos Pálnak Kreskay Imréhez küldött episztolája (Buda, 1778): verses köszönet *A Bessenyei György Társasága* című kiadványért, de különösen a – magyar írókkal benépesített – fantáziaszínpadért, amelyen a magyarul író baráti társaság tagjai egyenként is azonosíthatók:

Barátom! különös kegyelmet mutattál,
Hogy egy Magyar Játék néző helyt nyitottál. (BGYT 45.)

12. Szerep és jelhasználat

Mint midőn Orpheus...

(Barcsay)

Barcsay alkalmi tárgyhoz kapcsolódó versei három szerkezeti egységbe rendeződnek, ezek valamelyike válik *indító elemmé,* mint ihletőnek tekintett *főélmény.* A szerkezeti egységeket a következőképpen nevezhetjük meg:

1. az én helyzetészlelése (a katonaköltő pihenője, búcsúzása, indulása, érkezése);
2. levélesemény (valamilyen hír: halál, utazás, fürdőzés, szüret, farsang, névnap, méhészkedés, olvasás, írás);
3. közügy (pontosabban: a közügyi téma értelmező-értékelő vizsgálata: a hatalmak békeszerződése vagy hadüzenete, az egyetem költözése, kórházavatás, vízszabályozás).

Mind a propozíciós, mind az alkalmi versek besorolhatók valamelyik ismert és a korszak poétikái által szabályozott verstípusba.

A fentebbi rendszerezési kísérlet ellenére nem a politika, a társasági vagy magánélet fordulata, az időjárás vagy éppen a baráti jel, a levél kézbevevése a legihletőbb-legállandóbb élménye a költő Barcsay Ábrahámnak, hanem *az emberi kultúrával való megismétlődő találkozása és az értelmező tudat szabadságának érzése*.

Orczynak szánt egyik korai versét így írja alá: magyar Young. És valóban, érzékeny találkozása a kultúrával folyamatos olvasásban nyilvánul meg; erre utalnak mind versei, mind prózai levelei, vallomásai. Könyvtáráról sajnos nem maradt ránk semmiféle katalógus, de levelezése is bizonyítja, hogy egyfolytában szerzett és továbbított könyveket (különösen egészen friss irodalmat), a korszak szerzői közül olyanokat emleget a már említett legkedvesebbeken kívül, mint Wieland, Gellert, Buffon, Pope. (Könyvei özvegye halála után kallódhattak el a nagycsalád osztozkodásakor.)

A kultúra tényei iránti érdeklődésben társa és kovásza volt emberi környezetének: Bessenyeiéknek, Báróczynak, Orczynak, Ányosnak. *Alkalmazott irodalom*: így is nevezhetnők azt, ahogy az irodalom beépül ismereteik folyamatosan megosztott, egymással kommunikált rendszerébe, csoportos tudásvilágukba. Barcsaynak az olvasott szerzők személyes – és baráti körével is közös – ismerőseivé váltak; életmozzanataik, gesztusaik mintaként hatnak az imitációs esztétikák korában. Ha most csak egyre utalunk is a Barcsay-versek közül (*Társ! látom tégedet a Múzsák szeretnek*), imponáló jegyzéket kapunk az Orczyval közösen olvasott vagy legalább megbeszélt olvasmányokról; szerepel benne Milton *Elveszett paradicsom*a, Vergilius pásztorköltészete, az *Aeneis*, az *Ó*-, és az *Újszövetség*, a görög történetírók, vallás- és művelődéstörténet (nem csak európai), földrajz, nyelvhasonlítás, régi magyar történelem. A magyar nagyságok közül Orczy Szilágyi Mihályra, Mátyás királyra, Bánk bánra, Zrínyire hivatkozik: de mindezek már reflektálásnak foghatók fel Barcsay szövegeire. Hasonló költeményt Ányos hagyatékából használhatunk fel Barcsay kedvenc olvasmányainak lajstromozására: Homéros, Lukánus, Gyöngyösi... és a magyar történetírás névtelen tudósai kerülnek ebbe a szent gyülekezetbe.[317] A honfoglalás konkrét megvalósulását több versben is fantáziaképekké rendezték a levelező kör tagjai.

---

[317] A költemény Elefánton kelt 1782 Szent Mihály havának 2-án. ÁÖ 46.

(Egy Triesztből keltezett levelében vall például Barcsay a magyar őstörténet nagyjaival való találkozásról. Szerinte a végzet állította le a magyarság honfoglalással kezdődő sikereit. Ide kapcsolódik a honfoglalási eposz rejtélye: úgy tudjuk, Ányos készült azt megírni, Barcsay csak ötleteket „szállított"; az Orczyhoz szóló levelekben azonban Barcsay úgy utal a honfoglalás körüli nemzettörténeti mítoszokra, mint saját folyamatosan készülő művére: „Minekelőtte arrol tudosithatnálak mennyei Barátom, ha Aladárból vitéz- vagy országló Fejedelmet tsináloké – ha az öreg Cziró vélle egy Nemzetből valoé? satöbbi; – sietek tudtodra adni, hogy én ma Maros Vásárhely felé indulok" (Nagy Szeben 22 Jan 783).[318]

Barcsay Ábrahám nosztalgiája a magyar nemzeti aranyidő iránt, történelemértelmező sztoicizmusa az emberi akarat végességének felismeréséből származik. Az élmény ilyen típusú tudatosítása Goethe, Byron, a magyar kortársak közül pedig Kazinczy vallomásaiból ismerős. „Elpusztult Aquileiának még fenn álló egy darab tsonka tornyát több porba fekvő városnak és kastélyoknak szomorú omlásával keserves szemmel tekintettem. Atilát s akkori eleinknek vitéz árnyékait meg szolitottam –. De ugy találtam hogy nem sokára hasonló változások fognak föld színire elő kerülni" – írja Orczynak Laibachból 1787. jún. 14-én.[319]

De versben is gyakori a tárgyi és szellemi kultúra elemeinek egy világértelmezés céljából való felidézése. Dicsőség és pusztulás egymást követik: a tárgyi műveltség mulandósága állandója ennek a történelemszemléletnek. (Szegedy-Maszák Mihály éppen Barcsaytól számítja a nemzet és haladás problematikájában a nemzetkarakterológiai kiindulópontot.[320]) Az elmélkedés és az ítélet narratív elemmé változik; formája: *utazás.*

Futtassuk elménket Trójának hamvain,
Szerencsétlen Didó puszta kőfalain,
Menjünk elbámulni Herkul oszlopain
S istenfélő Numa gazdag bálványain.

A képzeletbeli utazás tér- és időkorlátokat nem ismerő, valóságos szellemi tett. A felvilágosodás nagy felfedezése, a voyage pittoresque, a szokatlan életvitelű, társadalmi berendezésű és mentalitású vidékek felkeresése. Ennek egyik változata a voyage raisonné, az elemző-elsajátító tanutazás. Igaz ugyan, hogy a Barcsayéhoz hasonló származású erdélyi ifjak gyakran vállalkoztak ilyesmire valóságosan is (Teleki József, Domokos és Sámuel, Kemény Simon és mások), de Barcsaynak erre sem családi háttere (társadalmi pártfogása), sem anyagi fedezete nem lett volna. Később katonai esküje kötötte Bécshez és általában a császári hadsereg életterületeihez. Képzeletbeli utazásaiban azonban a kor ízlésvilágának legjobbjaiból ihletődött; az *Aeneis*ből, az *Anacharsis*ból és a nagy közönségsikernek számító *Telemachus utazásaiból*. Tapasztalati és képzeleti világ határán jött létre epikus és lírai elemeket ötvöző, az alkalmi és az általánosító mozzanatot egyaránt tartalmazó költészete. Végtére is a költészet révén érezhette átjárhatónak a másnemű világok közötti határsávot: a titkokét.

Ősformák, transzponálás, allegória. Az egyéni műveltség lassanként létrehozza alapképleteit, ősformáit, esetünkben: a poétikus gondolkodásmód mintáit.

Barcsay olvasmányai is poétikus mitológiává egyszerűsödtek, ahol minden ellentétpárokba rendezhető; átalakítható valamiféle őstársadalommá, őstermészetté, amelyben a beavatottak otthonosan mozognak. Az előbb utaztató képzelet valójában mindenféle metamorfózisra képessé tesz, mindenhatósága a nyelvben is megvalósulhat, márpedig a nyelv (itt a magyar) tökéletes alkotás.

---

[318] OGY 2. 184.

[319] OGY 2. 166.

[320] Szegedy-Maszák 1980. 55.

A nyelv azonban mindenek előtt a névadást, énünk meghatározását: lefordítását követeli. A XVIII. századi gondolkodás elveti a teljesen szabálytalan embertípus lehetőségét, mindenki csak meglevő mintákból választhat szerepet.

A nő legfeljebb Éva lehet, nimfa vagy pásztorlány, farsangok kéjsóvár Agrippinája vagy megöregedve Baucis, Lukrécia.

A férfi transzponálhatja magát a remete, a harcos, a bölcs, a lovag, a pásztor az utazó, a király szerepkörébe. No meg a békés szántóvetőébe, bár ez gyakran egybemosódik a pásztoréval.

Mindezek a szerepkörök meg is jelennek az ízlésesen imitatív Barcsay-lírában. Ezért kapta vajon Kazinczytól az elegáns poéta nevet? Vagy az érzékenység metaforája volna ez a jelző, eufemisztikus utalás a szerelmi tematikára?

Milyen szerepek várják a költőt, aki a világ szemlélésére és értelmezésére vesz magának bátorságot? Hogyan kell érteni egy ilyen komplex képet:

> Apollóval írta gyönyörű verseit,
> Mársszal mátkájának fúlt pihegéseit?[321]

Barcsay a *Vettem Pyladesem múzsádnak zsengéjét* kezdetű versében is vázolta elképzeléseit a költői magatartás lehetséges variánsairól. Mindenekelőtt, utaltunk már erre, fontosnak tartja a magyarnyelvűség vállalását és költői gyakorlását (magyar költő-szerep). Ennek legtökéletesebb megvalósítóját Gyöngyösi Istvánban ismerte fel, ő volna tehát a költőeszmény, főleg ott, ahol „szabadosan folytatja meséjét", vagyis kalandokról is szól. A vitézi versek formai kötöttségük miatt nehezebbnek tűnnek, mégis érdemes velük próbálkozni, főleg olyan mestereket követve, mint Homérosz, Vergilius és Tasso (ez utóbbi a *Megszabadított Jeruzsálem* miatt). Ez volna tehát a *hősénekszerző* szerep. Maga ugyan Ányossal és Orczyval váltott episztolái szerint érdeklődött a magyar hősének szereplői, lehetséges szituációi iránt, de nem szánta rá magát a munka elvégzésére. Ismét csak kortársára, Kalmár Györgyre utalhatunk, aki felismeri a fontos tennivalókat, de magát jó emberismerőként nem tartja alkalmasnak a munka elvégzésére.[322]

Barcsay szerint legkönnyebb a szerelmes versek írása; itt Petrarca és a *Florinda* című regény szerzője (tulajdonképpen magyarítója, Lázár János), illetőleg a pásztorköltők egyaránt szolgálhatnak mintául.

A költő tehát – és ezen a szinten mindegy is, Apolló ódaköltő tanítványa-e, vagy a pajzánabb múzsáé – a következő *alkotási technikát alakítja ki magának* (feltevésünk szerint):

1. – a részleteket valamelyik ősformával *azonosítja* (elnevezi, átkereszteli);
2. – az élmény egészét *transzponálja* ebbe a közvetettségében is meghitt világba;
3. – (berendez egy allegorikus világot);
4. – *megfejtő mozzanatot* iktat be

    a. – következményszerű maximával
    b. – visszakanyarodással az alaphelyzethez (például:)

---

[321] OGY 146.

[322] Idézünk Kalmár emberiség-költeményéből:

> Nincsen nékem mindenre időm: nektek van időtök.
> Nem győzök magam el mindent: de ti győztök idővel.

Kalmár 173.

Tsak boldogságunkat ne kövesse inség.[323]
S el ne felejtsd kérlek régi barátodat.[324]
Tudom! de, Barátom! Inségre születtünk,
Istentől jőt, rosszat elegyesen vettünk.[325]

Barcsay emblémája. Ebben az allegorikus világszínházban, amely azonban mindig a műviségen innen marad (hiszen mindannyiszor tanúi lehetünk a transzponálás műveletének, és ez a játék hitelességét csak erősíti), ebben a csupalátvány világban éli meg a poéta nagy szellemi kísérleteit. A szövegek többsége rövidre zárt eposzkezdemény, ahol a hős maga a hőséneksze rző. Megkettőzi énjét; él (szenved és hat), illetve szemléli önmagát. Így nincsen szüksége társra: önmaga társa.

Az én legjellemzőbb, legárnyaltabban bemutatott alakváltozata *az evező, vagyis a sajkás, a csónak irányítója:*

Érted az egeknek gyakron esedezem,
S Csolnakomot ujjra vizekre eresztem.[326]

Szentimentálisnak már nem is nevezhető ez a kép; a romantikusoknál is megjelenik a nem-én tengerén hajózó én mint a sorsbavetettség kifejezője.[327] De nem is egyszerűen retorikai fogás a sajkás gyakori szerepeltetése; minden előfordulása valamiképpen egyedi jelentésű is, legalább egy jelentésösszetevő erejéig. Így például ugyanezt a csónakost a kereskedő allegóriájává alakítja Barcsay szatirikus-önironikus hajlama a *Midőn havas Kárpát jeges fellegein* kezdetű versben. Másutt személyessé teszi a történelem fogalmát, úgy, hogy ugyanazon sajka emblémájával jelöli a múlt honkereső küzdelmeit és a jövő beláthatatlan, de akaratot, cselekvést igénylő távlatát. Kollektív jelentésű emblémával van tehát dolgunk. Az álmos Ipolyon kóborol a történeti fantázia:

Kettő ott a révész, el ne felejtsétek [...]
Egyiknek valamint fényes a ruhája,
Ugy rudjával együtt aranyos sajkája,
A másnak tsak fából vagyon hajótskája,
Öreg, s fejét födi sásból font sapkája.[328]

Barcsay elképzelése szerint ez a révész indult el Álmos szavára a meotisi ingoványok közül a Duna torkolata, mint tervezett haza határa felé. Valóságos nemzeti szellemként viselkedik ez a sajkás a történelmi idő eseményeiben, de a végzet meghiúsítja nagy terveit:

Nem juthatott messze követed sajkája
Hogy habokba borúlt kisded vitorlája.[329]

Így aztán a birodalmi ambíciók helyett maradt a kis szerep: a révészkedés a Duna mellékfolyóin, a beilleszkedés a nagyhatalmak erőszakszövetségeként felfogott Európába. Ez a

---

[323] Szira 40.

[324] Szira 57.

[325] Szira 105.

[326] OGY 2. 35.

[327] Ezt kutatja többek között Szegedy-Maszák Mihály Berzsenyi képeit vizsgálva (1980. 37–74.)

[328] Szira 88.

[329] Szira 90.

végzetterhes történelmi lecke nem is szülhetett mást, mint borús jövőképet. Nemcsak a herderi eszmék terjedésének költői leképezése ez, hanem egy felelősen gondolkodó politikus szorongásainak, legőszintébb nemzetféltésének kifejezése is:

Nézem nemzetemnek süllyedő sajkáját,
Hova hajtyák szelek bágyott vitorláját,
Szememmel kísérem csonka árbotz fáját
S minden kötél nélkül lévő vasmatskáját.[330]

Személyes érdek és nemzeti létérdek egy ilyen képben valóban egységet képez. Ez erősít meg abban a feltételezésünkben, hogy Barcsay helye elképzelhető a magyar irodalomtörténetben a harcos-szerelmes patrióta személyiségek között: Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Batsányi János, Kisfaludy Sándor, Vajda János és Petőfi Sándor közelében. Magyar elfogultságát nem nemesi rendi gőg táplálja (államnacionalizmusa gyakorlati politikai meglátásból született a közép-európai nemzeti ébredések idején), mint az Orczyét, hanem egy igen tudatosan megformált és követett magyarságeszmény. Ebben a titokzatos és érdemként felfogott idegenség tudata (jövevény-voltunk a Kárpát-medencében) keleti erények felismerésével társul, például békés emberi természettel, egyszerű életmóddal, szelídséggel. Ilyen eszmény megfogalmazása után nem csoda, ha más nemzetek sajkáit a hódítás, az erőszakos vagyonszerzés, az idegen (szokatlan) civilizáció elpusztítása eszközeinek tekinti, a Columbus Kristóféval kezdve!

[330] OGY 2. 35. verso.

V. Konklúziók

A vizsgált szövegmintának megszületett egyfajta értelme, a jelenség többféle gondolatkör szomszédságába került, többé nem elszigetelt *nomen* csupán; asszociációs mezők, lehetséges jelsorok része. Békéltető ez a felismerés, azt az érzetet kelti, hogy a múltra is reflektáló kombinációs munka nem volt hiábavaló.

Másrészt megtanultunk élni a keresés nyugtalanságával, és ez a folyamatos figyelem révén sem lankadt; most sem szűnik. Leginkább az *örvény* szívó hatásához tudnók hasonlítani azt az érzetet, amely az ismeretek, összefüggések szaporodásával a téma felől a kutató egész személyére hat; már-már jobban hatalmába keríti, mint amennyire a tudományos tevékenység életünk fizikai valóságához a személyiség károsítása nélkül kapcsolódhatik. Nem az ismeretek illesztése, egybeszerkesztése, a tanulmány koncepciója vagy részletmunkálatai következtében természetesen fellépő fáradtságérzetről van szó, hanem a vizsgált (időbeli absztrakciót is jelentő) kulturális közegben való *elmélyülés*, a nem-énbe való (legtöbbször nem is tudatos) *beleélés* következményeiről. Egyre kevésbé sikerül a vizsgált jelenségektől való nélkülözhetetlen, bár minimálisra csökkentett távolságot megtartanunk; az erről való lemondás pedig már nem tudományos, hanem lélektani, jobb esetben művészileg kiaknázható válaszokra ingerel.

A következőkben igyekszünk összefoglalni, teljesítményalakúvá formálni mindazt, ami a gondolkodásnak pillanatnyilag nem tárgya, hanem eredménye: visszapillantva úgy véljük, hogy szempontokat vetettünk fel, problémákat fogalmaztunk meg, ismeretlen vonatkozásokat, szövegeket, összefüggéseket mutattunk fel. Ki kell mondanunk: a kérdés gazdagabb és összetettebb, mintsem gondoltuk.

*

De ezzel nem azt állítjuk, hogy nélküle nem volna érthető a preromantika magyar irodalma, netalán művelődési élete. A mégoly aktualizálható, sőt modernnek érzett emberi vonások jelentősége is relatív; Barcsay megsejtett, részben koherens történetté szerkesztett élete kihívó és közömbös mozzanatokat egyaránt tartalmaz, és személyiségének minden eleme sem saját korában, sem a későbbiekben nem egyértelmű. Mi magunk sem hiszünk az egyszer s mindenkorra kialakult jellemben – a pszichikum világra hangoltsága és az előfeltevések (társadalmi elvárások) rendszere együtt adja az időbeli változatokat jelentő szubjektumot.

A névmetafora vizsgálatával nemcsak Barcsay énképét és szereptudatát vizsgáltuk, hanem az irodalomra jellemző eljárásoknak a mindennapi élet viselkedéskultúrájába való illeszkedését, kockázatait is érzékeltetni kívántuk. A jelnek ez a széles körű használatú változata lehetőséget adott arra is, hogy jelezzük, mennyire *konvenciók*hoz kötődik az irodalmiság fogalma, és hogy e konvenciók természetét a *társadalmi kommunikáció* szabályai irányítják. Ennek érdekében kissé el is távolodtunk Barcsay személyétől mint tematikus központtól vagy valamiféle szövegkohézió feltételétől. Kortársain figyeltük meg a szöveg–szubjektum–csoport kommunikációs és az irodalom életét is befolyásoló, nyelvileg behatárolt kapcsolatait, számítva arra, hogy a kísérlet sugallja majd a Barcsay-szerű figura létrejöttét és szerepét Közép-Kelet-Európának ebben a régiójában.

Az eleven embert és a költőt a kortársak, illetve az utókor megítélése alapján teremtettük újra. Kíváncsiak voltunk azoknak a szabályszerűségeknek a magyarázatára és természetére, amelyek a csoporttudatban működnek, a személyt felértékelik vagy figyelemre sem méltatják,

netalán megbélyegzik. Múltvizsgálatról lévén szó, nem is folyamodhattunk volna formalizált terepmunkához, a szöveghagyomány *megkérdezése,* mai kíváncsisággal való firtatása azonban elvi gondokat vetett fel a tudomány és az idő, az adatok megbízhatósága és jellemző volta problémakörében. Barcsay utóéletét verses és prózai (nem is mindig szépirodalmi jellegű) régi szöveganyagon vizsgáltuk, sikerült a *név motivációjának lassú elhomályosodását* megértenünk; egyrészt a személyiségvonásoknak a társadalmi elvárásokkal való szembesítése révén (a költő*ember* elfeledése), másrészt az irodalmi ízlés megváltozásának nyomon követésével (a költői *mű* szétporladása).

A hagyomány neveket, szövegeket, az irodalmi élet anekdotává lett emlékeit, gondolkodási sztereotípiává vált szerkesztményeit gyúrja egybe. Újraolvasva a Barcsay-kortársak vallomásnak tekinthető szövegeit és az utókor kritikai észrevételeit a költővel vagy körével, nemzedékével kapcsolatban, felfigyelhettünk az előítéletek természetére, összefüggést teremthettünk az értékítélet jellegű nyelvi gesztusok mentalitás- és érdekbeli motívumai felé. Orczy, Ányos, Kreskay és Batsányi Barcsay Ábrahámban látta a született költő prototípusát, népszerűsítői, feltétlen hívei és részben követői voltak; halálukkal vagy elhallgatásukkal (elhallgattatásukkal) az apollói alkatúnak tekintett Barcsay alakja szinte teljesen eltűnt az irodalmi köztudatból. Egyik kortársának vagy kései kritikusának sem fűződött ahhoz különös érdeke, hogy gáncsolja Barcsay irodalmi kibontakozását; a költő (részben katona mivoltából fakadó) közéleti sikerei azonban valóban nem voltak közömbösek sem erdélyi kortársai, sem – a magyar értelmiség önállósodásától joggal tartó – Habsburg-kormányzat számára.

Barcsay Ábrahám költészetének sajátos jellegére felfigyeltek ugyan néhányan (érdemben Batsányi, Ányos, Orczy, Révai), népszerűsége azonban inkább a hőskultusz és a patriotizmus együttes érvényesülésének köszönhető; a rá mintegy kiosztott *verselő vitéz* szerepet, bár érzelmi lázadozással, de alapjában véve elfogadta, mert antik eszményeitől nem állt távol (a horatiusi aidosz az *areté*, a legfelsőbb erény jegyében harcolt, majd töltötte ki pihenőjét költészettel); ezt a magyar nyelvű nemzeti kultúra mítoszteremtő kora és csoportigénye illeszteni tudta a lassan alakuló romantikus fantáziaképbe, amely az egyéni adottságokból és kollektív célokért való tevékenykedésből álló nemzeti lelkesedést ábrázolja.

A költő gondolkodásmódjának, művészetről vallott nézeteinek megértéséhez nemcsak verseit, hanem prózai leveleit is felhasználtuk. Vallomásai, verses maximái a költő rejtőzködő szándékát bizonyítják, *érzékenysége*, a nyelvhez való viszonya romantikus, modern alkatot fejez ki; művészi formahasználata (maga a versíró gyakorlat) nagyobbrészt a klasszikus magyar verselő hagyomány, közelebbről a barokk költőiskola szándékos folytatását mutatja. Innen származnak költőmintái: az titokzatos Gyöngyösi, a szabadságról álmodó rab Koháry István; egy barokk jellegű költészet megteremtői.

Barcsay Ábrahám allegorizmusa azonban már a romantikus szimbólum (legalábbis a szimbólumérték) felé mozdul el a jellegzetes rokokó-pásztori áttételesség felől. A költői magatartás ambivalenciája nemcsak a hagyományos versszerző technikának az alkalmisággal való bátor összekapcsolását jelenti, hanem a hangvételnek – ezáltal a vershangulatnak – a megújítását is: az emelkedettség pátoszához az eltűnt dicsőség gondolati és költői sablonja helyett gyakran társul az élettörténet valamelyik „aranyideje" iránti nosztalgia, sőt a motiválatlannak tetsző modern *melankólia* is. Másrészt felfedezi a paszkvillus- és epigrammaköltészeten innen a költői tárgyra, jelenségre, magára a (megszólított vagy versíró) szubjektumra vonatkozó *irónia*t is, az *öniróniá*t. Ez utóbbiak kialakulásában bizonyára szerepe volt az allegorikus művészetszemlélet kedvelésének és lassan megértett műviségének, de ehhez nála mindenkor hozzátartozott az énnek és helyzetének finoman stilizált bemutatása is.

Toposzai az egyetemes nyelvi sablon- és képválaszték részei: az *ubi sunt* formula, a *vanitas vanitatum*, a tükör, az udvar mint az erkölcsi romlás helye, az elvarázsolt (megátkozott), száműzött ember látomásai, felfokozott érzékenysége, az idő múlása (a pusztító idő).

Ennek megfelelően verstípusai is sokban folytatják a magyar költői beszédmód egyik változatát, hagyománynak tekinti és akként népszerűsíti a poézisöröksége magyar nyelvű és szövegében is helyi fejleménynek vélt változatát: a hangsúlyos ritmust mint természetes és a magyar verskezelésben, versértésben bevált szövegszervező elvnek tekinti, a strófa jellegét, a képhasználatot gyakorló költőként értékeli fel és terjeszti.

Haláltánc, allegória, köszöntő, nászének és gyászdal, óda, elégia, enigma, egyetemes költemény, világszemle, epigramma, címervers és feliratvers: ezekből az antik, középkori vagy barokk eredetű verstípusokból (néha egymással egybesodrottan is) találunk versgyűjteményében példát.

Újítása többek között az áthajlás, a kapcsolás technikáiban rejlik, és abban a személyes (gyakran episztolai modorú) hangvételben, amely állandója bármilyen típusba sorolható versének. Ebben a változatosságban, formakultúrában, de a költészet értékvilágát tekintve is feltűnő egyezéseket mutat Barcsay életműve a Horváth Ádáméval, bár a közvetlen hatást bizonyítani nem tudjuk. (Barcsay hamarabb kezd verselni, de a *Hunniás* az Ányosék körében népszerű – azóta elveszett – *Szkíták kijövetelé*vel szinte egyszerre íródott.) Ányos és Orczy szövegvilága pedig gyakran a megtévesztésig hasonló – össze is tévesztheto – a Barcsayéval.

(Értelmezni kívántuk Barcsay szöveghagyatékát, és szükségesnek mutatkozott az áttekinthetőség kedvéért néhány szempontból rendezni, sorba tenni írásait. Eközben eddig ismeretlen versek, prózai töredékek kerültek elő, sőt tudomásunkra jutott egy szinte teljes levelezés léte: az Orczy báróhoz írott Barcsay-leveleké. Ennek teljes feldolgozására majd csak a kritikai kiadás után kerülhet sor, de bizonyos, a költő irodalomszemléletére, identitástudatára és életmozzanataira vonatkozó részeket beépítettünk ebbe a dolgozatba.

Sikerült a versek többségének keletkezési idejét is megállapítanunk. Abból a sorozatból, ahol a versek mint közlendők mellé rendeltük a kikövetkeztethető címzettet, felismerhettük, kiknek a személye váltott ki belőle versgesztust; a verskronológia a költői tevékenység diszkontinuitásáról árulkodott; élete hatvannégy évéből ismereteink szerint mintegy tizenkettő telt el a versírás jegyében (1772–1784) és húsz a rendszeres levélírásában (1771–1791); a belpolitikai konfliktusok minden esetben a gyakorlati politizálás felé vonzották.

Politikai magatartását a működő és független Magyarország eszménye határozta meg: ebben a rebelliseket, belviszályt képviselőket (felekezeti csatázóktól kezdve Horea parasztvezérig és – közvetve, a Gyöngyösi- és Koháry-rajongás révén – Thökölyig) felelőtlenséggel vádolta, a magyar politikai egység érdekében pedig kész volt egy idő után nemesi privilégiumaiból is engedni, bár maga az ősi alkotmány biztosította nemesi nemzeti szabadságot mint a törvényességnek és Magyarország jövőbeli létezésének zálogát tekintette. Ebben a politizáló lelkesültségben, amelyhez elsősorban nem az alkotmányon alapuló republikanizmus társult, hanem a szubjektum és egy történeti jellegű társadalmi képződmény harmóniájának (az erényes polgárok hazájáról kialakult eszménynek) rehabilitálása, Montesquieu és Voltaire követője leginkább.

A költő személye nem érdektelen sem társadalom-, sem irodalomtörténeti szempontból. Részben mint az elszegényedő és katonai pályára kényszerülő erdélyi magyar nemesség jellegzetes típusát követtük életútján, részben pedig mint olyan értelmiségit, aki politikai érését a személyközi kapcsolatokból származó tapasztalatnak és a jelenségek megértésére törekvő kiművelt főnek köszönheti. Hajlamait (az ént) személyes élete behatároltságával (a

nem-énnel) a versek révén vetette egybe, ebből a szellemi konfrontációból ötletszerű, ritkán végigírt, de friss hangvételük, a képek könnyed kezelése révén modern versek születtek. Korunk művészetének jellemzője a szubjektum tudatos elrejtése, szétszórása különböző nyelvi és nem nyelvi művekben: ezt a feszültségoldó eljárást, pontosabban ezt az emberi lázadásmódot Barcsay Ábrahám felfedezte és gyakorolta ezelőtt több mint kétszáz esztendővel.

A költészet jelentése és hatása nem azonos. Tanulmányunk kísérlet volt a Barcsay-líra jelentésrétegeinek megnevezésére is, illetve a rekonstruálható régi hatás leírására és értelmezésére. Úgy véljük, hogy a költemények és az irodalmi értékű levelek nem puszta nyelvi tárgyak; mai hatásuk csak a nyilvánossá tételtől várható. Munkánk a preromantika korának irodalmi közegét vizsgálva azokat a jegyeket is kereste, amelyek alapján Barcsay Ábrahám beleilleszkedik az általános versíró irányba (azonosul a divatos viselkedésmodellel), és azokat is, amelyek egyedivé teszik magatartását, egyénivé stílusát.

*

A filozófus Sipos Pál jósolta valaha:

Meglátogat, majd, Barcsay, téged is
Hív almafádnál egy valaki.

Látogatásunk itt valóban véget ér, még csak nem is a Barcsay-évforduló kapcsán – halála óta több, mint százkilencven év telt el –, hanem az eleven kultúra, az időben létrehozható megértés jegyében. Barcsay Ábrahám különben is így zárta Orczynak szóló utolsó, Vukovárról keltezett levelét: „Szeressetek engemet.”[331])

[331] OGY 2. 254.

Függelék

Kiadatlan versek

Következzék itt az újonnan felbukkant Barcsay-versek forrásközlés értékű, szöveghű bemutatása.[332]

1.[333]

Szegény halász vagyok, nem jut az én odvas fám tornyos bástyáju révpartokra hol a Nemzetek külömbféle portékák neve alatt egymásnak árulják hívságokat és szegénységeket – apro követsekel elegyedett puszta fövenyekre kötöm ki sajkámot hol emberi nyomot nem látok, ott hálóm fenekét ki forditván mit fogtam meg visgálom; s ha történetből gyöngy akadott retzéjeimben aztis viszsza vetem – ott hálok reggel a napot köszöntvén kérdezem tőlle ha tegnap szemünk határának széllyéről elsietvén midőn viszsza nézett, számba vetté minden halandókat, kiket a setét éjszakának által adott, és ha most mind életben találtaé azokat? meg kérdezem ha a mái nap szerencsés lészené Barátimnak, és ha nem, érié őket valami veszély?

Akkor sohajtással rólad emlékezem,
Mit tész, ha szeretszé szüntelen kérdezem,
Érted az egeknek gyakron esedezem,
S Csolnakomot ujjra vizekre eresztem.
Nézem nemzetemnek sillyedő sajkáját,
Hova hajtyák szelek bágyott vitorláját,
Szememmel kísérem csonka árbotz fáját
S minden kötél nélkül lévő vasmatskáját.
Nyögök, s nyoszolyámot könyvekkel áztatom,
De fájdalmam okát csak elrejtve tartom,
Ha néha előtted kinyilatkoztatom,
Meg bocsáss, mert hidd el másnak nem mutatom.
Ilyen lészen az én életem.

---

[332] Terjedelmi okokból nem közöljük teljes terjedelmükben a versek környezetét jelentő leveleket. Itt a hangsúly magukon a lírai betéteken van, a tanulmány megállapításait valamennyi Barcsay-vers ismeretében lehet csak követni (ellenőrizni). A teljes Barcsay-leveleskönyv publikálása nyilvánvalóan szélesíti majd az összefüggések körét, gazdagítja a versjelentést is.

[333] OGY 2. 35. Barcsay autográf misszilise Báró Orczy Generális úrnak. Keltezése: Bánkeszei Gunyhómból 18 Martius 773.

2.[334]

1. *Mély álmomból felébresztél*
Lantodnak szép hangjával:
Bámulásra kényszerítél
Tudos Musád szavával;
Hogy nézném a Szerencsének
Álhatatlan forgását
S egyenetlen kerekének
Bolondos mozdulását.

2. *Mikép jött ki a templomából*
Jégnél sikabb lépcsőkön,
És császárnak Udvarából
Hogy tűnt alá felhőkön:
Mikép fényes cselédeknek
Tojongó csoportjában
Elegyedék, 's szegényeknek
Részt ada maszlagjában.

3. *Fő baráttya Királyoknak*
Kikkel szövetséget tett,
Fő Bálvánnya halandoknak
Kiket már megszéditett.
Vallyon hol volt mulatsága
E csalárd Istenségnek;
Mig erdőkön volt lakása
Az emberi nemzetnek?

4. *Nyilván füst ajándékait*
Nem kívánták Juhászok
S nem tisztelték oltárait
Akkor szelid Pásztorok.
De mind addig incselkedett
Együgyű kalandoknak
Miglen egyet királlyá tett
Ki lett ura másoknak.

5. *Ennek mondják hogy lmában*
Arany páltzát tett kezében,
Ki fel kelvén valójában
Nagyra vágyott szívében.
Majd patakok fenekérül
Szedvén szép kovacsokat,
Czérnán büszke feje körül
Tűzegette azokat.

---

[334] Lelőhelye: OGY 2. 47. recto és verso, Orczy Lőrincnek címzett autográf misszilis. Keltezés: Bánkeszei Gunyhombol 8dik Junius 773.

6. *Bőrit legszebb báránnyinak*
Le huzván meg száritotta
'S némely részit tagjainak
Azokban takargatta.
Legelső büszkeséginek
Keserves volt kezdete,
Mivel báránykák vérinek
Bőre lőnn öltözete.

7. *Igy Társai eleiben*
Meg jelenvén egy reggel
Már parancsolta szivében
Hajoljanak térdekkel:
Megis lőnn: mert ezek látván
Szerencse ajándékát,
Adá, kiki leborulván
Jobbágynak maradékát.

8. *Más nap az Ur tisztségeket*
Osztogata másoknak,
Osztán titkot s szencségeket
Ajánla óltároknak
Majd erősedvén ezekben,
Mesét kőlte Papoknak
Hogy őkis Segrestyéjekben
Szolgálnának Uroknak.

9. *Halhatatlan Istenekhez*
Vivé fel eredetét,
Mondván hogy eltűn ezekhez
Itt végezvén életét.
Igy terjede szerencsének
Végre el tisztelete:
És emberek inségének
Ő lőnn első kezdete.

10. *Roncsátok el keresztyének*
Szerencse oltárait!
Kerüllyétek O! Emberek
Királyok Udvarait!

Nem tudom, a Magyarok hogy kerülik el, de tavaly Szentzen zabola házat építenek, már most Posonyban zállog házat rendelnek. Boldog Isten! melly sok szégyent és nyomoruságot okoz az Embernek önnön nemének szaporodása. Én ugyan álmombol kevés ideig felebredtem, de még csak félig nyílt szemekkel nézem egyfelől az Udvaroknak fészkelődését, másfelől a Nemzeteknek Sorsát. –

3.[335]

Nyájas Házasságnak lobogó fáklyáji,
Kiket gyujtogattak szeretet szikráji!
Elégtetek tehát szivem keservére?
'S Im juték éltemnek gyászos idejére –
Valamint a Hattyu kimulása előtt
*Midőn nedves fűvek közzé elvetődött,**
Vonaglási között énekli Társának
Hogy eljött ideje kínos halálának.
A vizek meg álnak végső panaszira,
'S Nyögéssel felelnek méltó Siralmira
Ugy kivánnám énis pengetni lantomat
Melly jövendölhetné szomszéd halálomat!
De fojtsad el Musám kinos panaszidat
'S Zárd szivedbe holtig nehéz fájdalmidat.

Jobbis Kedves Barátom mert tudom hogy szomoruságommal csak nehéz kedvűségedet nevelném. Tehát Tarna partyárol irt leveledre felelek inkább.

Eredeti variáns: *Nedves fűvek közé midőn elvetődött* (*közé* áthúzva).

[335] Lelőhelye: OGY 2. 52. Orczy Lőrincnek küldött autográf misszilis.

4.[336]

„ Hazámnak jövendő romlásán aggottam énis, és sokszor mint egy közelitő üvegen földünknek színén most Uralkodo Nemzeteknek valoságos erejeket, s változás alá rendelt boldogságokbol szükségképpen következő elfajulásokat méllyen vizsgálván, mérő serpenyőben tettem, és abbol Hanyotlo Hazámnak hol jót hol rosszat jövendőltem. Végre Mustafa halálát s Kata asszony szerencsétlenségeit halván istenhez fohászkodtam

Arra Buda táján láttam egy csillagot
Melly ott várunk felett sokáig ragyogott,
Onnét mint a Villám tengerig szaladott,
Sebessen viszsza tért 's fényében maradott.
Eszembe jutának Babilon falai
Kikhez rég csapdodtak Eufrát habjai
Szemembe tűnének Memphis oltárai
Roma s Cárthágonak fosztott Tárházai.
Régen fényes Tornyok most szomoru halmok!
Kikben temetkeztek olly nagy Birodalmok –
S Ha kérded mit használt akkori hatalmok;
Hogy voltak, csak a lőnn egyedűl jutalmok –
Ezen látásoktol meszsze ragadtattam
Világ golyobissát markomba forgattam
Főldet, tengert, eget egyben olvasztottam,
'S végtelenségekben Lelkemet futtattam.
Végre mi lessz Paris 's London lakossibol,
Mi lessz Confuz szelid Tanitványaibol,
Kik most részegettek hivság poharibol,
Kérdém, mi leszsz Álmus vitéz fijaiból?
Azonban a Csillag ragyogó szárnyain
Kikkel hosszan fénylett Budának falain
Midőn csudálkoznám kegyes Sugárain,
El tűnék Egeknek dicső határain –

Így reánkis fog jőni a sor: most pedig mi bajunk? – Már a Tokay bort könnyebb vámmal viheted a szegény lengyelhez majd gazdagabb Nemzetekreis ütünk, és a császárok sasait Magyar Legióink Tengereken tull vivén a Napkeletieketis adó alá vetik, s akkor reménlhetem, hogy vagy egy kényes Lucullus, vagy pedig egy Egyiptomi Tisztartó lészek –.

---

[336] Lelőhelye: OGY 2. 53. Orczy Lőrincnek küldött autográf misszilis. Keltezés: Boschátzai Gunyhombol Böjt-más Havának 5dik Napj. 774.

5.[337]

Iustum est bellum quibus est necessarium et qua arma suibus nulla nisi in armis relinquitur Spes. Tit. Liv.

Meddig késel mégis sértődett Magyarság,
Midőn szemed előtt tűnik a Szabadság?
Gyávát illet rab szijj, bátort a Nemesség,
Félénkre nem derűlt soha még ditsösség.
Kelj fel! szaggasd széllyel szolgaság lántzait,
Ébredj fel álmodbol, hald pengő vasait:
Imé Dunán száll le, völgyen és hegyeken,
Fenn viszi páltzáját dörgő[*] *fellegeken.*
Atzél hálót vonszol, orozva teríti,
Nemzeted naggyait fogja, vagy rémíti:
Utállatos tsuda, erőszak fajzattya,
Melly királyok inyét[**] *tsak vérrel szoptattya*
Tömlötz, örök rabság, kinzó helly lakása,
Hóhér eszközök közt vagyon mulatása.
Pusztitó fene tűz lángol s ég szemében,
Fertelmes rút iro toll egyik kezében.
A másban két élü pallosát forgattya,
Mellyel szilajságát jelenti s mutattya.
Ezzel ütköztek meg sok régi Nemzetek,
'S eltörölhetetlen diadalmat vettek,
Belgiumon Nassau, Cromwell Angliában,
Franklin és Vasington most Amerikában,
Ezzel viaskodtak és győzedelmeket
Ég föld jutalmazta vitézi[***] *tetteket.*
Szerentsés bátorság! Isteni vitézség!
Mellyet szabadságra serkent a ditsősség –
Ő volt fő bálvánnya minden nagy Lelkeknek
'S vezérlő tsillaga szentelt[****] *vitézeknek,*
Ebben vesd reményed, ezt neveld szivedben
Meg lásd igazságot találsz fegyveredben,
Ne félj! bízz magadban, légy tsak álhatatos
Mert azoknak ügyek[*****] *egyedül hathatós,*
Kik a Szabadságért[******] *elszánván magukat,*
Készek feláldozni éltek s vagyonnyokat.

(A szöveg láthatólag fogalmazvány, szépen követhetők a javítások, változtatások:

[337] Lelőhelye: OGY 2. 55. Autográf versfogalmazvány, feltehetőleg a levélcsomó gyakori átforgatásával, utólag maradt le valamelyik Orczynak szánt levélből (különálló negyedrét lap). Keltezés: hiányzik. Nagyon valószínű, hogy ez a költemény Orczy *Futó gondolat a szabadságról* című, történetfilozófiai jellegű világszemle-versének a párja (KSZ 3–60.); az 1772-ben keletkezett, ez is a levélcsomó első részében található, feltehetőleg nem sokkal későbbi.)

*	*véres* volt az eredeti variáns: ez kihúzva; fölötte a második változat *setét*; azt is áthúzta a szerző a végleges kifejezés kedvéért
**	*száját* áthúzva
***	a szó alatt lehetséges változat (egyik sincs áthúzva): *jeles szép*
****	áthúzva: *régi*
*****	a szó fölött lehetséges változat (egyik sincs áthúzva): *ügyek*
******	*nak* áthúzva

6.[338]

„*Az illyetén könyvek, valja még a griffis, a Mohácsi pocsolyából ki nem segiltik nyelvünket 's nemzetünket*

Ének a Hajnalhoz

1. *Mennyei szép Hajnal*
Ki mosolygásoddal
Vidittod az egész földet!
Sebess lovaiddal
Állj meg, és csak halkal
Inditsd fényes szekeredet.

2. *Jusson most eszedben*
Hogy Istenségedben
Hajdon nem volt boldogság;
Hanem szerelmedben
Titánnak ölében
Tetszett a halandoság.

3. *Midőn szemeiddel*
Sűrű könyveiddel
Szép gyöngyöket hullattál,
És hajlott térdekkel
Kőnyőrgő kezekkel
Atyádnak imádkoztál;

4. *Hogy Titán napjait*
Hanyatló óráit
Érted hoszszabitaná,
'S El aggott tagjait
Hervatt ajakait
Újjra meg iffjítaná.

5. *Tengerek öbléből*
Éjj setétségéből
Szép ruhádba öltőztél
Atyádnak Bértzéről
Dicső lak hellyéről
Tudod mikép siettél?

6. *Midőn el indultál*
S reggel meg mosdottál
Klárist festő vizekkel
Tudod hogy sárgultál
Hogy reá találtál
Nyughatatlan szemekkel.

7. *Mig a források közt*
Hol sok myrthus fa nőtt
Álmából fel ébresztéd
'S kedves szeretődőt
Sok hé csokok között
Ujjonnan meg vénitéd!

8. *Igy, sőt még hivebben,*
'S nagyobb szeretetben
Lángol az én szivemis
Hajdon őrőmedben
Gyönyörűségedben
Vagyon részem nékemis.

9. *Violás réteken*
Árnyékos hellyeken
Im felém jönn szép Chloris
E setét Erdőken
Titkos ösvényeken
El indulunk majd miis.

---

[338] Lelőhelye: OGY 2. 58. Orczy Lőrincnek küldött misszilis része (megszólítás: Báró Orczy Generalis Urnak). Keltezés: Bánkesze, Böjtelő hava 14 napja Yerdegerd 695 Esztendejének.

Ezen ének között és a mellyet Te küldöttél, ez a külömbség vagyon egyedül, hogy ezt mostani Pajkos, és amazt akkori pajkos irta, ez kényesebb gondolatjaiban és magyarságában, amaz pedig durvább gondolatok mellett gyönyörű magyarsággal él, és a mit akar ugyan hellyesen ki teszi, 's leis festi.

7.[339]

„Hidd el Barátom hogy hejában kivánod magadat elrejteni a dicsőssége elől, igaz érdemeid tűndőkőlnek és Barátaid szívét világosítván magoknak azokban oltárokat emeltenek mellyekben holtod utánis fogsz élni 's végre a maradékis például fog Téged emlegetni.

Hozd hát Pestre kérlek drága szekrénykédet
Nem kérek én tőlled szállást vagy ebédet;
Hanem segitségre hivom szép elmédet
Hadd felejtsem mig ott lészek az inséget,
Hogy kelljen gázolni tudom a Csalmákot,
Tudom ellenzeni a lökött zsidókot,
Értem hogy kell győzni a ravasz Basákot
De szivnek dudolni nem tudok notákot.
Néked adattatott szivet éreztetni,
Te tudod a Lelket testel egyeztetni,
Természet titkait lantodon pengetni,
'S vélle sziveinket ájulásba vetni.
Az Oder és Elba között nyargaloztál
Verner Huszárjival elégszer birkoztál
Akkoris ágyuk közt Musákkal suttogtál,
'S onnétis magadnak két koszorut hoztál.
Mond meg boldog Öreg! Két tisztesség közzűl,
Mellyel szép életed ragyog és diszesűl,
'S hanyotlo Napodra ujj fényekkel derűl,
Mond meg kérlek Lelked most mellyiknek örűl?

Az illyen embernek, ki ezek dicsősségeket szánakozó szemmel nézi, nem csuda ha néha lép dagadása vagyon."

8.[340]

„Seregemet 23dikba ide gyüjtöm mivel a regiment káplánnya nálam kezdi az áhitatosságot. Ha magyar volna, igy kezdeném gyónásomat:

Atyám! bűnös vagyok, szép verseket loptam,
Helikon vizéből tolvaj módra ittam,
De talám Apollót ezzel nem bántottam,
Mert tolvajságomat szereti hallottam.

---

[339] Lelőhelye: OGY. 2. 59, autográf misszilis része (a megszólítás: Báro Orczy Generalis Urnak). Keltezés: Bánkesze, Böjtelő hava 14dik Napján Yerdegerd 695. Esztendejében.

[340] Lelőhelye: OGY. 2. 59. verso, Orczynak küldött autográf misszilis (megszólítása: mint az előbbié; ugyanaz a levél). Keltezése: mint az előbbié.

Ő is marhát lopott rég földön jártában,
Tám Orczi göbölyét találta pusztában
'S azt vette felsége akkori dézmában,
Én most belé nyultam Musák ládájában.

vagy:

Én most vesztes lettem Musák templomában.

9.[341]

„Itt hol a királyi méltóság őzvegy ruhában uralkodik, és fejedelmi maradékinak országló letzkéket ád; hol már a fényes példákbol ki fogyván, egy felől a ravasz vénségnek fortéllyaival ámitgattya gyermekeit, más felől regiségekből ujjságokat koholván, polgárt, papot, katonát öszve vesztetett, azutagg kontya alol neveti maga csinnyait,'s midőn mindent Lelki üdvességeért tselekednék országaival még Istennek naponként hosszu életért esedezik

Itt mondom Barátom Terka Udvarában
Mint régen Isisnek babonás házában,
Jutván a titkoknak álnok pitvarában,
Tekintek hazámnak jövendő sorsában –
Sokszor vén szipáknak rántzos homlokokat
Dicsérem ólom szin fonnyadt ajakokat
Ölömbe szoritom guzsadt derekokat,
Csak közöljék velem iszonyu titkokat.
Themistocles ugyan Athenas falait
Nem ugy oltalmazta házi bálvánnyait:
Meg vallom Catois Tanátsnak tagjait
Nem igy igazgatta Romának Naggyait.

De más század ezek mellyekben mi élűnk, 's a mint te bölcsen mondád már országokat sem ugy keresünk mint régen, azért én hol a Nagyok, hol a kicsinyek között tévelygek csak használhassak Nemzetemnek –.

10.[342]

„Te ugyan más úton indultál el, 's a fő Tanáts nem héjában vállasztott 2vizkórosnak, mert tudom majd eljársz munkádban, 's egy gátra egy folyamatba hajtod a csavargó vizeket

Látlak Neptunusnak tűndér szígonnyával,
Hogy evezsz Columbus könnyű sajkájával,
Miképpen kűszkődől Tiszának habjával,
'S hogy térsz vissza gazdag Szamos arannyával.
Köszöntsd szommal kérlek Mátra forrásait
Kik nyárban őntőzik Musák lakásait,
Tiszteld havasoknak fenyves barlangjait

---

[341] Lelőhelye: OGY. 2. 76 Orczy Lőrincnek címzett autográf misszilis (megszólítás: Báro Orczi Generalis Urnak). Keltezés: Bécsben a Káposzta Utzába. Karácsony H. 27dik Nap 774.

[342] Lelőhelye: az előbbi levélben. Keltezése: mint fent.

Kik magokba rejtik Echonak hangjait.
Sőt hordozó Maros vizeit ha szántod,
Tűndér Ilonának várossát meg látod,
Két híres hattyuját feredve találod
'S Ezer mosó fáták tzombjait csudálod.

Én addig itt meg várom melly felé vezet a jó vagy haragos Lelkiőr. Eddig csak Tulajdonosomat vártam, most ide érkezvén ma vagy holnap a Császárral Sorsomról végeznék, bár tanátsló kedves leveledet két nappal elébb vehettem volna, most nem lennék alkuba; de Barátom a Századosság most terhesebb a gályán evedző rabságnál.

11.[343]

Kassárol botsátott kedves leveledet
Vettem, hiv Barátom, tsokolom kezedet.
Látom, s Világ láttya ártatlanságodat,
Ne félj, meg tanítyák vad szivű Papodat.
Im itt egy levélke, kit Bécsből irtanak,
Mutattya Udvarnál rolla mit tartanak.
Ne bánd, ne aggodjál ezen történeten –
Arany szebben fénlik rut szén közepében.
Irod hogy bucsuzni kivánsz tisztségedtől
Majd Pesty homokon szólhatunk ezekröl –
Addig légy tsendesen, mert szolgálatodat,
A király 's a haza kivánnyák hasznodat.
Ha mind eltávoztok okos Polgárokul,
Mi lessz boldogtalan nyomorult Hazánkbul?
Légy víg, jobb időket ígérnek az Egek,
Nap fény derül midőn mulnak a fellegek.

„*Im itt irom mássát igért Levelemnek. PP. Fanatici Agriensi inhumani mores et aulae et Urbi nostrae sunt notissimi...*

12.[344]

„*Irt minap Gyurinkis, hogy kedves Youngjának szomoru munkáiba egy Szigeti nevezetű, Ausburgi valláson lévő Pap kegyetlenül belé kapaszkodott de talám egyik részit már nyomtattyákis, esméretlen lévén a forditóval, bizonyos jó emberemnek ugy adta hogy vélemis kőzőlje – kár hogy németből forditotta, mivel ezen nyelvnek szó-lántzozattya mint magadis igen jól tudod, éppen ellenkező mi anya nyelvünkel. De bizzuk mi ezt a minapi Posonyban őszve jött Magyar Tudosok gyülekezetire.*

---

[343] Lelőhelye: OGY. 2. 102. Orczy Lőrincnek küldött autográf misszilisben (megszólítás: Barcsay Orczynak). Keltezés: Szász Szeben. 22dik Juny 776. A levél a rímes próza formájába tördelt verssel kezdődik. Utána folyamatosan még a versszöveg ritmus- és rímképletébe illeszkedve következik egy magyar mondat, majd az emlegetett latin nyelvű védőirat.

[344] Lelőhelye: OGY. 2. 105. (Orczy Lőrincnek küldött autográf misszilisben.) Keltezés: nem látszik.

Irjunk mi ha lehet s ha szabad verseket
Kikkel meg lágyitván előbb vad sziveket
Könnyebben hóditsuk majd a szép Szüzeket,
Mert ők kormányozták mindég embereket.

Éppen jó mivel most Bécset kerülni fogom, a Szabadságrol irt szép verseidet vedd tisztára hogy majd Örsről magammal el vihessem.

13.[345]

Engem strázsa helyről immár fel váltának
S azonnal ujj munkát előmbe adának
Szegény katonáim enni sem tudának
Kefe 's dörgöléshez azonnal fogának.
Ma este első treff sikra fog szállani
Császár előtt magát meg fogja mutatni.
Holnap hajnal előtt ki fogok futtatni,
És úgy seregemmel szűk Strázsát tartani.
Látod szent barátom kegyetlen sorsomat
Meg sem ölelhetem szíves barátomat
Ma lovasok szárnyán nézd fejér lovamat
Jere 's tsendesitsed nyugtalanságomat.

Itt kiáltják, hogy József érkezik...

14.[346]

Barcsay Cserey Farkasnak kedves Báttyának

Hát el hagyád Bétsett? El hagyád Hazádot?
Tsendesebb révekre haitád vitorládot.
El menél jó Bátyám Kraszna partyaira
S mint Juhász mag szálál Zilai Dombjaira.
Igy távozot régen Roma falaitol
Egy érdemes polgár tanáts társaitol,
Ki jutván Hazája esmért völgyeire
Sürü könyvhullatás tsordult szemeire.
Édes Érzékenység! Egek ayándéka
Melynek Nagy lelkekben vagyon tsak hailéka
Tudom hogy e töltvén el nemes szivedet
Zokogva szemlélted megint Erdélyedet.
Tudom – de már minek uijitom sebedet

---

[345] Lelőhelye: OGY. 2. 106. Orczy Lőrincnek szóló autográf misszilis része (megszólítás nincs). Keltezés: Pesty tábornak jobb szárnyárol 776. A keltezés után rögtön a vers következik, aztán Barcsay *B* szignója majd a levél prózai része.

[346] Lelőhelye: Kolozsvár, az Egyetemi Könyvtár Gyűjtemények részlege, jelzetszám MS. 774. *Cserey Farkas Jegyzőkönyv.* 17–18. Maga a *Jegyzőkönyv* több kéz írásából álló kolligátum. A vers a bejegyzés (tulajdonképpen a cím) szerint a Barcsay műve (ezt a szóhasználat, a jellegzetes ritmusú versforma, a képek jellege és életrajzi adatok is igazolják: kapcsolata mind idős Cserey Farkassal, mind Esterházi Nepomuk Jánossal – ez utóbbinak a keze vonását ismerhetjük fel a vers kézírásában).

Jobb nékem itt sirnom érretted, s hazámért
Ily meszsze távozzot Barátom, s Bátyámért
Jobb nékem szenvedni Mars iszszonyuságát
Mint viselni talám Rokonim rabságát.

(Feltehetőleg ennek a versnek eredetijét küldte el ifj. Cserey Farkas ajándékba a kéziratgyűjtő Kazinczynak.[347] A költeményt tartalmazó kézirásos füzet az Erdélyi Múzeum Egyesület gyűjteményének részeként található a jelenlegi helyén.)[348]

15.[349]

Pajtás! A gyöngyösi papok kriptájában
Hogy juték eszedben Groff Haller torjában?
Lásd, gondolat sintsen ember hatalmában -
Ez is van természet leg méllyebb titkában -
Igy gondolt Orestes dűhőss szerelmében
Piladeshez, ki volt habok veszéllyében,
Igy jutott Socrates Sándornak eszében,
Áldozván Ajaxnak temető helyében -

„*Te irtoztató átkoddal engemet el ijjesztettél – de vallyon Te hol töltöd most napjaidot, Hacker-báljába, a Bécsi nagy Tántz pajtába, vagy boldogabbul Őrsi magánosságodba?*"

16.[350]

„*Erdődi Lajosnak Erdélybe küldött verseit minap itt vevém – jól mondottad, pends toi mon cher Grillot! mert ez ugyan reám s hozzám hasonlokra illik. Azomban ujj vers szerző Pajtásunknak esmeretségin örvendek jol peng a lantya, meg nem állhattam hogy gondolatimat illyen forma versekbe ne rekesszem:*

---

[347] KazLev VII. (1777. levél) 518. Cserey Farkas írja Kazinczynak Krasznáról 1810. jún. 12-én: „Noha Barcsay Ábrahámnak minap eggy nékem írt levelét megküldöttem Néked, meg nem állhattam mind azon által, hogy igen szép és dicséretes intézetű gyűjteményedet ezen ide zártal meljet néhai Atyámnak írt, ne gazdagítcsam." Ez a melléklet azonban már Váczy János idején sem volt a levél mellett.

[348] KazLev VII. (1777. levél) 518. Cserey Farkas írja Kazinczynak Krasznáról 1810. jún. 12-én: „Noha Barcsay Ábrahámnak minap eggy nékem írt levelét megküldöttem Néked, meg nem állhattam mind azon által, hogy igen szép és dicséretes intézetű gyüjteményedet ezen ide zártal meljet néhai Atyámnak írt, ne gazdagítcsam". Ez a melléklet azonban már Váczy János idején sem volt a levél mellett.

[349] Lelőhelye: OGY. 2. 120, Orczy Lőrincnek szóló autográf misszilis része (megszólítás: Barcsay Orczinak.) Keltezés: Szebenbe, a menüetes szásztorony mellől 10dik Januarius 778.

[350] Lelőhelye: OGY. 2. 146. verso. Orczy Lőrincnek küldött autográf misszilis része (megszólítás nincs). Keltezés: Régen Nagy Márton, azután Martinsdorff, most Mardersdorff, Soprony Vbe 27 Junius 779. A vers spontán fogalmazványnak tűnik, az utolsó előtti sor áthúzással, fölébeírással alakult ki, az eredeti változat is kiolvasható:
Boldog Asszony lenne, ha olly érdemeit.

Álmos Morfeusnak Tündér országában
Szerelmes árnyékok titkos barlangjában
Nem rég egy vers szerző Vénusnak ágyában
Dőlvén le festette mit látott álmában.
Apollóval írta gyönyörű verseit,
Mársal mátkájának fult pihegéseit
Boldog lenne a Szűz mely olly érdemeit
Valoban kóstolná ölelgetéseit!

Mult héten Obesteremmel Sibaris Fiját Esterházán meg udvarlok: meg szomorodtam látván hogy, ugy szolván, Nemzetemnek első személyit, Parisba szőtt tzinege forma köntösbe, guzsalyok között orsóval találtam.

17.[351]

„Ha magamról nem unnám vagy szégyenleném beszélleni, mondhatnék néked egynéhány rendes történeteket mellyek velem nehezen éreztették magyar születésemnek bűntetésit. Huszárokhoz nem botsátottak, 's mondhatom igaz lelkemre néked hogy ez a köntös, melyben iffjuságomat mások bitangolták, szinte ollyan gyászos már nékem, mint a Daira mérges inge mellyet Herkulesnek küldött volt

De már légyen elég barátod Sorsárol –
Lássuk te hol jártál el menvén Kassárol
Szoltálé Musákkal Tarnának partyárol?
Vagy tsak Kalászt szedtél Céres homlokárol?
Mond meg hogy töltötted a Nyárnak hévségét?
Hogy tűrted parokád szörnyű melegségét?
Vesd el – idegen Nép vétkes pipességét –
Hadd a Kopatzságnak maga ditsőségét.
Van ugyis borostyán koszorú fejedre,
Lesz az néked sokkal több betsületedre
Mintha vastag fürtet függesztnél füledre,
Vagy három csimbókot kötnél üstöködre.
Lásd Homérnak nem volt soha parokája,
Vetélkedett város hét mely volt hazája:
Igaz Lázárnakis kopasz volt tsiglája
De ő tsak Drassai 's ollyan Florindája.

Ugyan mond meg mikor szánod meg Nemzetedet és futó gondolatodat mikor botsátod ki? egésszen meg kortsosittyák Nyelvűnket a sok Irók, elveszik szépségit, meg untattyák a jó igyekezetű olvasókat, mert nints remek munka.

18.[352]

„Hermes tanitvánnyával ki tiz napokig mulatott nállam, sokszor emlegettünk. Ugyan ezen jó Barátunknak Leveléből értém tegnap egy jó Papnak, tudos Embernek és mindenek felett nagy Haza fijának Richválszky Püspöknek halálát. Gyázos gondolatokkal bujkál körülöttem Melpomene

---

[351] Lelőhelye: OGY. 2. 147. verso, Orczy Lőrincnek küldött autográf misszilis része (megszólítás nincs). Keltezés: Gunyhombol. 26dik Aug. 779.

[352] Lelőhelye: OGY. 2. 147. a fent már jelzett levélben. Keltezés: mint fent.

Pusztán maradott már Esztergom temploma!
Eldőlt szegényeknek menedék Oszlopa!
Az árvák Garamnak Sebess vizeivel
Könyveket vegyitik Aggok könyveivel.
Gyászos zászlót látok Nagy Szombath Tornyából
Keserves szó hallik Istennek házából –
Szent ember halálát jelentő látások!
Jót tévő Atyáért esső zokogások!
O! ne szűnnyetek meg. – Sírjatok halandok!
– -
Nints hát halál ellen se szentség se jóság?
El nyel mindent e nagy rettentő valóság?
Óltár mellett lappang – hordozza kaszáját,
'S onnét ragagya el Istennek szolgáját –

Nagyon illette érzékenységemet ezen nagy jó Barátunknak ki mulása. Soha az idő nem fogja ki törölhetni szivemből ezen kedves Embernek emlékezetit!"

19.[353]

Macsák udvarának felső szakaszába
Hollandus szépségnek ellen-átaljába
Eregy köszöntsd O – pipás szobájába
Honnét tekint Bécsi világ lármájába.
Galamb fejérségü ezüst szin hajával
Rosa pirosságu kedves orczájával
Hol Cupido lappang most is puzdrájával
Matolálni tudna még ő szomszédjával.
Tud ő még becsűlni kökényszín szemeket,
Tizen öt esztendős öklelő tsetseket
Elsőbbször oltárnál forgó gyermekeket
Kik pihegő mellyel nyujtják zsengéjeket, –
Édes részegedés Venus poharából
Midőn illyen gyermek Cyprus templomából
Áldozatra siet Annyának karjából
S koszoruját vészi nagy vitéz – – –

„*Lásd kedves Barátom, szinte fajtalanságra fakada Musám – tulajdonitsd az unalomnak és szomoru egyedül valóságomnak.*

[353] Lelőhelye: OGY. 2. 179. Orczy Lőrincnek küldött autográf misszilis része (megszólítás nincs). Keltezés: Gunyhombol 8dik May 782.

20.[354]

István! Istennel van. – nints velünk! melly eset! –
Illy nagy áldozatot halál mért keresett?
Iffjuság, születés, erkölts, nemes Lélek,
Párkák óllójától mind elmettzetének!
Mit használ halandok virág kertetekben,
Ha szép rosák sorsa nintsen kezetekben?
Amott egyik hervad; a más bimbojában
Ki hal gyökeréből, leg szebb tavasszában.
Emez ki nyilt reggel, de nap nyugottával
Életét elveszti kedves illattyával. –
Sírjatok iffjak! Öregek sírjatok!
Angyali Seregek! tiis zokogjatok;
Segiltsétek Baucis 's Philémon könyveit
Mellyekkel áztattyák István tetemeit.
Ó! te szelid Atya! S gyászban borult Anya!
Érzem sziveteknek melly iszonyu kinnya:
Ó! bár enyhithetném méjj fájdalmatokat,
'S éltemmel válthatnám drága fijatokat.
De nints attol váltás, nints fű, nints orvosság,
Fenn áll kinek kinek egyszer az adosság.
Hasztalan ferdettél Jordánnak vizében,
Haszontalan néztél titkok szekrényében:
Atropos kegyetlen örök mértékével,
Eljönn, 's sirba taszit pusztitó kezével.
Nyugodj hát szép iffju! Kit mi most siratunk
'S halálnak torkából már nem ragadhatunk:
Nyugodj, Nemes tárgya hoszszas siralmunknak,
Hideg bizonysága méltó fájdalmunknak.
Nyugodj, és a Musák, kik téged szerettek,
Beszéljék meg magok, melly sokat vesztettek.
Én Atyádnak régi híve; 's tisztelője,
Elvesztedben igaz társa 's könyvezője,
Tsendes hamvaidra, több magyar szivekkel
Virágokat hintek reszkető kezekkel.

„*Imé Mennyei Barátom, ha a keserűség téged prédikátorrá tett, engemet is annyira a mennyire lehet megint Poétává tett. Tegnap meg érkezésemkor levelednek olvasásával Könyvben borultak szemeim és ezen egynéhány verseket mondhatom sirva irtam.*

---

[354] Lelőhelye: OGY. 2. 208. Orczy Lőrincnek küldött autográf misszilis része (megszólítás nincs). Keltezés: Ébelsberg. Lintz alatt 12dik Jan. 786. A levél a verssel kezdődik.

21.[355]

„Isten hozzád. Napkelet Napnyugottal vetélkedik. Arimán sokat végez, de az igazság fenn marad. Élj boldogul. Ezek után mi következik előmenetelekre nézve még eddig titok – Almásinét sajnállom hogy az activitásbol ki esik – Hidvölgyi letételire ezt irták:

Százbol százat tenni Thresia probálta,
Valjon telhetiké Josefis számlálta –
De lám Udvarnális végre tsak annyit tesz,
Hogy, mint számvetésben, semmiből semmi lesz.

22.[356]

Már azt véltem hiv társ Bécsben enyvesedtél,
Császár küszöbénél kelepcébe estél,
Vagy szép Szüzök között Adonissá lettél,
Végre mégis tegnap rosához érkeztél
Lásd már ötöd napja hogy én itt lankadok,
Nagyoknak fűstyétől csak meg nem fulladok,
Mégis te kedvedért továbbis maradok,
Ma ugyan Bazinba ebédre szaladok –
Estve viszsza térek Téged meg ölelni –

„Ugyan mond meg miért késtél illy sokára – Groff Miklos velem edjütt már majd kétségbe esett. Imé most nékem kell obesteremhez menni. Ellenkező történetek! Zugolódásra inditottak. De már meg bocsátok nékiek csak te szeress engemet.

23.[357]

Barátom! hozzád irt verseim kedvelled,
Hát soraim számát miért keveselled?
Mit ér sok száz akár üres szókkal rakva
Ha az elme vélle nem lehet jól lakva
Mi szükség hoszszasnak oly dologba lenni
Mellyet röviden is jól ki lehet tenni.
A szó szaporitást hagyuk csak azoknak
Kiket az együgyük tartnak okosoknak

---

[355] Lelőhelye: OGY. 2. 264. Orczy Lőrincnek küldött autográf misszilis része (megszólítás nincs). Keltezés: 15 Jan.

[356] Lelőhelye: OGY. 2. 290. Orczy Lőrincnek küldött autográf misszilis része (megszólítás nincs). Keltezés nincs. A levél hátlapján a címzés Pour Monsieur le Baron d'Orczi Le General … la Rose; maga a szöveg helybeli írásos üzenetnek látszik, talán Pesten kelt.

[357] Lelőhelye: OGY. 2. 292. Keltezés nincs. A kézirat leírása: a költemény autográf tisztázat. A besorolás feltételezni engedi, hogy a megelőző misszilis melléklete (annak megszólítása: Mennyei Barátom!, keltezése nincs, ajándék könyvek kísérő szövegének tűnik, hátlapján Barcsay gyűrűje nyomát viselő pecsét és a címzés: Pour Mr le General Baron d'Orczi. … son hotel –). Maga a vers külön negyedrét ív két oldalán található, aláíratlan.

'S kikbe nem találni egyéb nevezetest
Hogy hosszás irásra hitván Tollak nem rest
Fontoson irt munka 's rövid rendbe hozott
Még meg elégedést mindenkor okozott
Követni szeretem a Szép Természetet
Unalmat szerezvén a mi eröltetett.
Leányok között is kedvedet ki nyeri?
Ki haját Bábeli Tornyokra fel veri?
Hátujját Parisi farral nagyobbitja?
Derekát karcsúra hal Csontal szorittya?
Már el használt mellyét Tsimbokkal potollya?
Minden rését szagos vizzel bé locsollya?
Orczájára mázol egy pár font festéket?
Kezére veszteget fél itze szerdéket?
Vagy pedig mint Angyal Országi Leányok
Kik ámbár természet szerint halaványok
Még semm fojamodnak kölcsön vett szinekhez
Semmi toldalékot nem tesznek testekhez
Ollyan lévén gyenge mellyek dagadása
Mint jól költ senge liszt tészta puffadása
Módi keszkenőkkel azt fel nem tornyozzák
Hajokat ijjesztő módra nem hordozzák
Gyönyörün nölt testét válba nem préseli
Szagos kalmár nállok kevés hasznát leli.
Mond meg már melyikre vetnéd keszkenődet?
Melyikbe lelnéd fel barna szeretődet?
Tétovázás nélkül itt könyen választhacz
'S e szerint reám is erröl himet varhacz
Mint világi ember verseim ha nézed
Le rajzolásomat hibásnak intézed
Te mint bölcselkedö azt húzván számára
Te is reá térni fogsz valóságára
Mindazáltal ezen nem azt kell értenünk
Hogy igy intézhessék világi lételünk
E csak szent kivánság édesgető álom
Mely nem lehet s okát ezegybe találom

24.[358]

Fényes országoknak hamviból származott
Szabadság bálványa! melly sok jajt okozott
Állj meg s ne kevélykedj feldőlt thrónusokkal

---

[358] Lelőhelye: MTAK M. Irod. levelezés 4r. 55. sz. *Levelek Döbrenteihez* 45–50. Keletkezési dátuma: ismeretlen, de 1782 előtt (id. Cserey Farkas halála) nem keletkezhetett. A kézirat Cserey Farkas másolata lappangó eredetiről. A hiányzó szó (feltételezésünk szerint: *vér*) olvashatatlan, talán ez az oka, hogy Döbrentei az egész vers közléséről lemondott *Erdélyi Muzéuma* Barcsay-összeállításában.

Tekintsd ez oszlopot s valljad meg másokkal
Hogy Cserey Farkas, kinek emeltetett
** patakok nélkül nálladnál többet tett*
Mert sok esztendőkig hív jó tanátsait
Követvén Thrézia s fogadván szavait
Erdélyt megmentette szolgaság lánczától
'S e kis jutalmat is veszi most fijától
CSEREY FARKASTÓL

25.[359]

Euridice, és Borosnyai Mária halálok közt valo külömbség, melly egy Koporsó mettzésbe találtatott a Sztrigytől nem messze.

Orphé, régen, halál vizének partyáról
Ki nyerte kedvessét Cháron Sajkájárol
De, a nagy Isteni parantsolat ellen
Reá nézve, megint el veszté hirtelen:
Más ma Zsomborinak ily forma esete,
Mert, ha volt Társának rövidűlt élete,
Azt sok keservivel érvén el Egektől
Feltámasztatását nem kéri ezektől.

Le iratott Mlgs Bartsai Ábrahám úr tulajdon kéz irásából."

26.[360]

Ne vélje a M. Ur hogy talám valamit olly Baráttol el titkolnék im frantzia verseimetis küldöm

Du centre de Chaos, de l'abime des misères
Plus vieux que le Monde, plus rapide que les Sphères,
Semblable aux tristes Songes,
Et a leurs vains mensonges,
Naquit un Fantome, qui sur ses ailes légères
S'envole, et laisse tout dans sa tombe de misères.
Toujours dans la Course, des siecles il se nourrit,

---

[359] Lelőhelye: OSZKK Quart. Hung. 222. *Sombori László verseinek gyűjteménye*. Keletkezési ideje ismeretlen. A vers nem Barcsay keze írása, de a mitologikus párhuzam, a feszültségoldó hangnem, a vers frappáns zárlata (és a Barcsay-életrajznak Sombory László alakját is tartalmazó mozzanata) amellett szól, hogy elfogadjuk a gyűjteményben szereplő állítást; ezt a formai hasonlóság okán ismét tekinthetjük, mint az Orczyhoz írott levelek versbevezető és -folytató prózáját, keretszövegnek (ennek szerzője viszont már nem Barcsay, hanem Sombori).

[360] Lelőhelye: OGY 2. 64. Orczy Lőrincnek küldött autográf levél utolsó lapja. A levél keltezése: Gunyhombol, folyo esztendőnek utolsó napján – 772. A szöveg gondos tisztázat, egyértelmű, hogy eredetileg a fenti levél részét képezte; utólag azonban leválaszthatták a magyar nyelvű levélről (annak oldalszámozása: 30, 31, 63), amelynek különben magyar versmellékletei is vannak.

Cruel pour soi meme il n'est jamais endormi.–
Ses yeux sont des Destinées –
Il hâte de tout le trépas,
Et dans ces terribles repas
Il engloutit des années -- –
C'est le Temps Princesse! quel Tyran inexorable!
Sur l'an qui va finir sa main redoutable
A deja sans pitié semé des Cheveux blancs;
Et ne lui laisse ces peu d'instans
Que pour le plonger dans sa nuit effroyable –
Pardonne si je retrace ces tableaux effrayans,
O! qu'ils n'atristent point de Destins si brillans!
Vos Vertus vous ont élevée
Au dessus les Coups force nés
De la mort et du Temps –
Rejouissez vous tous les ans,
Et laissez moi seul redouter
Du Tems le cruel arret[361]

A M. Uratis ez szerint és szivemből idvezlem az Ujj Esztendőben.

---

[361] Magyarul:

A káosz közepéből, a nyomorúságok mélyéből
Vénebben a világnál, fürgébben a szféráknál,
A bús gondolatokhoz hasonlatosan,
És a hozzájuk tartozó hiú hazugságokhoz,
Világra jött egy árnyalak, aki könnyű szárnyain
Elröppen, és otthagy a nyomorúságok sírjában mindent.
Mindig úton van, évszázadok a tápláléka.
Szemei a végzések –
Mindennek pusztulását sietteti,
És e rémítő vacsorákban éveket nyel el –
Az idő ez, hercegnő! Mely kérlelhetetlen zsarnok!
A rettegett végéhez közeledő évre
Már könyörtelenül ősz hajszálakat szórt;
És csak azért hagyja meg neki ezt a néhány pillanatot,
Hogy borzalmas éjébe letaszítsa –
Bocsásd meg, hogy ilyen borzasztó képeket festek,
Ó, nehogy megszomorítsák a ragyogó jövendőt!
Erényeid a halál s az idő
Kényszerű csapásai fölébe emeltek téged –
Örömben teljék minden éved,
S hagyd hogy rettegjem egymagamban
Kegyetlen megállását az időnek.

27.[362]

Egy kásztrol fenekű kalap és anglus szűr alól a tojongást midőn nézném a bástyákon egy kis pap mellém sugorodék 's hirtelen el tűnvén ezen következő verseket hagyá kezembe:

Épitaphe des verdugadins

Ci gissent les verdugadins
qui nous distinguaient des Cattins,
plus de moeurs, et moins d'etiquette!
Est sans doute une bonne recette.
Mais qui sait, si dans nos festins,
Supplantée par une grisette,
La Duchesse par gout ou par dépit
N'ira bruler son habit

1787dik esztendő criticus esztendő lészen azt jövendőli Pater Hell és a többi magusok. Te élj boldogul és szeress engemet.

28.[363]

Entre nous

Un mauvais calembour sur la France et la Porte ottomane

On sait qu'en son orguei
*Un présomptueux Bourbon**
Osa faire du Soleil
De ses armes l'écusson.
Un Sultan, son pareil
Avoit, de meme la Lune
Placée dans son blazon:
Ils furent meme fortune:
L'eclipse est commune.

** Louis XIV avait pris pour son Symbole le soleil avec cette superbe devise: Nec pluribus impar, un seul contre tous.*

Isten veled. A szinte elnyomattatott sajtosok ujj vér szemre kapnak. A liliomok elevenedni kezdenek és már nem éppen olyan halaványak mint a közönséges vélekedés vala. Itt is Tűz támad.

---

[362] Lelőhelye OGY 2. 230. Autográf misszilis része. Az Orczynak szóló levél keltezése: Béts, 1ma Januarius 787 dél tájban. A szöveg tisztázat, a hiányzó szót [sous] pajzán szemérmességből nem írta bele Barcsay a levélbe, amely magyarul, prózában is jelzi az új esztendővel beköszöntött császári udvartartásbéli változásokat: a kötelező kézcsók eltörlését és a krinolindivat kimúltát.

[363] Lelőhelye: OGY 2. 237. Orczynak küldött misszilis, autográf tisztázat. Keltezése: Altona, 18dik febr. – 788. Concordia napján.

29.[364]

Courir malgré moi apres de vaines chimères
que les hommes ont forgé pour couvrir leurs misères:
Connoitre les erreurs, et gémir sous leur faix
sans pouvoir espérer qu'elles finissent jamais –
quitter pour l'amour le vain nom de la gloire,
chercher dans ses bras une plus douce victoire
Renoncer a tout mais pour n'espérer rien
Porter dans mon coeur et tout mal et le bien –
Ne chérir qu'une Amante, n'avoir qu'une Maitresse,
Adorer ses vertus, respecter sa tendresse.
Revoler dans les Camps pour adoucir mon sort
aimer comme j'aime – et souhaiter la mort
voila comme je vis – voila comme je pars
Adieu chère Amante – c'est déja le mois de Mars.

30.[365]

Adorable Amie!

Tandis qu'au Sein de Notre Patrie,
Un oiseau que nommer serait dangereux
*Parce qu'il n'est pas d'un augure heureux,**
Celebre aujourd'hui son onomastique,
Comment ma Sympathie antique
Oublierait la fete de Rosalie?
Non, cette sainte fut trop aimable,
Ses Charmes ne sont point une fable,
Les miroirs, et les Coeurs sensibles
Ont attesté Ses enchantements,
Et, leurs souvenirs meme en ces momens
Font les delices de mes jours paisibles

votre fidel B

**Sauf l'honneur de votre mari*

---

[364] Lelőhelye: Bécs, Hofkriegsrat, Kriegsarchiv 1795.44.536, a Barcsaytól elkobozott iratok között; a csomó elején a költő saját kezű címzése (talán hogy utólag hazaküldjék személyes iratait) *A Monsieur monsieur de Barcsay Colonel des Armées de Sa Majesté l'Empereur et Roi à Déva / Solymos*.

[365] Lelőhelye: MTAKK Mikrofilmtár III.729 Barcsay-anyag (a Jósika család hitbizományi levéltára, Román Állami Levéltár, Kolozsvári Fiók). Keltezése: De ma Solitude le 26 aout 1802. A levél címzése: Bethlen Rózának (Wass S.-né) Clausenburg. Autográf misszilis. Valamikori szerelméhez szól az immár kissé távolságtartó tisztelettel teli névnapi köszöntő. Barcsay 1790 óta nős; a címzett a feleségének, Bethlen Rózának is rokona.

31.[366]

Hic. Situs sum. Caesar. Iosephus. Nomine.
Tantum. Secundus. Monstra. Creavi.
Nutrivi. In vita egi nihil. Cujus.
Morientem. Non. poeni tuisset.
Dum. Europe. Servitutem. In-
potens. paro. Libertatem, In-
prudens. fundo. Aeternum. Regibus
Populis. Documentum.

[366] A költemény lelőhelye: Bécs, AVA Polizeihofstelle, Pergen-Akten, XXII.17. (1795/44/536). A szöveg Barcsay kézírása, a Danczkaynál levő levelek és a Báróczy nyelvi röpiratával egy iratcsomóban található. Az előtte és utána levő lapokon Barcsay jegyzetei, történelem- és társadalomfilozófiai gondolatai találhatók.

Életrajzi emlékeztető

1742. február 2. Piski: Barcsay (IV.) Ábrahám születése.

1758: apja, Barcsay (III.) Ábrahám, Hunyad vármegye egykori főbírája meghal.

1761: anyja, Dobay (Dobolyi) Kata halála; Ábrahám gyámja Barcsay Péter.

1761: Barcsay Ábrahám Hunyad megye küldötte a Magyar Nemesi Testőrségben megürült erdélyi helyre (egyszerre kerül az intézményhez Báróczy Sándorral).

1761: szabadkőműves: a Zur Wahren Eintracht páholy tagja.

1762: háromhavi szabadság Erdélyben.

1766. október 1.: kikérik a testőrségtől a Toscanai Lipót nevét viselő 1. dragonyos ezredbe ranggal: II. kapitány (az így megüresedett erdélyi helyre Naláczy József báró kerül).

1768: részt vesz a bajor örökösödési háborúban.

1769. február 1.: I. kapitány.

1771. május 17.: első verse János-napi köszöntő Radvánszky János grófnak.

1771. szeptember 20.: első levele Orczy Lőrincnek.

1773. március 7.: prózai levele Bessenyei Györgynek.

1777. június 12.: Nagyszombatban Ányos Pál verslevéllel ajánlja barátságát.

1777: *A Bessenyei György Társasága* című kiadvány közli aláírt verseit és leveleit.

1778: részt vesz a török háborúban (a d'Alton-hadtesthez osztják be; Sziléziában, Csehországban táborozik).

1783. február 19.: őrnagy.

1784: szeptemberben meghal Ányos Pál.

1785. április–augusztus: futárszolgálaton Belgiumban, Franciaországban.

1788: Szabács megvételére vezénylik.

1789: Belgrád alá vezénylik.

1789. szeptember 29.: őrnagy.

1789. július 2.: Orczy Lőrinc halála.

1789: *Két nagyságos elmének költeményes szüleményei,* Pozsony, Révai Miklós szerkesztésében (Barcsay és Orczy versei); Révai esküvői ajándéka gróf Károlyi Józsefnek.

1790. december 2.: testőrfőhadnagyként kerül vissza a gárdához.

1790/91: az Erdélyi Országgyűlésen királyi biztos; a rendek esélyes jelöltje a tervezett nemzeti őrsereg élére.

1791 elején feleségül veszi gróf Bethlen Zsuzsannát, Barcsay Lajos özvegyét.

1791: az Erdélyi Kéziratkiadó Társaság tagja.

1794. november 1.: ezredesi ranggal és évi 1200 forint ellátással nyugállományba vonul; erdélyi birtokain gazdálkodik, Csórán és (ritkábban) Marossolymoson lakik.

1794. április: Danczkay Józsefnél lefoglalják Barcsay ironikus hangú leveleit.

1795. július: Barcsayt letartóztatják. Kihallgatása Bécsben.

1795: visszahívják nyugdíjából; büntető alakulatnál szolgál a laibachi garnizonban

1796. március: megszökik; Kolozsváron Bánffy Györgynél fél évig fekszik betegen.

1799: Barcsay György nyugállományú testőr ezredes halála; végakarata szerint fia, Károly gyámjául Barcsay Ábrahámot jelölik ki.

1806. március 3.: Barcsay Ábrahámot álmában agyvérzés éri Csórán.

1829: Bethlen Zsuzsanna halála.

1814: Erdélyi Muzéum: Barcsay-dosszié: Kazinczy laudatiója (magyarítás Haller Gáborból), Döbrentei Gábor kritikája, ismeretlen Barcsay-versek.

1933: *Barcsay Ábrahám költeményei* (Szira Béla szerk.) az első önálló Barcsay-versgyűjtemény.

Rövidítések

ÁÖ	*Ányos Pál-összeállítás*. Szerk. Szajbély Mihály. Vár ucca tizenhét. II. évf. 2. 1994/2.
BGYT	*A Bessenyei György Társasága*. Béts 1777.
BÖM [21]	Batsányi János Összes Művei. Szerk. Keresztúry Dezső és Tarnai Andor. Akadémiai Kiadó Bp, 1953–1967.
HKR [57]	Hof Kriegsrat, Bécs
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
KÁL	Kolozsvári Állami Levéltár
KazLev	*Kazinczy Ferenc levelezése*. I–XXIII. Szerk. Váczy János Bp. 1887
KSZ	Költeményes Szülemények, *Két nagyságos elmének Költeményes Szüleményei* Szerk. Révai Miklós. Pozsony Löewe Antal betűivel. 1789.
KTÉ	A Kisfaludy Társaság Értesítője
MTAK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár
NyIrK	Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények
OGY	*Orczy-gyűjtemény*. Román Állami Levéltár, Nagybánya
OL [90]	Országos Levéltár
OSZKK	Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár
S. I.	Sándor István: *Barcsay Ábrahám elfelejtett versei.* Irodalomtörténet 1947. 91–94.
Szira	*Barcsay Ábrahám költeményei*. Szerk. Szira Béla (1933) Bp.

A hivatkozások rendjén a költemények első sorát tekintjük verscímnek.

Irodalom

Abafi 1900	Abafi Lajos: *A szabadkőművesség története Magyarországon*. Bp., 1900.
Alner 1992	Alner, J.: *A magyar-szlovák sorsközösség*. Regio 1992. (III.) 2. sz.175.
Angyal 1916	Angyal Dávid: *Magyar politikai perek a XIX. század első éveiben*. Századok 1916. 433–434.
Ányos 1985	Ányos Pál válogatott művei. Bevezető tanulmány, jegyzetek Lőkös István. Szépirodalmi Könyvkiadó Bp., 1984.
Apel 1976	Apel, Karl-Otto: *Sprachpragmatik und Philosophie*. Suhrkamp Verlag. Frankfurt am Main, 1976.
Arany J. 1907	Arany János: *Prózai dolgozatok*. Arany János munkái IV. Szerk. Riedl Frigyes Bp., 1907.
Arany L. 1960	Arany László: *A magyar politikai költészetről*. Arany László válogatott művei. Szépirodalmi K., Bp., 1960.
Aranka 1804	Aranka György: *Az elme játékjai*. Nagyvárad, 1804
Arató 1966	Arató Endre: *Der nichtungarische Nationalismus und die nichtungarischen Völker 1780–1825*. Annales Universitatis Scientiarum Budapestensis de Rolando Eötvös nominatae VIII. 1966.
Bacsányi–Baróti 1790	Bacsányi János és Baróti Szabó Dávid: *Két magyar hazafi érzékenységei*... H. n. 1790.
Bairoch–Batou–Chèvre 1988	Bairoch, P. – Batou, J. – Chèvre, P.: *La population des villes européennes.* Genève 1988.
Balázs 1987	Balázs János: *A barokk és a felvilágosodás nyelvbölcseleti eszméi hazánkban*. Hermész nyomában. A magyar nyelvbölcselet alapkérdései. Magvető K., Bp., 1987.
Ballagi A. 1872	Ballagi Aladár: *A magyar királyi testőrség története különös tekintettel irodalmi működésére.* Pest, 1872.
Ballagi G. 1888	Ballagi Géza: *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*. Bp., 1888.
Balogh 1996	Balogh F. András: *Az erdélyi szász irodalom magyarságképe.* Littera Nova Kiadó Bp., 1996.
Bán 1971	Bán Imre: *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVIII. században*. Akadémiai K., Bp., 1971.
Baranyai 1910	Baranyai Zoltán*: A francia nyelv és műveltség Magyarországon a XVIII. században.* Bp., 1910.
Báróczy 1775	[169]
Báróczy 1786	Báróczy Sándor: Erkölcsi levelek. Pest, 1786.
Baros 1905	Baros Gyula: *Barcsay és Báróczy*. Sajókaza (Kolozsvár), 1905.
Baros 1906	Baros Gyula: *Bessenyei Sándor szerelme*. Bp., 1906. 31–32.
Baros 1911	Baros Gyula: *Adatok Barcsay Ábrahám levelezéséhez*. Athenaeum K., Bp., 1911.
Batsányi 1953–1967	Batsányi János *Összes művei I–IV.* Sajtó alá rendezte Keresztury Dezső és Tarnai Andor. Akadémiai K., Bp., 1953–1967.

Batteux 1746 — Charles Batteux: *Les beaux arts réduits à un mème principe.* Paris, 1746.

Békés 1991 — Békés Vera: *„Nekünk nem kell a halzsíros atyafiság!" – Egy tudománytörténeti mítosz nyomában*. Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből. Szerk. Kiss Jenő és Szűts László. Akadémiai K., Bp., 1991. 89–95.

Benda 1952–1957 — Benda Kálmán: *A magyar jakobinusok iratai I–III.* Akadémiai K., Bp., 1952–57.

Benda 1978 — Benda Kálmán: *Emberbarát vagy hazafi?* Bp., 1978.

Benkő 1960 — Benkő Loránd: *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában*. Akadémiai K. Bp., 1960.

Benkő 1961 — Benkő Loránd: *Felvilágosodás kori nyelvtanaink szerepe az irodalmi írásbeliség normáinak alakulásában*. Nyelvtani tanulmányok. Szerk. Sulán Béla. Tankönyvkiadó, Bp., 1961.

Berkeszi 1889 — Berkeszi István: *Barcsay levelei Radvánszky Jánoshoz és feleségéhez, Prónay Évához 1771-1778.* KTÉ XXI. 1889. 251.

Bernáth–Csúri 1985 — *Az egyszerű formák szemiotikája*. Szerk. Bernáth J. – Csúri I. Szeged, 1985.

Bíró 1976 — Bíró Ferenc: *A fiatal Bessenyei és íróbarátai*. Akadémiai K., Bp., 1976.

Bíró 1994 — Bíró Ferenc: *A felvilágosodás korának magyar irodalma*. Balassi K. Bp., 1994.

Blaga 1966 — Lucian Blaga: *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*. Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1966.

Blumauer 1786 — Alois Blumauer: *Freymaurergedichte.* Rudolf Gaeffer Wien, 1786.

Borovi 1967 — Borovi József: *A XVIII. századi magyar egyházmegye-rendezés ismeretlenje, Richwaldszky György*. Vigilia 1967. 160–167.

Buda 1988 — Buda Béla: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Bp., 1988.

Budai 1814 — Budai Esaiás: *Deák írók élete a régi tudós világ históriájából főképpen a poetica és rhetorica classisok számára*. Debrecen, 1814.

Bukovetz 1790 — Bukovetz István: *A magyar prosodia és verskölto oktatás*. Szeben, 1790–91.

Bulach 1901 — Zorn de Bulach: *L'Ambassade du Prince Louis de Rohan à la Cour de Vienne 1771–1774.* Strasbourg, 1901.

Ciorănescu 1969 — Alexandre Ciorănescu: *Bibliographie de la littérature francaise du XVIIIe siècle*. Éd. du Centre national de la recherche scientifique, Paris, 1969.

Czigány 1976 — Czigány Lóránt: A magyar irodalom fogadtatása a viktoriánus Angliában 1830–1914. Irodalomtörténeti füzetek. Akadémiai K., Bp., 1976.

Csaplár 1899 — Csaplár Benedek: *A Horányi Elek tervezete*. ItK IX. 1899. 1–14. 168–203.

Császár 1916 — Császár Elemér: *Barcsay Ábrahám.* ItK XXVI. 1916. 129–152.

Csatkai 1944 — Csatkai Endre: *Három magyar költő és a Fertő.* Új Sopronvármegye 1944. jan. 15. 4.

Colta 1984 — Elena Rodica Colta: *Un document bibliografic de la începutul secolului al XIX-lea. Catalogul bibliotecii Orczy*. Biblioteca şi cercetarea VIII. Cluj-Napoca, 1984. 253–266.

Cornea 1972 — Paul Cornea: *Originile romantismului românesc*. Spiritul public, mişcarea ideilor şi literatură între 1780–1840. Ed. Minerva, Bucureşti, 1972.

Cserey 1790 — Cserey József: *A folyó és versbeli beszédnek válogatott példája*. Szeben, 1790–91.

Csetri 1990 — Csetri Lajos: *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korában*. Akadémiai K., Bp., 1990.

Dávidházi 1987 — Dávidházi Péter: *Egy irodalmi kultusz meghonosítása. Beavatás a Shakespeare-kultuszba a XVIII. század végén.* ItK 1987–1988. 1–2. 46–73.

Dávidházi 1989 — Dávidházi Péter: *„Isten másodszülöttje" A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza.* Gondolat, Bp., 1989.

Dávidházi 1992 — Dávidházi Péter: *Hunyt mesterünk. Arany János kritikusi öröksége.* Argumentum K., Bp., 1992.

Debreczeni 1993 — Debreczeni Attila: *Csokonai, az újrakezdése költője (A felvilágosult szemléletmód fordulata az életműben).* Csokonai Kiadó, Debrecen, 1993.

Dézsi 1989 — *Dézsi Lajos kézirathagyatéka*. Katalógus. Összeállította Monok István Szeged, 1989.

Dósa 1897 — Dósa Dénes: *A szászvárosi ev. ref. Kún-Kollégium története.* Szászváros, 1897.

Döbrentei 1814 — Döbrentei Gábor: *Barcsay Ábrahám*. Erdélyi Muzéum 1814. 1. 17–42.

Duby 1967 — Georges Duby: *Histoire des mentalités*. L'histoire et ses méthodes. Encyclopédie de la Pléiade, Charles Samaran éd. Gallimard, 1967. 937–968.

Duțu 1968 — Alexandru Duțu: *Coordonate ale culturii româneşti în secolul XVIII (1700–1821).* Ed. pentru Literatură, Bucureşti, 1968.

Dümmerth 1987 — Dümmerth Dezső: *Írástudók küzdelmei. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok*. Utazások a múltban és a jelenben. Panoráma K., Bp., 1987.

Egyed 1993 — Egyed Emese: *Barcsay Ábrahám levelei Károlyi Antal grófhoz és feleségéhez*. ItK 1993. 1. 124–129.

Egyed 1994a — Egyed Emese: *A gróf Bánffy család és Barcsay Ábrahám levelezéséből.* NyIrK XXXVIII. 1994. 1–2. 71–80.

Egyed 1994b — Egyed Emese: *Barcsay Ábrahám két, id. Cserey Farkasra vonatkozó verse*. ItK 1994. 5–6. 760–762.

Erdélyi 1987 — Erdélyi János: *Pályák és pálmák.* Irodalmi tanulmányok és pályaképek. Akadémiai K., Bp., 1987.

Esztegár 1904 — Esztegár László: *Barcsay Ábrahám levelei gróf Széchényi Ferenchez.* Történelmi Tár 1904. 539–557.

Engel 1804 — Engel Johann A.: *Anfangsgründe einer Theorie der Dichtungsarten.* 1783 Berlin (1804 Stettin)

F. Csanak 1983 — F. Csanak Dóra: *Két korszak határán. Teleki József, a hagyományőrző és a felvilágosult gondolkodó*. Akadémiai K., Bp., 1983.

Fekete 1787	(Fekete János:) *Esquisse d'un tableau mouvant de Vienne. Tracé par un Cosmopolite.* 1787.
Ferenczi 1915	Ferenczi Sándor: *Újabb adatok Barcsay Ábrahám életéhez*. Erdélyi Múzeum 1915. 127–131.
Fried 1975	Fried István: *Stílustörekvések a XVIII. század végén.* ItK 1975/5–6. 577–588.
Fülöp 1978	Fülöp Géza: *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*. Irodalomtörténeti könyvtár 33. Szerk. Czine Mihály. Akadémiai K., Bp., 1978.
Gáldi 1975	Gáldi László: *A felvilágosodás magyar nyelvszemléletének francia előzményei. "Sorsotok előre nézzétek". A francia felvilágosodás és a magyar kultúra*. Tanulmányok. Szerk. Köpeczi Béla – Sziklay László. Bp., 1975.
Gálos 1935	Gálos Rezső: *Adatok testőríróink pályafutásából.* ItK 1935. 58–65.
Gálos 1935a	Gálos Rezső: *Barcsay Ábrahám életrajzához* ItK XLV. 1935. 296–299.
Gálos 1936	Gálos Rezső: *Barcsay Ábrahám meghurcoltatása* ItK XLVI. 1936. 143–148.
Gálos 1937	Gálos Rezső: *Barcsay Ábrahám levelei Danczkay Józsefhez.* ItK 1937. 56–64., ill. 180–191.
Garami–Szántó 1992	Garami E. – Szántó J.: *A magyarországi szlovákok identitása.* Regio 1992. 2. 113–133.
Gerencsér 1942	Gerencsér István: *A felvilágosodás filozófiája és a XVIII. századi magyar piaristák.* Athenaeum 1942. 345–364.
Gergye 1993	Gergye László: *Kazinczy Ferenc kéziratos hagyatéka*. Az MTAKK Katalógusai 21. Bp., 1993.
Gonda–Niederhauser 1977	Gonda Imre – Niederhauser Emil: *A Habsburgok. Egy európai jelenség*. Gondolat K., Bp., 1977.
Gragger 1923	Gragger Robert: *Preussen, Weimar, und die ungarische Königskrone.* Berlin, 1923.
Hattyuffy 1906	*Költői levelezések. Kreskay Imre hátrahagyott irataiból életrajzi adatokkal s feljegyzésekkel*. Közli Hattyuffy Dezső, Bp., 1906
H. Balázs 1977	H. Balázs Éva: *A szabadkőművesség a XVIII. században.* Világosság 1977. 11. 216–223.
H. Balázs 1993	H. Balázs Éva: *Egy forrás margójára*. Európa vonzásában. Emlékkönyv Kosáry Domokos 80. születésnapjára. Szerk. Glatz Ferenc. MTA Történettudományi Intézete, Bp., 1993.
Heinrich 1916	*Kazinczy Ferenc Tübingai pályaműve a magyar nyelvről.* Kiad. Henrich Gusztáv. Bp., 1916.
Hobsbawm 1990	E. J. Hobsbawm: *Nations and Nationalism since 1780. Program, Myth, Realty.* Cambridge University Press, 1990.
Horányi 1792	Horányi Alexius: *Nova Memoria Hungarorum I.* Pest, 1792.
Horváth 1974	Horváth János: *Orczy Lőrinc*. Irodalom és felvilágosodás. 647–714.

Hugelmann 1934	*Das Nationalitätenrecht als alten Österreich.* Karl Gottfried Hugelmann (Hg). Braunmüller, Wien, 1934.
Ivánkai 1793	Ivánkai Vitéz Imre: *A szabadkőmüvesek nem jakobiták.* 1793
Jancsó 1936	Jancsó Elemér: *A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődés-történeti szerepe a XVIII. században.* Kiadja az Ady E. Társaság, Cluj Kolozsvár, 1936.
Jancsó 1955	Jancsó Elemér: *Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság iratai*. Bukarest, 1955.
Jancsó 1965	Jancsó Elemér: *Barcsay Ábraham útja a jakobinus mozgalom felé*. NyIrK XI. 1965. 1. 5–20.
Jenei	[144]
Juhász 1972	Juhász László: *Bécs magyar emlékei*. Bécs, 1972. (A szerző kiadása)
Kalmar	Kalmár György: *Summa* (A Prodromus 1772-es pozsonyi kiadás nyomán) Pátria könyvek, 1993. (n. n.)
Kanyó 1985	Kanyó Zoltán: *Az egyszerű formák rendszerezéséről.* Bernath–Csúri 1985. 7–16.
Kardos 1979	*Carmina Burana. Középkori diákdalok.* Magyar Helikon. szerk. Kardos Tibor. Európa K., Bp., 1979.
Kazinczy 1890–1911	*Kazinczy Ferenc levelezése*. I–XXI. Kiad. Váczy János. Bp. 1890–1911.
Kazinczy 1979	*Kazinczy Ferenc művei. I–II.* Válogatta, a szöveget gondozta, a jegyzeteket írta: Szauder Mária. I. Versek, műfordítások, szeppróza, tanulmányok. Bp., 1979.
Kecskeméti G. 1993	*Római szerzők 17. századi fordításai*. Szerk. Kecskeméti Gábor. Balassi Kiadó, Bp., 1993.
Kecskeméti K. 1963	*Notes et rapports français sur la Hongrie au XVIII. siècle.* Éd. Kecskeméti Károly. Bruxelles, 1963.
Kecskés 1991	Kecskés András: *A magyar verselméleti gondolkodás története 1760-1842.* Akadémiai K., Bp., 1991.
Kelemen 1990	Kelemen János: *Nyelv és történetiség a klasszikus német filozófiában.* Akadémiai K., Bp., 1990.
Kemény 1870	Kemény Zsigmond: *Erdély közélete 1781–1848.* Kemény Zsigmond tanulmányai II. Kiadja Gyulai Pál. Pest, 1870. 1–110.
Kenyeres 1934	Kenyeres Imre: *A magyar irodalomtörténetírás fejlődése a XVIII. században.* 1934.
Khevenhüller-Metsch	Johann Joseph Khevenhüller-Metsch: *Aus der Zeit Maria Theresias. Tagebuch 1742–1776*. Vol. 1–7. Wien-Leipzig 1907–1925.
Kristóf 1907–1911	Kristóf György: *Adatok Barcsay Ábrahám életéhez.* Erdélyi Múzeum XVIII. 1911. 249–268.
Kibédi-Varga 1983	Kibédi-Varga Áron: *Retorika, poétika, műfajok.* ItK 1983. 569–577.
Kibédi-Varga 1995	Kibédi-Varga Áron: *A mese invenciója.* Határ IV (Új) évfolyam 3. sz. 1995 június. 110–119.
Kilián 1988	Kilián István: *Név- és évszámrejtés a XVII–XVIII. században*. MKsz. 1988. 2. 20–40.

Kis B. 1894	Kis Bálint: *Erdély régi családai. A Barcsay-család*. Turul. A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye 1894. XII. köt. 69–75, 138–145, 177–186.
Kis J. 1985	Kis János superintendens *Emlékezései életéből maga által feljegyezve*. Szépirodalmi K. Bp., 1985.
Kókay 1983	Kókay György: *Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában.* Bp., 1983.
Kont 1904	Kont Ignác: *Magyar–francia versírók*. Egyet. phil. közlöny 1904.
Korzilius–Sitt–Ursprung–Waschek 1989	*Les ateliers des interprètes no. 2.* Actes du Congrès des jeunes historiens de l'art: „Sculpture". Avignon 23–28. 5. 1989. Centre International de Recherche et de Documentation du Petit Palais. Décembre 1989. Éd. Jean-Loup Korzilius, Martina Sitt, Philip Ursprung, Matthias Waschek.
Kosáry 1954	Kosáry Domokos: *Bevezetés a magyar történelem forrásaiban és irodalmába II. 1711–1825.* Művelt Nép Könyvkiadó, Bp., 1954.
Kosáry 1983	Kosáry Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon.* Akadémiai K., Bp., 1983.
Kovács–Márton–Simor 1993	Barcsay Ábrahám – Orczy Lőrinc: *Két jó barát között való levelezésből szedett versek.* Szerk. Márton J., Kovács A., Simor A. Táncsics sorozat 9. Bp., 1993.
Köpeczy-Sárközy 1982	*Venezia, Italia, Ungheria fra Arcadia e Illuminismo. Rapporti italo-ungheresi dalla presa di Buda alla rivoluzione franceze*. (Köpeczi Béla–Sárközy Péter szerk.) Akadémiai K., Bp., 1987.
Kővari 1863	Kővári László: *Erdély történelme*. Pest, 1863.
Kristof	[227]
Krudy 1936	*Báróczy Sándor feljegyzései a Magyar Nemesi Testőrség életéből 1760–1800-ig*. Összeállította 1829-ben Krudy Ferenc. Magyarra ford. M. László József. Magyar Királyi Hadilevéltár K., Bp., 1936.
Krug 1802	W.-T. Krug: *Versuch einer systematischen Enzyklop„die der Schönen Künste.* Leipzig, 1802.
Lampért 1912	Lampért Géza: *Bessenyei és társasága a gárdában.* It 1912. 1.
Ligne 1795	Charles Ligne: *Mémoires sur les campagnes faites en Hongrie, au service de l'empereur par le compte de Bussy-Rabutin. Avec des notes.* (1795. XVI.159. Mélanges littéraires)
Ligne 1796–1808	Charles Joseph de Ligne: *Mélanges militaires.* 1796–1808, Dresde.
L. Nagy 1988	L. Nagy Zsuzsa: *Szabadkőművesek*. Akadémiai K., Bp., 1988.
Longinus 1844	*Longinus értekezése a fenségesről.* Ford. Kis János. Széptani remekírók. I. Kiadta a Kisfaludy Társaság, Buda, 1844. 91–196.
Lotman 1989	Jurij M. Lotman*: A szó és a nyelv a felvilágosodás századának kultúrájában*. Helikon 1989. 2. 212–220.
Lukácsy 1994	Lukácsy Sándor: *Isten gyertyácskái*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1994.
Mályusz 1926	Mályusz Elemér: *Sándor Lipót főherceg nádor iratai.* Történelmi Társulat Kiad., 1926.

Mályuszné 1985	Mályuszné Császár Edit:*Megbíráltak és bírálók. A cenzúrahivatal aktáiból (1780–1867).* Nemzeti könyvtár. Gondolat K., Bp., 1985.
Marczali 1907	Marczali Henrik: *Az 1790–91-i országgyűlés* I–II. Bp., 1907.
Margócsy 1984	Margócsy István: *Az irodalomtörténeti hagyomány helyzete a XVIII. század második felében* ItK 1984. 3. 191–308.
Marino 1992	Adrian Marino: *Biografia ideii de literatur. 2.* Ed. Dacia Cluj-N., 1992.
Márki 1914	Márki Sándor: *Farkas Pál – A francia forradalom.* Századok XLVIII. évf. 1914. 2. 128–131.
Márkus 1994	Márkus Rozália: *Német nyelvű hírlapjaink és a francia forradalom (1791). A Pressburger Zeitung, az Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten és a Wiener Zeitung összevetése.* Magyar Könyvszemle 110. évf. 1994. 4. 376–388.
Marmontel 1756	Marmontel: *Recueil de quelques pièces fugitives.* Paris, 1756.
Marmontel 1778	Marmontel: *Poétique Françoise I–II 1778.*
Mérei F.	[173][175] Mérei Ferenc: *Lélektani napló* I–III. Művelődéskutató Intézet Kiadása Bp. 1985.
T. Mérey Klára 1994	[120]
Mezei 1974	Mezei Márta: *Felvilágosodás kori líránk Csokonai előtt.* Akadémiai K., Bp., 1974.
Mezei 1983	*Magyar költők. 18. század.* Válogatás, szöveggondozás: Mezei Márta. Szépirodalmi K., 1983.
Mezei 1994	Mezei Márta: *Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben.* Argumentum K., Bp., 1994.
Mezei–Wéber 1972	*Mesterség és alkotás*. Tanulmányok a felvilágosodás magyar irodalmáról. Szerk. Mezei Márta – Wéber Antal. Bp., 1972.
Mezey 1979	Mezey László: *Deákság és Európa. Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata.* Magvető Kiadó. Bp., 1979.
Michaud 1983	Claude Michaud: *Felvilágosodás, szabadkőművesség és politika a 18. század végén. Fekete János gróf levelezése.* Századok 117. évf. 1983. 558–599.
Motsch 1974	Markus Motsch: *Die poetische Epistel.* Bern und Frankfurt am Main, 1974.
Nagy E. 1983	Nagy Endre: *A magyar esztétika történetéből. Felvilágosodás és reformkor*. Kossuth K., 1983.
Nagy I. 1893	Nagy Iván: *Barcsay Ábrahám levelezése feleségével.* ItK 1893. 342–351; 467–494.
Németh 1986	Németh László: *Berzsenyi Dániel.* Szépirodalmi K., Bp., 1986.
Niederhauser 1977	Niederhauser Emil: *A nemzeti megújulási mozgalmak Kelet-Európában.* Akadémiai K., Bp., 1977.
Niedermüller 1988	Niedermüller Péter: *Élettörténet és életrajzi elbeszélés.* Ethnographia 1988. 3–4. 376–389.
Nyáry 1995	Nyáry Krisztián: *Hagyományozhatatlan hagyományok*. Literatura 1995. 2. 146–163.

Orosz 1980	Orosz László: *A magyar verstani eszmélkedés kezdetei.* Irodalomtörténeti Füzetek 97. Akadémiai K., Bp., 1980.
Pál 1988	Pál József: *A neoklasszicizmus poétikája*. Akadémiai K., Bp., 1988
Pápay 1808	Pápay Sámuel: *A magyar literatura esmérete.* Veszprém, 1808.
Péterffy 1985	Péterffy Ida: *Horváth Ádám munkássága a "Hunniás" előtt.* Akadémiai K., Bp., 1985.
Platón 1984	*Platón összes művei*. Európa K., 1984.
Pléh–Terestyéni 1979	*Beszédaktus – kommunikáció – interakció.* Szerk. Pléh Csaba és Terestyéni Tamás. A Tömegkommunikációs Kutatóközpont kiadása., Bp., 1979.
Poór 1988	Poór János: *Kényszerpályák nemzedéke 1795–1815.* Gondolat K., Bp., 1988.
Révai 1787	Révai Miklós *Elegyes versei.* Loewe Antal kiad. Pozsony, 1787
Révai 1973	Révai Miklós: *A magyar szép toll.* Sajtó alá rendezte Éder Zoltán. Akadémiai K., Bp., 1973.
Sárközy 1994	Sárközy Péter: *La culture italienne en Hongrie durant le XVIIIe siècle.* Klaniczay emlékkönyv. Akadémiai K., 1994. 398–409.
Sándor 1947	Sándor István: *Barcsay Ábrahám kiadatlan költeményei.* It 1947. 90–94
Sartori 1772	Sartori Bernárd: *Magyar nyelven Filosofia.* Eger, 1772.
Shaftesbury 1994	Shaftesbury: *Értekezés az erényről és az érdemről*. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1994.
Silagi 1961	Silagi, Denis: *Zur Geschichte der ersten Madjarischen Gelehrten Gesellschaft (1779).* Südost-Forschungen h. n. XX. 1961. 204–214.
Stoll 1987	Stoll Béla: *Szövegkritikai problémák a magyar irodalomban* Tankönyvkiadó, Bp., 1987.
Szauder 1963	Szauder József: *A magyar szentimentalizmus problémái*. ItK 1963.4.405–421.
Szauder 1970	Szauder József: *Felvilágosodás és romantika határán. Eszmei és irodalmi találkozások.* Bp., 1970.
Szauder–Tarnai 1974	*Irodalom és felvilágosodás.* Szerk. Szauder József és Tarnai Andor. Akadémiai K. Bp. 1974.
Szegedy–Maszák 1980	Szegedy–Maszák Mihály: *A magyar költészet főbb típusai a kései XVIII. és a korai XIX. században*. Világkép és stílus. Magvető. Budapest, 1980. 37–74.
Szelestei 1989	Szelestei Nagy László: *Irodalom- és tudományszervezesi törekvések a XVIII. századi Magyarországon 1690–1790.* OSZK kiad., Bp. 1989.
Szepes 1990	Szepes Erika: *Magyar költő – magyar vers. A magyar költészet verstani kisenciklopédiája.* Tevan Kiadó, h. n., 1990.
Szerb 1929	Szerb Antal: *Magyar preromantika*. Minerva 1929. 1–3. 1–69.
Szilágyi 1993	Szilágyi Márton: *Egy magyar testőr bécsi kapcsolataihoz.* ItK 1993.
Szili 1986	Szili József: *Irodalomképzetek és irodalomfogalmak: "irodalom" szavunk és a modern magyar irodalmiság kezdete.* ItK 1986. 4. 347–358.
Szőke Gy. 1974	[34][94] Szőke György: Barcsay Ábrahám: *„A kávéra”. Egy költemény és eszmetörténeti háttere.* Irodalom és felvilágosodás. Szerk. Szauder–Tarnai. Akadémiai kiadó, Bp., 1974. 165–179

Szuromi 1972	Szuromi Lajos: *Verselméleti kérdések a felvilágosodás korában.* Mesterség és alkotás. Bp., 1972. 103–136.
Takáts 1904	Takáts Sándor: *Barcsay Ábrahám ismeretlen levelei.* Vasárnapi Újság 1904. 50.
Tarnai 1959	Tarnai Andor: *A deákos klasszicizmus és a Milton-vita.* Itk 1959. 67–83.
Tarnai 1961	Tarnai Andor: *A magyar irodalomtörténeti hagyomány kialakulása.* ItK 1961. 637–658.
Tarnai 1984	Tarnai Andor: *Bél Mátyás és a magyar nyelv- és irodalomtudomány*. It 1984. 4. 815–831.
Toldy 1867	Toldy Ferenc: *A magyar irodalom története.* 1867.
Tolnai 1987	Tolnai Gábor: *Egy erdélyi gróf a felvilágosult Európában (Teleki József utazásai 1759–1761),* Akadémiai K., Bp., 1987.
Tompa 1967	Tompa József: *Művészi archaizálás és nyelvemlékhamisítás 1772–1873 között.* MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei 24. köt. 1967. 97–116.
Trintsényi 1806	Trintsényi Sala Mihály: *Nagy Bartsai méltóságos Bartsai Ábrahám ur ő Nagyságának A tsászári Királlyi Felség egyik nagy érdemű obesterének véletlen halálán esett Szomoru siralma az ő nagysága egyik alázatos tisztelőjének és szolgájának*. Bétsben, 1806.
Trócsányi 1965	Trócsányi: *Az erdélyi jakobinusság kérdéséhez.* Történelmi Szemle 1965. 1. 2–13.
Trócsányi 1973	Trócsányi Zsolt: *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*. Akadémiai K., Bp., 1973.
Varga 1977	*A kuruc küzdelmek költészete. II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulójára.* Vál., sajtó alá rendezte Varga Imre. Akadémiai K., Bp., 1977.
Vitkovics	Vitkovich Mihály *Válogatott művei*. Sajtó alá rendezte Lőkös István. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1980.
Voigt 1985	Voigt Vilmos: *Egy nem egyszerű és nem formai kérdés: az egyszerű forma.* Bernáth–Csúri 1985. 17–26.
Voltaire 1964	Voltaire: *Lettres philosophiques.* Préf. René Pomeau. Garnier-Flammarion, Paris, 1964.
Vörös 1987	Vörös Imre: *Fejezetek francia-magyar fordításirodalmunk történetéből.* Modern Filológiai Füzetek 41. Akadémiai K., Bp., 1987.
V. Windisch 1993	V. Windisch Éva: *Az értelmiség létszámának kérdéséhez.* Európa vonzásában. 119–128.
Weöres 1982	*Három veréb hat szemmel. Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból.* Összeállította Weöres Sándor. Magvető K., Bp., 1982.
Závodszky G. 1988	Závodszky Géza: *Az Amerika-motívum és a felvilágosodás-kori Magyarország a kezdetektől 1797-ig*. Századok 1988. 3. 342–384
Závodszky K. 1873	Závodszky Károly: *Barcsay Ábrahám kiadatlan költői levelei. Batsányi János hagyatékából.* Figyelő 1873. 135–137.
Zombory 1895	Zombory Izidor János: *Barcsay Ábrahám élete és költészete* Bp., 1895.